

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE ULUS GAZETESİ'NİN
İÇ VE DIŞ POLİTİKA DEĞERLENDİRMELERİ

122286

Yüksek Lisans Tezi

122286

Alper Bakacak

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Bige Sükan Yavuz

Ankara-2002

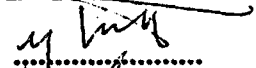

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİ'NDE ULUS GAZETESİ'NİN
İÇ VE DIŞ POLİTİKA DEĞERLENDİRMELERİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Bige Sükan Yavuz

Tez Jüri Üyeleri

<u>Adı ve Soyadı</u>	<u>İmzası</u>
Prof. Dr. Yücel Özhayri	
Prof. Dr. Ulusal Yavuz	
Doç. Dr. Bige Sükan Yavuz	

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
ÖNSÖZ.....	III
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM: ULUS GAZETESİ VE CHP.....	15
A. Ulus Gazetesi'nin Gazetecilik Anlayışı.....	15
B. CHP İdeolojisinin Yansıtılmasında Ulus Gazetesi'nin Rolü.....	19
II. BÖLÜM: İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ GELİŞMELER VE ULUS GAZETESİ.....	27
A. Atatürk'ün Vefatı ve İnönü Döneminin Başlaması	27
B. Uluslararası Siyasi Konjonktür ve Ulus Gazetesi	30
1. Anti-Komintern Paktı Ülkeleri.....	31
a) Almanya:	31
b) İtalya:	34
2. Demokratik Ülkeler ve Sovyetler Birliği'ne Bakış.....	36
a) İngiltere:	36
b) Fransa:.....	40
c) ABD:	41
d) S.S.C.B.:	43
III. BÖLÜM: SAVAŞ DÖNEMİ DIŞ SİYASİ GELİŞMELER VE ULUS GAZETESİ'NİN DIŞ POLİTİKA DEĞERLENDİRMELERİ.....	46
A. Savaş Karşısında Türkiye.....	46
B. Savaşın Balkanlara Sıçraması.....	61
C. Türk-Alman Saldırmazlık Paktı ve Alman Etkisi.....	66

D. Müttefiklerin Üstünlüğü Ele Geçirmesi	72
E. Adana Görüşmeleri	73
F. Müttefik Konferansları ve Türkiye.....	80
G. Almanya ile İlişkilerinin Kesilmesi.....	89
H. Türkiye'nin Almanya ve Japonya'ya Savaş İlanı.....	93
IV. BÖLÜM: SAVAŞ DÖNEMİ İÇ GELİŞMELER VE ULUS GAZETESİ İÇ POLİTİKA DEĞERLENDİRMELERİ	98
A. Ekonomik Gelişmeler	98
1. Savaş Öncesi Ekonomi.....	98
2. Savaş Koşullarının Ekonomiyi Etkilemesi	101
a) Enflasyon	102
b) Millî Korunma Kanunu.....	104
c) Ekmeğin Karneye Bağlanması.....	106
3. Krom İhracatı	108
4. Varlık Vergisi.....	110
5. Toprak Mahsülleri Vergisi	114
B. Sosyo-Kültürel Gelişmeler	115
1. Köy Enstitüleri.....	115
2. Turancılık Meselesi	118
3. Bazı Gazetelerin Kapatılması ve Sansür Uygulamaları	122
4. Türkçe'nin Sadeleştirilmesi Çabaları.....	123
C. Siyasi Gelişmeler	125
1. İnönü ve Hükümetleri.....	125
2. CHP'de "Müstakil Grup" un Oluşumu	130
3. Dörtlü Takrir	132

4. Çok Partili Hayata Geçiş.....	135
SONUÇ.....	142
BİBLİYOGRAFYA	147
EKLER.....	154

ÖZET

Kurtuluş Savaşı döneminde, Milli Mücadeleyi iç ve dış kamuoyuna duyurabilmek için 20 Ocak 1920'de Mustafa Kemal Paşa tarafından kurulan "Hakimiyet-i Milliye Gazetesi" 28 Kasım 1934'te "Ulus" adını almıştır. Bu tarihten sonra yayın hayatına "Ulus" adıyla devam eden gazete iç ve dış gelişmeleri kamuoyuna iletme görevini İkinci Dünya Savaşı döneminde de sürdürmüştür.

Bu çalışmada basın-kamuoyu ilişkisi irdelendikten ve Türk basın tarihi ortaya konduktan sonra Ulus Gazetesi'nin tarihsel kimliği ve gazetecilik anlayışı ele alınmıştır. Ancak esas olarak, İkinci Dünya Savaşı öncesi ve savaş döneminde meydana gelen iç ve dış politik gelişmelerin gazete sütunlarına nasıl yansıdığı incelenmiştir.

Sonuç olarak başından beri CHP'nin yayın organı olduğu bilinen Ulus Gazetesi'nin incelenen dönemler içinde hükümetin sesi olmayı sürdürdüğü, her konuda hükümet ile aynı fikri paylaştığı gözlemlenmiştir. Aynı zamanda çalışma, Ulus Gazetesi kanalıyla İkinci Dünya Savaşı'nın dış politik gelişmelerinin, Türkiye'nin iç politikasını nasıl doğrudan etkilediğini ortaya koymaya çalışmıştır.

ABSTRACT

The name of “Hakimiyet-i Milliye Gazetesi” (National Sovereignty News) which was founded by Mustafa Kemal on the 20th January 1920 in order to make known the activities of the National Combat by the public in the country and other countries was changed into “Ulus” (Nation) on the 28th November 1934. This newspaper with the name of “Ulus” continued its publishing life during the World War II to announce inner and outer developments to the public.

In this study, having examined the relationship between the media and the public, the history of Turkish media, the historical identity and understanding of journalism of “Ulus” are studied. However, it is basically examined how the political developments at homeland and other countries before and during the World War II were reflected in the newspaper columns.

In conclusion, it is observed that Ulus, which had been known as the voice of CHP since its foundation maintained being the mouthpiece of the government during the periods which are examined in this study and sharing the same ideas with the government on every subject. Moreover this study handles, via Ulus, how the foreign political developments of the World War II affected directly the inner policy of Turkey.

ÖNSÖZ

İkinci Dünya Savaşı dönemi, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin Atatürk'ün vefatının ardından karşılaştığı en büyük tehditlerin yaşandığı bir süreç olmuştur. Bu süreçte ülkede yaşanan iç ve dış gelişmeler, Türkiye Cumhuriyeti'nin çok partili hayata geçişine zemin hazırlamıştır.

Gazetelerin yaşanan devri en canlı yansıtan belgeler olma özelliğinden hareket ederek, bu çalışmada Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı döneminde karşı karşıya kaldığı iç ve dış gelişmeleri ve bu doğrultuda izlenen politikaları Ulus Gazetesi'nin değerlendirmeleri ışığında izlemeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra iç ve dış politika etkileşimlerinin ortaya konulması bu tezin amacı olmuştur.

Bugüne kadar İkinci Dünya Savaşı dönemi Türkiye'si üzerine bir çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların hemen hepsinde, Türk Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nde çalışma olanağının kısıtlı olması nedeniyle dönemin gelişmelerini izleyebilmek için basından yararlanılmıştır. Ancak bu dönem Türk Basınına inceleyen bilimsel araştırma sayısı pek azdır. Bu çalışmalara baktığımızda İkinci Dünya Savaşı dönemi Ulus Gazetesi üzerine spesifik bir çalışmaya rastlanmamıştır. Tezimiz bu açığı kapatmayı amaçlamaktadır.

Henüz işlenmemiş bir konu olarak "İkinci Dünya Savaşı döneminde Ulus Gazetesi" üzerine yapılacak bir bilimsel çalışmanın önemli bir açığı kapatacağını söylemek mümkündür. Bunun da ötesinde köklerini Kurtuluş Savaşı'ndan alan, Cumhuriyet döneminde CHP'nin ve hükümetin sesi olarak, gerek partiyi gerekse izlenen politikaları halka yansıtan bir gazete olan Ulus Gazetesi'nin incelenmesi, İkinci Dünya Savaşı gibi önemli değişimlere, iç ve dış çalkantılara sahne olan bir dönemin aydınlatılmasına katkıda bulunacaktır.

İkinci Dünya Savaşı'nda kamuoyunun oluşumunda önemli bir yere sahip olan Ulus Gazetesi'nin yapısı, iç ve dış politika değerlendirmeleri ve bu çerçevede gerek Türk siyasi gerekse Türk Basın yaşamındaki yeri tezin konusu olmuştur.

Tezin esas yapısını 1939-1945 yılları arasında Ulus Gazetesi'nde çıkan başyazılar oluşturmaktadır. Çünkü, Ulus Gazetesi'nin takip ettiği politikayı en net biçimde ortaya koyan, başyazılardır. Tez hazırlanırken zaman zaman başyazı dışındaki

köşe yazılarından ve gazete haberlerinden de yararlanılmıştır. Ancak, köşe yazılarının çok kısıtlı olması dolayısıyla bunlara, tezin içeriğinde fazlaca yer verilmemiştir. Ayrıca gazete haberleri değerlendirme içermediği için tezimizde çokça irdelenmemiştir.

Tezin yöntemi, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan belge (doküman) incelemesi tekniği üzerine kurulmuştur. Bu inceleme tekniği, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizi kapsar. Bu tekniğin uygulandığı materyallerden birisi de yazılı basındır. Tezde Ulus Gazetesi değerlendirmeleri ve yaşanan olaylar kronolojik seyre sadık kalınarak aktarılmıştır. Ayrıca Ulus Gazetesi yorumlarının yeterli olmadığı konularda dönemin gazeteleri ile karşılaştırmalı analiz de yapılmıştır.

Tezin yazım aşamasında, İkinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında Ulus Gazetesi'nde köşe yazarlığı yapan Cemal Kutay'la röportaj yapılmış, Ulus ve o dönemki siyasi ortam hakkında görüşlerine başvurulmuştur. Bu görüşmenin konuyla ilgili bölümü Ekler kısmında aktarılmıştır.

Bu çalışmanın konusunun belirlenmesinden itibaren tezin yazım aşamasında bana yardımlarından ve bilimsel yöntem konusunda kazandırdığı yeni bakış açılarından dolayı, hocam Sayın Doç. Dr. Bige Yavuz'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca İkinci Dünya Savaşı yıllarında Ulus Gazetesi'nde çalışmış olan Cemal Kutay'a, benimle görüşmeyi kabul edip, bilgilerini benimle paylaştığı için teşekkürü bir borç bilirim. Son olarak tezin yazım sürecinde önce nişanlım sonra da eşim olan Ayça G. Bakacak'a da manevi desteğini benden esirgemediği, zor anlarımda bana destek olduğu için teşekkür ederim.

Alper Bakacak

Ankara 2002

GİRİŞ

Ulusal Bağımsızlık Savaşımızın ardından Türkiye Cumhuriyeti'nin bütünlüğünü tehdit eden en önemli süreç İkinci Dünya Savaşı döneminde yaşanmıştır. Bu dönemde çeşitli politik manevralar ve dengeli dış siyaset ile Türkiye, altı sene süren ve milyonlarca insanın yitirildiği savaştan uzak kalmayı bilmiştir.

Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı döneminde dış politikanın, iç politika üzerinde barış dönemine oranla daha etkileyici ve belirleyici olduğu söylenebilir. Bu durum bir çok alanda belirleyici olduğu gibi, iktidar ile basın arasındaki ilişkide de etkin bir rol oynamıştır. Dönemin iktidarı, basın üzerinde önemli bir denetim mekanizması kurmuştur¹. Sistemi nasıl olursa olsun tüm ülkelerde iç kamuoyu ve dış kamuoyunun iktidarlarca istenen yönde oluşması için, haberalma ve duyurma araçlarının çeşitli şekillerde kullanılması ya da denetlenmesi yollarına gidilmiştir². İktidarın bu tutumu basının "çok önemli bir sosyal olgu..." olmasından ileri gelmektedir. Demokrasi ile idare edilen ülkelerde basın; Yasama, Yürütme ve Yargı'nın ardından "Dördüncü Kuvvet" olarak nitelendirilebilir. Bu değerinden dolayı bir ülkenin basınının incelenmesinin kendisi bile sosyal bilimlere yapılmış bir katkı olmaktadır³. Bu gerçeklik Türkiye'deki basın ortamında da her dönemde gözlemlenmiştir.

Buna en iyi örnek Birinci Dünya Savaşı'nın ardından 13 Kasım 1918'de galip devletlerin donanmalarının İstanbul'a gelmesi ile başlayan Mütareke Dönemi'nde verilmiştir. Bu dönemde İstanbul'daki Türk basını, İşbirlikçiler⁴ ve Milli Mücadele Basını⁵ olarak ikiye ayrılmıştır. Dönemin İstanbul basını, gerçekte Osmanlılık

¹ O. Murat Güvenir, "II. Dünya Savaşı'nda Türk Basını, Siyasal İktidarın Basını Denetlemesi ve Yönlendirmesi" (basılmamış doktora tezi, A.Ü. S.B.F. Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Ana Bilim Dalı), s. 35.

² Mehmet Gönlübol, İç Etkenler Açısından Bir Dış Politika İncelemesi, Ankara, Ulusal Basımevi, 1969, s. 104-105.

³ Maurice Duverger, Sosyal Bilimlere Giriş, çev. Ünsal Oksay, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1990, s.101

⁴ Bunlara "Peyâm-ı Sabah", "Alemdar", "İstanbul", "Aydede" isimli basın kuruluşlarını örnek verebiliriz. Ayrıntılı bilgi için bkz. Orhan Koloğlu, Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın, İstanbul, İletişim Yay., 1992, s. 63 ve M. Nuri İnuğur, Basın ve Yayın Tarihi, İstanbul, Çağlayan Kitabevi, 1982, s. 341-344.

⁵ Celâl Nuri'nin "İleri"si; Necmettin Sadık (Sadak), Falih Rıfki (Atay), Ali Naci (Karacan), Kazım Şinasi (Dersan)'ın "Akşam"; Asım ve Hakkı Tarık (Us) kardeşlerin ve Ahmet Emin (Yalman)'ın "Vakit"; Velid Ebuzziya'nın "Tasvir-i Efkâr"; başyazarlıklarını Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) ve

kavramını hâlâ savunanlarla Türkçülüğe sarılmaktan başka çözümü kalmayanların mücadelesine sahne olmuştur⁶.

Bu dönemde Anadolu basını da Milli Mücadele'ye güç katmıştır. Ankara'nın iki gazetesi "Hâkimiyet-i Milliye" ile Yunus Nadi'nin İstanbul'dan Ankara'ya nakletmeyi başardığı "Yeni Gün", diğer tüm Kemalist basına öncülük ve yönlendiricilik yapmıştır. Ayrıca "Yeni Adana", "Açık Göz" (Kastamonu), "Sebilürreşat" (Ankara), "Babalık" (Konya), "Öğüt" (Konya), "İstikbâl" (Trabzon), "Işık" (Giresun), "Albayrak" (Erzurum) gibi gazeteler Milli Mücadeleyi destekleyenler arasındadır⁷.

Milli Mücadele'nin sonuçlanmasının ardından Türk basın hayatı Cumhuriyet dönemini yaşamaya başlayacaktır. Cumhuriyet, ülke basınının özgürce yayın yapmasını sağlayacaktır. Böylece basın önceki dönemlerde yaşadığı sansür ve yaptırımlardan kurtulmuştur⁸.

Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk basının gücüne inanan bir liderdi. Basın yolu ile kamuoyunun bilgilendirilmesine yaşamının her döneminde önem vermişti. Bu bilgilendirmenin kamuoyunun desteğini almak açısından önemli olduğuna inanırdı. Kendisi de Harbiyeli iken ve Mütareke yıllarında siyasi fikirlerini basın yolu ile dile getirme gayretinde olmuştu⁹. Yine ulusal direnişin başlangıcında Sivas'ta 14 Eylül 1919'da çıkartılan "İrade-i Milliye" ve Ankara'da 10 Ocak 1920'de çıkartılan "Hâkimiyet-i Milliye" gazeteleri Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa tarafından kurulmuştur¹⁰.

Falih Rıfki'nin yaptığı "İkdam"; Sedat Simavi'nin dergisi "Güleryüz" bunların başlıcalarıdır. Bkz. Koloğlu, s. 63 ve İnüç, s. 337-341.

⁶ Koloğlu, s. 60.

⁷ A.g.e., s. 63.

⁸ Enver Behnan Şapolyo, Türk Gazeteciliği ve Her Yönü İle Basın, Ankara, Doğan Yay., 1971, s. 220.

⁹ Mustafa Kemal Atatürk, Harbökulu yıllarında bir siyasi dergi, Mütareke Döneminde de gazete çıkartmıştır. Bkz. Falih Rıfki Atay, Çankaya, İstanbul, Bateş A.Ş. Yay., 1984, s.30, 156.

¹⁰ Yücel Özkaya, Milli Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921), Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 1989, s. 59-60; Koloğlu, s. 61; İzzet Öztoprak, Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele, Ankara, TTK, Yay., 1989, s., s. XIX.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Atatürk, devrimin halk arasında benimsenmesi için gazetecilere, edebiyatçı ve yazarlara çağdaş, ilerici Cumhuriyetin düşünce yönünden korunması ve geliştirilmesi, savunularının yapılması konusunda çeşitli görevler vermiştir. Bir forum niteliği taşıyan “sofra”sında Hamdullah Suphi, Yunus Nadi, Falih Rıfkı, Ruşen Eşref, Yakup Kadri, Necmettin Sadak, Hakkı Tarık ve Asım Us gibi değerli gazeteci ve yazarları sık sık konuk etmiş ve onlarla ülke sorunlarını görüşmüştür¹¹.

Atatürk’ün basına gösterdiği ilgi dolayısıyla dönemin Türk basın rejimi modern ve teknik atılımını yapabirmiştir. Böylece Atatürk ile başlayan Türk düşünce rönesansı gelişip, genelleşebilmiştir. Atatürk devrimleri, Atatürk akılcılığının yansıdığı basın alanından bütün öteki alanlara yayılmıştır¹².

Basın, bu dönemde ulusal çıkarlara hizmet edecektir. Atatürk döneminde basına karşı tek bir baskı örneği gösterilemez. Gerçi “Hıyanet-i Vataniye”, “İstiklâl Mahkemeleri’nin kurulması”, “Tahrir-i Sükûn Kanunu” v.b. yasaların çıkarılması ve bazı önlemlerin alınması sonucu basın özgürlüğünün kısıtlanması bu dönemde görülmüştür. Fakat tüm bu olumsuzluklar, ulusumuzun ve yurdumuzun yarar ve çıkarlarına karşı koymak isteyenlerin etkisiz duruma getirilmesi için alınmış olan zorunlu birer önlemden başka bir şey değildir¹³.

Atatürk döneminin basınla ilgili ilk İcra Vekilleri Heyeti Kararnamesi’nin 6 Mayıs 1920’de yayınlandığı görülür. Buna göre; “İstanbul Matbuatı’nın derhal iadesi ve bunları iade etmeyen memur ve kesanın Hıyanet-i Vataniye mucibince itham olunacakları...” belirtilmekte ve böylece İstanbul basını üzerinde denetim kurulması amaçlanmaktadır. Basınla ilgili işlerin yürütülmesi için de 7 Haziran 1920’de bir “Matbuat İstihbarat Müdüriyeti” oluşturulmuştur¹⁴.

---

¹¹ M. Nuri İnuğur, “Atatürk ve Basın,” Atatürk Haftası Armağanı, Ankara, Gnkur. Atase. Bşk. Yay., 1991, s. 45.

¹² Fuat Süreyya Oral, Türk Basın Tarihi, C. I, Ankara, Doğu Matbaası, 1968, s. 127.

¹³ Orhan Alacaloğlu, “Cumhuriyet Döneminde Türk Basını,” Halkevleri, Ankara, No. 102 (Nisan 1975), s.30.

¹⁴ Sulhi Dönmezer, Basın Hukuku, C. I, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yay., 1964, s. 124.

20 Nisan 1924 tarihli Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nda da basınla ilgili hükümler yer almıştır. Bu Kanunu'nun 77. maddesine göre basın hürriyeti konusunda "Matbuat, kanun dairesinde serbesttir ve neşredilmeden evvel teftiş ve muayeneye tabi değildir" ibaresi geçerli kılınmıştır. Bu madde, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin basın özgürlüğünü amaçladığını göstermektedir. Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın ardından zaten özgürce çıkan gazeteler, bu kanunla hukukî anlamda da özgürleşmiş oldular. Basın hayatında yaşanan özgürlük ortamı, 4 Mart 1925 tarihinde kabul edilen "Takrir-i Sükûn Kanunu" ile kısıtlanma yoluna gidilmiştir. Bu kanunun 1. maddesinde "irticaa, isyana ve memleketin nizamı içtimaisi ve huzur ve Sükûnu ve emniyet ve tahrikat ve teşebbusat ve neşriyatı hükümet, Reiscumhurun tasdiki ile re'sen ve idareten men'e mezundur. İş bu ef'âl erbabını İstiklal Mahkemesi'ne tevdi edebilir" ifadesi yer alıyordu¹⁵. Bu hüküm ile basın kuruluşları hükümetin ve Cumhurbaşkanının onaylaması ile doğrudan doğruya ve geçici olarak kapatılabilecekti.

Bu hukuki düzenlemelerin ardından Türk basını, Atatürk devrimlerinin sağlamlaşması amacına uygun çabalar sarf edecektir. Dönemin basınında tek taraflı düşünce gazeteciliği hamleleri yapılmışsa da gün geçtikçe geniş kitlelere hitap eden haber ve satış gazeteciliği benimsenmiştir¹⁶.

25 Temmuz 1931'de o zamana kadar yayınlanan basınla ilgili kanunlardan farklı olarak hem basını hem de basınla ilgili kanunları içeren "Matbuat Kanunu" kabul edilmiştir. Bu kanun, on dokuz sene yürürlükte kalacak ve uygulamasında pek çok şikayetlere yol açacaktı. Kanunun 9. maddesine göre gazete veya dergi çıkartmak isteyenler için gazete veya derginin çıkartılacağı yerleşim yerinin en yüksek mülki idare amirinden bir "beyanname" alma şartı getirilmiştir. Kanunun ilk şeklinde beyannamenin verilmesi gazete veya dergi çıkartılması için yeterlidir. Ancak bu hüküm 1938 yılında değiştirilmiştir. Bu değişikliğe göre, gazete veya dergi çıkartacak kişilerin bir "ruhsatname" sahibi olmaları gerekmektedir. Ayrıca yeni değişiklikle, gazete çıkartacakların yüksek okul, lise veya dengi okullardan mezun olması şartı da

---

¹⁵ A.g.e., s. 124.

¹⁶ Şapolyo, s. 220.

getirilmiştir¹⁷. Bu şartları yerine getirenler, yayını çıkartacakları yerin nüfusuna göre bir bankadan 1.000 ila 5.000 Türk Lirası arasında bir teminat mektubu da almak zorundaydılar¹⁸. Ayrıca “kötü şöhret” sahibi olan kişilere yayıncı olma hakkı tanınmamaktaydı. 1938 yılında yapılan bu kanun değişiklikleri göstermektedir ki hükümet yeni bir yayına izin verip vermemekte tamamen serbestti¹⁹. Yapılan bu değişiklikler ancak 1946 yılında, yani İkinci Dünya Savaşı’nın bitiminden bir yıl sonra kaldırılacaktı²⁰.

1938 yılında hükümetin basın üzerinde yaptığı çalışmalardan biri de Basın Kongresi’nin toplanmasına karar verilmesidir. Gazete ve dergilerin gönderecekleri temsilcilerle toplanacak olan kongrede temsilciler, Merkez İdare Heyeti ile Yüksek Haysiyet Divanı’nı, bir defaya mahsus olmak üzere Bölge İdare Heyeti’ni ve Bölge Haysiyet Divanı’nı seçeceklerdi. İlk Merkez İdare Heyeti Başkanlığı’na Ulus Gazetesi Başyazarı Falih Rıfkı Atay seçilecekti. Hükümetin bu kongreyi toplamasındaki amaç, basın birliğini ve beraberliğini kurmak olarak belirtilmekteydi²¹.

Basın üzerindeki hükümet baskısı, İkinci Dünya Savaşı’nın giderek yaklaşmasıyla daha da artmıştı. Hükümet, Matbuat Kanunu’nun 50. maddesi uyarınca “memleketin genel siyasetine dokunacak neşriyattan dolayı bir İcra Vekilleri heyeti kararıyla gazete ve mecmualar muvakkaten tatil olunabilir...” şartını işletebilmekteydi²². İkinci Dünya Savaşı döneminde uygulanan bu hüküm ile birçok gazetenin kısa süreli kapama cezası aldığı bilinen bir gerçektir.

---

¹⁷ Dönmezer, s.125.

¹⁸ Günümüzle karşılaştırmak için örneğin, 1938 yılında Milli Eğitim Bakanlığı’nın öğrenim giderleri itibarıyla “lise”lerde görevli öğretim kadrolarının 1938-1939 yılları arası aldıkları aylık ve ücretlerin toplamının 3.295 Türk Lirası olduğunu söyleyebiliriz. Bkz. İstatistik Özetleri - Milli Eğitim 1932-1949, Ankara, T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 1949, s. 9. Ayrıca 1938’de buğdayın kilosu 5.02 kuruş, soğanın kilosu ise 4.81 kuruş olarak istatistik belgelerine yansımaktadır. Bkz. İstatistik Özetleri - Tarım 1934-1949, Ankara, T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 1950, s. 9.

¹⁹ Cemil Koçak, “İkinci Dünya Savaşı ve Türk Basını,” Tarih ve Toplum, No. 35 (Kasım 1986), s. 29.

²⁰ Dönmezer, s.125.

²¹ Server İskit, Türkiye’de Matbuat İdareleri ve Politikaları, Ankara, Başvekalet Basın ve Yayın Um. Müd. Yay., 1943, s. 308-309.

²² Koçak, Tarih ve Toplum, No. 35 (Kasım 1986), s. 29.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna dek basına uygulanan sıkı denetimin bir başka boyutunu da 20 Kasım 1940'da İstanbul'un da içinde bulunduğu altı ilde uygulanan "sıkıyönetim" oluşturmaktaydı. Sıkıyönetim Komutanlıkları, sıkıyönetimin uygulandığı illerde çıkartılan gazeteleri kapatma yetkisine sahipti. Bu durumda basın hükümetin denetiminden başka bir de sıkıyönetimin kontrolü altındaydı²³.

Yönetimin basın üzerindeki denetimi bu kadarla kalmıyordu: Büyük gazete sahipleri ve yazarlarının çoğunun aynı zamanda CHP Milletvekili olmaları söz konusuydu. Yunus Nadi (Cumhuriyet), Asım Us (Vakit), Hüseyin Cahit Yalçın (Tanin), Falih Rıfkı Atay (Ulus) gazeteci - milletvekillerine örnek gösterilebilir. Gazeteci - milletvekillerinin yaptıkları yayınlarda CHP'nin parti içi disiplinine aykırı tutum sergilemeleri beklenemezdi. Bu durum 1939 CHP Nizamnamesinde de sabitti²⁴:

"Sahibi partili olan gazete ve mecmuaların yazıları Parti azalarının neşriyatı, Parti prensipleri bakımından gözönünde tutulur. Partili gazeteciler, mecmua sahipleri ve muharrirlerle bu yolda görüş birliğine yarayacak temas ve toplantılar yapılır. Partililer sermaye ile alakalı ve idaresinde müessir buldukları gazete, mecmua ve matbuatlarda Parti program ve nizamnamesine, iç ve dış siyasetin ana hatlarıyla yüksek devlet menfaatlerine aykırı düşen yazılar neşredemezler."

Görülüyor ki hükümet, sıkıyönetim ve CHP'nin oluşturduğu üçlü denetim ağı İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türk basının üzerinde önemli bir baskı ortamı yaratmıştır. İkinci Dünya Savaşı döneminde hükümetin tüm yasaklarına rağmen, basının tek ses olduğu söylenemez. Neredeyse tüm gazeteler çeşitli defalar kapatma cezasıyla karşı karşıya kalmışlardır²⁵. Bu sıkı kontrol ortamına rağmen, hükümetin İkinci Dünya Savaşı'nda uyguladığı, dengeyi esas alan dış politikası sonucu basın, savaşın arasında tercihlerini belirtir yayınlar yapabilmekteydi. Buna göre "Vatan", "Akşam" ve "Tanin" gazeteleri genellikle "Müttefikler"den yanaydılar. "Tan" hem Müttefikleri hem de Sovyetleri destekliyordu. "Cumhuriyet" ve "Tasvir-i Efkar" Alman yanlısı gibi görünüyorlardı. "Atsız" ve "Ötüken" gibi Turancı kesim de Almanlara sempati besler yayınlar yapıyorlardı²⁶. Hükümet sözcüleri, dış kamuoyuna

---

²³ A.g.e., s. 29.

²⁴ CHP Nizamnamesi (Partinin 5. Büyük Kurultayı'nda kabul edilmiştir) 29 Mayıs 1939, Ankara, Ulus Basımevi, 1939, s. 36-37.

²⁵ Koçak, Tarih ve Toplum, No.35 (Kasım 1986), s. 30.

²⁶ Koloğlu, s. 67.

yönelik olarak yaptıkları açıklamalarda, Türk basınının özgür olduğunu dile getiriyorlardı. Türkiye, çeşitli ülkelere vermek istediği mesajları basın aracılığıyla iletebiliyordu. Böylece hem tarafsızlık ilkesinden sapılmıyor hem de ilişkide bulunan ülkelere olaylar karşısındaki gerçek düşünceler sezdiriliyordu. Bu sayede Türk diplomasisi esneklik kazanıyordu²⁷.

Bu dönemde çeşitli etmenler de basın hayatını etkilemiştir. Bunların başında ekonomik sıkıntılar geliyordu. Örneğin, savaş yıllarında kağıt sıkıntısı nedeniyle gazetelerin sayfa sayıları azalırken, tirajları da düşmüştü. Ankara Radyosu'nun yayınları daha hızlı ve devlet politikasını daha net yansıtan haberleriyle yazılı basının önüne geçmişti²⁸. İkinci Dünya Savaşı döneminde gazetelerin günlük ortalama tirajları şöyleydi²⁹:

Cumhuriyet.....	16.000	Vatan.....	7.000
Ulus.....	12.000	Tasvir-i Efkar.....	6.000
Tan.....	12.000	Son Telgraf.....	4.000
Yeni Sabah.....	10.000	İkdam.....	4.000
Akşam.....	10.000	Vakit.....	4.000
Son Posta.....	10.000		

Dönemin gazetelerinin en önemlisi ve prestijlisi Ulus Gazetesi idi. Bu durum onun özel konumundan ileri geliyordu. Ulus Gazetesi CHP'nin, dolayısıyla devletin yayın organıydı. Bir tek bu özelliği taşıması bile onu diğer gazetelerden ayırmaya yeterlidir.

²⁷ Selim Deringil, Denge Oyunu, İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yay., 1994, s. 10.

²⁸ Koloğlu, s. 67.

²⁹ Edward Weisband, İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası, çev. M. Ali Kayabal, İstanbul, Milliyet Yay., 1974, s. 74.

Ulus Gazetesi'nin tarihsel geçmişini Kurtuluş Savaşı yıllarından başlatmak gerekir. Sivas Kongresi'nin hemen ardından Sivas'ta çıkartılmaya başlanan "İrade-i Milliye Gazetesi"nin, Ulus'un ilk biçimlenişi olduğunu söylemek mümkündür³⁰.

4 Eylül 1919'da Sivas Kongresi, Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında toplanmış ve Milli Mücadele'nin örgütlenmesi açısından önemli çalışmalara başlanmıştı. Sivas Kongresi'nin altıncı gününe rastlayan 10 Eylül 1919'da basın konusu ele alınacaktı. Haftada iki gün yayınlanmak üzere bir gazete çıkarılmasına karar verildi. Heyet-i Temsiliye üyelerinden Bekir Sami Bey'in önerisi ile gazete idaresinin, hiçbir siyasi kuruluşla ilişkisi olmayan kişilere verilmesi kararlaştırıldı. Bu kararda amaçlanan, halk tarafından antipatik görülen İttihat ve Terakki üyelerinin gazete bünyesinden uzak tutulmasıydı. Gazetenin sorumlu müdürlüğüne istenilen özelliklere sahip birinin bulunması görevi Sivas eski Mebusu Rasim Bey'e verildi. Rasim Bey Sivas Lisesi'nde öğretmenlik yaptığı yıllarda tanıdığı, eski öğrencilerinden, 22 yaşındaki Değirmencizade Selahattin Efendi'yi (Ulusalerk) önerdi. Rasim Bey'in bu önerisi kongrece uygun bulundu. Selahattin Efendi de görevi kabul etti. Hazırlanan dilekçe ile Valiliğe başvurularak çıkartılacak gazetenin imtiyazı alındı³¹.

Böylece Mustafa Kemal Paşa'nın ismini ve başlık altını bizzat verdiği "İrade-i Milliye" gazetesi 14 Eylül 1919'de yayın hayatına başladı³². İrade-i Milliye'nin başlık altında "Metalip (talep edinenler) ve âmali (amaçlar) milliyenin müdafidir" ibaresi yer alıyordu.

İrade-i Milliye'nin sayıları, Ulusal Bağımsızlık Savaşı ile ilgili haber ve yorumları kapsamaktaydı. Mustafa Kemal Paşa'nın bildirimleri, Heyet-i Temsiliye kararları, çeşitli yazışmalar başlıca konuları oluşturuyordu. Milli iradenin ne olduğu, niçin bağımsızlık mücadelesine girildiği, neler yapıldığı, memleketin neden bu duruma düştüğü; kısaca, mevcut durumun kamuoyuna bu gazete aracılığıyla duyurulması amaçlanmaktaydı³³.

---

³⁰ Hürriyet Konyar, *Ulus Gazetesi, CHP ve Kemalist İlkeler*, İstanbul, Bağlam Yay., 1999, s. 12.

³¹ Mahmut Goloğlu, *Sivas Kongresi*, Ankara, Başnur Mat., 1969, s. 97.

³² Şapolyo, s. 192; Naşit Hakkı Uluğ, "Ulus 41 Yaşında," *Yıllık*, No.2 (Kasım 1961), s. 285.

³³ Özkaya, s. 59.

Yurt çapında etkili olmayı amaçlayan İrade-i Milliye Gazetesi, İstanbul başta olmak üzere Anadolu'nun diğer şehirlerine, Sivas Vilayetinin çeşitli dairelerinin resmi mühürleri ile zarflanıp yollanıyordu³⁴.

Mustafa Kemal Paşa, Sivas'ta bulunduğu süre içinde İrade-i Milliye ile yakından ilgilenmişti. Gazetede çıkan yazıların imzasız olarak yayınlanması ilkesi benimsenmişti. İmzasız yazıların bir çoğunu Mustafa Kemal Paşa dikte ettirmektedir. Böylece kendi kimliğini gizleyerek kamuoyu ile direkt temas kurma fırsatı bulmaktaydı. Bu durum Mustafa Kemal Paşa'nın ve Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'ya hareketine kadar böyle sürecekti³⁵.

Mustafa Kemal Paşa, Ankara'ya gitmek için yola çıkmadan önce İrade-i Milliye'yi de Ankara'ya götürmek istedi. Ancak Sivas Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri gazetenin Sivas'ta kalmasını, yayımlarını bu kentte sürdürmesini arzu ettiler. Selahattin Efendi'nin de bu yönde görüş bildirmesi ile Mustafa Kemal Paşa ikna olmuş ve gazete Sivas'ta kalmıştır³⁶.

Heyet-i Temsiliye'nin, Sivas'ta bulunduğu yaklaşık dört ay içinde İrade-i Milliye'nin, 16 sayı kadar çıkartıldığını görmekteyiz³⁷. Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'ya hareketi ile gazete, 18 Aralık 1919'daki sayının ardından Mustafa Kemal'in kontrolünden çıkmıştır. Bu gelişmenin ardından gazete başlık klişesini değiştirerek yayınına Milli Mücadele'nin sonuna kadar devam etmiştir. Fakat giderek bölgeciliğe kaymış ve kişisel çekişmelere alet olup, kuruluşundaki niteliğini kaybetmeye başlamıştır. Bu dönemde gazetenin sorumlu müdürlüğünü üstlenen Halis Turgut'un bölücü yayımlarından ötürü İstiklal Mahkemesince mahkum edilmesi ve gazetenin iki kere kapatılması söz konusu olacaktır. Hatta, 1921 yılının şubat ayı başındaki kapanışı iki buçuk ay devam etmiştir. İrade-i Milliye'nin kapanması üzerine gazete içindeki muhalifler "Gaye-i Milliye Gazetesi"ni 2 Mart 1921'de yayınlamaya başlamış, böylece Milli Mücadele'nin en sancılı günlerinde Sivas basını ikiye bölünmüştür. Daha sonraki dönemde her iki gazete de bu ayrılığı körükleyici tarzda

³⁴ İnüç, Atatürk Haftası Armağanı, Ankara, Gnkur. Atase. Bşk. Yay., 1991, s. 148.

³⁵ Şapolyo, s. 192.

³⁶ İnüç, Atatürk Haftası Armağanı, Ankara, Gnkur. Atase. Bşk. Yay., 1991, s. 148-149.

yayın yapmıştır. İrade-i Milliye'nin son sayısının 1922'nin Mart ayında çıktığı tahmin edilmektedir³⁸.

Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadelenin sesi olmasını amaçladığı İrade-i Milliye'nin düşeceği durumu önceden sezmiş olacak ki Ankara'ya gelir gelmez ilk emirlerinden birisi "Bir gazete çıkartacağız" olmuştur³⁹. O günleri Mazhar Müfit Kansu şöyle aktarıyor⁴⁰: "Gazete çıkartabilmek için vilayet matbaasından istifade etmek lazımdı. Gerek kâğıt ve gerekse tab hususunda muavenete (yardıma) muhtaç idik. Usulen gazetenin neşri için vilayete müracaatla müsaade-i resmiye aldık."

Mustafa Kemal Paşa bu defa gazeteyi çıkartma görevini kendisine ve davasına inanan bir yedek subaya vermek istemişti. Recep Zühtü isimli bu genç subayı Sivas Kongresi'ni dağıtmaya kalkışan Bedirhanilere karşı yollamıştı. Verilen görevde başarılı olan Recep Zühtü'ye güvenmekteydi. Gazete teknik olarak çıkma aşamasına gelmişti ama henüz yazı kadrosu kurulmamıştı. Hakkı Behiç Bey gazeteye yazı verecekti. Bunun dışında gazetenin ne yazarları ne de muhabirleri vardı. Recep Zühtü de tek başına gazetenin tüm işlerinin altından kalkamazdı. Ankara'daki karargahta çalışan yazıcı erlerden bir kaçını gazeteye alarak bu eksiklerin bir kısmını kapama yoluna gidilmişti. Gazetede çeşitli işlerde bu erlerden yararlanıldığı gibi, ayrıca abone bantlarını yazma görevi de onlara verilmişti⁴¹.

Gazetenin ismini, İrade-i Milliye'de olduğu gibi yine Mustafa Kemal Paşa verecekti⁴²: "İrade-i Milliye'yi müessir (etkili) ve fa'al bulundurmaktaki gayemiz nedir? Memlekette milletin hakimiyetini tesis etmekten başka bir şey midir? O halde İrade-i Milliye'nin yerine Ankara'da çıkartacağımız gazetenin adı 'Hakimiyet-i Milliye'

---

³⁷ Uluğ, Yıllık, No.2 (Kasım 1961), s. 285.

³⁸ Ömer Sami Coşar, Milli Mücadele Basını, İstanbul, 1967, s. 118.

³⁹ İnuğur, Atatürk Haftası Armağanı, Ankara, Gnkur. Atase. Bşk. Yay., 1991, s. 149.

⁴⁰ Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, C. II, Ankara, TTK Yay., 1968, s. 503.

⁴¹ Coşar, s. 122-123.

⁴² Mustafa Kemal Paşa, 1926 Şubatının başlarında Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nin yeni binasına taşındığı günün arifesinde, o zaman gazetenin Yazı İşleri Müdürü durumundaki Naşit Hakkı Uluğ'un da bulunduğu bir toplantıda "Hakimiyet-i Milliye" isminin verilmesi öyküsünü anlatmıştır. Bkz. Uluğ, Yıllık, No.2 (Kasım 1961), s. 286.

olacak” diyordu. Görülüyor ki, Mustafa Kemal Paşa, bu iki gazeteye de isim koyarken davasını belirtecek tamlamalardan yararlanma yoluna gitmiştir.

Hakimiyet-i Milliye, 10 Ocak 1920’de yayınlanmaya başladı. Gazete başlığı altında “Mesleği, milletin iradesini hakim kılmaktır” yazıyordu.

İlk sayısında, birinci sayfanın tamamını kaplayan “Heyet-i Tahririye” imzalı, Mustafa Kemal tarafından Hakkı Behiç Bey’e not ettirilmiş bir yazı bulunmaktaydı⁴³. Bu yazıda Mustafa Kemal Paşa, gazeteyi çıkarmaktaki amacını şöyle ortaya koymaktadır⁴⁴;

“Bugünden itibaren mevki-i intişâra (yayımlanmaya) çıkan ve sütunlarında bütün Anadolu ile onu alâkadar eden muhitlerin ahval ve hadisatını ihtiva etmek olan gazetemize bu ismi tesadüfi olarak vermedik. Gazetemizin ismi aynı zamanda takip edeceği tarik-i mücahedenin (uğraşı yolunun) nev’idir. Şu halde diyebiliriz ki, Hakimiyet-i Milliye’nin mesleği milletin müdafaa-i hakimiyeti olacaktır...hakimiyet-i milliye hiç bir zaman meşrutiyet demek değildir. Meşrutiyet ancak onun vasıtası olabilir”

diyerek verilmekte olan mücadelenin gerçek hedefinin “halkın hakimiyeti” yani “demokrasi” olması gerektiğini daha ilk yazıda ilan etmekte sakınca görmemektedir. Bu da Mustafa Kemal Paşa’nın davasına inancının bir başka işaretidir.

İlk sayılar iki yaprak halinde, haftada iki kez yayımlanmaktaydı. Yokluklar içerisinde çalışan gazete, Heyet-i Temsiliye’nin 11 Ocak 1920 tarihli şu şifresiyle halka sunuluyordu⁴⁵:

“Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti meslek programı dahilinde ve Heyet-i Temsiliye’nin nezareti altında Ankara’da haftada iki defa neşredilmeye başlanan ‘Hakimiyet-i Milliye Gazetesi’ nin ilk nüshasından miktar-ı kâfi posta ile gönderilmiştir. Seneliği 300, altı aylığı 160 kuruştan abone kaydedileceklerin abone bedellerinin Ziraat Bankası vasıtasıyla irsali ve bu bapta delalet (aracılık etmek) ve teşvikât (özendirmeler) icra’sı bilhassa rica olunur”

Gazete, 18 Temmuz 1920’de haftada üç gün olarak çıkartılmaya başlandı. Ancak gazetenin yaşadığı ekonomik güçlükler ve çeşitli engeller nedeniyle 6 Eylül 1920’den 30 Ekim 1920’ye kadar tekrar haftada iki gün olarak yayımlanacaktı.

---

⁴³ Özkaya, s. 61.

⁴⁴ Hakimiyet-i Milliye, 10 Kanun-i Sani 1336, s. 1.

⁴⁵ Uluğ, Yıllık, No.2 (Kasım 1961), s. 286.

Gazetenin yeterli verimle çalışan bir matbaası olmadığı için bazı zamanlar ilan ettiği günlerde çıkamıyordu. Bu durumun çözümlenmesi için bir yol bulundu. Eskişehir’de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin sahip olduğu, Çerkez Ethem’in kontrolünde Bolşevik yanlısı yayın yapan “Yeni Dünya Gazetesi”nin çıkartıldığı, “Ticaret Matbaası” Ankara’ya getirildi⁴⁶. 6 Şubat 1921’de Ulus Meydanı’ndaki eski İş Bankası karşısında, Ankara eşrafından Koçzade’ye ait eski bir ahşap han içerisinde kurulan bu yeni matbaasına geçişi ile Hakimiyet-i Milliye cumartesileri dışında günlük olarak çıkartılmaya başlandı⁴⁷.

Yeni bir organizasyona giren Hakimiyet-i Milliye’nin başyazarlığına da Mustafa Kemal Paşa tarafından görevlendirilen Hüseyin Ragıb (Baydur) Bey atandı. Hüseyin Ragıb Bey, bir ay kadar başyazarlık yaptıktan sonra Matbuat Umum Müdürlüğüne getirildi⁴⁸.

Hakimiyet-i Milliye, bu dönemden sonra yeni Türkiye’nin gitmesi gereken yolu kalemi ile çizmeye başlayacaktır. Gazete sayfalarına yansıyan yazılarda, “saltanatın devrilmesi ile Türkiye’de bir halk rejimi kurulacaktır” deniyor, Mustafa Kemal Paşa’nın direktifleriyle yazılan bu yazılarda Milli Mücadelenin felsefesi ortaya konuluyordu. Gazete, Bolşevizm’i de reddediyordu⁴⁹.

Hakimiyet-i Milliye’de çıkan siyasi yazılar giderek gazetenin siyasal hayattaki öneminin artmasına neden olacaktır. Devrim sürecine giren Türkiye’den memnun olmayan kimi çevreler, Hakimiyet-i Milliye’nin önünü kesmek için uğraş vereceklerdir. TBMM’de Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü bütçesi görüşülürken, bu bütçeden Hakimiyet-i Milliye’ye her ay verilmekte olan 1509 liralık yardımın kesilmesini talep eden milletvekilleri olmuştur⁵⁰. Ancak tüm çabalar boşa gidecek ve Hakimiyet-i Milliye seçkin konumunu koruyacaktır.

---

⁴⁶ Fuat Süreyya Oral, *Türk Basın Tarihi*, C. II, Ankara, Doğu Matbaası, 1968, s. 44.

⁴⁷ Servet İskit, “Hakimiyeti Milliye (Ulus) Gazetesi,” *Aylık Ansiklopedi*, C. I, No. 9 (Ocak 1945), s. 272.

⁴⁸ Şapolyo, s. 196.

⁴⁹ Coşar, s. 132.

⁵⁰ A.g.e., s. 133.

Mustafa Kemal Paşa, içlerinde Hakimiyet-i Milliye'nin de bulunduğu Ankara gazetelerine verdiği bir demecinde; barış sağlanınca, halkçılığa dayanan ve "Halk Fırkası" adını taşıyacak bir siyasal parti kurma kararında olduğunu açıklayacaktır⁵¹. Halk Fırkası'nın, 9 Eylül 1923'de kurulması ile birlikte, Hakimiyet-i Milliye de bu kuruluşun yayın organı olmuştur. Kurtuluş Savaşı'nda üstlendiği misyonu tamamlayan Hakimiyet-i Milliye, artık devrimin ideolojik alt yapısının kurulması aşamasında Halk Fırkası'nın kamuoyundaki sesi konumuna gelmiştir.

Yeni Türkiye Devletinin yeni rejimi olan "Cumhuriyet"i de tüm dünyaya duyuran gazetelerden biri Hakimiyet-i Milliye'dir. Artık yeni bir döneme girilmiştir ve bu dönemde Mustafa Kemal Paşa, Hakimiyet-i Milliye'nin her bakımdan mükemmel hale getirilmesi görevini, Recep Bey'e (Peker) vermiştir. 11 Ekim 1923'de gazete idaresinin başına getirilen Recep Bey, hem matbaa, hem de gazete sevk ve idaresinde tecrübeli bir eleman aramaya başlar. Bu durumu öğrenen eski İzmir valisi Kazım Paşa (Dirlik), Recep Bey'e, Kemal Bey⁵² adında bir matbaa idarecisini önerir. Bu kişi derhal Ankara'da gazetenin idaresine getirilir. Bu gelişme ile gazete matbaası kurumlaşmaya başlamıştır⁵³.

Kurumlaşmasını gerçekleştiren Hakimiyet-i Milliye, gelişimini her geçen gün devam ettirmiştir. Gazete, 14 Şubat 1926'da Çankırı Caddesi'nde bulunan büyük bir binaya taşınmış, modern makinelerde basılmaya başlanmıştır. Hakimiyet-i Milliye'nin ilk kez rotatifle basılması ise 1929 yılında olacaktır⁵⁴.

1 Kasım 1928'de "Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Kanun" kabul edilmişti. Oysa, öncülük görevini yerine getiren Hakimiyet-i Milliye, 29 Ağustos 1928'den beri tüm sayılarında Latin harfleri ile bazı parçalar yayınlamaya başlamıştı. 2 Eylül 1928'de Arap harfli başlığını atarak, Türk harfleriyle "Hakimiyet-i Milliye"

---

⁵¹ Suna Kili, 1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nde Gelişmeler, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yay., 1976, s. 21.

⁵² Kemal Bey önce "Ünal" daha sonra da "Turan" soyadını alan gazetecidir. Uzun yıllar Hakimiyeti Milliye (Ulus) Gazetesinde çalıştı. IV. (araseçim), V., VI., VII. ve VIII. dönem CHP Isparta Milletvekilliğinde bulundu. Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü, 1920-1991, Ankara, TBMM Genel Sekreterliği Yayınları, 1994, s. 89.

⁵³ Oral, C. II, s. 74-75.

⁵⁴ İskit, Aylık Ansiklopedi, C. I, No. 9 (Ocak 1945), s. 272.

şeklinde bir başlıkla çıkmıştır. Bundan tam yirmi gün sonra başlığındaki bağlama işaretini bırakarak “Hakimiyeti Milliye” şeklini almıştır. 1 Aralık 1928’den itibaren tamamen Türk harfleri ile yayın hayatına devam etmiştir⁵⁵.

Atatürk’ün, “Cumhuriyet’in onuncu yılında Kurtuluş ve İnkılabımızın ilk ve sadık işçisi: Hakimiyeti Milliye” diye hitap ettiği gazetenin, “Ankara” isimli bir Fransızca haftalığı 1933 yılında çıkartılmıştır. Gazete, Türkiye ve dünya olaylarını işlemektedir. Ankara, ülkemizdeki yabancı heyetlerin dikkatle takip ettikleri bir gazete olmuş, 1938 yılına kadar yayınına sürdürmüştür⁵⁶.

Hakimiyeti Milliye, 28 Kasım 1934’de “Ulus” adıyla çıkmaya başlamıştır⁵⁷. Bu isim değişikliğiyle amaçlanan, dil devrimine uygunluk olsa gerekir.

Ulus Gazetesi Atatürk’ün ölümünden sonra da seçkin yerini korumuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, çok partili hayata geçişte demokratik tavrıyla dikkatleri çekmiştir. 1950 Seçimleri sonrası iktidarın el değiştirmesi ile Ulus Gazetesi devletin yayın organı olma kimliğini yitirmiş ve sadece muhalefet partisi konumuna gelen CHP’nin sesi olmayı sürdürmüştür⁵⁸.

Çalışmamızda, Türkiye Cumhuriyeti’nin sıkıntılar yaşadığı İkinci Dünya Savaşı yıllarında, devletin halkla buluşmasında önemli bir işlevi yüklenen Ulus Gazetesi’nin iç ve dış politika değerlendirmeleri ortaya konulacaktır.

---

⁵⁵ A.g.m., s. 273.

⁵⁶ Oral, C. II, s. 106.

⁵⁷ Utkan Kocatürk, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, Ankara, TTK Yay., 1988, s. 571.

⁵⁸ Ali Gevgilili, “Türkiye Basını,” Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C. I, İstanbul, İletişim Yay., 1983, s. 222.

I. BÖLÜM

ULUS GAZETESİ VE CHP

A. Ulus Gazetesi'nin Gazetecilik Anlayışı

Ulus Gazetesi, kökenleri Kurtuluş Savaşı'na kadar giden ve Cumhuriyetin ilanı ile birlikte hükümetin, yani CHP'nin sesini, politikalarını, ilkelerini, ideolojisinin halka duyuran bir gazete olmuştur⁵⁹. Bu açıdan bakıldığında, Türk basınının diğer temsilcilerinden ayrı ve özel bir konuma sahiptir.

Ulus, CHP ile olan ilişkisinden dolayı "...hükümetin nim (yarı) resmi bir gazetesidir"⁶⁰. Bu tür gazetecilik anlayışının İttihat ve Terakki ile başlayan bir geleneği de vardır. Ulus Gazetesi, İttihat ve Terakki'nin kendi görüşlerini halka anlatmak amacıyla çıkartmış olduğu "Tanin" gazetesi ile aynı işleve sahiptir. Tanin gazetesinin en etkili ismi olan ünlü İttihatçı gazeteci Hüseyin Cahit Yalçın'ın 1949-1953 yılları arasında Ulus'ta başyazarlık yapması, söz konusu gazetecilik geleneğinin bir tür devamı niteliğindedir⁶¹.

Ulus Gazetesi CHP'nin bir yayın organı olarak partinin Genel Başkanı'nın emir ve iradesine tabiydi. Ancak gazetenin ve matbaasının idaresi Genel Başkan tarafından CHP Genel Sekreteri'ne bırakılmıştı. Gazetenin Başyazarı, Matbaa, İşletme ve Yazı İşleri Müdürü Parti Genel Sekreterince tayin olunmaktaydı. Gazetenin, hükümetin genel politikasına ve prensiplerine uygun olarak çıkması ve politika, bilim ve kültür gibi konu konularda parti esaslarına uygun olması konusunda İşletme Müdürü, Başyazar ve Yazı İşleri Müdürü'nden oluşan bir komisyon kurulmuştu. Bu komisyon en az ayda bir kez toplanarak yukarıda belirtilen konular üzerine görüş alış verişinde bulunur, bu esaslar üzerine İşletme Müdürü, Parti Genel Sekreteri'nden talimat ve direktif alırdı⁶².

---

⁵⁹ Konyar, s. 7.

⁶⁰ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. III, Ankara, TBMM Basımevi, 1980, s. 48 ve 52.

⁶¹ Konyar, s. 12.

⁶² Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (Bundan sonra B.C.A. olarak kısaltılacaktır.), 030. 10/ 79. 522. 3., s. 1. Bkz. Ek XVII.

Tek parti yönetiminin yayın organı olması dolayısıyla Ulus Gazetesi'nin, çağdaşı olan diğer tek partili yönetime sahip ülkelerdeki gazeteler gibi olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Ancak şunu da eklemek gerekir ki partinin yayın organı olması dolayısıyla bazen tek parti yönetimine sahip ülkelerdeki gazetelerle polemiklere giriliyor, zaman zaman da karşılıklı çıkarlara dayalı işbirliğine gidiliyordu. Bu duruma örnek olarak, 27 Ağustos 1938 tarihinde CHP Genel Sekreterliği'nin Başbakanlık'a yolladığı belgeyi gösterebiliriz. Bu arşiv belgesine göre, Ankara'daki Sovyetler Birliği Elçiliği'nin, ülkelerinin kültürel ve ekonomik gelişimini göstermek için Ulus Gazetesi'nde yayınlanmak üzere bir Cumartesi ilavesi hazırlaması konusundaki isteğinden söz edilmektedir. Belgede buna karşılık Sovyet yetkililerinin İsvetia veya Pravda gazetelerinde Türkiye'yi tanıtan ilavelerin yayınlanacağını belirttikleri yer almaktadır. Başbakanlık, CHP Genel Sekreterliği'nin bu talebini uygun bulmuştur⁶³.

Ulus Gazetesi'nde çeşitli zamanlarda eleştirel yazıların varlığı bilinmektedir. Ulus Gazetesi'nde çalışmış, Atatürk döneminin günümüzde yaşayan tek kalemi olan Cemal Kutay, Ulus'ta çalışabilmek için parti mensubiyetinin şart olmadığını belirtmektedir. Kutay, Atatürk zamanında Ulus Gazetesi'nde hür kalemlerin varlığından da söz etmektedir⁶⁴.

Her dönemde Ulus Gazetesi'nde başyazarlık çok prestijli bir konum demektir. Önceleri 7 Haziran 1920'de "Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumisi"nin kurulmasıyla, bir süre için, bu kuruluşun genel müdürleri aynı zamanda gazetenin doğal başyazarıydılar. Bu konumları ile Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Hüseyin Ragıp (Baydur), Ahmet (Ağaoğlu) başmakaleler yazmışlardır. Bunlardan başka aynı dönemde Ziya Gevher (Etili) de "yıldız" imzasıyla başyazılar yazmıştır. Hakimiyet-i Milliye'de imzalı yazılar ise 1921'de görülmeye başlayacaktır. 22 Ağustos 1924'de gazetenin idaresi Siirt Milletvekili olan Mahmut Bey'e (Soydan) verilmiştir⁶⁵. İzmir'in

---

⁶³ B. C. A. , 030. 10. 85 /558. 6., s. 1-2. Bkz. Ek XVI.

⁶⁴ Cemal Kutay'la konuşma, 9 Eylül 2000. Bkz. Ek XV.

⁶⁵ İskit, Aylık Ansiklopedi, C. I, No. 9 (Ocak 1945), s. 273.

işgalden kurtulmasının ardından Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) ve Falih Rıfkı (Atay) gazete kadrosuna girdiler ve dđntüřümlü olarak başmakale yazmaya başladılar⁶⁶.

Ulus Gazetesi'nin yapılanmasında Falih Rıfkı, önemli rol oynamıştır. 30 Temmuz 1931'de idarenin başına "başmuharrir" sıfatıyla getirilmiştir. 1939 yılında Cumhuriyet Halk Partisi tarafından gazetede ki "başmuharirlik" kadrosu kaldırılıp yerine "siyâsi murakıplık"⁶⁷ kadrosu getirilince, Atay bu sıfatı ile başyazarlığına devam etmiştir⁶⁸. Gazeteciliğinin yanı sıra uzun yıllar CHP milletvekilliği yapmış olan Falih Rıfkı Atay'ın uzun yıllar Ulus'un başında kalması, Batı'nın O'na "Atatürk'ün dili" demesine sebep olmuştur⁶⁹.

Atay'ın önderliğindeki Ulus Gazetesi teknik olarak Fransızların "journal d'opinion" dedikleri fikir, kanaat gazetesi özelliğini taşımaktadır. Öte yandan Türk basınında Anglo-Amerikan basınından farklı olarak başmakale birinci sayfada yer alır. Bu özellik Ulus Gazetesi'nde de net biçimde örneklenir. Başmakalelerde yazarlar gazetenin izlediği politikaya uygun olarak günün haberlerini yorumlamaktadırlar⁷⁰.

Yine Türk basınına, Anglo-Amerikan basınından ayıran bir diğ er özellik de gazetelerde fikraların ve akademik unvan taşıyan sütun sahibi yazarlar tarafından yazılan imzalı makalelerin fazlalığıdır. Bu bakımdan Ulus Gazetesi, Fransızların "Le Monde" gazetesiyle benzerlik gösterir⁷¹.

Ulus Gazetesi iç ve dış haberlerde de özgün bir yapı yakalamıştır. Yurt haberleri, çoğu kez CHP'ye ait haberler şeklinde çıkmaktadır. Bunun sebebi, muhabirlerin haberleri iletirken, partizan bir anlayış ile hareket etmelerinde

---

⁶⁶ Falih Rıfkı Atay ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun İzmir üzerinden Ankara'ya gelmelerinin ayrıntıları için Bkz. Falih Rıfkı Atay, Cankaya, İstanbul, Bateş A.Ş. Yay., 1984, s. 321-355.

⁶⁷ Gazetelerde siyasi nitelikli yazıları kontrol eden resmi görevli. Bu yeni kadro ile Falih Rıfkı Atay'a idari bir görev de verilmiş oluyordu. Böylece gazetenin politikasını iç yapıdan yönlendiren, denetleyen bir konuma gelmiştir.

⁶⁸ İskit, Aylık Ansiklopedi, C. I, No. 9 (Ocak 1945), s. 273.

⁶⁹ Cemal Kutay'la konuşma, 9 Eylül 2000. Bkz. XV.

⁷⁰ Nermin Abadan, "Cumhuriyet ve Ulus Gazeteleri Hakkında Muhteva Tahlili," Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. XVI, No. 2 (Haziran 1961), s. 99.

⁷¹ A.g.m., s. 113.

aranmalıdır⁷². Ayrıca Ankara kaynaklı siyasi haberlerin, parti organı olan Ulus'ta çok geniş ölçüde yer alması doğal olarak karşımıza çıkmaktadır. İkinci Dünya Savaşı döneminde dış haberlerin iç haberlere tercih edilmesi söz konusudur. Bu durum bir tek Ulus'a özgü de değildir. Türk basınında dış haberlerdeki gözle görülür artış gözlemlenmek mümkün olacaktır. Türk basını, dış haberleri genel olarak "Anadolu Ajansı" aracılığıyla almaktadır. Gazeteler, özellikle savaşın sonuna doğru B.B.C. gibi radyo istasyonlarından başka, ancak nadir zamanlarda, A.P.(Associated Press) veya U.P.I. (United Press International) gibi uluslararası haber ajanslarından haberler geçmektedirler. Yurt dışındaki çeşitli merkezlerde özel muhabirler çalıştırma yöntemi, Türk gazeteleri için maddi nedenler yüzünden benimsenmemiştir. Bununla beraber Ulus Gazetesi'nde günlük bir "Dış Politika" sütunu bulunmaktadır⁷³. Ulus Gazetesi'ndeki bu sütunun sahibi ise Prof. Ahmet Şükrü Esmer'dir⁷⁴. Ayrıca bu dönemde Falih Rıfki Atay da günlük başyazılarında dış politika konularında yazılar yazmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı dönemi Ulus Gazetesi'nde, dış politika yazılarındaki artışın iki ana sebebi olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki savaşın önemli olaylarına kamuoyunun ilgisi; ikincisi ise CHP'nin siyaseti gereği iç politika ile ilgili haberlerin ancak belirli kalıplarda aktarılabilmesidir⁷⁵. İç politika ile ilgili konularda belirli kalıplardan çıkılmaması, Ulus Gazetesi'nin bir tür otosansür yapmakta olduğunu göstermektedir. Savaş döneminde otosansür daha da artmıştır. Ulus'ta fıkra ve makaleler büyük bir dikkatle yazılmaktadır. Böylece, Ulus Gazetesi tamamen hükümetin izlediği politikanın paralelinde olmuştur⁷⁶.

---

⁷² A.g.m., s. 103.

⁷³ A.g.m., s. 97.

⁷⁴ Ahmet Şükrü Esmer, Türk siyasi tarihçisi ve gazetecisidir. 1893 yılında doğdu. ABD'de siyasi tarih dalında lisans ve doktora yaptı. Vakıf Gazetesi'nde dış politika yazıları yazdı. İstanbul'dan Milletvekili seçilerek iki dönem TBMM'de bulundu (1938-1946). Bu süre içinde Ulus Gazetesi'nde yine dış politika yazıları kaleme aldı. 1948-1950 yılları arası Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nde bulundu. 1950 de ise SBF siyasi tarih profesörlüğüne getirildi. *Büyük Larousse*, C.VIII, s. 3820.

⁷⁵ Abadan, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. XVI, No. 2 (Haziran 1961), s. 95.

⁷⁶ Cemal Kutay'la konuşma, 9 Eylül 2000. Bkz. Ek XV.

B. CHP İdeolojisinin Yansıtılmasında Ulus Gazetesi'nin Rolü

Ankara gazeteciliğinin okulu olan Hakimiyet-i Milliye, Milli Mücadelenin başarıyla sonuçlanmasında ve Türk Devriminin kökleşmesinde en yapıcı işleve sahip kurumlardan biridir⁷⁷. Bu konumunun süreklilik kazanmasında kendi başarısının yanı sıra yapısal olarak bağlı olduğu CHP'nin de payı vardır.

CHP, Ulusal Kurtuluş Savaşı'ndan doğan bir siyasal kuruluştur ve bu yönü ile çok geniş bir temele dayanmaktadır⁷⁸. Türkiye Cumhuriyeti, ilk 27 yıllık dönemini CHP'nin yönetimi altında geçirmiştir. Bu yılların parti ideolojisi ve politikaları açısından tek bir çizgide geçtiği söylenemez. Fakat yine de belirgin bir politika, yıllar boyu etkin ve değişmeden kaldı: "Ulusal bir devlet oluşturmak". Atatürk ve arkadaşları ulus-devletin yaratılması gerekliliğinin itici gücünü CHP olarak görüyorlardı⁷⁹.

1923'ün Nisan ayında, Kurtuluş Savaşı'nı veren Meclis kendini feshedip yeni seçimlere gitme kararı aldıktan sonra Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Grubu 9 maddelik bir programla yeni seçimlere girmiştir. "9 Umde" adıyla anılan bu program, CHP'nin ilk programı olarak kabul edilmektedir. Parti ise Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bir devamı niteliğinde örgütlenmiş ve "Halk Fırkası" adıyla 9 Eylül 1923 tarihinde kurulmuştur⁸⁰. 10 Kasım 1924'de Fırka, "Cumhuriyet Halk Fırkası" adını almıştır⁸¹.

Halk Fırkası'nın bu dönemde amacı, 9 Eylül 1923'de kabul edilen Nizamname de belirtildiği gibi, ulusal egemenliğin halk tarafından ve halk için uygulanmasına rehberlik etmek, Türkiye'yi çağdaş bir devlet haline getirmek ve ülkede hukukun üstünlüğünü sağlamaktır⁸². Bu nizamnamede genel olarak "Halkçılık" ve

---

⁷⁷ Şapolyo, s. 198.

⁷⁸ Kili, s. 17.

⁷⁹ Ayşe Güneş Ayata, CHP (Örgüt ve İdeoloji), çev. Belkıs Tarhan ve Nüvit Tarhan, Ankara, Gündoğan Yay., 1992, s. 63-64.

⁸⁰ Cumhuriyet Halk Partisi'nin gayri resmi kuruluş tarihi ise Halk Fırkası'nın taslağının ortaya çıktığı tarih olan 9 Ağustos 1923'dur.

⁸¹ Ayata, s. 63.

⁸² Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi, Ankara, Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası, 1339, s. 1.

“Milliyetçilik” ilkelerinin vurgulandığı görülmektedir. 22 Eylül 1927’de CHF’nin II. Büyük Kongresi’nde kabul edilen 1927 Nizamnamesi’nde de “Cumhuriyetçilik” bu iki ilkenin yanında yer almaktadır⁸³: “Cumhuriyet Halk Fırkası... cumhuriyetçi, halkçı, milliyetçi siyâsi bir cemiyettir...”

Tüm bu gelişmelere rağmen tek parti yönetiminin ayrıntılı bir programı ve oturmuş bir ideolojisi olduğu söylenemez. CHF’nin kendine özgü bir ideoloji oluşturmaya çalışması 1930’lu yılların başlarına rastlar. Bunun nedenleri dört başlıkta toplanabilir⁸⁴:

1. 1929 yılında dünya çapında yaşanan ekonomik bunalım
2. Bu ekonomik bunalım ardından yaşanan Serbest Fırka deneyimi
3. Serbest Fırka’nın kapatılması ve toplumsal yapıya yapılan potansiyel muhalefet
4. Cumhuriyet ve devrimin korunması gerekliliği

Bu tablo, 1930’lu yılların iktidarını, tek parti yönetimi çerçevesinde bir ideoloji oluşturmaya itmiştir. Bu ideoloji, partinin politik, ekonomik, sosyolojik hedeflerini belirleyecek ve yığınlara mal edilecek biçimde işlenecektir⁸⁵. Bu doğrultuda, 13- 14 Mayıs 1931 tarihli CHF’nin III. Büyük Kongresinde, “Devletçilik”, “Laiklik” ve “İnkılapçılık” ilkeleri, önceki üç ilkeye eklenerek CHF’nin ana vasıfları olarak ortaya konulmuştur⁸⁶. 1935 yılında, “Cumhuriyet Halk Partisi” olarak adını değiştiren parti programında ise, 1927 Nizamnamesi ve 1931 Kongresi kararları anılarak Partinin güttüğü bütün bu esasların, “Kemalizm Prensipleri” olduğu ve Devletin esas kavramı, “Türkiye; ulusçu, halkçı, devletçi, laik, ve devrimci bir cumhuriyettir” denilerek belirtilmektedir⁸⁷.

⁸³ Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük Kongresi, Ankara, TBMM Matbaası, 1927, s. 9.

⁸⁴ Tevfik Çavdar, “‘Hakimiyeti Milliye’ ve ‘Ulus’ta Demokrasi Yaklaşımı,” Bilim ve Sanat, No. 31 (Temmuz 1983), s. 15.

⁸⁵ A.g.m., s. 15.

⁸⁶ Cumhuriyet Halk Fırkası, Nizamnamesi ve Programı, Ankara, TBMM Matbaası, 1931, s. 30-31.

⁸⁷ CHP Programı, Ankara, TBMM Matbaası, 1935, s. 1-2.

“6 Ok”dan oluşan Kemalizm’in modernleşmeci, gelişmeci, batılılaşmacı, çağdaşlaşmacı ve devrimci bir ideoloji olduğu söylenebilir. Ayrıca Kemalizm, “sanayileşme ve modernleşme” ideolojisi olarak da değerlendirilmektedir. Kemalizm, Marksizm’in karşısına dikilen bir ikinci seçenek ve demokrasiye geçişte en uygun ideoloji olarak da görülmüştür⁸⁸.

CHP örgütü ve ona bağlı olarak oluşturulan “Halkevleri” CHP politikalarının ideolojik aygıtları olarak ön plana çıkarılmıştır. Bunların yanı sıra Ankara’da günlük olarak yayınlanan Ulus Gazetesi de aynı şekilde CHP ideolojisinin yansıtılması amacıyla kullanıldığından söz edebiliriz.

Ulus Gazetesi, her dönemde olayların resmi kaynaklarca nasıl yorumlandığını, halk tarafından nasıl yorumlanması gerektiğini gösteren bir konumdadır. Gazete, tarihsel olaylar karşısında hükümetin paralellinde hareket etmiştir. Bu durumu bir kaç örnek vererek ortaya koyalım:

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın kurulmasından önce Hakimiyeti Milliye’nin baş yazılarında muhalif partinin kurulmasına sıcak bakılırken⁸⁹, Şeyh Sait İsyanı sonrası, gazetenin tutumu değişmeye başlamıştır. Takrir-i Sükûn kanununa yöneltilen eleştirilere cevap verilmektedir⁹⁰:

“Yeni kanun, güya memleketimizde fevkalâde ve gayr-i tabîi bir devrin mukaddimesi (başlangıcı) olacaktı; halkın gönlünden emniyet hissi gidecek, kambiyo buhranı ticaret faaliyetini söndürecek, siyasi ve iktisadi hayat felce uğrayacaktı. Şu esnada şark vilayetleri henüz kan ve ateş içinde boğuşuyor; ...iddia olunabilir ki bütün memleket ve zâidi eskisinden bin kat daha tabîidir. Zira yeni kanun, tabîi kuvvetlerden ve hükümetten hiç birini tatil etmemiştir...

“İnkılâptan beri halk ile mevki-i iktidâr arasında temas ve münasebet vücuda getiren zümrelerimiz maalesef mesuliyetlerinin büyüklüğünü anlamadılar. O kadar ki eğer iş başında en âzam-i müşkülâtı (büyük zorluğu) yenmek sanat ve tecrübesini bilfiil öğrenmiş olanlar bulunmasaydı akıbetimizin ne olacağı meçhuldü.”

⁸⁸ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, C. III-2, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1996, s. 30-33.

⁸⁹ Alpay Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999, s. 127. Bu duruma örnek olarak 12 Kasım 1924 tarihli Hakimiyeti Milliye gazetesinde Yakup Kadri imzalı baş yazıda, CHF’den bazı istifalar olduğunu ancak bu istifaların fırkada hiç de hazin bir tesir yapmadığı vurgulanmaktadır. Bkz. Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), “Bazı İstifalar ve Bir İtiraf,” *Hakimiyet-i Milliye*, 12 Teşrin-i sani 1340, s. 1.

⁹⁰ Falih Rıfki (Atay), “Yeni Vazifemiz,” *Hakimiyet-i Milliye*, 12 Mart 1925, s. 1.

Görüldüğü gibi Takrir-i Sükûn kanununa muhalif çevreler eleştirilmekte bu grupların sorumluluklarının büyüklüğünü kavrayamadıkları belirtilmektedir. Gerçi gazetede çıkan bu eleştirilerin önceleri üstü kapalı olarak yapıldığı da tespit edilmektedir. Ancak gün geçtikçe eleştiriler ağırlaşacaktır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na karşı en ağır yazılardan biri ise Mahmut (Soydan) Bey'e aittir:

“Şüphesiz inkılabın prensiplerine karşı sadakatsizlik etmek büyük bir küfrandır (iyilik bilmezliktir); fakat bu prensiplerin bahsettiği hürriyetin himayekâr gölgesine sığınarak binefes hürriyet ve inkılâbın aleyhine yürümekte mahz-ı kâfirdir (katıksız dinsizdir). İstinât ettiğimiz (dayandığımız) bütün nazariyelerin, bütün formüllerin kıymeti; inkılâbın ve milli hayatın takviyesine hâdim olduğu (hizmet ettiği) derece ile ölçülüyor. Her memlekette olduğu gibi bizde de bilhassa politikacılıkta pek revaç bulmuş bir suiistimal tarzı var: en gizli emellere, en gizli hırslara ekseriya en yüksek ve mukaddes prensipleri vasıta yapmaktan zevk alıyoruz...”

“...Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın nasıl bir ihtiyacı, hangi zaruretin mevlüdü olduğunu düşünmek kabil değildir. İtiraf etmelidir ki bunu izah etmek güçtür. Tetkik erbabını bu bâbda salt bir neticeye isal etmesi (ulaşması) lazım gelen firkanın programı tezatlarla doludur. Programda bir taraftan hudutsuz bir liberallik var, diğer taraftan en koyu muhafazakârlığa delalet edecek işaretler mevcuttur.”

Yukarıdaki düşüncelerden de anlaşılacağı gibi, gazetede çıkan bu eleştiri yazısında direkt olarak Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası hedef alınmıştır. Bu firkanın kendi sözleri ile uygulamalarının çeliştiği söylenmektedir. Hatta eleştiriler ileri boyuta taşınmış ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Türk Devrimi'ne sadık olmadığı suçlaması dile getirilmiştir.

Gazetede zaman zaman Mustafa Kemal Paşa'nın üstün özellikleri üzerine övgü dolu yazılara da rastlanmaktadır. Bunlardan birinde Mustafa Kemal Paşa bir “dev”e benzetilmektedir ⁹¹:

“Beş seneden beri Türk milletinin bu reisin rehberliği ile yaptığı hareketler bütün beşeriyeti hayretlere sevk etmektedir. Beşeriyet uzaktan bizi seyrederek Gazi'nin bu kadar kuvveti nereden aldığı bir türlü izah edemiyor. Bu kahraman, masallardaki devler gibi, asırlardan beri Türk muhitinde kökleşmiş

⁹¹ Ağaoğlu Ahmet, “Gazi Ne Yapıyor!,” Hakimiyet-i Milliye, 12 Teşrin-i Evvel 1925, s. 1. Ahmet Ağaoğlu, 1868 yılında Azerbaycan'da doğdu. Sorbonne Üniversitesi'nde tarih ve filoloji okudu. Yurda döndükten sonra “Türk Yurdu” ve “Türk Ocağı”nın kurulmasına öncülük etti. Milli Mücadele sırasında Ankara'da Matbuat Umum Müdürlüğü'nde bulundu. Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nde başyazarlık yaptı. 1923-1931 yılları arası Kars Milletvekiliği ve Ankara Hukuk Mektebi'nde anayasa hukuku hocası yaptı. 1939'da İstanbul'da öldü. Büyük Larousse, C. I, s. 176.

olan cehalet ve taassub ağaçlarını kuvvetli kolları ile ta kökünden çıkarıp birer birer atmaktadır!”

Mustafa Kemal Paşa’yı öven yazılara bir başka çarpıcı örneği Falih Rıfki, İzmir Suikastı üzerine yazdığı bir makalesinde vermektedir⁹²:

“Mustafa Kemalsiz kendimizi izah edemeyiz: O Türk milletinin şuuru ve benliği gibi bir şeydir. O’na düşmanlık, Türk milleti arasında vatana ihanetin en bariz alameti olmuştur. Türk milletinin hiç bir düşmanı O’nu sevmez ve O’nu sevmeyen Türk dostu değildir...Türk milletini Gazisinden ayırmak için icat olunan bin türlü fesat ve politika oyunları iflas ettiğinden sonra ne hazindir, altı sene evvel Anadolu’ya düşman ayağının bastığı sokaklar arasında onun kadar meş’um (uğursuz) bir suikast pususu kurulmuştur: bu pususu Gazi’nin şahsında Türk milletini düşürmek istemiştir.”

Yukarıda da örneklerini verdiğimiz gibi gazetede Mustafa Kemal Paşa, her zaman yüceltilmiş ve her zaman desteklenmiştir.

Hakimiyeti Milliye’de yer alan bir çok makalede, İstanbul’daki muhalif basın eleştirilmektedir⁹³:

“Cumhuriyetin siyasi teşkilatı, nifak ve tefrika yüzünden sanki çürüyüp dağılmak üzere idi. Matbuatın neşriyatına bakanlar öyle zannediyorlardı ki Ankara mevki-i iktidarının sukutu arifesinde bulunuyorduk. Bu hercümerç arasında inkılâp gelmesini, sükûn gelmesini, ağıza almak İstanbul matbuatının günlerce hücum ve tazyikine göğüs germek demektir. Eğer bu neşriyat hakikatten Türk milleti efkâr-ı umumiyesinin aks-i sedası olsa idi, memlekette artık bütün güzel mefkurelerin sönmüş olduğuna ve hiç kimsede adi politika kıskançlığından, çirkin ikbal hırsından başka heyecan kalmadığına hükmedebilirdik.”

Yukarıdaki düşüncelerden de anlaşılacağı gibi, iktidarın sesi konumundaki Hakimiyet-i Milliye, muhalif İstanbul basını ile bir mücadele içindedir. Bu sebepten dolayı İstanbul basınının eleştirileri direkt olarak Hakimiyet-i Milliye’nin sütunlarından cevaplanmaktadır.

Türk Devrimi üzerine bir çok makale yazılmıştır. Onlardan birinde Mahmut (Soydan) Bey, Türk Devrimi’nin amacının genel olarak ne olduğunu şöyle belirtmektedir⁹⁴:

⁹² Falih Rıfki (Atay), “İzmir Vakası,” Hakimiyet-i Milliye, 19 Haziran 1926, s. 1.

⁹³ Falih Rıfki (Atay), “İki Nutuk,” Hakimiyet-i Milliye, 8 Teşrin-i Sani 1925, s. 1.

⁹⁴ Mahmut (Soydan), “Türk Vatandaşlığı,” Hakimiyet-i Milliye, 22 Şubat 1926, s. 1.

“Türk inkılâbının gayesi, yalnız memlekette, teceddüt, terakki ve inkişâf esaslarını korumak ve kabul ettirmek değildir. Asırlardan beri devam eden ve meş’um tesirleriyle memleketimizin her sahadaki inkişâfına hâil (engel) olan siyasi ve idari sistemimizi esasından değiştirmek de mühim bir gayemizdir.”

Bu yazıdan da anlaşıldığı gibi Hakimiyet-i Milliye, Türk Devrimi’nin amaçlarını birçok kez dile getirerek onu Türk kamuoyuna tanıtma gayretinde olmuştur. Bu bağlamda, ülkedeki köhneleşmiş tüm siyasi ve idari sistemin değişmesinde Hakimiyet-i Milliye’nin de katkısı olduğunu söyleyebiliriz.

Gerçekten de Türk Devrimi, ülkedeki köhneleşmiş tüm siyasi ve idari sistemi değişirmiştir.

Yine, Serbest Fırka’nın kurulduğu günlerde başta Hakimiyeti Milliye olmak üzere CHF’li gazeteler, muhalefete hoşgörü ile yaklaşmakta; bunu demokrasinin bir gereği olarak değerlendirmektedirler. O günkü koşulları Falih Rıfkı şöyle aktarmaktadır⁹⁵:

“Ben bir muhalefet partisinin hiç sırası olmadığı fikrinde idim. Konuşmalarım Atatürk’ün hoşuna gitmemiş olmalı ki bana ertesini günü yakınlarından biri ile haber yollayarak ihtiyatlı olmamı tavsiye etti:

“Doğrusu iki partili meclislere pek alışacağa benzemiyorum bugünden tezi yok. Ankara’ya gideceğim, dedim.

“Giderken İsmet İnönü’y gördüm. O da muhalefet gazeteleri ile mücadeleye girmemekliğimi söyledi.”

İsmet Paşa Falih Rıfkı’ya⁹⁶; “işler inkişaf edecek. Seyrini takip edecek, ‘Hakimiyet-i Milliye’ tarafsız kalmalıdır. Yeni fırka aleyhine hiçbir şey yazmayacaksın, dedi.”

İstenilen yapıldı, fakat işler beklenildiği gibi gitmeyince, Hakimiyet-i Milliye Serbest Fırka aleyhine döndü. Yaşanan gelişmeleri Fethi Okyar anılarında şöyle dile getirmektedir⁹⁷:

“Ankara’da ve devletin resmî gazetesi hüviyetindeki Hakimiyet-i Milliye evvelâ tarafsız gözükme dikkatinde idi fakat İzmir seyahatinden sonra durumunu hemen değiştirdi, sert bir tavır takındı. Ayrıca bu gazetenin başyazısını

⁹⁵ Atay, ankaya, s. 573.

⁹⁶ A.g.e., s. 464.

⁹⁷ Fethi Okyar,  Devir’de Bir Adam, İstanbul, Tercüman Yayınları, 1980, s. 473.

yazanlar, daha geniş mücadele için İstanbul'da Milliyet ve yeniden çıkardıkları Politika gazetelerinde vaziyet aldılar.”

Gazetenin 21 Ağustos 1930 tarihli sayısında CHF'nin en solda olduğu öne sürülüyordu⁹⁸:

“Yeni fırka daha mı sağ, daha mı soldur? İlk günden beri gazeteler sorup durmaktadır... Bizce bu suali sormak bile abestir. Bu memlekette padişahlığı, halifeligi, şarklığı kaldıran dini dünya işlerinden ayıran, Latin harflerini alan, şapka giydiren bir fikrin daha solu yoktur. İsmet Paşa'nın soluna ancak hürmet icabı geçilebilir.”

Gazete, 1930'lu yıllarda liberalizmi ve onun kurumlarını çöken bir sistem olarak tanımlamaktadır. Diğer politik ve ekonomik sistemler karşısında yansız bir yer almakta, Türkiye'nin bu sistemler kadar geçerli bir sisteme öncülük ettiğini öne sürmektedir⁹⁹. Gazetenin bu tavrında o dönemde belirginleşen devletçilik politikasıyla uyum sağlandığı söylenebilir.

CHF ile Hakimiyet-i Milliye'nin politikasındaki paralellikler dış politika konusunda da görülmektedir. Örneğin, Hakimiyet-i Milliye Musul sorununu 1924 yılında çeşitli defalar gündeme getirmiş ve birçok yazar bu konuda Türk tezini savunur yazılar yazmıştır. Mahmut (Soydan) imzalı 9 Eylül 1924 tarihli makalede Musul sorunu konusunda Milletler Cemiyeti'nin önemli bir sınav vereceğini belirtmektedir¹⁰⁰:

“... herkesin bu cemiyetin aynı derecede ümide düştüğünü farz edemeyiz. Fakat muhakkaktır ki milletlerin ve insanların ekseriyet-i azimesi Cemiyet-i Akvam'ın hiss-i adaleti ve bitarafılığı hakkında kati hükümlerini vermek için bir vesile ve bir tecrübeye intizar ediyorlar. Bunları sükut-u hayale uğratmak insanlık, adalet ve fazilet ahdindeki hissiyatını duçar-ı zaaf etmek Cemiyet-i Akvam'ın elindedir.”

Dış politika konusundaki paralellige bir başka örnek de 28 Ekim 1932 tarihli Hakimiyeti Milliye'de görmekteyiz¹⁰¹: “Biz kendi davamızı yürütür ve başarırken dost inkılâpların da kendi davalarını yürütüp başardıklarını görmekten derin bir haz duyarız....Kemalizm, Roma yürüyüşünün onuncu yıldönümünden dolayı faşistliğe en

⁹⁸ [Falih Rıfki Atay], “Politika,” Hakimiyet-i Milliye, , 21 Ağustos 1930, s. 1.

⁹⁹ Çavdar, Bilim ve Sanat, No. 31 (Temmuz 1983), s. 18.

¹⁰⁰ Mahmut (Soydan), “Türkiye Cemiyet-i Akvamda,” Hakimiyet-i Milliye, 9 Eylül 1340, s. 1.

¹⁰¹ Falih Rıfki (Atay), “İtalya'da,” Hakimiyet-i Milliye, 28 Teşrin-i Evvel 1932, s. 1.

samimi tebriklerini sunar.” Kuşkusuz bu yaklaşım Türk dış politikasına yön veren “yurtta sulh cihanda sulh” ilkesi açısından değerlendirilmelidir.

Ulus Gazetesi'nin CHP'nin görüşlerini yansıttığına dair örnekleri çoğaltmak mümkündür. CHP politikalarının Ulus'a yansması da doğal karşılanmalıdır. CHP'nin yayın organı olan gazetenin onun politikası ile paralellik göstermesi kaçınılmazdır.

Ulus Gazetesi toplumda özel ve genel yaşamın en ufak ayrıntılara kadar devlet tarafından düzenlenmesini, devletin gündelik yaşamdan, düşüncelere kadar hemen her alana karışmasını istemektedir. Bu istek, devrimin başarısı için vazgeçilmez olarak nitelendirilmektedir¹⁰².

1930'lu yıllarda tek parti yönetiminin daha da güçlendiği ve kendi ideolojik alanını kurma çabalarının pekiştiği söylenebilir¹⁰³. 1935 yılında CHP, artık yalnızca bir parti değil, aynı zamanda bir devlet partisi kimliğine kavuşmuştur¹⁰⁴. Bu durum Ulus Gazetesi'ni de etkilemiştir ve bir parti organı iken devlet yayın organı konumuna gelmiştir.

Ulus Gazetesi, Atatürk'ün ölümü sonrasında yaşanan İnönü döneminde, iç ve dış politik gelişmelerin etkisiyle giderek daha da önem kazanmıştır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında, Ulus Gazetesi'nde çıkacak baş yazı, İstanbul gazetelerinin Ankara'daki temsilcilerine bir gün önceden veriliyor ve aynı yazının bu gazetelerde de çıkması sağlanıyordu¹⁰⁵. Bu durum Falih Rıfkı Atay'ın basın camiasında öteki gazetelere yol gösteren, bir bakıma talimat veren kişi olması sonucunu doğurmaktadır¹⁰⁶.

---

¹⁰² Çavdar, Bilim ve Sanat, No. 31 (Temmuz 1983), s. 17.

¹⁰³ A.g.m., s. 21.

¹⁰⁴ Ayata, s. 73.

¹⁰⁵ Hüsrev Firuzan Tökin, Basın Ansiklopedisi, İstanbul, Kulen Basımevi, 1963, s. 32.

¹⁰⁶ Kabacalı, s. 169.

II. BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ GELİŞMELER VE ULUS GAZETESİ

A. Atatürk'ün Vefatı ve İnönü Döneminin Başlaması

Mustafa Kemal Atatürk'ün, hastalığı ilk belirtilerini 1936'da göstermeye başlamıştı. Sağlığı 1937 yılında bozulmuş, 1938 başında ise rahatsızlığına tam teşhis konulmuştu. Aynı yılın yaz aylarında hastalığın tehlikeli bir boyuta geldiği ve yakın bir gelecekte dönüşü olmayan yola gireceği, devletin yüksek yönetici çevrelerinde; hükümette, milletvekillerinde ve parti ileri gelen yönetici kadrolarınca bilinmekteydi. Ancak, kamuoyuna Atatürk'ün hastalığı konusunda hiçbir bilgi verilmemesi, halk arasında bir rivayetlere neden oluyordu¹⁰⁷. Bu ortam içinde Mustafa Kemal Atatürk 10 Kasım 1938'de Dolmabahçe Sarayı'nda vefat etti.

Aynı gün haber yurda yayıldı. Ulus Gazetesi, derhal ikinci baskı yapmış ve siyah başlık ve siyah matem çerçevesi içinde çıkmıştı. Ulus, şöyle diyordu¹⁰⁸: “Kurtarıcımı ve en büyük evladını kaybettin. Türk Milleti, SEN SAĞOL! Şimdi tek vazifen onun eserini ebediyen yaşatmaktır.”

Bu manşetin ardından Ulu Önderin vefatını açıklayan bir “Resmi Tebliğ” ve Cumhurbaşkanlığı seçimine ilişkin bir duyuru yer almıştır¹⁰⁹:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyasetinden:

“Reisicumhur Atatürk'ün Milleti mateme gark eyleyen zıyaı dolayısıyla Teşkilatı Esasiye Kanununun 34 üncü maddesi mucibince yeni Reisisicumhur intihap edilmek üzere teşrinisaninin on birinci Cuma günü saat on birde Büyük millet Meclisini içtimaa davet ederim. Reisisicumhur Vekili ve Büyük Millet Meclisi Reisi M. A. Renda.”

11 Kasım 1938'de toplanan CHP Meclis Grubu konuyu görüşmüş, sonra da TBMM'de oybirliği ile İsmet İnönü Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir¹¹⁰.

¹⁰⁷ Cemil Koçak, “Siyasal Tarih (1923-1950),” Türkiye Tarihi, C. IV, İstanbul, Cem Yayınevi, 1997, s. 119.

¹⁰⁸ Ulus Gazetesi, 2.B., 10 Kasım 1938, s. 1.

¹⁰⁹ A.g.e., s. 1.

¹¹⁰ CHP Grubunda yapılan oylamada bir tek Yusuf Hikmet Bayur, oyunu Celâl Bayar'a vermiş, geri kalan oylar ise İsmet İnönü için kullanılmıştır. Bkz.: Koçak, Türkiye Tarihi, C. IV, İstanbul, Cem Yayınevi, 1997, s. 122.

İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesi Ulus Gazetesi'nin yine ikinci baskı yapmasına sebep oldu. Ulus'un klişelerinde, üstte dönemin Başbakanı Celâl Bayar'ın Cumhurbaşkanlığa seçilen İnönü'yü tebrik ederken, altta ise İnönü'nün Meclis kürsüsünde nutkunu söylerken çekilmiş fotoğraflarını yayınlanmıştı. "Büyük Millet Meclisinde tarihi toplantı.", "Mebuslar Atatürk için beş dakika sukut ettiler bu müddet zarfında sade hıçkırık iştiliyordu", "İsmet İnönü İttifakla ve alkışlarla Cümhurreisi seçildi" cümleleri manşetleri oluşturuyordu¹¹¹.

İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından Celâl Bayar Hükümeti 11 Kasım 1938'de istifa etti. Bu siyasi geleneklere göre yapılan bir eylemdi. İnönü yeni kabineyi kurma görevini aynı gün tekrar Celâl Bayar'a verdi. Bayar'ın bu kabinesinde, İnönü'nün etkisiyle İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın yerine Refik Saydam ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın yerine de Şükrü Saraçoğlu getirildi¹¹².

İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesi ile Celal Bayar'ın 1937'de başbakanlığa gelmesi sonrası ülke idaresinde burjuvazi karşısında güç kaybeden bürokrasi, yeniden iktidarı ele geçiriyordu¹¹³.

İnönü, 26 Aralık 1938'de toplanan CHP Olağanüstü Kurultayı'nda, CHP'nin Değişmez Genel Başkanlığı'na seçildi ve "Milli Şef" unvanı verildi¹¹⁴. Bu karar Atatürk sonrası boşluğu doldurması öngörülen İsmet İnönü'nün otorite ve prestijini artırmaya yönelikti.

Yaşanan bu değişiklikler karşısında Ulus Gazetesi'nin yayın politikası etkilenmemiş, CHP'nin izinden gitmeye devam etmiştir. Falih Rıfki Atay, İnönü için "... Türk Milletini mütemadi (sürekli) bir şuûr içinde tuttu" diyordu¹¹⁵.

---

¹¹¹ Ulus Gazetesi, 2.B., 11 Kasım 1938, s.1.

¹¹² Tevfik Çavdar, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950), Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 1995, s. 334.

¹¹³ Stefanos Yerasimos, Azgelmişlik Sürecinde Türkiye, çev. Babür Kuzucu, İstanbul, Gözlem Yayınevi, 1980, s. 701.

¹¹⁴ Koçak, Türkiye Tarihi, C. IV, İstanbul, Cem Yayınevi, 1997, s. 124.

¹¹⁵ Falih Rıfki Atay, "Sulh ve Yeni Sene," Ulus Gazetesi, 4 Ocak 1939, s. 8.

25 Ocak 1939'da Celâl Bayar Hükümetinin istifası ile "geçiş dönemi" büyük ölçüde tamamlanmış oldu¹¹⁶.

Falih Rıfki Atay kabine değişimini yorumladığı yazısında gerekli açıklamayı yaptıktan sonra şöyle devam ediyordu¹¹⁷:

"Celâl Bayar'ı derin hürmet hislerimizle teşyi ederiz. Kendisinin Başbakanlığı Türkiye Cumhuriyeti tarihinin pek güç bir devrine tesadüf etmiştir: Atatürk'ün hastalığı ve ölümü onun hükümeti zamanında vukua geldi. İtiraf etmek lazımdır ki bu ağır buhran intikal devrini idare başında geçirmek Celâl Bayar'ın şahsı için acı bir bahtsızlık olduğu kadar, memleket ve halk için talih eseri teşkil etmiştir. Böyle günlerde yüksek meziyet sahiplerinin yalnız iktidar mevkiine lazım olan liyakatlerle mücehhez (donanmış) olmaları kâfi gelmez: kendilerinde her türlü endişeleri bertaraf edecek mizaç ve ahlâk vasıfları da bulunmak lazımdır."

Yeni kabineyi kurma görevi Refik Saydam'a verildi. Böylece İsmet İnönü kendi ekibini tam anlamıyla oluşturmuş ve "İnönü Dönemi" başlamış oluyordu. Bu dönemde de Ulus Gazetesi'nde hükümetin yani CHP'nin politikalarını destekleyici yazılar yer almaktaydı¹¹⁸:

"Cumhuriyet Halk Partisi felaketler karşısında millî vicdanda doğan ve duyulan millî ruhun mahsulüdür. Bütün bir millet kendisine tevdi ettiği büyük mesuliyeti mukaddes bir emanet olarak kiskanç bir heyecanla taşımış ve her işte muvaffak olmuştur. Dünyada gelip geçen bu nevi teşekküllerin içinde Cumhuriyet Halk Partisi kadar muvaffak olmuş teşekkül adeta yok gibidir. En zor şartlar içinde başlayarak şanlı zaferler temin eden inkılâplar yapan ve Türkiye'nin iç ve dış emniyetini tarihte misli geçmemiş derecede kuran ve millî şeref ve haysiyeti her zamandan daha ziyade konumuyla muvaffak olan Cumhuriyet Halk Partisidir."

Ulus Gazetesi'nde CHP'nin yüceltildiği bu tip yazılara sıkça rastlanmaktadır. İç kamuoyuna yönelik olarak yapılan bu yorumlarda genellikle geçmişteki zor günlere atıfta bulunularak gelecekte yaşanması olası zorlukların da aynı kadrolarca bertaraf edileceği anlatılmaya çalışılmaktadır.

¹¹⁶ Koçak, Türkiye Tarihi, C. IV, İstanbul, Cem Yayınevi, 1997, s. 125.

¹¹⁷ Falih Rıfki Atay, "Kabine Değişimi," Ulus Gazetesi, 26 Ocak 1939, s. 1.

¹¹⁸ Necip Ali Küçüküka, "Seçim ve Parti," Ulus Gazetesi, 18 Mart 1939, s. 1; Necip Ali Küçüküka, 1882'de Denizli'de doğdu. Küçüküka, İstanbul Hukuk Mektebi'nden mezunu oldu. II., III., IV., V., ve VI. dönem CHP Denizli Milletvekilliğinde bulundu. 1941'de öldü. Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü 1920-1991, s. 57.

Ulus Gazetesi'nde bu tip, Türk kamuoyuna yönelik yazılara yer verildiği gibi, dünyaya mesajlar veren yayınlara da rastlanmaktaydı ¹¹⁹:

“Biz ne ferdi hürriyetsiz, ne milleti hakimiyetsiz ne de devleti otoritesiz bırakmak istemişizdir. Yolumuz ifratlar (aşırılıklar) arasındadır. Ne millî hakimiyeti, bizzat milleti iktisâdî sınıflara veya siyâsî fırkalara parçalayarak, ne de millî birliği onun irade ve hâkimiyetini tatil ederek arayan ideolojilere kıymet verdik. CHP bunların tamamen aksi bir prensipler nizamı üstüne kurulmuştur ve Cümhuriyet bu nizamı, kanunlar disiplini ile teminat altına almıştır.”

Görüldüğü gibi Ulus Gazetesi, dünyanın içinde bulunduğu aşırılıklar döneminde Türkiye'nin içinde yaşadığı sistemin ne olmadığını ortaya koyarak, CHP'nin konumunu belirleme çabasıdır. Buna göre CHP'nin, Türkiye'de tek parti rejimini kurmasına rağmen, Naziler veya Faşistler gibi olmadığını ifade etmek amaçlanmaktadır.

Dönemin koşulları gereği gazetede iç politika yorumları pek yoğun değildir. Genel olarak haberlerde ve yorumlarda dış politik gelişmeler ön plana çıkarılmaktadır.

B. Uluslararası Siyasi Konjonktür ve Ulus Gazetesi

1939 yılı başından itibaren Ulus Gazetesi'nin dış politika yorumlarına bakıldığında, bir dünya savaşının gelmekte olduğu açıkça görülmektedir. Uluslararası konuların Ulus Gazetesi'nin bakış açısıyla ortaya konulması ve belirli kaygıların yansıtılması söz konusudur ¹²⁰: “Dünya hadiselerinin seyir tarzı karşısında tehlike çanı çalanların haksız oldukları inkâr edilemez...Zayıflar, dağıntılar, birbirine karşı itimadını kaybedenler, içinde bulunduğumuz çetin buhranların kurbanları olmağa mahkumdurlar.”

Ulus Gazetesi'nde, çeşitli Avrupa devletlerinin uluslararası ilişkilerinin yorumlandığı yazılara baktığımızda yoğunluğun Almanya, İngiltere, İtalya, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği üzerine olduğu görülmektedir.

¹¹⁹ Falih Rıfık Atay, “Millî Şef ve Millî Hakimiyet,” Ulus Gazetesi, 9 Mart 1939, s. 1.

¹²⁰ Falih Rıfık Atay, “Yeni Kurultaya Doğru,” Ulus Gazetesi, 9 Şubat 1939, s. 1.

1. Anti-Komintern Paktı Ülkeleri

a) Almanya:

I. Dünya Savaşı sonrası Alman-Türk ilişkileri iki devletin kendi iç ve dış sorunları dolayısıyla istenilen seviyeden uzak kalmıştı. İlişkiler, 1933 yılında Almanya'da Nazi partisinin iktidara gelmesinin ardından gelişmeye başladı¹²¹.

Naziler, 28 Haziran 1919'da imzalanan Versailles Antlaşması'nın oluşturduğu düzeni değiştirmek amacındaydılar; bu nedenle "revizyonist" bir dış politika izlemeye başladılar. Bu durum İngiltere ve Fransa'nın başını çektiği devletlerin endişelerine sebep oluyordu. Türkiye'de ise Almanya'nın tutumu büyük bir korku yaratmamaktaydı. Türkiye, Nazilerin "bir millet bir devlet" politikasını haklı buluyordu¹²². Türk kamuoyunu oluşturan basında da Almanya lehine yazılara yer verildiği görülmektedir. Ulus Gazetesi'nde de Almanya'nın izlediği iç ve dış politikaya destek yazıları çıkmaktaydı¹²³.

15 Mart 1939'da Almanya, kendi halkından olmayan Çekoslovakya'yı işgal etti ve "Hayat sahası" (Lebensraum) adını verdiği, yayılmacı ve saldırgan bir dış politika yürüteceğini ilan etti. Bu durum, İtalya'nın müttefiki olan Almanya'nın Balkanlara dayanması demektir. Üstelik yayılma hedefinin ne olduğu tam bilinmeyen bir hal almıştı. Türkiye bu gelişmenin ardından Almanya'ya karşı tedirginlik duymaya başladı¹²⁴.

İkili ilişkilerde yaşanmaya başlanan soğumayla birlikte, Ulus Gazetesi'nde Almanya'ya karşı olumsuz eleştiriler de başlamıştı. Artık Almanya, "komşularına karşı bir tehlike" olarak yorumlanmaktaydı¹²⁵.

Yine Ulus'ta, Çekoslovakya'nın parçalanması sonrası Almanya'nın Balkanlar ve Doğu ile ilgilendiğinin vurgulandığı bir yazıda "Almanya'nın şark ile yakın alakası

¹²¹ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, İstanbul, Alkım Yayınevi, 1996, s. 351.

¹²² Mehmet Gönülbol ve Cem Sar, Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995), Ankara, Siyasal Kitabevi, 1996, s. 137.

¹²³ Bkz. Falih Rifkî (Atay), "Zamanımız," Hakimiyeti Milliye Gazetesi, 26 Şubat 1934, s. 1. ve Burhan (Belge), "Almanya ve Avrupa," Hakimiyeti Milliye Gazetesi, 6 Şubat 1934, s. 2.

¹²⁴ Cemil Koçak, Türk Alman İlişkileri (1923-1939), Ankara, TTK, 1991, s. 134.

yalnız iktisat ve ticaret sahasına mı münhasırdır? Yoksa siyasi hedefleri de var mıdır?" diye sorulmaktaydı¹²⁶.

Ulus'ta Almanya'ya karşı birçok olumsuz eleştiri yazıları çıkarken, Falih Rıfka Atay, Hitler'in doğum günü dolayısıyla yazdığı makalede, "övgü" dolu yorumlar yapmaktadır¹²⁷:

"Hitler, şüphesiz bir fani vatandaşa millî kahraman vasfı kazandıran bütün her şeyi yapmıştır. Almanya onun şahsında bütün davaları tahakkuk ettiren bir şef bulabilmiştir. Zayıf ve mağlup Almanya'nın en karışık en buhranlı ve en düşük günlerinde bir avuç arkadaşı ile mücadeleye girişen Hitler, yalnız kendi milletine siyasi hak müsavatı kazandırmak, yeni bir ordu vücuda getirmek, toprak istiklallerine nihayet vermekle kalmamış, Alman ırkî birliğini hemen hemen temin etmiştir.

"...Bu devirde Almanya'nın gördüğü imar esasen Avrupa'nın en ileri devletlerinden biri olan bu memleketin manzarasını değiştirecek kadar şümüllü olmuştur. Her tarafı donatan yeni yolları şebekesi zamanımızın harikaları arasında sayılsa yeri vardır.

"Kendi milleti böyle bir şefin ellinci doğum yıldönümü için ne kadar şenlik yapsa hiç kimse bunu mübalağalı addedemez.

"Bu fırsatla şunu söylemek lazımdır ki Hitler devrinde Türkiye ile Almanya arasındaki münasebetler daima dürüst ve dostça olmuştur.

"...Yirmi nisanda alman milletinin milli kahramanına karşı gösterdiği sadakat ve şükran tezahürlerinin pek tabii ve yerinde olduğuna şüphe yoktur."

Bu makale, o günlerde bir istisna niteliğinden öteye gitmemektedir. Yukarıdaki yazıyı kaleme alan Falih Rıfka Atay acaba bu yazıyı niye yazmıştır. Bu soruya cevap ararken Falih Rıfka Atay'ın o günlerde Almanya'da Nazilerin lideri Adolf Hitler'in doğum günü dolayısıyla Berlin'de bulunan Türk Basın Heyeti'nde yer aldığını görmekteyiz¹²⁸.

¹²⁵ Ahmet Şükrü Esmer, "Almanya ve Devletler," Ulus Gazetesi, 30 Mart 1939, s. 3.

¹²⁶ Ahmet Şükrü Esmer, "Almanlar ve Balkanlar," Ulus Gazetesi, 11 Nisan 1939, s. 3.

¹²⁷ Falih Rıfka Atay, "Hitler'in Doğum Günü," Ulus Gazetesi, 20 Nisan 1939, s. 1 ve 8.

¹²⁸ Hitler'in doğum günü dolayısıyla Türkiye'den Almanya'ya giden heyette Atay'ın yanı sıra, Nafia Vekili Ali Fuat Cebesoy, Genelkurmay İkinci Başkanı Asım Gündüz, Necmettin Sadak, Hüseyin Cahit Yalçın ve Nadir Nadi de bulunmaktaydı. Bkz. Koçak, , Türk Alman İlişkileri (1923-1939), s. 140.

Aynı yazarın daha onbeş gün geçmeden Alman dış politikası için sert olmasa da eleştirel yazdığını görmekteyiz¹²⁹:

“Birkaç sene içinde alman davası üç isim değiştirmiştir: hak politikası, ırk politikası, saha politikası! İlk hedef Versay muhasarasının haksızlıklarını tamir etmektir. Almanya'nın bin türlü kayıtlar altında bir Litvanya, bir Danimarka veya bir Çekoslovakya devletinden çok daha az müstakil bir devlet olarak bakılmasına imkan yoktu. Hitler'in bu davasına muhalefet eden bazı galipler nihayet tarafsız kalacaklardı. Hitler, garptaki işgallerine nihayet verdikten sonra ırkî birlik mücadelesine geçti. Anşlus ve Münih, Avusturya ile Südet Almanlarını Üçüncü Rayh'ın sancağı altında topladı. Evvela milletin hak ve hürriyetini kurtaran Führer, bu suretle büyük Almanya'nın banisi olmuş ve destanî cermen kahramanları arasına karışmıştır.

“...Fakat şimdi büyük Almanya'nın refah ve inkişâf ile yaşamasına imkan verecek hayat sahası elde etmek sırası gelmişti.

“...Mesele yalnız Almanya'nın yalnız Avrupa kıtasının bir parçasının değil asrımızın bir meselesidir. Bakalım daha ne safhalarına şahit olacağız.”

Bu eleştiri yazısında Atay Türkiye'nin Alman yayılması dolayısıyla oluşan kriz ortamından doğan endişesini dile getirmektedir. Yazar, Hitler'i öven yazısının ardından yeniden eski çizgisine, Türk dış politikasının paraleline gelmiştir.

12 Mayıs 1939 Türk-İngiliz Ortak Deklarasyonu'nun açıklanması ardından, Ulus Gazetesi'nde Almanya'ya karşı eleştirilerin dozunun arttığı görülür. Özellikle Ahmet Şükrü Esmer, eleştirilerini net şekilde ortaya koymakta, “bugün beynelmilel şartlar geçen seneki şartlara benzemiyor. Bir defa Almanya'nın davası o derece sağlam değildir. Geçen sene Almanya, Versay sulhunun zincirlerini kırmaktan başka bir gaye peşinde görünmüyordu. Bugün müstevli vaziyetindedir.” demektedir¹³⁰.

Dünya Savaşı yaklaştıkça giderek daha spesifik sorunların tartışıldığı görülür. Ulus Gazetesi yorumlarında anti revizyonist Batılılara olumlu bakılırken Almanya ve İtalya'ya karşı olumsuz tutum devam etmektedir. Çünkü bu iki devlet de ısrarla revizyonist, saldırgan ve yayılmacı dış politika sürdürmektedirler.

---

¹²⁹ Falih Rıfkı Atay, “Hayati Saha,” Ulus Gazetesi, 3 Mayıs 1939, s. 1 ve 7.

¹³⁰ Ahmet Şükrü Esmer, “Sulhun Tehlike Noktaları,” Ulus Gazetesi, 3 Temmuz 1939, s. 3.

b) İtalya:

1922'de Mussolini'nin iktidara gelmesi ile İtalya'da nasyonalist ve emperyalist (Faşist) bir idare kuruldu. Bu idare, İtalyanların yabancı ülkelere göç etmelerini önlemek ve İtalya'nın egemenliği altında olacak topraklarda yerleştirmek amacını güden bir program uygulamayı amaçlıyordu. Bunun için Akdeniz çevresinde ve Ortadoğu'da sızacak ve yayılacak topraklar aramaya başlamıştı. Mussolini, tarihte Romalıların idaresi altında bulunmuş Türkiye topraklarında, adeta varislik hakkı iddia etmekteydi. Oniki Ada'nın İtalyanlarda olması, Türkiye'ye karşı oluşturulan tehdidin boyutlarını da arttırıyordu¹³¹.

İtalya'nın giderek güçlenmesi ve dış politikada Almanya ile birlikte hareket etmesi, Türkiye'yi tedirgin etmekteydi. İtalya'nın hedefleri içinde Türkiye'nin olması, Türk dış politikasını bu tehlikeye karşı biçimlendirmişti. Türkiye'nin, kurulmasında önemli bir pay sahibi olduğu 9 Şubat 1933 tarihli Balkan Antantı, İtalya'nın Balkan devletlerini birbirine düşürmek için sarf ettiği gayretlere bir tepki olarak ortaya çıkmıştı. Ayrıca 8 Temmuz 1937 tarihinde Türkiye ile doğulu komşuları arasında yapılan Sadabat Paktı da İtalyan tehdidi dolayısıyla düşünülmüş bir önlemdi¹³².

1935 yılında İtalya'nın Habeşistan'ı, Milletler Cemiyeti'nin karşı çıkmasına rağmen, işgal etmesi Türkiye'nin Batılılarla sıkı bir işbirliğine girmesi dönemini açmıştı. Özellikle Türk-İngiliz ilişkileri bu olaydan sonra önemli bir gelişme göstermiştir. Bu durum meyvesini Temmuz 1936'da Montreux Konferansı'nda vermişti¹³³.

Türk Dışişleri, politikasını İtalya tehlikesine göre belirlerken, Türk kamuoyunu şekillendiren basının İtalya'yı eleştiren yayınlar yaptığı görülür. Ulus Gazetesine göre¹³⁴:

“Vaktiyle başka başka bir çok ırklardan insanları birleştirerek medeniyetin en yüksek devrine çıkmış olan Roma İmparatorluğunun halefi olduğunu söyleyen

¹³¹ Aptülhat Akşin, Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi, Ankara, TTK, 1991, s. 271.

¹³² Gönlübol ve Sar, s. 84.

¹³³ Armaoğlu, s. 340-345.

¹³⁴ G.A. [Aka Gündüz], “İrk Siyasetinin Sonu,” Ulus Gazetesi, 22 Mart 1939, s. 5.

yeni İtalya'da hala saf bir ırk bulunabileceğini iddia ederek orada ırk siyaseti takip etmek büsbütün temelsizdir.”

İtalyan politikası, savaşın yaklaştığı günlerde daha net biçimde ortaya çıkmaya başlamıştı. Ulus'un dış politika yazarı Ahmet Şükrü Esmer'e göre; İtalya, Almanya'nın tüm saldırgan ve yayılcı politikaları karşısında sessiz kalacaktı. Çünkü Almanya'nın herhangi bir eylemine engel olmaya çalışmak İtalya'yı tehlikeli bir yalnızlık içine atabilirdi. Dayanışmayı koruyarak, Almanya'nın yardımıyla Akdeniz ve Kuzey Afrika'daki bir takım “konsesiyonlar” elde etmek İtalya'nın işine daha elverişliydi¹³⁵.

Türk-İtalyan ilişkilerine savaş öncesi en önemli darbe, 7 Nisan 1939'da İtalya'nın Arnavutluk'u işgalidir. Bu eylem Türkiye tarafından, İtalya'nın Doğu Akdeniz'e yayılma planlarını kendisine karşı uygulamaya koyduğu biçiminde algılanmıştır¹³⁶.

Ulus Gazetesi, Arnavutluk'un işgali gündeme geldiğinde, yaptığı değerlendirmelerde; İtalya'nın Fransa'dan sömürge koparmak için yaptığı girişimlerin başarısız olması sonucunda Arnavutluk topraklarını hedeflediğinden söz etmiş, “belki de İtalya, Tunus'tan Korsika'dan bahsederken Arnavutluk'u düşünüyordu” ifadesini kullanmıştı¹³⁷.

Arnavutluk'un işgali, Türkiye'nin Batılılarla sürdürmekte olduğu görüşmeleri hızlandıracak ve 12 Mayıs 1939 Türk-İngiliz Ortak Deklarasyonu'nun yayınlanması sonucunu doğuracaktır¹³⁸.

Ulus Gazetesi, deklarasyonu yorumlarken, İtalya'nın Arnavutluk'u işgalinden bahsederek, izlenen barışçı ve uzlaşmacı politikalarını bu tür eylemleri önlemeye yetmediği ve bu nedenle de askeri bir ittifaka girilmesi gerekliliğini vurguluyordu¹³⁹.

---

¹³⁵ Ahmet Şükrü Esmer, “İtalya'nın Vaziyeti,” Ulus Gazetesi, 24 Mart 1939, s.3.

¹³⁶ Cemil Koçak, Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945), C. I, İstanbul, İletişim Yayınları, 1996, s. 242-243.

¹³⁷ Ahmet Şükrü Esmer, “İtalya ve Arnavutluk,” Ulus Gazetesi, 7 Nisan 1939, s. 3.

¹³⁸ Koçak, Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945), s. 243.

¹³⁹ Ahmet Şükrü Esmer, “Türk-İngiliz Deklarasyonu,” Ulus Gazetesi, 13 Mayıs 1939, s. 3.

1939 yılının yaz aylarına gelindiğinde savaşın ayak sesleri daha kuvvetli duyulmaktaydı. Bu dönemde Ulus'ta çıkan yazılarda, İtalya'nın Almanya ile birlikte değerlendirilmeye başlandığını görmekteyiz¹⁴⁰:

“Eğer Almanya ve İtalya yeni tecavüz hamleleri yapıp da harbi provake etmezlerse hiç bir devletin Arnavutluk yüzünden İtalya'ya yahut Çekistan dolayısıyla Almanya'ya karşı harp yapması beklenemez...Fakat eğer Almanya ve İtalya yeni maceralara girişecek olurlarsa, bir Avrupa harbinin doğması ne derece muhakkak ise hakim kuvvetler karşısında iki otoriter devletin nihai hezimetini de o derece muhakkak olduğundan, Çekistan ve Arnavutluk, Alman ve İtalyan tahakkümlerinden kurtulacaklardır.”

Görüldüğü gibi Ulus Gazetesi, olası bir dünya savaşının sonunda İtalya ve Almanya'nın İngiltere ve Fransa karşısında hiçbir şansının olmadığı görüşündedir. Bu erken sayılabilecek isabetli yorumun nedeni, İtalya ve Almanya'nın güçsüzlüğünden ileri gelmemekteydi. Ulus sadece, Türkiye'nin ittifak antlaşması yapmak istediği İngiltere ve Fransa'ya güvenini vurgulamak istemekteydi.

2. Demokratik Ülkeler ve Sovyetler Birliği'ne Bakış

a) İngiltere:

Lausanne Antlaşması ve sonrasında Türkiye ile İngiltere arasında Musul Sorunu yaşanmıştı. 1926'da Musul konusunun kesin olarak sonuçlanmasının ardından Türk-İngiliz ilişkileri önce İtalya'nın, daha sonra da Almanya'nın Ortadoğu'da siyasi ve ekonomik nüfuzlarını arttırmak gayretlerinin etkisiyle gelişmeye başladı. Doğu Akdeniz'de oluşan İtalyan tehditlerinin artması, Türkiye'yi İngiltere'ye daha da yakınlaştırmıştı. Özellikle, İtalya'nın Habeşistan'a saldırmasından sonra, Akdeniz'de güç dengesinin İtalyanlar lehinde bozması, İngiltere'yi, Doğu Akdeniz'in güçlü ve stratejik devleti olan Türkiye ile işbirliği yapmaya yöneltmiştir¹⁴¹.

İki devletin yakınlaşmasının somut ürünü Montreux Boğazlar Sözleşmesi'dir. Türk-İngiliz yakınlaşması, bu sözleşmenin imzalanması aşamasında İngiltere'nin Türk tezini desteklemesi ile önemli gelişim göstermiştir. Ancak bu yakınlaşmaya, Türkiye'nin dış politikasındaki temel unsuru olan, Sovyetler Birliği'nin ideolojik

¹⁴⁰ Ahmet Şükrü Esmer, “Arnavutluk Müstemlekesi,” Ulus Gazetesi, 6 Haziran 1939, s. 3.

¹⁴¹ Gönlübol ve Sar, s. 118.

farklılıklardan dolayı hoş bakmayacağı ortadaydı. Türkiye de bu aşamada Sovyetleri kaybetmek istemiyordu¹⁴².

Türkiye, İngiltere ile 1930'lu yılların ikinci yarısından sonra artarak gelişme kaydeden ilişkilerini, bir dostluk ya da tarafsızlık antlaşmasıyla sonuçlandırmak istemekteydi. İngiltere ise Türkiye'nin bu isteğine yanaşmıyordu. Ancak Avrupa'daki gelişmeler her iki devletin çıkarlarını giderek daha da kesiştirmektedir. Türkiye, 1938 yılında daha çok İngiltere ve Fransa'nın başını çektiği anti-revizyonist gruba yönelmekle beraber Avrupa'daki bloklara girmemişti. İngiltere ise Eylül 1938'den beri, Almanya'yı yatıştırma politikası izlemekteydi. Dolayısıyla İngilizler, Türkiye ile bir antlaşma yapmaya yanaşmıyorlardı¹⁴³.

Ulus Gazetesi, bu aşamada İngiltere'nin dış politikasının eleştirmektedir. Çünkü Ulus'a göre İngiltere, Fransa'nın yanındaymış gibi görünüp Alman çıkarlarına hizmet etmekteydi¹⁴⁴:

“...İngiltere büyük harpten beri Fransa ile Almanya arasında çıkan ihtilaflarda hakem vazifesini yaparken daima Fransa'ya yardım eder gibi görünüp alman noktai nazarına iltizam etmiştir. Almanya, Ren nehrinin boylarını silahlandırdığı zaman, İngiltere itidal tavsiyesiyle gene Fransa'nın önüne çıkmıştır. Avusturya ve Çekoslovakya meselesindeki İngiliz hakemliği de Almanya'ya hizmet şeklinde tecelli etmiştir.”

Ulus Gazetesi'nde çıkan bu yorum o günlerde pek rastlanan bir tarz içermemektedir. Çünkü Türkiye dış politikasında İngiliz eksenine girmeye başlamıştır. Ancak Ulus Gazetesi gibi iktidarın sesi konumundaki bir gazetede çıkan bu yorum, Türkiye'nin İngiliz siyasetine tam bir güven duyamadığının da göstergesi olarak düşünülebilir.

İngiltere'nin “spludio isolation” yani siyasi yalnızlık politikası, Almanya'nın Mart 1939'da Çekoslovakya'ya girmesi ile değişmeye başlamıştı¹⁴⁵. Çünkü İngiltere, Almanya'ya karşı tepkisiz kalması durumunda Alman isteklerinin bitmeyeceğini

---

¹⁴² Armaoğlu, s. 345-346.

¹⁴³ Gönübol ve Sar, s. 119.

¹⁴⁴ Ahmet Şükrü Esmel, “İtalyan-Fransız İhtilafı ve İngiltere,” Ulus Gazetesi, 5 Ocak 1939, s. 3.

¹⁴⁵ Gönübol ve Sar, s. 119.

görmüşlerdi. Bunun üzerine Fransa ile birlikte 31 Mart 1939'da Polonya'ya garanti veriyordu¹⁴⁶.

Bu değişim Ulus'ta¹⁴⁷: "...İngiltere, Polonya'ya verdiği teminatı önce Romanya'ya sonra diğer şark devletlerine ve nihayet İskandinavya ve İspanya'ya teşmil ederek bir nevi kollektif barış sistemi kurmak tasarındadır. İngiltere'nin bu kararı tahmin edileceği üzere Almanya'da çok gayri müsait şekilde karşılanmıştır" yorumuna neden olmaktadır.

İngiltere, Polonya ile 6 Nisan 1939'da karşılıklı yardımlaşma paktı, Yunanistan ve Romanya'ya ile de 13 Nisan'da tek taraflı garanti anlaşması yaptı. İtalya'nın Arnavutluk'u işgalinin ardından İngiltere Türkiye'ye de benzer bir garanti verme teklifi yapmış ancak Türkiye tek taraflı garantiyi kabul etmemiştir. Ancak Türkiye ile İngiltere arasındaki görüşmeler, 12 Mayıs 1939'da yayınlanan Türk-İngiliz Ortak Deklarasyonu ile sonuçlanacaktır. Bu deklarasyona göre Akdeniz'de yaşanacak olan herhangi bir çatışmada iki ülke etkili bir şekilde işbirliği yapmaya hazır olduklarını belirtmekteydiler¹⁴⁸.

Deklarasyon üzerine dış etkiler çeşitliydi. İngilizler, Türkiye'yi göklere çıkarıyorlardı. İngiltere Başbakanı Chamberlaine, Avam Kamarası'nda antlaşma hakkında görüşlerini anlatırken Türklere 'erkek millet' diye hitap ediyordu. Ancak olumsuz tepkiler de vardı. Alman basını hep bir ağızdan Türkiye'yi 'nankörlük' ile suçluyordu¹⁴⁹.

Türkiye'nin deklarasyon ile ilgili bakış açısını ise Ulus Gazetesi'ndeki yazılardan anlamak mümkündür¹⁵⁰:

"Dünden itibaren İngiliz ve Türk milletleri hiç şüphesiz yeni vazife ve mesuliyet almışlardır. Fakat bu vazife ve mesuliyet hem kendi emniyet ve menfaatlerinin hem de umumi sulhun müdafaası için bir zaruret idi. Bu

¹⁴⁶ Armaoğlu, s. 292.

¹⁴⁷ Ahmet Şükrü Esmer, "İngiltere'nin 'yepyeni siyaseti'," Ulus Gazetesi, 5 Nisan 1939, s. 3.

¹⁴⁸ Mustafa Aydın, "İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye," Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, C. I, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 415-417.

¹⁴⁹ Doğan Avcıoğlu, Millî Kurtuluş Tarihi, C. IV, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1986, s. 1495.

¹⁵⁰ Falih Rıfıkı Atay, "Dünkü Tarihi Karar," Ulus Gazetesi, 13 Mayıs 1939, s. 1 ve 9.

neticenin alınmasını, iki millet arasındaki dürüst ve samimi dostluğun aynı asil hizmet düşüncelerinin, barış ve emniyet davasında uzun senelerden beri devam eden mesut elbirliği tecrübelerinin kolaylaştırmış olduğuna şüphe yoktur.”

Bu yazıda, Türk-İngiliz Deklarasyonu'nun iki devlet arasında ilan edilmekle birlikte tüm dünyada barışın kurulması için etkili olacağı önemle vurgulanmaktadır. Çünkü özellikle Türkiye'nin, bu deklarasyon ile barışa hizmet edileceğini söyleyerek saldırgan bir tutum sergilememeye özenle dikkat ettiği açıktır.

Ahmet Şükrü Esmer, Türk-İngiliz Deklarasyonu'nu değerlendirdiği yazısında, Versailles sonrası dönemi özetledikten sonra bu deklarasyonun dönüm noktası olduğuna ilişkin görüşlere katılmadığını, Türkiye'nin Cumhuriyetin kuruluşundan beri dış politikasındaki hedefinin, barışın sürekliliğine yardım etmek olduğunu, bu açıdan bakıldığında ise Türk-İngiliz yakınlaşmasının hiçbir devlete ve oluşuma karşı olmadığını vurgulamaktaydı¹⁵¹.

Deklarasyon, bir ittifakın ilk adımı demektir. Özellikle Almanya, oluşabilecek bir ittifakı önlemek için Türkiye ile ticaretini keseceği tehdidinde bulundu ve “garanti” teklif etti. Fakat Türkiye'yi etkilemeyi başaramadı¹⁵².

Türkiye, bir yandan Batılı demokrasilere yaklaşırken bir yandan da Sovyetlerin dostluğunu kaybetmek istemiyordu. Türk Dışişleri, yaklaşan savaş öncesi, Sovyetler ile Batıların işbirliği için aracılık yapabileceğini düşünüyordu¹⁵³.

Ulus Gazetesi de Türkiye'nin resmi görüşleri paralelinde İngiltere ile Sovyetlerin işbirliği yapmasını destekleyen yorumlar yapmaktaydı¹⁵⁴: “Türk-İngiliz antlaşması sulh için çarpan kalplere serin bir su serpmiştir. Rusya'nın da yakında iltihakı şüphesiz bu cepheye sarsılmaz bir kudret verecektir.”

---

¹⁵¹ Ahmet Şükrü Esmer, “Türk-İngiliz Deklarasyonu,” Ulus Gazetesi, 13 Mayıs 1939, s. 3.

¹⁵² Armaoğlu, s. 356.

¹⁵³ Koçak, Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945), s. 250.

¹⁵⁴ Necip Ali Küçüka, “Siyasi Hareketler,” Ulus Gazetesi, 8 Haziran 1939, s. 1.

b) Fransa:

Türk-Fransız ilişkileri Lausanne'ı takip eden yıllarda iki sorun ile karşılaştı. Bu sorunların ilki 1933 yılında kesin olarak çözüme kavuşan Osmanlı borçları, ikincisi de İskenderun Sancağı (Hatay) yüzünden çıkan uyuşmazlıktı. Hatay Sorunu Haziran 1939'da çözümleninceye kadar Türk-Fransız ilişkileri istenilen seviyeye ulaşmamıştır¹⁵⁵.

1930'lu yılların sonlarına doğru Avrupa'da yaşanan uluslararası ilişkilerdeki gerginlik, anti-revizyonist bir devlet olan Fransa'nın Türkiye'ye olan ihtiyacını arttırmıştı. Avrupa'daki gergin durum karşısında Fransa Hatay sorunu dolayısıyla Ortadoğu'nun stratejik devleti olan Türkiye ile ilişkilerini kısa zamanda düzeltme ihtiyacını duymuştu. Bu sayede Hatay sorunu Eylül 1938'de Türkiye lehine çözümlene yoluna girdi¹⁵⁶.

2 Eylül 1938'de Bağımsız Hatay Devleti kuruluyordu. Hatay'ın bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkması Fransa ile Türkiye arasındaki ilişkileri hızla geliştirdi. Fransa, Türkiye ile bir ittifak antlaşması yapmak isterken, Türkiye Hatay'ı ulusal sınırlarına dahil etmek istiyordu. İki taraf sonunda ittifak antlaşmasına ve Hatay Sorunu'nun tam anlamıyla çözümüne ilişkin görüşmelerin birlikte yürütülmesini prensip olarak kabul edeceklerdi¹⁵⁷.

Bu dönemde, Hatay sorunuyla yakından ilgilenen Ulus Gazetesi, Hatay'ın bağımsızlığını destekleyici yayınlar yapmıştır¹⁵⁸.

Ulus'ta, Fransa ile ilgili olumlu yorumlar, Hatay sorununun tam olarak çözümlendiği Haziran 1939'dan sonra görülecektir. 23 Haziran 1939'da, Türk-İngiliz Deklarasyonu'nun bir benzeri niteliğini taşıyan, Türk-Fransız Ortak Deklarasyonu ardından Ulus Gazetesi'nde çıkan yorum şöyledir¹⁵⁹:

---

¹⁵⁵ Gönülbol ve Sar, s. 127.

¹⁵⁶ A.g.e., s. 132.

¹⁵⁷ Cumhuriyet'in 75. Yılı (1923-1953), C. I., İstanbul, Yapı Kredi Yay., 1999, s. 207.

¹⁵⁸ Örneğin bkz., Falih Rıfık Atay, "Hatay Hürriyet Yolunda," Ulus Gazetesi, 19 Şubat 1939, s. 1.

¹⁵⁹ Falih Rıfık Atay, "Hatay, Fransa ve Türkiye," Ulus Gazetesi, 24 Haziran 1939, s. 7.

“Ne biz Fransa’dan ne Fransa bizden ve ne de iki millet beraber hiç kimseden istediğimiz yoktur: biz sulhu, beynelmil işbirliği, söze, ahenge ve milletlerin haklarına riayeti istiyoruz. Tarih yüksek insani davalar hususunda iki millet hesabına da unutulmaz fedakarlıklar kaydeder.

“Hatay’a kavuştuğumuz için ne kadar mesut isek, Fransa ile aramızdaki son engeller kalkarak birbirimize ellerimizi bütün kuvvetin ve samimiyeti ile vermek imkanı bulduğumuz için de o kadar bahtiyarız.”

Görünen o dur ki, Ulus Gazetesi Fransa ile kurulan olumlu ilişkilerden son derece memnundur. Bu memnuniyeti belirtirken Hatay’ın Türk topraklarına katılmasıyla Fransa ile ittifak antlaşmasına giden yolda ilk adım olan Türk-Fransız Deklarasyonunun ilanı aynı derecede görüldüğü vurgulanmaktadır.

Türk-Fransız Deklarasyonu’nun ardından Türkiye ile Fransa ve İngiltere arasında bir karşılıklı Yardım Antlaşması imzalanması için gerekli ortamın hazırlandığını görmekteyiz. Ulus Gazetesi de yorumlarında bu yakınlaşmayı desteklemektedir.

c) ABD:

Amerika Birleşik Devletleri, Monroe Doktrini¹⁶⁰ ardından olduğu gibi, I. Dünya Savaşı sonrasında da, Avrupa’daki siyasi gelişmelerden ilgisini kesmişti¹⁶¹.

Türkiye Cumhuriyeti ile ABD’nin arasındaki ilişkiler, bu sebepten dolayı olsa gerekir, geç bir zamanda kurulabilmiştir. 11 Şubat 1927’de karşılıklı gönderilen notalarla siyasi ilişkiler kurulmuştur. 12 Ekim 1927’de Joseph C. Grew ABD’nin ilk Ankara Büyükelçisi olurken Ahmet Muhtar Bey de Türkiye’nin ilk Washington Büyükelçiliğine atanmıştır¹⁶². Bu gelişmeye rağmen İkinci Dünya Savaşı dönemine kadar ikili ilişkiler durgun bir seyir izlemiştir. Ancak bu durgun seyir Ulus

---

¹⁶⁰ Monroe Doktrini adıyla anılan esaslar şöyle özetlenebilir:

1. ABD, Avrupa devletlerinin Amerika kıtasında yeniden sömürgecilik faaliyetlerine ve sistemlerini kıtada empoze etmelerine izin veremez.

2. ABD, Avrupalı güçlerin kendi aralarındaki ilişkilere ve politikalara karışmamayı esas alır. Bkz. Rifat Uçarol, Siyasi Tarih (1789-1994), İstanbul, Filiz Matbaası, 1995, s. 259.

¹⁶¹ Armaoğlu, s. 216.

¹⁶² Oral Sander, Türk Amerikan İlişkileri, Ankara, A.Ü.S.B.F. Yayınları, 1979, s. 7.

Gazetesi'nde ABD'nin dünya politikası için önemli bir ülke olduğu gerçeğini vurgulayan yazıların çıkmasına engel değildir¹⁶³:

“Birleşik Amerika, 130 milyon nüfusuyla, silahlarıyla, dünya muvazenesinde belki de en büyük ağırlığı ifade etmektedir. Böyle ehemmiyetli bir unsurun herhangi bir zümreye iltihakı veyahut da Avrupa politikasında faal rol oynaması bugün için mümkün olmasa bile, enternasyonal meselelerle yakından alakadar olması dahi, demokrat devletler için büyük bir kuvvet teşkil eder.”

ABD, Avrupa'da yaşanan özellikle Nazi Almanyasının ve İtalya'nın faaliyetlerine karşı kayıtsız gibi görünmekle beraber, anti-revizyonist devletleri desteklemekteydi. Ahmet Şükrü Esmer'in bir yorumunda ABD'nin pozisyonu şöyle ifade ediliyordu¹⁶⁴:

“Ruzvelt şüphesiz Avrupa'da demokrat devletlere mütemayildir. Onlara Amerika'dan silah satılmasını teşvik ediyor. Sonra totaliter devletlerin Amerika demokrasisi için tehlike teşkil edebileceklerine kanidir. Amerika'yı silahlandırmaktadır. Fakat Amerika'nın Avrupa devletleriyle siyasi ittifak akdetmeğe yanaşacağı çok şüphelidir. Hatta denilebilir ki şimdilik yanaşmayacağı şüphesizdir. Buna en büyük engel de Umumi Harbin Amerika'da doğurduğu hayal sukutudur. Bununla beraber Alman ve İtalyan liderleri demokrasi rejimlerine karşı yaptıkları açık ve şiddetli hücumlarla Amerika'yı Avrupa devletlerinin kollarının içine atmak için ellerinden geleni yapıyorlar. Amerika ile işbirliği bahsinde İngiltere'nin ve Fransa'nın en büyük ümitleri de bundandır.”

Ulus Gazetesi'nin de belirttiği gibi gerçekten ABD, İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından Kıta Avrupa'sındaki gelişmelere mümkün olduğunca kayıtsız kalmıştır. Ancak, Aralık 1941'de Pearl Harbor baskınına uğradıktan sonra savaşa dahil olacaktır.

Ulus Gazetesi tarafından Türk ve Amerikan halklarının benzerlikleri ise şöyle ortaya konmaktaydı¹⁶⁵:

“Binaenaleyh Amerikalı, cümhuriyetçi, demokrat, halkçı, layik, milliyetçi ve Ruzvelt'e verilen reyler gösteriyor ki devletçidir. Sonra enternasyonal münasebetlerde de sulhçudur. Bunlar Türkiye Cümhuriyeti vatandaşlarının da umdeleri değiller midir? Bu vaziyetle karşılıklı tanışmanın iki millet arasındaki dostluk bağlarını takviye edeceğinden asla şüphe edilemez.”

¹⁶³ Ahmet Şükrü Esmer, “Ruzvelt'in Mesajı,” Ulus Gazetesi, 7 Ocak 1939, s. 3.

¹⁶⁴ Ahmet Şükrü Esmer, “Dört Günün Tarihi,” Ulus Gazetesi, 5 Şubat 1939, s. 3.

¹⁶⁵ Ahmet Şükrü Esmer, “Türkiye-Birleşik Amerika,” Ulus Gazetesi, 28 Şubat 1939, s. 3.

Görüldüğü gibi 1939'un ilk aylarında Amerika Birleşik Devletleri'ne, Ulus Gazetesi yorumlarında olumsuz bakılmamaktadır. Hatta Amerikan ve Türk halklarının birbirlerine benzediğini iddia edecek kadar ileri gidilebilmektedir. Bu durumun tek bir nedeni olsa gerekir: olası bir savaşta ABD'nin Batı demokrasilerinin yanında yer alacağını beklenilmesi. Türkiye de tercihini bu yönde yaptığından doğal olarak ABD ile olumlu ilişkileri pekiştirmek istemektedir. Bu durum savaşın giderek yaklaştığı günlerde de sürmüştür.

d) S.S.C.B.:

Türkiye, Kurtuluş Savaşı'nda Avrupa'nın en güçlü devletleriyle olan mücadelesinde, kendisi gibi emperyalizme karşı savaşan Sovyetler Birliği ile işbirliği yapmıştı. Bu işbirliği, Lausanne'dan sonra da sürmüş ve 17 Aralık 1925'de bir Tarafsızlık ve Saldırmazlık Antlaşması'nın imzalanmasıyla pekişmişti¹⁶⁶.

1933-1936 yıllarında Türkiye ile Sovyetler giderek daha yakın işbirliği devresine girmişlerdir. Bunun başlıca sebebi, Avrupa'nın büyük devletleri arasında yaşanan bloklaşmanın başlamasıdır. Ancak, 1936 yılına kadar bu şekilde gelişen ilişkiler, Montreux Konferansı (Temmuz 1936) ve Türkiye'nin İngiltere ile giderek yakınlaşması üzerine aynı şekilde devam etmemiştir¹⁶⁷.

Sovyetler, 1939 yılına gelindiğinde Almanya'dan, en az İngiltere ve Fransa kadar endişe duyuyor ve Almanya'yı durdurmak gerektiğini düşünüyordu. Ancak İngiltere'nin uyguladığı "yatıştırma politikası", üç devlet arasında bir antlaşmayı imkansız hale getirmekteydi¹⁶⁸.

Türkiye ise yaklaşan İtalya ve Alman tehlikelerine karşı İngiltere ve Sovyetler Birliği'ne dayanmak istiyordu. Bu iki dostluğu kolayca bağdaştırabiliyordu. Oysa Sovyetler için durum farklıydı. Sovyetler, Batılı demokrasilerinin Almanya'yı kışkırtıp kendi üzerine saldırtmalarından çekiniyor, gizliden gizliye Almaya ile bir antlaşma yapma yolları arıyordu¹⁶⁹.

¹⁶⁶ Kâmuran Gürün, Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953), Ankara, TTK, 1991, s. 111.

¹⁶⁷ Gönlübol ve Sar, s 109-110.

¹⁶⁸ Gürün, s. 175.

¹⁶⁹ Gönlübol ve Sar, s. 137.

Ulus Gazetesi'nde çıkan Sovyetler Birliği ile ilgili yazılara baktığımızda Sovyetlerin barış yanlısı olarak yorumlandığını görmekteyiz¹⁷⁰: “Biz Türkler, Sovyetlerin sulhçu siyasetlerine öteden beri inanmış olan bir milletiz. Ve Sovyetlerin kuvvetli olmalarında sulhun garantisini gördüğümüzü ifade etmek fırsatın hiç bir zaman kaçırmış değiliz.”

Sovyetlerin barış yanlısı olduğuna inanan Ulus'ta barış için çalışan Batılı demokrasiler ile Sovyetlerin aynı amaca hizmet ettiği de vurgulanmaktaydı. Bu bağlamda Sovyetler ile Batılı demokrasilerin birleşmesi gerektiği görüşü Ulus'ta her fırsatta dile getirilmekteydi. O yorumlardan birinde şöyle bir değerlendirme yer almaktaydı¹⁷¹:

“İngiltere'nin ve Fransa'nın sulha bağlılıklarından şüphe edilmez.... Sovyetler de sulha bağlılıklarını son seneler içinde bir çok vesilelerle göstermiştir. Bu devletler arasında ideoloji ayrılıkları olabilir. Fakat sulhun korunması düşüncesi bugün için her düşünceyi arka plana atmıştır.”

Görüldüğü gibi Ulus Gazetesi tüm ideolojik ayrımların üstünde barışın korunması gerektiğini savunmaktadır. Ulus Gazetesi, Sovyetler Birliği'nin tutumunun barışı korumak için ne kadar önemli olduğunun bilincindedir. Ulus yorumlarında Türkiye'nin yaklaşan tehlike karşısında, Sovyetler Birliği ile İngiltere ve Fransa'nın, birleşmeleri için sarf ettiği çabaların gerekçelerini yakalamak mümkündür.

Türk-İngiliz Deklarasyonu sonrası Türk-Sovyet ilişkilerini değerlendiren Falih Rıfki Atay, Türkiye'nin beklentilerini yansıtmaktadır¹⁷²:

“Sovyet Rusya, sulh cephesinin tabii mesnetlerinden biridir. Onun bu cepheden gayrı yerde arayanlar, boş yere yorulmuş olacaklar ve hayal sükutuna uğramaktan kurtulamayacaklardır.

“Her halde bu fırsatla dahi ilan ve tespit edilmesinde fayda gördüğümüz cihet, Moskova-Ankara münasebetlerinde ve emniyet meselelerinde onları fikir ve hareket iştirakine sevk eden amillerin kati ve sarıh mahiyetidir. Harici siyasetimizin ana hatları tebellür etmeğe (biçim kazanmaya) başladığı ilk günlerden beri yeni Türkiye, Sovyetlerin zatında ve emniyetsizliğinde kendisi için bir menfaat değil ancak zarar tasavvur etmiştir. Moskova'nın da kanaati hiç bir zaman başka türlü olmamıştır.”

¹⁷⁰ Ahmet Şükrü Esmer, “Sovyetlerin Dış Politikası,” Ulus Gazetesi, 15 Mart 1939, s. 3.

¹⁷¹ Ahmet Şükrü Esmer “Avrupa Krizi ve Sovyetler,” Ulus Gazetesi, 16 Nisan 1939, s. 3 .

¹⁷² Falih Rıfki Atay, “Sovyetler ve Anlaşmamız,” Ulus Gazetesi, 17 Mayıs 1939, s. 1.

Ulus'taki yazılarda Sovyetler Birliği'ne tam bir güven sergilenmektedir. Bu güven Sovyetler ile Almanya'nın anlaşarak Polonya'ya saldırmalarına günler kalmasına kadar bile aynen sürmüştür. Ulus'ta o günlerde çıkan bir yazıda, Sovyetler Birliği'nin, ideolojik bir mücadele verdikleri Almanya ve İtalya'nın oluşturduğu totaliter cephenin zaferine yardım etmeyeceği, bunun doğru ve mantıklı olamayacağı iddia edilmektedir¹⁷³.

Uzun zamandır bu iddianın altında ısrarla Batılı demokrasiler ile Sovyetler Birliği'nin arasındaki tüm farklılıklarına rağmen ortak çıkarlarda buluşabilecekleri düşüncesi vardır. Ancak kısa vadede bu beklenti yanıt bulamayacaktır. Uzun vadede ise Türk-Sovyet sıcak ilişkileri giderek soğuyacaktır.

TC. YKSEKRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

---

¹⁷³ Falih Rifkı Atay, "Almanya ve Sovyetler," Ulus Gazetesi, 25 Ağustos 1939, s. 6.

III. BÖLÜM

SAVAŞ DÖNEMİ DIŞ SİYASİ GELİŞMELER VE ULUS GAZETESİ'NİN DIŞ POLİTİKA DEĞERLENDİRMELERİ

23 Ağustos 1939 tarihli Rus-Alman Saldırmazlık Paktı'nın imzalanmasının ardından yaşanan olaylar savaşın hızla gelmekte olduğunu gösteriyordu. Savaşın önlenmesi için çeşitli diplomatik faaliyetler olduysa da Danzig Sorunu'nu öne süren Nazi Almanyası giderek daha da sertleşiyordu¹⁷⁴.

1 Eylül 1939 sabahı, Almanya, Polonya'yı, savaş ilan etmeye bile gerek duymadan işgal etmeye başladı. Bu durum karşısında İngiltere ve Fransa, Polonya ile yaptıkları antlaşma dolayısıyla Almanya'ya Leh topraklarına düzenlenen harekâtı durdurması istemiyle bir ulti-matom verdi. Bu ulti-matom ile Müttefikler, Polonya'nın yanında olduklarını kanıtlamış oluyorlardı. Oysa Almanya, İngiltere ve Fransa'nın gösterdiği tepkiye aldırma-sızın işgale devam etti. Böylece 3 Eylül 1939'da İngiltere ve Fransa'nın Almanya'ya savaş ilan etmesiyle İkinci Dünya Savaşı başlıyordu¹⁷⁵.

A. Savaş Karşısında Türkiye

Beklenen savaşın Orta Avrupa'da patlak vermesinin ardından Türk basını, savaşa büyük yer ayırmaya başlarken bir yandan da yayınladıkları büyük boy askeri haritalarla Polonya cephesindeki gelişmeleri hem askeri açıdan hem siyasi açıdan yorumluyordu. Bu haber ve yorumlar genellikle Almanya'nın başarısız olacağına yönelikti. Polonya ordusu övülüyor ve yakın bir gelecekte "batı cephesi"nin açılmasıyla Müttefiklerin saldırısının geleceğinden söz ediliyordu. Ayrıca basında Müttefiklerin fiilen savaşa girmesiyle kısa zamanda Almanya'nın uğrayacağı olası bir askeri başarısızlık yaşaması üzerine savaşın kısa zamanda sona ereceği düşüncesi yaygındı¹⁷⁶.

---

¹⁷⁴ Almanya, Polonya'nın Danzig Liman kentinde yaşayan Alman kökenlilerin varlığını bahane ederek bu şehri kendi topraklarına katmak istiyordu. Bu sebepten dolayı Polonya ile ilişkileri bozulmuştu.

¹⁷⁵ Armaoğlu, s. 304; Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1990*, Ankara, İmge Yayınları, 1991, s. 91.

¹⁷⁶ Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, C. I, s. 262.

Savaşın başladığı ilk günlere Türk basınında sağ, sol ve orta akımları temsil eden belirgin bir gruplaşma yoktu. Her gazete bünyesinde zıt fikirlere sahip yazarlar barındırmaktaydı¹⁷⁷.

Bu yazarlardan biri olan Zekeriya Sertel o günleri anılarında şöyle dile getirmektedir¹⁷⁸:

“Başlangıçta Almanların büyük zaferleri basında ve bu yolla memlekette geniş yankı uyandırılıyordu. Almanya’dan yana olanlar zaten hükümetin tarafsızlık politikasını beğenmiyorlardı. Alman orduları ilerledikçe bunlar da propagandalarını artırdılar. Almanya’dan yana olan gazeteler büyük puntolarla Alman zaferlerini belirtiyor. Türk kamuoyunda Almanlara karşı hayranlık duyguları yaratmaya çalışıyorlardı...”

“İngilizler ve Amerikalılar ile Fransızlar, bu propagandaya kendi örgütleriyle karşı koymaya çalışıyorlardı. Amerikalılar Beyoğlu’nda büyük bir ‘Haber Bürosu’ açmışlardı.

“Gazetelere yazı, haber, resim, klişe yetiştiriyor, broşürler yayımlıyorlar, büronun geniş salonlarında fotoğraflarla sergiler açıyorlardı. İngiliz elçiliği de bir propaganda bürosu kurmuş, bir de dergi çıkarmaya başlamıştı. Türkiye karşılıklı propagandanın savaş alanı haline gelmişti.”

Savaşın başlaması Ulus Gazetesi sayfalarında beklenen bir gelişmenin yansıması gibi yer almaktaydı. Sanki günler öncesinden atılacak başlık hazır ve yazılacak makaleler kaleme alınmıştı. Ulus’un 2 Eylül 1939 tarihli sayısında savaşın başlaması sür manşet olarak “Harp başladı, Almanlar Polonya’ya taarruz etti, İngiltere ve Fransa bunu harp ilânı telâkki ediyorlar“ diye duyuruluyordu. İlk sayfa haberleri, başta Anadolu Ajansı olmak üzere çeşitli haber ajanslarından toparlanmış mümkün olduğunca “sıcak” haberlerden oluşuyordu¹⁷⁹. Falih Rıfki Atay, “Harp” isimli başyazısında büyük facianın beklendiğini belirtiyor, ayrıca Rusya’nın barış blokunun (Müttefiklerin) yanında yer almaması sonucu Almanya’nın rahatlıkla Polonya üzerine bir “şans denemesi” yaptığını işaret ediyordu. Makalenin sonlarına doğru ise Türkiye’nin hem Balkan Paktı, hem de İngiltere ve Fransa ile karşılıklı taahhütlerinden söz ediyor ve Türkiye’nin sorumluluklarının farkında olduğunu belirtiyordu¹⁸⁰.

---

¹⁷⁷Nadir Nadi, Perde Aralığından, İstanbul, Cumhuriyet Yayınları, 1965, s. 37.

¹⁷⁸ Zekeriya Sertel, Hatırladıklarım, İstanbul, Gözlem Yayınları, 1977, s. 226.

¹⁷⁹ Ulus Gazetesi, 2 Eylül 1939, s. 1.

¹⁸⁰ Falih Rıfki Atay, “Harp,” Ulus Gazetesi, 2 Eylül 1939, s. 1 ve 7. Bkz. Ek I.

Ulus Gazetesi'nin aynı günkü sayısında iç sayfalarda Vasfi Raşit Savig'in bir makalesi yayınlanmıştı. Bu makalede Fransız Generali Bineau'nun Fransa'da çıkan "Millî Müdafaa Meseleleri Mecmuası"nın Temmuz 1939 tarihli sayısındaki yazısından alıntılar yapılarak, patlak verecek savaş hakkında öngörüler ortaya konmakta ve savaşın nasıl süreceği konusu tartışılmaktadır¹⁸¹. Bu makalenin içeriğinden çok, Ulus Gazetesi'nin savaşın patlak vermesinin hemen ardından söz konusu makaleyi yayınlaması, gazetenin "savaş" gerçeğine günler öncesinden hazırlıklı olduğunu göstermektedir.

İngiltere ve Fransa'nın Almanya'ya savaş ilanının, Ulus Gazetesi'nde çarpıcı başlıklarla yer aldığı da görülmektedir. Falih Rıfki Atay, bu gelişme ile Avrupa'da savaşın başladığına işaret ediyor ve "İngiltere ile Fransa'nın yeni bir harp faciasını önlemek, hatta Almanya lehine fedakârlık yaparak ve yaptırarak önlemek için, kendi ahitlerine sadık kaldıklarından başkalarını tereddüt ettirmeyecek kadar, bütün uzlaştırma imkânlarını tecrübe ettiklerine cihan şahittir" diyerek açıkça Türkiye'nin müttefiki olan İngiltere ve Fransa'ya destek veriyordu. Ayrıca yazar, iç kamuoyuna da mesaj vermeyi ihmal etmeyerek, "...nazik zamanlarda harbin inkişafını Türklüğüne has vakar ve soğuk kanlılıkla takip edelim" diyordu. Atay'a göre "Türk milleti, tam bir gönül itimadı ile Ankara'ya dönmüştür: Onun mukadderatı, ancak millî menfaat, ancak millî hürriyet ve emniyet hareket düsturu olan Millî Şefinin yüksek mümessillerinin basiretli hükümetinin elindedir. Onların verdikleri verecekleri her karar daima en doğru karar olmuştur ve behemehal öyle olacaktır"¹⁸².

Bu görüşler, gazetenin devletin yürüttüğü politikayı kayıtsız şartsız desteklediğini bir kere daha göstermekteydi. Savaşla ilgili bir başka ilginç yorum ise Burhan Belge'den gelmekteydi. Belge, Alman ulusunu koyuna benzetiyor ve

---

¹⁸¹ Vasfi Raşit Sevig, "Harp hakkında düşünceler," Ulus Gazetesi, 2 Ağustos 1939, s. 2. Sevig, 1885'de doğdu. Paris Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra İstanbul Hukuk Fakültesi'nde öğretim üyesi oldu. Şebinkarahisar Milletvekili olarak Meclis'e girdi. Bir süre Ticaret ve Ziraat Bakanlıklarında Müsteşarlık yaptı. Lahey Adalet Divanı üyeliğinde bulundu. 1973'de öldü. Büyük Larousse, C. XX, s. 1415.

¹⁸² Falih Rıfki Atay, "Avrupa Harbi Başlamıştır," Ulus Gazetesi, 4 Eylül 1939, s. 1 ve 3.

Almanların gözü kapalı olduğunu, radyo dinlerlerse asılacağını, seslerini çıkarırlarsa kurşuna dizileceklerini vurguluyordu¹⁸³.

Savaşın henüz başında Ulus Gazetesi'nde çıkan yorumlara bakıldığında görülüyor ki Almanya eleştirilerin odağındadır. Gazetede, genel durumdan kaygılanılmakla birlikte, toplum olarak özgüvenin oluşması amacıyla yayın yapılmaya gayret gösterilmektedir. Tedbirli olunması amaçlanan bu tip yayınlarda genel olarak ülkenin güvenliği için hükümete tam anlamıyla güvenilmesi gerektiği bir çok yazıda vurgulanmaktadır. Kendi hükümetine tam bir güven sergileyen Ulus Gazetesi'nin, Müttefiklerin gücünü ortaya koyan kısa haberlere de sayfalarında yer vermeye özen gösterdiği görülür. Yorumlarda ise müttefiklerle yapılan antlaşmaların arkasında bulunduğu büyük bir cesaretle ortaya konulmaktadır. Kamuoyunda oluşan, "Batı Cephesi"nin açılmasıyla Müttefiklerin Almanları yenilecekleri beklentisini Ulus Gazetesi'nin de paylaştığı görülür.

Ulus Gazetesi, iç kamuoyunu oluşturmada etkin olmaya çalışırken bir yandan da dış kaynaklı haberi gazetenin sayfalarına taşıyor, bu işlevi de büyük bir titizlikle yapıyordu. Falih Rıfki Atay'ın bir başyazısında bu durum net biçimde ortaya konulmaktaydı¹⁸⁴:

"Mesela dün bir istasyon şöyle bir haber verdi: 'İngilizlerle Fransızlar vaziyetini hemen tasrih etmesi (açıkça söylemesi) için İtalya'ya nota vermişlerdir'. Bu haberi 'Ulus'a koymadık. Çünkü evvelâ Akdeniz'deki serbest seyrüsefer hadiseleri ile, sonra da Fransız-İtalyan hudutlarının açılma hadisesiyle tezat teşkil ediyordu. Böyle haberlerin Havas gibi, Royter gibi İstifani gibi, Tas gibi, Pat gibi, D.N.B. gibi ajanslar tarafından teyit edilmesini beklemek lazımdır.

"İstanbul'dan bize telefon edildiğine göre bazı gazetelerimiz Sovyetlere ait bazı radyo ajanslarını hemen neşretmişler. Bugünlerde bilhassa ve bilhassa radyo haberlerine dikkat edelim. Çünkü artık haber ve havadis denen şey, askeri harekât tertipleri nevinden bir mahiyet almıştır. Ne şaşıralım ne şaşirtalım."

Görüldüğü gibi Atay, Ulus Gazetesi dış haberleri sayfalarına taşıırken nasıl hareket ettiğini çok açık şekilde gözler önüne sermektedir. Ulus'un titizliğinin ardına dış propagandanın Türk kamuoyunu etkilemesine engel olma çabası vardır. Ancak

---

¹⁸³ Burhan Belge, "Harp," Ulus Gazetesi, 5 Eylül 1939, s. 2; Burhan Belge, 1899'da Şam'da doğdu. Münih ve Kalsruhe Yüksek Mimarlık Okulu'ndan mezun oldu. XI. dönem DP Muğla Milletvekilliği yaptı. 1967'de öldü. Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü, 1920-1991, s. 269.

¹⁸⁴ Falih Rıfki Atay, "Harp ve Diğer Devletler," Ulus Gazetesi, 5 Eylül 1939, s. 4.

burada ilginç olan taraf Ulus Gazetesi'nin tıpkı bir ağabeyin küçük kardeşine öğüt vermesi gibi, İstanbul basınına bu tip durumlarda nasıl davranması gerektiğini tembih etmesidir.

Polonya tüm tahminlerin aksine Almanya karşısında hiçbir varlık gösteremiyor ve Alman orduları pek fazla zorlanmadan Polonya içlerine ilerliyordu. Tüm Türk basını bu gelişme karşısında iyimser beklentilerini değiştirmek zorunda kaldı. "Batı Cephesi" hayalinin gerçekleşmemesi, Müttefiklerin askeri gücü konusunda derin kuşku uyandırmaktaydı¹⁸⁵. Alman askeri üstünlüğü karşısında Türkiye'nin konumunun ne olacağı konusu çelişkiler yaratabilirdi. Olası çelişkili fikirleri ortadan kaldırmak yarı resmi gazete sıfatlı Ulus'a düşüyordu. 13 Eylül 1939 tarihli Ulus Gazetesi'nde Falih Rıfki Atay, Türkiye'nin konumunu şöyle belirtmekteydi¹⁸⁶:

"1 Eylül sabahından beri bilhassa Türkiye'yi yakından ve içerden tanımayan kimselerden aynı suali işitiyoruz: Türkiye'nin vaziyeti ne olacaktır? Bu suali ancak şu manaya almak mümkün idi: Türkiye'nin vaziyetinde bir değişiklik olacak mıdır?"

"Çünkü esasen bu vaziyet son derece sarıh idi. Avrupa buhranının kıtamız milletlerini bu boğazlaşma tehlikesine doğru sürüyüp götürdüğünü biliyorduk. Türkiye'nin istediği şey sulhu korumak, eğer buna muvaffak olunamazsa tehlikenin kendi emniyet sahasına sirayet etmemesine çalışmak ve aksi ihtimallere karşı tedbirler almaktı.

"...Türkiye'nin vaziyeti ne ise öyle kalmaktadır."

Ahmet Şükrü Esmel de savaşın bu aşamasında Türkiye'nin pozisyonunu şöyle değerlendirmektedir¹⁸⁷:

"... Muharebe karşısında bir devlet için devletler hukukunda iki vaziyet vardır: muhariplik ve bitaraflık. Harbe iştirak eden bir devlet muhariptir, ve muharip olmadıkça da bitarafdır. Biz bu manada resmen bitaraf sayılsak da bitaraflığımız ehemmiyetli bir kayıt ile mukayyedir (bağlanmıştır). Bu da geçen Mayısta İngiltere ve sonra da Fransa ile yaptığımız deklarasyondur.

"...Eğer bu harp hareketi, 'Akdeniz mntikasında bir harbe saik (etken) olsaydı' bugün Türkiye'de bu harbe iştirak etmiş bulunacaktı. Fakat harp mevzii

¹⁸⁵ Koçak, Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945), C. 1, s. 262.

¹⁸⁶ Falih Rıfki Atay, "Harp ve Türkiye," Ulus Gazetesi, 13 Eylül 1939, s. 1.

¹⁸⁷ Ahmet Şükrü Esmel, "Harp Karşısında Türkiye," Ulus Gazetesi, 13 Eylül 1939, s. 3. Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı dönemindeki konumu, savaş sırasında olduğu gibi savaş sonrasında da tartışılmıştır. Hem taraf olup hem de tarafsız kalmayı başararak savaşa girmeyen Türkiye'nin dış politikasını, "denge oyunu" olarak adlandırmak doğru olacaktır. Bkz. Deringil, s. 268.

olduğundan deklarasyon ile giriştiğimiz taahhüt icabı harbe iştirak etmek lüzumu hasıl olmuştur. Bu itibarla harp haricinde kaldık. Fakat vaziyetimizin nezaketi dolayısıyla tamamen bitaraf da sayılmayız”

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı gibi, Ahmet Şükrü Esmer’e göre savaşın Akdeniz’e sıçramamasından dolayı savaş dışı kalındığını ısrarla belirtmektedir. Oysa bu değerlendirme ilerde ortaya çıkacak gelişmelerle geçersiz olacaktır. Çünkü, İtalya’nın 1940 Haziranında savaşa girmesi ile savaş Akdeniz bölgesine sıçramasına rağmen 19 Ekim 1939 tarihinde imzalanacak olan Türk-İngiliz-Fransız İttifak Antlaşması’nın 2 Numaralı Protokolü bahane edilerek savaş dışı olmayı sürdürecektir¹⁸⁸.

Almanya’nın Polonya’yı işgali devam ederken 17 Eylül 1939’da Türk kamuoyu, Sovyetler Birliği’nin Doğu Polonya topraklarına girdiği haberi ile karşılaşacaktı. Ulus Gazetesi bu işgali, “Sovyetler Polonya’daki vaziyeti tehlikeli buldukları için Kızıl Ordu dün Polonya sınırını geçti” şeklinde yorumluyordu¹⁸⁹.

Aynı günlerde Türkiye’nin dış politika gündemine Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu’nun Moskova ziyareti girmekteydi. 25 Eylül 1939’da başlayan ve çok kritik bir döneme rastlayan bu ziyaretle Türkiye, Sovyetlerle bozulmaya başlayan ilişkisini onarmak istiyordu. Ayrıca Saraçoğlu, hazır hale gelen Türk-İngiliz-Fransız ittifakı ile Türk-Sovyet dostluğu arasında bir bağ kurabilecek ortam yakalamak istiyordu¹⁹⁰.

Dışişleri Bakanı’nın Moskova’ya hareket ederken yanında ona eşlik eden heyette Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreter Yardımcısı Cevat Açıkalın, Birinci daire Genel Müdürü Feridun Cemal Erkin, Özel Kalem Müdürü Abdullah Zeki Polar, ve Sovyetler Birliği’nin Ankara Büyükelçisi Alexei Tentyev yer alıyordu. Heyet, 21 Eylül 1939 akşamı Ankara’dan trenle İstanbul’a, oradan da 23 Eylül’de “Kadeş” vapuru ile Odesa’ya hareket etti¹⁹¹.

¹⁸⁸ Türk-İngiliz-Fransız İttifak Antlaşması’nın 2 Numaralı Protokolü, Türkiye’nin savaşa girmesi durumunda Sovyetler Birliği ile arasında bir savaşa neden olmaması şartıydı. Bkz. Aydın, Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, C. I, s. 426.

¹⁸⁹ Ulus Gazetesi, 18 Eylül 1939, s. 1.

¹⁹⁰ Gönlübol ve Sar, s. 141; Aydın, Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, C. I, s. 419.

¹⁹¹ Rıfki Salim Burçak, Moskova Görüşmeleri (26 Eylül 1939- 16 Ekim 1939) ve Dış Politikamız Üzerindeki Tesirleri, Ankara, Gazi Üniversitesi Yayınları, 1983, s. 77-78.

Ulus Gazetesi açısından bu ziyaret, Sovyetler Birliği Dışişleri Komiser Yardımcısı Potemkin “Yoldaş”ın 1939 Mayıs’ında Ankara’ya yaptığı ziyareti iade etmek ve dolayısıyla iki komşu ve dost devleti ilgilendiren konular hakkında fikir alışverişinde bulunmaktı. Ayrıca Ulus, 1921 yılından beri dostça olan ilişkilerde iki prensipten söz ediyordu; biri karşılıklı sıkı ve sarsılmaz güven duygusu, diğeri ise uluslararası ilişkilerde barış ve güvenliğin korunmasıydı¹⁹².

Ulus’un da vurguladığı beklentiler ışığında başlayan Saraçoğlu’nun Moskova’daki temasları umulanın aksine bir gelişim gösterdi. Heyetler arası görüşmelerde Türk tarafı Ruslara, Balkanlar ve Akdeniz bölgesini sorumluluk içine alan bir ittifak antlaşması önerdi. Ruslar ise böyle bir antlaşmaya ancak bazı koşulların yerine getirilmesi ile razı olabileceklerini söylüyorlardı. Buna göre Sovyetler, Karadeniz’de kıyısı olmayan devletlere ait savaş gemilerinin boğazlardan geçmesinin yasaklanmasını istiyorlardı. Ayrıca Türklerle yapılacak olan bir antlaşma, Rusları Almanlarla savaşmak durumuna getirecek nitelikte olmamalıydı¹⁹³.

Sovyetlerin bu beklenmedik istekleri karşısında iki ülke yetkililerinin anlaşmak için ortak bir zemin bulmaları imkânsızdı. Bu durumun asıl nedeni ise bilinmekteydi: 23 Ağustos 1939’da Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı. İmzalanan paktın sonrasında Sovyet dış politikasındaki belirgin değişiklik, Türkiye ile olan ilişkisinde de kendini göstermişti. Ruslar, Almanların da telkiniyle Türkiye’yi “Barış Cephesi”nden ayırmak için Kurtuluş Savaşı’ndan bu yana süre gelen iyi ilişkileri kullanmaktaydılar. Saraçoğlu’nun temasları sürerken Almanya Dışişleri Bakanı Ribbentrop da Moskova’ya geldi. Bu gelişme ile Türk-Sovyet ikili görüşmelerine bir süre ara verildi. Türk heyeti yakışksız bir şekilde günlerce bekletilirken, Sovyetler Birliği ile Almanya arasında Polonya’nın parçalanmasına ilişkin antlaşma imzalanıyordu¹⁹⁴.

Sovyetlerin isteklerini kabul edilecek boyutta görmeyen Saraçoğlu, haddinden fazla uzayan ziyaretini 17 Ekim’de tamamlayıp Moskova’dan ayrıldı. Beklenenin

---

¹⁹² Falih Rıfki Atay, “Hariciye Vekilimiz Moskova’da,” Ulus Gazetesi, 23 Eylül 1939, s. 1 ve 3.

¹⁹³ Koçak, Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945), C. I, s. 269.

¹⁹⁴ Gönübol ve Sar, s. 141.

tersine hayal kırıklığı ile sonuçlanan bu ziyaret sonrası Türk Dış politikası, Sovyetlere karşı güvenini kaybetmeye başlamıştır.

Saraçoğlu heyetinin Moskova ziyaretinin uzaması Türk kamuoyunda çeşitli şekillerde yorumlanması, görüşmelerin nasıl sonuçlanacağını bilinmemesi iktidar çevrelerinde endişe ve sabırsızlık yaratmıştır¹⁹⁵. Ulus Gazetesi, Türk heyetinin Moskova ziyareti sürerken Türk kamuoyuna yayılan ziyaretin olumsuzluklarla sürdüğüne dair haberleri tekzip etme ve çürütme çabasıydı. Falih Rıfki Atay, Saraçoğlu'nun Moskova'da yürütmeye çalıştığı temasların bazı "şayia ve tefsir"lere sebep olduğunu belirtmekte ancak gelen yeni haberleri kanıt göstererek bu olumsuz söylentilerin tekzip edildiğini söylüyordu. Türk heyetinin Moskova'dan eli boş olarak ayrılmasının hemen ardında ise ziyaretin olumsuz sonuçlandığını kabul eden ve sebeplerini ortaya koyan bir makale yayınlanıyordu. Ulus Gazetesi sebepleri üç grupta toplamaktaydı. Bunlardan ilki Türkiye ile İngiltere ve Fransa arasında, Sovyetlerin konumu içinde tekrar eden esaslarla tezat oluşturmasıydı. Bir diğeri, Türkiye'nin güvenliği bakımından verilen garantilerin, Türklerin istediği ölçülerde olmamasıydı. Son olarak da Türk boğazları konusunda Türkiye ile Sovyetler arasında oluşan görüş farklılıkları gösteriliyordu¹⁹⁶.

Aynı makalede Türkiye'nin güvenlik, barış ve "masumiyet" davalarında hiçbir tezat ve çelişkinin olmadığı vurgulanıyor ve bu değişmez karakterin Sovyet "dostlar" tarafından takdir edilmekte olduğu belirtiliyordu¹⁹⁷. Türkiye'nin konumunun değişmemesine yapılan övgünün tersi düşünülürken Sovyetlerin konumunun değişmesi yerilmiş oluyordu. Burada dozu fazla olmamakla birlikte Sovyetlerin ilk kez eleştirildiğini söylemek mümkündür.

Moskova ziyareti bir dönemin kapandığını işaret ediyordu. Kurtuluş Savaşı döneminden bu yana yaşanan Türk-Sovyet dostluğunun sona ermesi ile Türk dış politikası Sovyet tehdidini göz önünde tutmaya başlayacaktı¹⁹⁸.

¹⁹⁵ Burçak, s. 93.

¹⁹⁶ Falih Rıfki Atay, "Vazifesini Yapan Türkiye," Ulus Gazetesi, 6 Ekim 1939, s. 1.

¹⁹⁷ Falih Rıfki Atay, "Grup Tebliği Münasebetiyle," Ulus Gazetesi, 18 Ekim 1939, s. 1.

¹⁹⁸ Burçak, s.119.

Sovyetler Birliği ile ilişkilerin boyut değiştirmesinin hemen ardından Türkiye, zaten ikili deklarasyonlarla yakınlıştığı Mtfevikler ile birlikte hareket edecekti. Bu durumun kayda geçmesi için ise hiç vakit kaybedilmedi. 19 Ekim 1939’da Türkiye, İngiltere ve Fransa ile bir “ittifak muahedesi”ne imza koydu. Bu tarihi antlaşmanın Ulus Gazetesi’nde yorumlanışını Falih Rifki Atay’ın kaleminden aktarıyoruz¹⁹⁹:

“İttifak muahedemizle herhangi bir buhrana karşı muvakkat bir tedbir almış bulunuyoruz: Türkiye’nin emniyeti ve onunla birleşin İngiliz ve Fransız emniyet menfaatleri ve bu menfaatlerin esasen muhafaza ve mdafaasına münhasır olduğu barış nizamı için uzun müddetli bir teminat vücuda getirmiş oluyoruz.

“Hükümeti, cihan sulhu ve milletler hürriyeti ideali ile tam bir uygunluk arz eden, Türkiye’nin millî emniyeti hakkında elde etmiş olduğu yüksek muvaffakiyetinden dolayı tebrik ederiz. Bu sırada Millî Şefimizin büyük adı şüphesiz en derin hürmetle bütün vatandaşlarımızın dilinde ve gönlünde dolaşıyor.”

Görüldüğü gibi Ulus Gazetesi Türk-İngiliz-Fransız İttifak Antlaşması’na tam destek vermektedir. Özellikle vurgulanan ise antlaşmanın “barış” için yapıldığı ve geçici olmadığıdır. Ancak Ulus Gazetesi’nde yer alan bu yorumların Mihver’i kışkırtmayacak şekilde olmaşına özellikle dikkat edildiği gözlemlenmektedir.

Ulus Gazetesi’nin 20 Ekim sayısında 5. sayfasından tam metnini verdiği Türk İngiliz ve Fransız İttifak Antlaşması’na göre, bir Avrupa devletinin saldırısı ile başlayan ve İngiltere ile Fransa’nın katılacakları bir savaşın Akdeniz’e sıçraması halinde Türkiye, İngiltere ve Fransa’ya yardım edecekti. Savaş Akdeniz’e sıçramazsa taraflar istifaede bulunacaklar ve Türkiye böyle bir halde hiç değilse İngiltere ve Fransa’nın lehinde bir tarafsızlık politikası izleyecekti. Türkiye’ye bir Avrupa devletinin saldırısı halinde, İngiltere ve Fransa Türkiye’nin yanında yer alacaklardı. Türkiye, İngiltere ile Fransa’nın Romanya ve Yunanistan’a verdiği garantilerin yerine getirilmesi için yardım edecekti. Ayrıca Türkiye, ittifak antlaşmasına ek 2 Numaralı Protokolle, antlaşmadan doğan taahhütlerin kendisini Sovyetler Birliği ile savaşa srklemeyeceği hakkında bir çekince koyduruyordu²⁰⁰.

¹⁹⁹ Falih Rifki Atay, “Büyük Bir Sulh ve Emniyet Eseri,” Ulus Gazetesi, 20 Ekim 1939, s.1 ve 3.

²⁰⁰ Gönlübol ve Sar, s. 143; Aydın, Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, C, I, s. 424.

Cumhurbaşkanı İnönü'de 1 Kasım 1939 tarihinde TBMM'nin Altıncı Dönem Birinci toplantı yılını açarken verdiği söylevinde Türk-İngiliz-Fransız ittifakına değinerek bu ittifakın hiçbir devletin aleyhine olmadığını, Türkiye'nin bu antlaşma ile hiç olmazsa etki alanı içinde uluslararası barışa ve güvenliğe hizmet etmek adına bir faaliyet içine girdiğini belirtmiştir. İnönü, ısrarla barışın korunması gerektiğini vurgulamıştır²⁰¹.

Türkiye, İngiltere ve Fransa ile yapmış olduğu ittifak antlaşmasının ardından kendini güvende hissedecektir. Polonya'nın Almanya ve Sovyetler tarafından paylaşılması sonrası ortaya çıkan bunalım ortamı, Türk kamuoyunu da etkilemişti. Ancak özellikle Almanya'nın Polonya'yı işgali ardından yayılcı politikasına ara vermesi ve ittifak antlaşması ile oluşan güven ortamı, Türk kamuoyunda belirgin bir rahatlama yaşanmasına sebep olacaktı. Ulus Gazetesi o günlerde savaşın geleceği ile ilgili yorumlarında fazlaca iyimserdi²⁰². Falih Rıfki Atay, savaşın genel durumu hakkında şöyle diyordu²⁰³:

“Harbin üçüncü ayı nihayet bulmak üzeredir. Umumi vaziyet hakkında katî hükümler vermek henüz mümkün olmamakla beraber, Eylül karanlığının devam etmekte olduğu da iddia edilemez. Evvelâ, yeni harbin bir cihan harbin değil daha geniş bir Avrupa harbi olmak ihtimali dahi gittikçe azalmaktadır. Yeni bir ihtilâfi, ancak bir tecavüz tahrik edebilir. Bu tecavüzün müttefikler tarafından vukû bulmayacağına şüphe yoktur. Almanya'nın ise, üç aylık mühletten istifade ederek kıtada dominyon ve sömürgelerde kudretleri mütemadiyen kabaran, denizlerde bütün ihtiyat tedbirlerini tamamlayan müttefiklere yeni askeri müşterekler hediye etmekte bir menfaat tasavvur edebileceğini zannetmiyoruz.”

1940'ın ilk günü yayınlanan bir makalede de 1939 yılı genel olarak irdelenirken, Nasyonal Sosyalizmin hayal kırıklığına uğradığı ve bu şartlar içinde savaşın bir yandan deniz ve hava savaşı bir yandan da ekonomiklerin savaşı durumuna geldiği vurgulanmaktaydı. Almanya'nın parolasının teslim olmamak Müttefiklerin ise “muzaffer olmak” olduğu söylenmekteydi²⁰⁴.

²⁰¹ İnönü'nün Söylev ve Demeçleri (1919-1946), İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1946, s. 341.

²⁰² Falih Rıfki Atay, “Hariciye Vekilimizin Dünkü Nutku,” Ulus Gazetesi, 11 Kasım 1939, s. 1; Ahmet Şükrü Esmer, “Üçlü İttifak,” Ulus Gazetesi, 9 Kasım 1939, s. 3.

²⁰³ Falih Rıfki Atay, “Korku Dalgası Geçiyor,” Ulus Gazetesi, 24 Kasım 1939, s. 1.

²⁰⁴ Falih Rıfki Atay, “1940,” Ulus Gazetesi, 1 Ocak 1940, s. 2.

Görüldüğü gibi savaşın gelişmesinin durduğu süreçte Ulus Gazetesi savaşan tarafları değerlendirirken tamamen Müttefik yanlısı bir çizgi izlemektedir. Türkiye'nin müttefiklerin yanında olduğu her fırsatta belirtilmektedir. Savaş öncesi tarafsız olma gayreti içinde olan Ulus, artık tamamen Müttefik yanlısı yorumlarda bulunmaktadır. Bu durum Alman işgalleri yeniden başlayıncaya yani 1940 baharına kadar böyle sürecektir.

Almanya'nın işgallerinin durduğu bu dönemde savaş adına bir tek Sovyetlerin, Baltık kıyılarını geçici müttefikleri Hitler'den korumak için, Finlandiya topraklarına saldırması söz konusu olacaktır²⁰⁵. 30 Kasım 1939'da başlayan Sovyet işgali, Ulus Gazetesi sütunlarında haber olarak verilmekle birlikte, Türkiye'yi tehdit etmemesi dolayısıyla olsa gerek, üzerine uzun değerlendirme yazılarının yazılmadığı gözlenmiştir. Zaten bu dönemde Türkiye'nin tüm dikkati Almanya ve İtalya üzerindedir. Özellikle Almanya'nın beklenmedik şekilde uzun süre hareketsiz kalması üzerine savaş "garip" bir hâl almıştır²⁰⁶.

"Garip Savaş" döneminde ani gelişmelerin yaşanmaması Türkiye'nin güvenlik politikasını geliştirmesine fırsat vermişti. Türk Dışişleri oluşabilecek bir Mihver tehdidini sınırlarının ötesinde tutmak için Balkan Antantı'nı canlandırma çabaları gösterecekti. Balkan Antantı'nın canlandırılması için yapılması gereken Bulgaristan'ın da antanta katılmasını sağlamaktı. Türkiye bu amaçla girişimler yapmaya hazırды. Ancak Ankara'nın önünde bir engel vardı; Bulgaristan'ın Balkan Antantı üyeleri Yunanistan ve Romanya'dan toprak taleplerinin olması. Bu talebin bilinmesine rağmen Yunanlılar ve Romenler Türkiye'nin girişimlerine destek vermektedir. Ancak bölgedeki ihtilafları çözmeyi başaramayan Türkiye, bireysel davranmak durumunda kalacak ve 13 Ocak 1940 tarihinde Bulgaristan ile bir "Ortak Deklarasyon" ilan edecekti. Beynamede, Türkiye ile Bulgaristan, Balkanlarda barışın korunması için iyi niyetlerini açıklıyor ve tarafsızlıklarına saygılı olacaklarını garanti altına alıyorlardı. Bu amaçla Türk-Bulgar sınırındaki askeri birlikler karşılıklı olarak geri çekilecek ve

---

²⁰⁵ Liddell Hart, *II. Dünya Savaşı Tarihi*, çev. Kerim Bağrıaçık, C. I, İstanbul, YKY, 1999, s. 51-52.

²⁰⁶ "Garip Savaş" deyimini, özellikle ABD'de, Polonya'nın 1939 Eylül'ünde çökmesi ile Almanya'nın Batı cephesini açtığı 1940 Baharına kadar geçen süre için kullanılmaktadır. Bkz. A.g.e., s. 42.

güvenlik ortamı bu şekilde sağlanacaktı²⁰⁷. Ulus Gazetesi sayfalarında Türk-Bulgar Deklarasyonu sonrası Balkanlardaki durumunun nasıl olması gerektiği ise şöyle belirtilmekteydi²⁰⁸:

“Balkanlar yeni Avrupa Buhranı başladığından beri yalnız kıtamız değil, cihan barışı ile herhangi bir alâka hissetmekte olanların bütün merak ve endişesini kendi üstünde toplamıştır. Yarımadamız, bugünkü harbi genişletmekten men eden bir set mi yoksa onu tehlikeli ihtilâtlara (karışıklıklara) sevk eden bir cephe mi olacağı suali bütün zihinleri işgal edip durmaktadır. Balkanları ateşe atmak isteyenler varsa onların tek ümidi yarımadamızda yaşayan milletler arasında bir takım menfaat tezatlarından veya ihtilâf istidatlarından istifade etmek istediklerine şüphe yoktur.”

9 Nisan 1940 günü Almanya'nın, herhangi bir direnişle karşılaşmaksızın, Danimarka'yı işgal etmesi ve yine aynı gün Norveç sahillerine çıkartma yapması ile durduğu zannedilen savaş yeniden canlanıyordu. Almanya'nın ilkbaharla birlikte tekrar yayılma politikasına devam etmesi Türk kamuoyunda tepkilerle karşılandı. Türk basını tarafsız olduğunu ilan etmiş olan Danimarka ve Norveç'in işgal edilmesini kınamaktaydı²⁰⁹.

Falih Rıfki Atay, Avrupa'nın güney doğusunda beklenen kıyametin kuzeyde koptuğunu belirtip bu durumun gelişimini dikkatle izlemek gerektiğini söylüyordu²¹⁰.

Almanya'nın bu işgalleri İngiltere'de beklenmedik bir gelişmenin yaşanmasına neden oldu. Başbakan Chamberlaine o ana kadar Alman hareketına önem vermemiş olmasının bedelini istifa ederek ödüyordu. Yerine ise yine Muhafazakar Parti'den Sir Winston Churchill geliyordu. Churchill, Muhafazakar ve İşçi Partilerinden oluşan bir savaş koalisyonu kurarak 10 Mayıs 1940 tarihinde işe başlayacaktı²¹¹.

Almanya'nın bu beklenmedik hareketinin üzerinden birkaç gün geçtikten sonra Ulus Gazetesi'nin, İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinin ardından Danimarka ve Norveç'in uyguladığı tarafsızlık politikasının Almanya'yı yatıştırmadığına dikkat

²⁰⁷ Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, C. I, s.297-298.

²⁰⁸ Falih Rıfki Atay, “Sofya Ziyareti Münasebetiyle,” *Ulus Gazetesi*, 15 Ocak 1940, s. 1.

²⁰⁹ Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, C. I, s. 299.

²¹⁰ Falih Rıfki Atay, “Kıyamet Şimalden Koptu,” *Ulus Gazetesi*, 10 Nisan 1940, s. 1. Bkz. Ek V.

²¹¹ Sander, *Siyasi Tarih*, s. 96.

çekildiğini görüyoruz. Avrupa kıtasında tarafsızlık diye bir kavramın fiilen olmadığı, sadece “savaş dışı” olunabileceği belirtiliyordu²¹².

Bu yorumun ardında ise bir başka amaç daha vardı: Türkiye'nin izlediği dış politika yolunun doğru olduğunu ispatlamak. Türkiye'nin tarafsız değil Üçlü İttifak Antlaşması'yla güvenliğini sağlamış olduğuna inanılıyordu.

Almanya, Danimarka ve Norveç'i işgal ettikten sonra artık asıl hedefi olan batıya yönelebilecekti. 10 Mayıs 1940 tarihinde Alman orduları, sabahın ilk ışıklarıyla birlikte Belçika ve Hollanda topraklarına giriyorlardı. Böylece Polonya'nın işgali sırasında Müttefiklerce açılacağı umulan “Batı Cephesi” Almanlar tarafından açılmış oluyordu²¹³.

1 Eylül 1939'dan beri süren Almanya işgalleri, asıl hedef olan Batı'ya yönelmeden önce kuzey ve doğudan gelebilecek karşı saldırıları engellemek amacını taşımaktaydı. Bu gerçeği o günlerde Ulus Gazetesi de tespit ediyordu. 11 Mayıs 1940 tarihli Ulus Gazetesi'nde Almanya'nın işgali manşet olmuş yapılan yorumlarda ise esas savaşın şimdi başladığı belirtiliyordu. Gazeteye göre Almanya istilalarının tek bir sebebi vardı: “dünya hakimiyeti”. Bu uğurda karşısına çıkan her kuvveti, her engeli yok edecekti. Ayrıca Ulus sütunlarında “tarafsızlık politikası”nın yine iflas ettiği vurgulanmaktaydı²¹⁴.

Ulus Gazetesi yazarlarından Denizli Milletvekili Necip Ali Küçükka ise Almanya'nın bu sefer zorlanacağı görüşündeydi. Belçika ve Hollandalıların, Polonya, Danimarka ve Norveçliler gibi savaş tecrübesi az milletler olmadığını belirterek, I. Dünya Savaşı'ndan örnek veriyor ve “...yıldırım süratiyle ilerleyen Almanların Paris'e onbeş gün zarfında gireceklerini söyledikleri ve propaganda ettikleri halde nihayet martta (Fon Klok) ordularının nasıl perişan olduklarını gördük” diyordu²¹⁵.

---

²¹² Falih Rıfık Atay, “Bitarafılık Devri Geçti,” Ulus Gazetesi, 26 Nisan 1940, s. 1.

²¹³ Armaoğlu, s. 366.

²¹⁴ Mümtaz Faik Fenik, “Harp Şimdi Başladı!,” Ulus Gazetesi, 11 Mayıs 1940, s. 5; Mümtaz Faik Fenik, 1904'te İstanbul'da doğdu. Hukuk ve İktisat Fakültesinden mezun oldu. IX. ve X. dönem DP Ankara Milletvekilliğinde bulundu. 1974'de öldü. Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü, 1920-1991, s. 174.

²¹⁵ Necip Ali Küçükka, “Yeni Vaziyet İçinde,” Ulus Gazetesi, 11 Mayıs 1940, s. 5. Bu makalede sözü edilen, Birinci Dünya Savaşı'nda Alman General Von Kluck'un ordularının Marne'a doğru

Alman orduları, beklenilen aksine fazla zorlanmadan Belçika ve Hollanda'yı ezip, asıl hedefe, Fransa'ya yöneldi. 13 Mayıs 1940'da taarruz başlıyordu²¹⁶.

Ulus Gazetesi'nin, Almanya'nın Fransa taarruzunu belirtirken özellikle çarpıcı başlıklardan kaçındığı görülür. Öncelikle bu saldırının beklenen bir şey olduğu söyleniyordu. Fransızlara her anlamda tam destek veriliyor, Almanlara Fransa topraklarında şans tanınmıyordu²¹⁷. Ancak, beş hafta gibi kısa bir zamanda Fransızların teslim olması, tüm dünyada olduğu gibi Ulus Gazetesi'nde de şaşkınlık yaratacaktır.

Ahmet Şükrü Esmér, Fransızların ünlü Maginot Hattı'nın²¹⁸ denize kadar uzatılmamasının bu yenilgide etken olduğunu düşünüyordu. Yazar ayrıca, Almanya'nın Fransa'ya nasıl bir barış antlaşması önereceğinin önemli olduğunu vurgulamaktaydı. Bununla beraber İtalya'nın Fransa aleyhine kazanımlar elde edeceği ve Japonya'nın da Uzak Doğu'daki Fransız Hindistanı'nı almak isteyeceği, bu şartlarla da Fransa'nın ne kadar ucuz kurtulursa kurtulsun, topraklarının önemli bir bölümünden yoksun kalacağı görüşündeydi²¹⁹.

Falih Rıfıkı Atay ise Fransa'nın çöküşü ile ilgili düşüncelerini şöyle yansıtmaktaydı²²⁰:

“Yerli yabancı dört milyona yakın ordusu ile Fransa, beş haftada yıkılmıştır. 1 Eylül'de böyle bir hadiseye kimsenin hatta bizzat Mihver devletlerinin dahi ihtimal vermediğine şüphe yoktur... Maziye ait bütün tenkitler haklı olsa bile,

---

ilerlediği sırada Fransızların bozgununa uğraması ve bu sayede Almanya'nın “kesin sonuç” beklentisinin sona ermesidir. Bkz. Pierre Renouvin, Birinci Dünya Savaşı Tarihi (1914-1918), çev. Adnan Cemgil, C. I, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 1969, s. 259.

²¹⁶ Almanya'nın batı işgali başladığı sırada Londra'yı ziyaret etmek için yolda olan Türk Basın Heyeti, Paris'te bulunuyordu. Bu heyette yer alan Ulus Gazetesi'nden Falih Rıfıkı Atay ve Ahmet Şükrü Esmér, Refet Bele ile birlikte Londra'ya geçebilmişlerdir. Heyette yer alan diğer temsilciler ise ülkeye geri dönmüşlerdir. Ulus yazarları Londra'daki izlenimlerini gazetelerinde yayınlamışlardır. Koçak, Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945), C. I, s. 301.

²¹⁷ Ulus Gazetesi, 14 Mayıs 1940, s. 1.

²¹⁸ Maginot Hattı, I. Dünya Savaşı sonrasında Fransızların doğu sınırlarına kurduğu 2778 km uzunluğundaki, birbirine bağlantılı yer altı sığınakları ile 50 savunma kulesinden oluşan, düşmanın ele geçirmesi neredeyse imkansız olan bir savunma hattıdır. Bkz. Aydın, Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, C. I, s. 410.

²¹⁹ Ahmet Şükrü Esmér, “Fransa Teslim Oluyor,” Ulus Gazetesi, 18 Haziran 1940, s. 3.

²²⁰ Falih Rıfıkı Atay, “Fransa'ya Sulh Şartları Verilirken,” Ulus Gazetesi, 22 Haziran 1940, s. 1. Bu makalede sözü edilen strateji hatasından kasıt, Fransızların Almanları Doğu Fransa'dan karşılayacak şekilde savunma hattı oluşturmuş olmalarıdır.

son dokuz aylık gaflet ve bilhassa 9/10 Mayıs strateji hatası Fransız milletine izah edilemez”

1940 Haziran ayında Almanya'nın zaferlerinin de etkisiyle İtalya, Fransa ve İngiltere'ye savaş ilan etti. İtalyanların bu girişimi, savaşın Akdeniz'e sıçraması demekti ve Üçlü İttifak Antlaşması uyarınca Türkiye'nin İngiltere ve Fransa'nın yanında savaşa girmesi gerekiyordu. Bu gerekliliği İngiltere Türkiye'ye bildirmiş ve Türkiye'nin savaşa girmesini talep etmişti.

Bu talep, Türk hükümetince Üçlü İttifak Antlaşması'nın ek iki numaralı protokole, yani Sovyet çekincesine işaret edilip, yaşanan gelişmelerin Türk-Sovyet çatışmasına ortam hazırlayacağı öne sürülerek reddedildi. İngilizler, Türklerin bu cevabına karşı çıkacak durumda değildi. Zaten en güvendiği müttefiki Fransa ortadan kaldırılmıştı. Türkiye'nin de savaşa girip cepheyi genişleteceği ve olası bir başka istilâ ile karşılaşabileceği ise neredeyse kaçınılmazdı. Bir de bu müttefikini kaybetmeyi göze alamadı ve Türkiye savaş dışı konumunu korudu²²¹.

İtalya'nın savaşa girmesi ve Fransa'nın savaş dışı kalması Türkiye için çok nazik zamanların yaşanmasına neden olacaktı. Türkiye'nin savaş dışı kalma politikası hemen hemen bütün yurttaşlarca benimsenmekteydi. Ancak bazı gazetelerin başyazarları yazılarında Mihver'e karşı çok serttiler²²². Doğal olarak, savaşın seyrini takip eden Ulus Gazetesi, savaşa giren İtalya üzerine yaptığı yorumda bu gelişmenin nedenleri üzerinde duruyordu. Buna göre İtalya, Almanya'nın gölgesinde kalarak kendisini riske atmadan kolay zafer peşinde koştuğu için eleştiriliyordu²²³:

“...Anlaşılan Münih'te Hitler'le, Mussolini birinin istediğini, diğerinin istememesi için mutabık kalmışlardır. Fakat bu şartlar dahilinde İtalya'nın Fransa'dan ne isteyeceği suale değer. Yalnız Cibuti, Tunus, Nis ve Korsika mı? Yoksa İtalya'nın hafif atlamış bir hali mi var? Çünkü biliyorsunuz ki İtalya, ancak Fransa harbinin yüzde yüz Almanya tarafından kazanılacağına kanaat getirdikten sonra tam parsa toplamak zamanı harbe girmişti. Ve hâlâ da Alp cephesinde ufak bir harekete bile geçmemiştir. Maksat burnu kanamadan tereyağının içinden kıl çeker gibi işten sıyrılmaktır. Almanlar, Alpleri arkadan sardıkları halde İtalyanlar, bunlara bir çelenk hediye etmek için bile ilerlemek külfetine katlanamamışlardır.”

²²¹ Gönlübol ve Sar, s. 146.

²²² Nadi, s. 89.

²²³ Mümtaz Faik Fenik, “İntikam Sulhu!,” Ulus Gazetesi, 22 Haziran 1940, s. 5.

1940 yılının ortalarında, Fransa'nın teslim olması ve İngiltere'nin tek başına Alman askeri zaferlerinin karşısında duramayacağı gerçeği yaşanmaktaydı. Türkiye, Almanya'nın Avrupa'da yürüttüğü işgal politikasına karşı, kurduğu tüm stratejik dengeli dış politikasının unsurlarını tek tek kaybetmekteydi. Ancak Türkiye, kendisine saldırı olmaması durumunda savaş dışı konumunu sürdürmeye kararlıydı. İnönü başta olmak üzere tüm Türk yöneticiler Türkiye'nin yakın tarihinin en önemli evrelerini yaşamışlardı. İttihat ve Terakki, Birinci Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet'in kuruluş dönemlerinde yaşanan zorluklar belleklerdeydi. Doğal olarak geçmişteki deneyimleri ile ülkeyi savaşa sokarak yeni bir buhrana sürüklememek için her türlü çareye başvuracaklardı²²⁴.

Ulus Gazetesi, "savaş dışı" olan Türkiye'nin savaşa girmeme kararını var gücüyle savunuyordu. Ahmet Şükrü Esmer, İtalya'nın savaşa girmesinin ardından Türkiye'nin ittifak antlaşmasından doğan yükümlülüğüne rağmen savaşa girmemesini Üçlü İttifak Antlaşması'nda yer alan ek 2 Numaralı Protokolle bağlayanlardandı²²⁵.

Falih Rıfki Atay da Türkiye'nin Üçlü İttifak Antlaşması'yla taahhüt ettikleri, görev ve sorumluluklarına tamamen uygun şekilde hareket ettiğini vurguluyordu. Ayrıca Türkiye'nin Batı cephesindeki savaşa etki etmesi şüpheli olacak olan gereksiz bir müdahaleden öteye gitmeyeceğini öne sürüyordu²²⁶.

B. Savaşın Balkanlara Sıçraması

Türkiye, savaş tehlikesini politik manevralarla bertaraf etmeye çalışırken bir yandan da olası bir saldırıya karşı savunma tedbirleri de alıyordu. Bu amaçla Trakya 12 Haziran 1940'dan itibaren yasak bölge olarak ilan edildi. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmayanların Edirne'de bir gecedan fazla kalmaları yasaklandı. 24 Temmuz'da da ülkedeki tüm yabancıların yirmi dört saat içinde en yakın polis

²²⁴ Deringil, s. 57.

²²⁵ Ahmet Şükrü Esmer, "Harp Karşısında Türkiye," Ulus Gazetesi, 27 Haziran 1940, s. 1. Bu makalenin bir başka önemli özelliği, "başyazı" olarak yazılmış olmasıdır. Ulus Gazetesi'nde üçüncü sayfada devamlı yer alan dış politika sütunu yazarı Ahmet Şükrü Esmer'in, bu sefer "başyazı" ile kendi düşüncelerini aktarmakta olması olağan dışı bir gelişmeydi.

²²⁶ Falih Rıfki Atay, "Türkiye Vazifesini Yapıyor," Ulus Gazetesi, 28 Haziran 1940, s. 1.

karakoluna başvurmaları ve bilgi vermeleri zorunlu kılındı. Ayrıca Türk ordusu Trakya'da, Ege'de ve Sovyet sınırında yığınak yapıyordu²²⁷. Ancak Ulus Gazetesi, resmi açıklamaların dışında Türk ordusunun aldığı tedbirler ile ilgili haberleri tekzip ediyordu²²⁸. Çünkü gazete, Türkiye'nin aldığı tedbirlerin dünyaya duyurulmasını güvenlik gerekçesiyle istemiyordu.

Türkiye'de bu gelişmeler yaşanırken Mihver'in batı cephesinden Balkanlara yönelmesi söz konusu olacaktı. 7 Ekim 1940'da Almanya Romanya'ya giriyordu. Savaşın ayak seslerini yakından duymaya başlayan Türkiye'ye ikinci bir şok da İtalya'dan geldi. İtalya 28 Ekim 1940'da Yunanistan'a saldırdı. Amacı kolay zafer kazanıp prestij sağlamaktı. Öte yandan Almanya'dan önce Balkanlara inmek istiyordu²²⁹.

Özellikle İtalya'nın Yunanistan'a saldırısı Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşın öncesinden beri İtalyan yayılcılığı üzerine olan kaygılarında ne kadar haklı olduğunu kanıtıydı. Artık savaş Türkiye'nin yanı başındaydı ve tüm ciddiyetiyle tehdit ediyordu.

O günlerde Ulus Gazetesi hükümetin ihtiyatlı çizgisini izlemekle beraber Mihver devletlerinin bu eylemlerini eleştirmektedir. İtalya'nın saldırısı 28 Ekim 1940'da olmuştu ve bir gün sonra gazete sayfalarında yer alacaktı. Aynı gün Cumhuriyet Bayramı olduğu için Ulus'un ilk sayfasında bir yandan bayramla ilgili başyazı, diğer yanda da "İtalya'nın Tecavüzü" adlı yazı yer alıyordu²³⁰:

"İtalya, istiklâlini, haysiyetini ve şerefini tecavüzden korumak için imanla silâha sarılmış bir milletin ne harikalar yaratabileceğini görecektir...Biz Türklere gelince; en samimi dostluk ve sıkı komşuluk münasebetleriyle bağlı bulunduğumuz Yunanlılarla istiklalleri için giriştikleri bu mücadelede bütün kalbimizin kendileriyle beraber olduğunu söylerken Türk milletinin hislerine tercüman olduğumuzdan şüphe etmeyiniz"

Bu çok ağır ithamlar ile yorumlanan İtalya'nın Yunanistan'a saldırısı, aslında hedef olarak görüldüğünü bilen Türkiye'nin savaşa bir adım daha yaklaşmış olması

²²⁷ Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, C. I, s. 310.

²²⁸ Böyle bir olayın örneği için bkz. *Ulus Gazetesi* 1 Temmuz 1940, s. 1.

²²⁹ Gönübol ve Sar, s.148.

²³⁰ Ahmet Şükrü Esmer, "İtalya'nın Tecavüzü," *Ulus Gazetesi*, 29 Ekim 1940, s. 2.

demekti. Yorumlarıyla Ulus Gazetesi bu kaygıyı dile getirmektense İtalya'yı kınayan ve Yunanistan'ın yanında olunduğunu gösteren bir tavır sergileyerek Türkiye'nin hiçbir şeyden korkmadığını dünyaya duyurmak ister gibiydi.

Falih Rıfki Atay aynı günlerde Mussolini'ye yüklendiği yazısında "...kuvvetten başka bir kanun ve milletler için teslim olmaktan gayri bir hak tanımak lâzımdır. Birçok devletin yaşanmakta olduğu koskoca bir denize 'bizim' demek için bin türlü sebep ve mazeret icat edenler, hür bir memleket halkına kendi hudutları içindeki ana baba topraklarına 'benim vatanım' demeyi çok görmemeli..." demektedir²³¹.

Görüldüğü gibi, Ulus Gazetesi özellikle savaşın Bakanlara sıçraması ardındaki gelişmeleri değerlendirirken giderek sertleşen bir üslup kullanmaktadır. Her geçen gün büyüyen Mihver tehdidine karşı herhangi bir yılgınlık belirtisi göstermemektedir. Doğaldır ki iç ve dış kamuoyuna seslenen Ulus Gazetesi, hükümete yakınlığı göz önünde tutulursa, Türkiye'nin kararlı tutumunu sergilemesi gerekiyordu..

Savaşın ilk yıllarında Türkiye birçok zorlukla karşı karşıya kalmış ve her çekindiği gelişme gerçekleşmişti. Tüm bu olumsuzluklara rağmen Türk dış politikası çizgisinde bir değişim olmadan devam ediyordu. İşte bu şartlarla 1941 yılına girildi.

1941 yılı Türkiye açısından olumlu başlamıştı. Mihverin Balkanlara karşı yürüttüğü harekâtın en sonunda Türkiye'ye dayanacağı açıkça görünmekteydi. Giderek tehlike çemberi darala dursun, bir yandan da İngiltere, Türkiye'yi savaşa sokabilmek için yeniden zorlamaya başladı. İtalya'nın Yunanistan'da beklediği başarıyı sağlayamaması üzerine Almanya'nın Yunan topraklarına saldırı olasılığı, İngiltere'nin Türkiye üzerinde yaptığı baskıyı arttırıyordu²³².

1 Mart 1941'de Bulgaristan resmen Mihver devletlerine katıldığını ilan etti. Bu gelişmenin hemen ardından Alman ordusu Bulgaristan topraklarına girmeye başladı. Bulgaristan'ın Mihvere katılmasının hemen öncesinde Falih Rıfki Atay, o günleri değerlendirirken savaşı yeni alanlara yaymak için tahrik ve teşvik etmeyi doğru

---

²³¹ Falih Rıfki Atay, "Yunanistan'a Tecavüz," Ulus Gazetesi, 30 Ekim 1940, s. 1.

²³² 26 Şubat 1941'de İngiliz Dışişleri Bakanı Antony Eden ve Genelkurmay Başkanı Sir John Dill'in Ankara'ya yaptıkları ziyareti bu açıdan değerlendirmek gerekir. Bkz. Kamûran Gürün, "Türkiye'yi II. Dünya Savaşı'na Sokma Çabaları," Belleten, C. LII, Ankara, TTK, 1988, s. 1461.

bulmadıklarını, fakat olası bir tehlikeye karşı hazır ve tetik bulduklarını belirtmekteydi. Ayrıca, “bizim aramadığımız harp eğer bizi arayacak olursa, zayıf ve tedbirsiz bulunmayacağız” diyerek kararlı bir tavır ortaya koymaktaydı²³³.

Türkiye, artık meşhur Alman panzerlerinin sesini, duyabileceği en yakın mesafeden duymaktaydı. Falih Rıfkı, bu durumu çarpıcı biçimde yorumlamaktaydı²³⁴:

“İşgal teşebbüsünü durdurmak mümkün olamazdı: ya ona mukavemet etmek, yahut onu kabul etmek icabediyordu. Milletlerin tâlihine bağlamağı tercih eden unsurlar, vaziyete hâkim olmuşlardır.

“Türkiye Bulgaristan’ın endişelerini teskin etmek ve Balkanlar sulhunun müdafaasında onun yardımını kendi gayretleri ile birleştirmek için elinden geleni yaptı. Önümüzdeki meçhullerin, bütün iyi niyetleri iflâs ettirecek bir inkişâf seyri göstermemesini temenni etmenin, muhâl (mümkün olmayan) temennisi kabilinden olmamasını dilemekten gayri yapacak bir şey kalmamıştır.”

Bu yorumda İtalya’nın Yunanistan’ı işgaline karşı gösterilen tepkinin aksine bir yılgınlık göze çarpmaktadır. Ulus Gazetesi artık çok daha yakın olan savaşın her an gelebileceğini kabullenmiş gözükmektedir.

Almanların Bulgaristan’a girmesinin ardından Ulus Gazetesi’nde Türk kamuoyunu Alman tehdidine karşı uyarıcı, moral ve özgüven verici yayınlara rastlanmaktadır²³⁵:

“...memlekette yiyecek ihtiyatı büyük bir süratle artıyor. İstanbul değirmenleri her gün şehrin ihtiyacından çok fazla buğday öğütmektedir. Bir gün bütün nakil vasıtaları yalnız millî müdafaa ihtiyaçlarına hars olursa veya, bu vasıtalardan istifade etmek zorlaşsa bile, tedbirlerimiz, kesif nüfuslu merkezlerin ve cephelerin, zaruri iaşe maddelerinde kıtlık çekmesini önleyecektir.

“Hava bombardımanlarında, Türkiye nüfusunun yarısını dar sokaklarına ve yüksek binalarına toplanmış olan Londra’nın ne kadar az nüfus kaybına uğramış olduğunu görüyoruz. Bunun en mühim sebebi pasif müdafaa tertiplerinin bilhassa halk tarafından, iyi anlaşılmiş ve iyi tatbik edilmiş olmasıdır. Her kesenin başarabileceği, hatta parası olmayanın kendi kazması ile vücuda getirebileceği aile siperleri büyük, pahalı ve umumî sığınaklardan daha müspet netice vermiştir. En kabarık telefât, bazen tam isabete uğrayan umumî sığınaklarda olmuştur. Bizim şehirlerimizin teşekkülü, aile siperleri için her

²³³ Falih Rıfkı Atay, “Ankara Mülakâtları,” Ulus Gazetesi, 1 Mart 1941, s. 1.

²³⁴ Falih Rıfkı Atay, “Alman Kıtaları Bulgaristan’da,” Ulus Gazetesi, 4 Mart 1941, s. 1.

²³⁵ Falih Rıfkı Atay, “Millî Hazırlarıma Devrinde Vazifelerimiz,” Ulus Gazetesi, 13 Mart 1941, s. 1.

tarafından daha müsaittir. Bahçelerimizde, bahçesi olmayan evlerde, arsalar ve boş sahalarda siperlerini şimdiden hazırlamalıdır.”

Ulus Gazetesi’nde bir topyekün savaş olasılığından bahseden yazılara bir başka örnek ise olası bir savaşta erkekler kadar kadınlara da görev düşeceğini belirten makaledir²³⁶:

“Günün birinde, icabederse, Türk hanımı bugün asker için hazırladığı sargıların, kompreslerin kendi yarasını da saracağını bilmektedir. Çünkü kendisi de her zaman olduğu gibi o askerlerin yanında mevki alacaktır. Sargı sarmasını bilen eller, icabında nasırlanıp demir ve silâh tutmasını da biliyor. Bu fazla bir şey değildir. Çünkü Türk kadını evlâdını, idealini müdafaa edecektir.

Yine Türk kadını ile ilgili bir başka yazıda Falih Rıfki Atay’a aittir. Atay, hastanelerde, işletmelerde, sivil savunma teşkilatlarında çalışacak kadınların aynı zamanda cepheye asker tasarruf edecek ve topyekün savaş sisteminin bütün ülkeyi kaplayan savunma mekanizmasını tamamlayacağı inancındaydı²³⁷.

Aynı günlerde yayınlanan bir başka başyazıda da Almanya’ya göz dağı verilmekteydi. Anadolu’da asker bir ulusun yaşadığı vurgulanıyordu²³⁸:

“Yalçın Anadolu kalesi, İstanbul Boğazlar bölgesi öyle bir müdafaa manzumesi teşkil etmektedir ki tabiat ve coğrafya Türklerin safına mevzi almış bulunuyor. Boğazlar bölgesinde, kuşatılmayacak dar cepheli, derin ve kuvvetli müdafaa sistemlerine, dayanıyoruz. Teşkilatlanmış ihtiyat kuvvetlerimiz her an müdahale edebilecek tarzda, tertiplenmiş, gruplanmış. Anadolu kalesinde ise sıra dağlar çepeçevre vaziyete hâkimdir. Kalenin göbeğinde millî ihtiyaçları karşılayan askerî bir merkez tesis etmiş bulunuyoruz.”

Yukarıdaki yazılardan da anlaşılacağı gibi Ulus Gazetesi bir Alman saldırısını kesinlikle beklemekteydi. Olasılığı her geçen gün artan bu beklenti yüzünden uluslararası olaylar hakkında değerlendirmelerden çok, Türk ve yabancı kamuoyuna yönelik yorumlar o günlerde artmıştı. Tüm bu yazılarda dikkat çeken bir başka özellikse, Mihver devletlerini kışkırtacak cümlelerden kaçınılmasıydı. Her fırsatta savaşın bu aşamasında Türkiye’nin savaş dışı tutumunun bozulmayacağı

²³⁶ Bu makalenin yazarı isminin yerine “* *”(iki yıldız) kullanmıştır. Zaman zaman Ulus Gazetesi’nde bu yazarın yazılarına rastlanmaktadır. * *, “Ordu Emrinde Kadımlar,” Ulus Gazetesi, 28 Nisan 1941, s. 3. Bkz. Ek VII.

²³⁷ Falih Rıfki Atay, “Kadımlar ve Topyekün Harp,” Ulus Gazetesi, 11 Mayıs 1941, s. 1.

²³⁸ Hüseyin Sami (Coşar), “Anadolu Kalesi,” Ulus Gazetesi, 17 Nisan 1941, s. 1. ; Hüseyin Sami Coşar, 1893’te İstanbul’da doğdu. Mesleği bankacılık olan Coşar, VI. ve VII. dönem CHP Urfa Milletvekilliğinde bulundu. Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü 1920-1991, s. 129.

vurgulanıyordu. Özellikle dikkat çekilmek istenen Alman savaş politikası ile Türk barışı amaçlayan dış politikası arasında bir çelişkinin olmadığıydı²³⁹. Ancak bu gibi Alman-Türk politikalarının bağdaştırma çabaları rasyonellikten çok uzaktı.

Tüm bu tedirginliklere rağmen Almanya'nın planlarında Türkiye'yi işgal etmek yoktu. Ancak Almanya, Türkiye'nin kendisine saldırması durumunda işgali düşünebilirdi²⁴⁰. Bu sonuca, Hitler ile İnönü arasında 1941 Mart ayında başlayan mektuplaşmaların da olumlu katkısı olduğu kesindir²⁴¹.

C. Türk-Alman Saldırmazlık Paktı ve Alman Etkisi

Hitler ve İnönü arasındaki karşılıklı mektuplaşmalarda Türkiye'nin Almanya'ya karşı savaşa istekli olmadığına ortaya çıkmasının ardından Hitler, yanlış anlamalara fırsat vermemek için Alman ordularına Türk sınırından uzak durulması emrini veriyordu. Bu gelişmenin ardından ilişkiler gerginliğini yitirmeye başlamıştı. Haziran ayının ortalarına doğru Almanya Türkiye'ye bir "dostluk" antlaşması teklif etti. Almanlar, bir an önce Sovyetler Birliği'ne karşı harekete geçmek ve Rus topraklarına girerken sağ kanadını garanti altına almak istiyordu. Bunun üzerine Türkiye, İngiltere ile ittifakın hükümleri saklı kalmak şartıyla bir "dostluk antlaşması" değil, fakat daha sınırlı bir antlaşma imzalamayı uygun bulduğunu bildirdi. Böylece 18 Haziran 1941'de Türk-Alman Saldırmazlık Paktı imzalandı. Paktta her iki devlet birbirinin arazisine ve

---

²³⁹ Falih Rıfkı Atay, "Millî Müdafaa Politikamız ve Führer'in Nutku," Ulus Gazetesi, 7 Mayıs 1941, s. 4.

²⁴⁰ Koçak, Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945), C. I, s. 534-535.

²⁴¹ 4 Mart 1941 günü Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Von Papen, Türkiye Cumhurbaşkanı İnönü'ye Hitler'in mektubunu vermişti. Bu mektupta Hitler, namus sözü vererek, Türkiye'nin toprak ve siyasal bütünlüğünü zedelemeyeceğini belirtiyordu. Ancak Türk hükümeti Almanların Balkanlardaki hareketlerine başka türlü davranışlarla tepki gösterecek olursa Almanların davranışının değişeceğini belirtmekteydi. İnönü bu mektuba karşılık 17 Mart 1941 günü Türkiye'nin Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede aracılığı ile yolladığı mektupta, Hitler'e Türk devletinin politikasının, Türk bağımsızlığını korumak olduğunu, her hangi bir tecavüz olmadan da Türk ordusu ile Alman ordusunun karşı karşıya gelmesi için bir sebep bulunmadığını söylemekteydi. Bu mektupların ayrıntıları için bkz. Jozeph Ackermann, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk-Alman İlişkileri," Atatürk Konferansları VI 1973-1974, Ankara, TTK, 1977, s. 65-70.

toprak bütünlüğüne karşılıklı saygı duymayı ve doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak birbirine karşı her türlü harekâttan kaçınmayı taahhüt ediyorlardı²⁴².

Ulus Gazetesi'nin 18 Haziran'ın hemen öncesinde Almanya'ya karşı yaklaşımlarının değişmeye başladığını söyleyebiliriz. 13 Haziran 1941'de Ulus'ta "Almanya Türkiye'ye Karşı Kuvvetli ve Hususi Bir Sempati Besliyor" adlı imzasız bir yazı bu duruma verilebilecek bir örnektir.

Ulus Gazetesi, Türk-Alman Saldırmazlık Paktı'nı ise şöyle yorumluyordu²⁴³:

"Türkiye kendi etrafındaki ihtiyâtlar karşısında bitaraf kalacaktır; ne müttefiki olan İngiltere'ye karşı tecavüze âlet olacak, ne de Almanya'ya karşı hakiki dostluk ve itimat ile telif edilmeyen herhangi bir harekâtta bulunacaktır. Bu hâl, millî siyasetimizde hiçbir değişiklik ifade etmez; bilakis bu siyasetin mesut bir inkişâfını arzeder.

"Türk millî siyasetinin değişmez prensipleri her fırsatta izah edilmiştir. Bu prensipler, en başta, bu memleketin istiklâl ve toprak, ve bu milletin hâkimiyet bütünlüğü dâvasına sâdik kalmak, hiçbir taarruz hedefi takip etmemek, ve teahhütlerini tutmaktır. Basit sözleşmelerden ittifak muahedelerine kadar, beynelmîlel münasebetlerimizde bu prensiplerle tezat teşkil eden hiçbir vesika gösterilemez; keza bu prensiplerle tezatta olmayan dostluk tekliflerini reddettiğimiz de söylenemez."

Bu yorumda dikkat çeken, "bitaraflık" kavramının Türk dış politikası olarak gösterilmesidir. Oysa ki 1940 ilkbaharında Nazilerin İskandinav ülkelerini işgali sırasında Norveç, Danimarka gibi "bitaraf ülkeler" in dış politikası Ulus Gazetesi yazarları tarafından olumsuz eleştiriye uğramıştı. Ulus, İngiltere ve Fransa ile olan ittifak antlaşmasının Türkiye'yi "savaş dışı"nda tutacağını, oysa "bitaraflık" politikasının Almanları engellemediğini defalarca sayfalarına taşımıştı. Yakın zamana kadar savaşın kapısına kadar gelindiğini, buna karşı hazırlıklar yapılması gerektiğini belirten Ulus, şimdi Almanlarla nasıl "dost" olunduğundan söz edebilmektedir. Israrla Türkiye'nin politikasının değişmediğini belirten ve çelişmeyi bile göze alan Ulus, görünen o dur ki, Türkiye'nin ne pahasına olursa olsun savaşa girmeme kararlılığının değişmediğini belirtmek istemektedir.

---

²⁴² Gönülüböl ve Sar, s. 156.

²⁴³ Falih Rıfki Atay, "Almanya ile Türkiye Arasında Dostluk Muahedesi," Ulus Gazetesi, 19 Haziran 1941, s. 3. Bkz. Ek VIII.

Türk-Alman Saldırmazlık Paktının imzalanmasının ardından Türkiye’de çıkartılan ve ikili antlaşmalarla İngiltere’ye satılan krom madeni üzerinde büyük bir rekabet başladı. Almanya, çok miktarda Türk kromu talep ediyor, İngiltere ise buna engel olabilmek için Türkiye ile yeniden bir antlaşma yapmak istiyordu. Ancak Türkiye siyasi dengeleri göz önünde bulundurarak Almanya ile antlaşmayı uygun görecekti. 9 Ekim 1941’de imzalanan antlaşmaya göre Türkiye Almanya’ya 1943 ve 1944 yıllarında yılda 90 bin ton krom ve bunun yanında diğer maddeler verecekti²⁴⁴.

Türk-Alman Saldırmazlık Paktı’nın ardından dünyadaki tepkiler yine Ulus Gazetesi’nde değerlendirilmişti. Buna göre, İngiltere’de halk ve gazeteler, Türkiye’ye güvenerek antlaşmayı “iyi bir anlayışla” karşılamışlardı. Ancak yine de bazı İngiliz ve Amerikan gazetelerinin kaygılandığı, bu kaygıların doğru ve haklı bir yanının olmadığı belirtilmekteydi. Bu aşamada Türk-Alman Paktı’nın Sovyetler Birliği’nin güvenliğini tehdit etmeye yönelik de olmadığı özellikle vurgulanıyordu. Paktın Almanya’daki yankısının ise olumlu olduğu söylenmekteydi. Almanya’nın, Türkiye Cumhuriyeti’nin toprak bütünlüğüne ve çıkarlarına daima saygı duymuş olması dolayısıyla Türk dış politikasını kolaylaştıran etken olduğu ortaya konulmuştu. Bu sebepten dolayı, Türk kamuoyunun da pakta olumlu baktığı belirtilmekteydi²⁴⁵.

Yapılan bu tarihi antlaşmanın henüz imzaları kurumadan, Ulus Gazetesi sayfalarına yeni bir haber bomba gibi düştü. Bu haber 22 Haziran 1941 günü Alman ordularının Sovyetler Birliği topraklarına girmesini içeriyordu. Bu gelişme İkinci Dünya Savaşı’nın seyrini değiştirecek ve dengeleri alt üst edecekti. Almanya’nın bu harekâtı ile Türkiye’nin dış politikası geçici bir süre için de olsa dar boğazlardan sıyrılarak, nefes alma imkânı bulacaktı. Çünkü Türkiye üzerindeki biri açık diğeri ise gizli tehdit, birbirleriyle savaşa tutuşmuşlardı.

Ulus Gazetesi, Almanya’nın bu saldırısını beklenmedik bir gelişme olarak yorumluyordu. Hatta dış merkezlerden gelen haberler ışığında Almanya ile Sovyetler

---

²⁴⁴ Gönülbol ve Sar, s. 159.

²⁴⁵ Falih Rıfki Atay, “Türk-Alman Dostluk Muahedesinin Akisleri,” Ulus Gazetesi, 20 Haziran 1941, s. 1 ve 5.

Birliği'nin, 1939 Alman-Sovyet Paktı'nı geliştiren yeni bir antlaşma yapacaklarının beklendiğini, ancak bunun tersi olduğu belirtiliyordu. Almanya'nın bu harekâta, Balkanları işgâl edip kendi güvenliğini sağladıktan sonra başladığına dikkat çekiliyor, buna benzer bir stratejinin, 1940 yılında Norveç ve Danimarka'yı işgâl edip kuzeyini güvenceye alarak Batı cephesine yönelmesinde de uygulandığı vurgulanıyordu. Ancak asıl önemli olan Ulus Gazetesi'nin, Alman harekâtını "Führer"ın sözlerini ön plana çıkararak yorumlamasıydı²⁴⁶.

Artık Türkiye kendini daha güvende hissediyordu. Bu dönemde Türkiye'nin dış politikasına yön veren "bitaraflık" tezinin Ulus Gazetesi sütunlarında savunulduğu görülmüyordu. Bu tip yazılara çarpıcı bir örnek Urfa Milletvekili Hüseyin Sami imzasıyla verilmekteydi²⁴⁷: "Daima en samimi teessürlerle kaybetmiş olduğumuz Avrupa muharebesi karşısında insanca bir bitaraflık güdüyoruz..Yüksek vatanseverlik duygusunun insaniyet mefhumu ile zıt gittiğine inanlardan olmadığımızı her vesile ile milletçe ispatlamış bulunuyoruz."

7 Aralık 1941 günü İkinci Dünya Savaşı'nın seyrini değiştirecek bir başka önemli gelişme daha meydana geliyordu. Japonya, ABD'nin Pasifik Okyanusu'ndaki Pearl Harbor Donanma Üssüne bir baskın düzenledi. Birçok gemisini ve denizcisini kaybeden ABD, Japonya'ya savaş ilan edip İngiltere'nin yanında savaşa giriyordu. ABD'nin ve Sovyetlerin savaşa Mihver'in dışmanları olarak katılmaları dengeleri Mihver aleyhinde değiştirecekti. Ulus Gazetesi, hem bu gelişmeyi hem de bu gelişme karşısında Türkiye'nin konumunu şöyle yorumluyordu²⁴⁸:

"Japonya ile, Birleşik Amerika ve İngiltere arasında harp, kürenin bütün enlem ve boylam dairelerini birdenbire alevden bir kafes haline koydu...Kutup buzunun üzerinde donan insan kanı, Ekvator kumunun içinde erimektedir. Ateş her tarafta, korkunç ve dehşetlidir. Eğer şimdiye kadar ufukta en ufak bir barış ümidi, cılız bir ışık halinde görülebilmışse, artık o da küllenmekte ve yılların ne idüğu bilinmeyen esrarı arkasına gizlenmektedir. Harp gittikçe daha çetin olacak ve onun insanlık âlemi ve medeniyet tarihi içindeki tepkisi daha yaman kaçacaktır. Çünkü iki büyük devlet, bütün kuvvetleriyle, ölüm ve dirim maçının içine atılmışlardır."

²⁴⁶ Falih Rifkı Atay, "Almanya ile Sovyetler Birliği Arasında Harp," Ulus Gazetesi, 23 Haziran 1941, s. 1 ve 4.

²⁴⁷ Hüseyin Sami (Coşar), "İnsanca Bir Bitaraflık," Ulus Gazetesi, 18 Eylül 1941, s. 1.

²⁴⁸ Mürmtaz Faik Fenik, "Dünya Harbi Karşısında Bitarafız," Ulus Gazetesi, 10 Aralık 1941, s. 1.

“Türkiye, Millî Şef'imizin etrafındaki millî birliğimize ve kuvvetimize dayanarak, yeni durum karşısında da bitaraflığını bir defa daha teyit etmiş bulunuyor. Fakat bu, harp bizden uzaksa da biz harbe yakın değiliz demek değildir...Türkiye'nin bitaraflığını âsâbı uyuşturan bir ilâç değil, tam tersi bizi uyaran daima 'hazırol' vaziyetinde tutan bir kuvvet olarak almamız lâzımdır. Bitaraflığın harbe karşı bir sigorta olmadığını şimdiye kadar kaç türlü misalle gördük. Harbe girmemiş olsak dahi, beş kıtayı sarsan facianın içinde her türlü sarsıntıdan uzak kalabileceğimizi iddia edebilir miyiz? Komşuda pişen bize de düşer derler. Fakat komşularda eğer barut altında insan vücudundan başka bir şey pişmiyorsa, bize ne düşebilir?”

İşte Ulus Gazetesi'nde sorulan bu sorunun cevabı Türkiye'yi gerçekten çok tedirgin ediyordu. Ancak o günlerdeki, Türkiye'nin savaşa girmesi konusundaki kaygılarının, 1941 ilkbaharında yaşanan olası bir Alman işgalinden dolayı yaşanan tedirginliğinin yanında az kaldığı da açıktı. Türkiye ve dünya işte bu şartlarda 1942 yılına giriyordu.

1942 yılının ilk günlerinde geçen yılı değerlendiren Falih Rıfki Atay, yıllardır hiçbir nesli barış içinde doğup ölmeyen bir ulusun savaş sonuna kadar yarasız ve acısız geçirmesini dileyen yazar, Türkiye'nin hiçbir toprak kazancı peşinde olmadığını ancak bir zorlama karşısında savaşa girebileceğini defalarca olduğu gibi yine belirtmekteydi. Yazar, Türk kamuoyunun üç gerçeğe inanmasını istemekteydi; birincisi Türk ordusu, ikincisi Millî Şef, Meclis ve Hükümet, üçüncüsü ise Türk ziraatı ve ekonomisiydi²⁴⁹.

1942 yılının ilk aylarında da Ulus Gazetesi, hükümetin her iki tarafı göz önünde tutarak yürüttüğü dış politikayı izlemekteydi. Savaşla ilgili haber ve yorumlarda, savaşın iki tarafa da eşit mesafede olmaya özen göstermeye dikkat ediyordu²⁵⁰.

Sovyetler Birliği, 1942 Kasım'ında Alman ilerleyişini Stalingrad'da durdurduktan ve savaş stratejisi bakımından avantajlı bir duruma geçtikten sonra Türkiye'ye karşı eski düşmanlık politikasına geri döndü. Türkiye'nin savaş sürerken

²⁴⁹ Falih Rıfki Atay, “1942 Yılıının Eşiğinde,” Ulus Gazetesi, 3 Ocak 1942, s. 1.

²⁵⁰ Örneğin, Falih Rıfki Atay, 17 Şubat 1942 tarihli “Ağır Darbeler Karşısında” adlı başyazısında İngiltere'nin üç büyük yenilgisinden bahsederken, 28 Şubat 1942 tarihli Ulus Gazetesi'nde Alman ordularının önemli bir bölümünün Güney Rusya'da mahsur kalmak tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu belirterek, Alman konvoylarının yakıt sıkıntısı çektiği için atlar vasıtasıyla hareket ettirilirken çekilmiş fotoğraflarını gazetenin ilk sayfasından yayınlıyorlardı. Ayrıca bu dönemde hem Mihver hem de Müttefik ve Rus ajanslarından elde edilen savaşla ilgili haberler gazetenin sayfalarında yayınlarken yan yana, aynı büyüklükte ve yorumuz aktarıldığı görülür.

yürüttüğü dış politikası Sovyet basınından da tepki görmeye başlıyordu. Aynı günlerde, 24 Şubat 1942'de Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Von Papen'e yapılan suikast girişimi Türk-Sovyet ilişkilerini yeniden bozuyordu. Çünkü suikastın Rus ajanları tarafından tertip edildiği anlaşılmış ve olay mahkemeye intikal etmişti. Karnilov ve Pavlov adlarındaki ajanların hüküm giymesıyla Sovyetler Birliği, Türkiye üzerine baskı yapmaya başlıyordu²⁵¹.

Bu olay, Ulus sayfalarına yorumsuz haber olarak yansımıştır. "Emniyet meydanı ile Kavaklıdere arasındaki bulvarda BİR BOMBA PATLADI" başlıklı yorumsuz habere göre olay bütün Ankara'da nefret uyandırmıştı. İşte bu olay hakkında tek yorum da buydu²⁵².

O günlerde Ulus Gazetesi'nde savaşın gidişatı hakkında tahminler yürütülüyordu. Özellikle "1942", savaşın bir sonuca ulaşmasında dönüm yılı olarak görülüyordu²⁵³:

"Eğer Almanya 1943 yılına Rusya tehlikesi kalmamış, Karadeniz ve Akdeniz kontrolü ile Anglo-Saksonların şimal Afrika ve Yakın-Şark üsleri ve dayanakları eline geçirmiş olarak girecek olursa, Alman milletinin katî zafer kanaati yeniden olanca şevkini bulacaktır.

"Bunlarla beraber her şey başlamıştır; hiçbir şey olup bitmiş değildir. Rusya, bütün azmi ile karış karış bir müdafaa dövüşü yapıyor. Anglo-Saksonlar içten bir kaynaşma ve katî kararlar alma nöbeti içindedirler. Zarlara atılmıştır ama, henüz çuhanın üstünde dönmektedir."

Falih Rıfka Atay'ın yapmış olduğu bu yorumun ne kadar isabetli olduğu zaman içinde görülecektir. Çünkü yazarın da vurguladığı şartlar Almanya lehine bir daha gerçekleşmeyecektir. O günlerde Almanya'nın yenileceğini söylemek de imkânsızdır. İşte bu yüzden yazar, herhangi bir tarafı destekleyici sözler söylemekten kaçınmakta, sadece olasılıklar hakkında görüş belirtirken objektif olmaya özen göstermektedir.

Ulus Gazetesi'nde görmekte olduğumuz dengeli yorumlar çıkarsun, savaşın tarafların arasındaki güç dengesi 1942'nin sonlarına doğru Müttefikler lehine bozulmaya başlıyordu. Ruslar, Stalingrad şehrindeki muharebelerde Almanları

---

²⁵¹ Gönlübol ve Sar, s. 163.

²⁵² Ulus Gazetesi, 25 Şubat 1942, s. 1.

²⁵³ Falih Rıfka Atay, "1942, Dönüm Yılı," Ulus Gazetesi, 1 Temmuz 1942, s. 3.

durdurmayı başardılar. Aynı şekilde Kuzey Afrika'da Alman üstünlüğü de Müttefiklerin başarılı harekâtları ile el değiştirmekteydi²⁵⁴. Bu gelişmeler yaşanırken 7 Temmuz 1942'de Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Refik Saydam öldü. Bu ani ölüm karşısında Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu 9 Temmuz 1942'de kabineyi kurmakla görevlendirildi. Yeni kurulan Saraçoğlu kabinesinde Dışişleri Bakanlığına, aynı bakanlıkta Genel Sekreterlik yapmakta olan Numan Menemencioğlu getirildi. Ulus Gazetesi, dönemin en önemli bakanlığına getirilen Menemencioğlu'na olumlu bakıyordu. Şöyle ki, yeni bakanın, Dışişleri Bakanlığı'nda 1928'den beri Siyasi İşler Genel Müdürlüğü, Müsteşarlık, Genel Sekreterlik, Milletvekili olarak Siyasi Müsteşarlık ve tekrar Genel Sekreterlik görevlerinde aralıksız hizmet verdiğini belirterek, istikrarlı bir kişi olduğunu söylemekteydi²⁵⁵.

D. Müttefiklerin Üstünlüğü Ele Geçirmesi

İkinci Dünya Savaşı'nın başından beri Türkiye, hassas dengeler üzerinde "savaş dışı" kalabilmek adına birçok politik manevralar yapmış, 1943 yılına istediğini almış, savaşa dahil olmamıştı. 1943 yılı Müttefiklerin Mihver karşısında üstünlüğü ele alacağı bir yıl olacaktır. Türkiye için ise bu yıl oldukça kritik gelişmelere gebeydi.

Ulus Gazetesi 1943 yılını yorumlarken bu yılın zorlu mücadelelere sahne olacağını belirtiyordu²⁵⁶:

"Almanya 1939'dan beri hem malzeme, hem insan harcamıştır; fakat buna karşılık harbin devam ettiği yerlerde de insan ve malzeme bulmak endişesiyle hareket etmiştir. İngiltere'nin insan kaybı Almanya'ya nispet edilmeyecek derecede azdır. Hele Amerika'nın kaybı hiç yok gibidir. Gerçi İngilizlerin ve Amerikalıların gene insan kaybetmemek endişesiyle hareket edeceklerinden şüphe edilemez. Fakat buna karşılık cephelere ve karşı taraf üzerine bol malzeme ile yüklenecekleri anlaşılmaktadır."

"O halde sözlerimizi hulâsa edebiliriz: 1943 yılı geniş ölçüde bir malzeme harbi yılı olacaktır. Fakat buna rağmen her işi demirin, çeliğin ve sanayiî halledeceğini söyleyemeyiz çünkü milletlerin harbe mukavemet dereceleri, mânevî kuvvetlerin harbe mukavemet dereceleri, mânevî kuvvetlerinin devamı,

²⁵⁴ Bu cephedeki çarpışmaların detayları için bkz. Hart, C. I, s. 257-367.

²⁵⁵ Falih Rıfkı Atay, "Yeni Hariciye Vekilimiz," Ulus Gazetesi, 14 Ağustos 1942, s. 1.

²⁵⁶ * *, "Bu Harbin En Çetin Yılı...", Ulus Gazetesi, 14 Ocak 1943, s. 3.

istiklâl ve hürriyete olan bağılıkları daima ön plânda gelir. Harp 1943'te çok çetin olabilir; ölüm fırtınası her yerde daha şiddetli, daha korkunç esebilir. Fakat işin dönüm noktası buradadır. Soluğun ve imanın tükenmemesindedir.”

Ulus Gazetesi'nin de belirttiği gibi şartlar artık Müttefikler lehine dönmekteydi. Müttefikler, Alman ilerleyişini 1942 yılının son aylarında durdurup 1943'ün başı itibariyle başarılar elde etmeye başlayınca, Türkiye'ye savaşa girmesi konusunda tekrardan baskı yapmaya başlamıştı. Türkiye ise tüm bu istekleri reddediyordu. Çünkü Mihverin savunma pozisyonuna geçmesine rağmen hâlâ Türkiye'ye zarar verebilecek yakınlıkta ve güçte olduğunu çok iyi biliyordu²⁵⁷. Bu yüzden İstanbul'un 250 km ötesindeki Bulgar sınırına yığınak yapan ve varlığını somutlaştıran Alman kuvvetleri Türkiye'nin bundan sonra da tüm Müttefik baskılarına direnmesinin en önemli nedeni olacaktı²⁵⁸.

E. Adana Görüşmeleri

Özellikle İngiltere, Türkiye'nin savaşa girmemek konusundaki kararlılığını değiştirebilmek için her türlü çabayı sarf etmeye niyetliydi. Bu amaçla, İngiltere Başbakanı Winston Churchill, 30-31 Ocak 1943'de Adana'da İnönü ile buluştu.

Gerçekte Adana Görüşmeleri sonrasında yaşanan gelişmeler, Türk dış politikasının Müttefiklerin politikaları ile kesiştiği ve ayrıldığı noktaları ortaya çıkarmaktaydı. İngiltere ve Türkiye, Kızıl Ordunun, savaşın sona ermesinin ardından, olası yayılmasını tehlikeli bir olasılık olarak görüyorlardı. İngilizler Türkiye'nin savaşa katılmasını Almanlara karşı değil sanki Sovyetlere karşı istiyor gibiydi. Türkiye'nin savaşa girmesini, Sovyetlerin Orta Avrupa ve Balkanlara doğru yayılmasına engel olacak askeri bir strateji olarak görüyorlardı. İngiliz ve Türk askeri birlikleri, böylece Balkanlara Kızıl Ordu'dan önce girecekler ve sonra da kuzeye, Orta Avrupa'ya doğru ilerleyecekler ve sonunda Sovyet ilerleyişi kesilecekti. Bu planın uygulanabilir olması için Türkiye'nin bir an önce savaşa girmesi ve Balkanlarda etkinlik göstermesi gerekmektedir. Türkiye de tamamen yenilmiş Almanya'nın ardından Sovyetler

---

²⁵⁷ Deringil, s. 187.

²⁵⁸ Yerasimos, s. 708.

Birliği'nin Orta Avrupa'ya yrtyeceğini dşntyordu. İşte tam bu sebepten dolayı savaşa girmenin riskli olabileceği kanısındaydı. Çünkü Türkiye'ye göre, savaşın sona ermesinin ardından Boğazlara inmek isteyecek olan Sovyetler, Türkiye'nin savaşa girip yıpranmasını isteyeceklerdi²⁵⁹.

Bu buluşmada Churchill ile İnönü, Türkiye'nin savaşa girmesi konusunda tam bir "sağırlar diyalogu" sergilediler. Bu şekilde geçen oturumlar sonrası, taban tabana zıt olan amaçlarına uygun şekilde karşı tarafı iknâ ettiklerini düşünerek ayrıldılar²⁶⁰. Görüşmeler sonrasında İngilizler, yıl bitmeden ve hatta muhtemelen daha da erken bir zamanda Türkiye'yi kendi yanlarında savaşa sokacaklarından emindiler²⁶¹. Türk tarafının görüşmelerden çıkardığı sonuç ise farklıydı. Buna göre, İngiltere, sadık mttefikleri olan Türkiye'nin askeri gereksinmelerini giderecek ve ardından zamanı geldiğinde Türkiye'yi savaşa sokacak hale getirecekti; böylece güçlenen Türkiye, çıkarları gereği olan kararını serbestçe alacak duruma gelecekti. Doğal olarak, Türkiye'nin güçlenmesi, ordusunun modern silahlarla takviye edilmesi ile mümkündü. Bu amaca yönelik olarak Türk-İngiliz Askeri görüşmeleri 1943 ilkbaharında bařlayacaktı²⁶².

İnönü-Churchill görüşmelerine zamanın Dışışleri Bakanlığı Genel Sekreter Siyasi Yardımcısı olarak katılan Feridun Cemal Erkin, Churchill'in Türkiye'yi savaşa sokmak gibi bir niyetinin olmadığını iddia etmektedir. Erkin'in anılarına göre Churchill'in Türkiye'yi savaşın içine itmek gibi bir niyeti yoktur. Sadece Türkiye bir saldırı ile karşı karşıya kalırsa ya da kendi isteğiyle savaşa katılırsa, Türklerin savaşa etkili olarak girmesi için gereken silahlarla donatılmasını istediklerini söylemektedir.

²⁵⁹ Cemil Koçak, Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945), C. II, İstanbul, İletişim Yayınları, 1996, s. 155-156.

²⁶⁰ Deringil s, 189.

²⁶¹ S.S.C.B. Dışışleri Bakanlığı, Stalin, Roosevelt ve Churchill'in Gizli Yazışmalarında Türkiye (1941-1944) ve İkinci Dünya Savaşı Öncesi Sovyet Barış abaları ve Türkiye 1938-1939 (Seçmeler), ev. Levent Konyar, İstanbul, Havass, 1981, s. 85.

²⁶² Görüşmeler sonucu İngiltere, ABD'nin de desteği ile, Türkiye'ye yaklaşık seksen milyon dolarlık askeri yardımda bulunmuştur. 5 Aralık 1943'te İkinci Kahire Konferansı sırasında General Wilson, Türkiye'ye yapılan yardımı şöyle açıklamıştır: 350 tank, 48 otomatik silah, 300 civarı uçaksavar topu, 300 sahra ve orta çaplı top, 200 havan topu, 500 civarı tanksavar, çok büyük miktarda ve türde otomatik silah , 420 hafif havan topu ve bir milyon civarı tank mayını. İzzet Öztoprak, "İkinci

Churchill'in Türk devletinden bir vaat almaktan özenle kaçındığı, tam tersi donanım bakımından yetersiz olan Türkiye'yi savaşa sokarak, felakete sürükleyeceklerini belirtir. İngiliz Başbakanın, askeri açıdan tam olarak hazır olan Türkiye'den ittifak antlaşmasından doğan yükümlülüklerini yerine getirmesini isteyecekleri zamanın geleceğini söylediğini belirtmektedir²⁶³.

Gelişmeleri, Ulus Gazetesi penceresinden izlediğimizde, Adana Görüşmeleri hakkında çıkan ilk haberin 3 Şubat 1943 tarihli sayıda yer aldığı görülür. Bu durum Adana Görüşmeleri'nin kamuoyundan bir süreliğine, güvenlik gerekçesiyle olacak, saklandığını göstermektedir. Görüşmeler ise şöyle yorumlanmaktadır²⁶⁴:

"Görülüyor ki, Adana görüşmeleri esasında Türkiye'nin umumî tedafii (savunmaya ilişkin) emniyetini korumak bahis mevzuu olmuştur. Çünkü Türkiye'nin kuvvetli bulunması, sadece dünyanın bu bölgesi için değil, belki bütün dünya için hayırlı bir nizam âmili olacaktır. Türkiye'nin politikası kimsenin meçhulü değildir. Bu politika daima açık ve dürüsttür. Ve hiçbir devlete karşı değildir. Biz kendi emniyetimizi istiklâlimizi alâkadar eden meseleler önünde kendi kuvvetimize dayanarak bir nizam ve sulh âmili olarak kalmayı hedef edindik. Adana görüşmeleri, herkesçe bilinen bu dürüst politikanın Büyük Britanya Hükümeti tarafından da tam tasvibini göstermek itibariyle güzel bir eser olmuştur. Bu bakımdan bu mülâkat, yarının hâdiseleri üzerinde de bir merhale teşkil edecek mahiyettedir. Ve Türk-İngiliz ittifakında mündemîc (içinde saklı) bulunan mânanın tam bir tezahürüdür."

Bu değerlendirmeye göre, İngiltere, Türkiye'den savaşa girmesini sanki hiç istememiştir. Görüşmelerin ayrıntılı bir biçimde aktarılmaması doğaldır, ancak görülüyor ki ana konuların bile doğru şekilde aktarılması söz konusu değildir. Adana Görüşmeleri'nin ana konusu olan Türkiye'nin savaşa katılması Ulus Gazetesi'nde tek bir satırda bile irdelenmemiştir.

Bu önemli görüşme hakkında Ulus Gazetesi'nde o günlerde yeterince haber ve yorumun yer almaması dikkat çekicidir. Türk basınının diğer önemli temsilcilerinde de konu benzer şekilde irdelenmektedir. Örneğin, o günlere ait Cumhuriyet ve Tan Gazeteleri'ne baktığımız zaman verilen haberlerin ve yapılan yorumların neredeyse aynı olduğunu görmekteyiz. Bu iki gazetede de görüşmelerin ana konusu olan

---

Dünya Savaşı Döneminde Adana Görüşmelerinin Askeri Yönü,"Belleten, C. LXIII, Ankara, TTK, 2000, s. 618.

²⁶³ Feridun Cemal Erkin, Dışişlerinde 34 Yıl, C. I, Ankara, TTK, 1987, s. 137

²⁶⁴ * *, "Adana Mülâkatı," Ulus Gazetesi, 3 Şubat 1943, s. 4.

Türkiye'nin savaşa girmesinin konusunda her hangi bir yorum bulunmamaktadır. Ancak geleneksel Türk-İngiliz ikili ilişkilerinin övülmesi üzerine bina edilen yazılar görülmektedir²⁶⁵. Bu durum basının hükümet tarafından istenildiği gibi manipüle edildiğinin bir başka örneğidir.

Adana Görüşmeleri, İngiltere'de de yankı bulmuştur. İngiliz basını Türkiye'den bahsederken 'vefalı dost' sıfatını kullanmıştır. Ayrıca İnönü'den de övgüyle söz eden yazılar yayımlanmıştır²⁶⁶.

Adana Görüşmeleri sonrası, Ulus Gazetesi'nde yeniden Türk dış politikasını savunur yazıların yoğunlaştığı görülmektedir. Bu yazılara bir örnek 23 Şubat 1943'de verilmektedir²⁶⁷:

"Dış politikamızın esası, kendimize karşı olduğu gibi dürüst ve açık olmak ve böylece bu vatanın selâmeti, bu vatandaşın huzuru en iyi şekilde devam ettirmektedir. Türkiye, böylece hareket ederek ve böylece hareket ettiğini daima ispat ederek, "siyâset" kelimesini dahi ağır ithamlar altında bulunmaktan kurtulmuş ve onun açık kalpli, dürüst fakat aynı zamanda sağlam ve kuvvetli insanların elinde neler yapabileceğini göstermiştir.

"...Almanya ile olan münasebetlerimizi aradaki dostluk ve ademitecavüz muahedesi tanzim etmektedir. Amerika'nın yardımlarına teşekkür etmek vazifemizdir. Sovyetler Birliği ile olan münasebetlerimizi aramızdaki mevcut ve çok ileri muahedeler tanzim etmektedir. İngiltere'ye gelince, bu devlet bizim müttefikimizdir. Ve aramızdaki ittifak muahedesinin derpiş ettiği (göz önünde tuttuğu) silahlar Türkiye'ye gelmeye devam ediyor.

"Adana mülâkatının bir tek ve esas mevzuu Türkiye'nin kuvvetlenmesi ve silahlanması olduğuna göre bunun artık başka türlü tefsir edilecek tarafı var mıdır?"

Görüldüğü gibi, Adana Görüşmeleri hakkında Ulus Gazetesi kendi verdiği bilginin dışına çıkılmamasını, daha fazla spekülasyon yapılmamasını ister bir ifade kullanmaktadır.

Falih Rıfki Atay da bu dönemde Türkiye'nin savaş dışı kalmasının olumlu taraflarını ortaya koymak çabasındaydı. Ona göre Türkiye, savaşa girmiş olsaydı Hindistan bile işgale uğramış olacaktı. Ayrıca yazar, kendi ülkesini ve güvenliğini

²⁶⁵ Bkz, Cumhuriyet Gazetesi, 3-6 Şubat 1943; Tan Gazetesi, 3-6 Şubat 1943.

²⁶⁶ Avcıoğlu, C. IV, s. 1549.

²⁶⁷ * *, "Dürüst ve Açık Politikamız," Ulus Gazetesi, 23 Şubat 1943, s. 1 ve 3.

düşünmesinin ve istemesinin ayıp sayılmaması gerektiğini söyleyerek Türkiye'nin uluslararası ilişkilerdeki görevinin bilincinde olduğunu belirtiyordu. Ayrıca Türkiye'nin, başka ülkelerin de güvenliğini istemekte ve onun şartlarını sağlamaya ellerinden geldiği kadar çalıştığını söylüyordu²⁶⁸. Bu görüşleri aktaran yazar, Türkiye'yi Müttefiklerin yanında savaşa sokmak için Adana Görüşmeleri'nden beri baskı yapan İngiltere'ye bir mesaj yollar gibidir.

Genel olarak bakıldığında Ulus Gazetesi'nde Adana Görüşmeleri net biçimde yorumlanmamıştı. Türkiye'nin Müttefiklerin yanında savaşa girmesi amacıyla yapılan baskıdan hiç söz edilmemişti. Türkiye, savaşa girmeyi reddediyordu. Bunu da Türk ve yabancı kamuoyuna Ulus aracılığı ile uygun bir dille anlatmaya gayret ediyordu.

1943 yazı itibariyle Müttefikler her cephede Mihver kuvvetlerini geri çekilmeye zorluyorlardı. Müttefik zaferler, Türkiye'nin üzerindeki savaşa girme baskısının da artmasına sebep oluyordu. Özellikle İtalya'nın savaş dışı edilmesi olasılığı arttıkça bu baskı da artmaktaydı. Çünkü İngiltere'ye göre İtalya'nın savaş dışı kalması Türkiye'nin Doğu Akdeniz bölgesindeki endişelerini ortadan kaldıracaktı²⁶⁹.

Ulus Gazetesi de bu dönemde savaşın sonu ile ilgili yorumlar yapmaya başlamıştı. Ancak bu yorumları yaparken bile Türkiye'nin henüz Mihver tehdidinden uzak olmadığını ima ediliyordu: "...askeri durum her türlü hükümlere en büyük ihtiyatlılığı gerektirecek kadar karışık ve buhranlıdır. Böylece bir harp içinde hiçbir millet, son dakikaya kadar tehlikeden kurtulmuş olmak hayaline kapılamaz" deniliyor, Türkiye'nin savaşın dışında kalmak isteğini bir kere daha haklı bir sebebe bağlamaya çalışılıyordu²⁷⁰. Bu yazı yayınlandığında Türkiye'nin üzerindeki en önemli tehditlerden biri olan İtalya, 7 Nisan 1939'da girdiği Arnavutluk'tan 7 Haziran 1943 tarihinden itibaren çekilmekteydi.

10 Temmuz 1943'de Müttefik kuvvetlerinin Sicilya'ya çıkartma yapması ve kısa sayılabilecek bir zamanda adayı alması Mussolini'nin görevden alınması ile sonuçlanacaktı. Falih Rıfkı Atay'ın, Müttefiklerin İtalyan topraklarında ilerlemesini

---

²⁶⁸ Falih Rıfkı Atay, "Dış politikamız ve Dışarı," Ulus Gazetesi, 13 Mart 1943, s. 1.

²⁶⁹ Gönülbol ve Sar, s 170.

²⁷⁰ Falih Rıfkı Atay, "Harp ve Sonrası," Ulus Gazetesi, 10 Haziran 1943, s. 1.

değerlendirirken Mussolini ile ilgili yaptığı yorumlar hayli ilginçti. Yazara göre, Mussolini kendi vatanına ve ulusuna faydalı bir adamdı. Onun idaresi altında İtalya'ya düzen gelmiş ve ülke bayındırlığa kavuşmuştu. Mussolini üç hatasından dolayı Roma İmparatorluğu'nu kurma amacına ulaşamamıştı. Bu hatalardan ilki sanksiyonlar devrinde Büyük Britanya İmparatorluğu'nu yenmiş olduğuna inanmış olmasıydı. İkincisi, 1940'ta Fransa'nın yenilgisinden sonra savaşın bittiğini sanmasıydı. Üçüncü hatası ise başkalarını inandırmış olduğuna inanmasıydı²⁷¹.

Bu yazıda ilginç olan taraf Mussolini'nin kendi vatanı ve milletine faydalı olduğunun düşünülmesidir. Oysa ki Mussolini'nin idaresi altındaki Faşist İtalya'nın, Doğu Akdeniz politikası direkt olarak Türkiye'nin çıkarları ile kesişmiş ve Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı öncesi algıladığı en önemli tehdit olmuştur. Falih Rıfki Atay gibi çok tecrübeli bir yazarın bu aşamada yapmış olduğu yorumun altında başka bir kaygı olmalıdır. O da olası bir Alman tepkisi olsa gerekir.

Görülüyor ki Müttefiklerin Mihveri yeniyor olması bile Ulus Gazetesi'nin temkinli davranmasına engel değildi. Bu durumdan şu sonuç çıkıyor; Türkiye savaşa girmekten hâlâ çekinmektedir.

Bu dönemde 17 Ağustos 1943'de toplanan Quebec Konferansı'nda Roosevelt ve Churchill Türkiye'nin durumunu da görüşmüşlerdi. Konferansta Türkiye'nin Müttefikler yanında savaşa katılması için henüz erken olduğu konusunda anlaşıyorlardı. Çünkü İtalya'ya çıkartma yaparak Müttefiklerin savaş stratejisinde bir değişiklik olmuş, ikinci cephenin Balkanlar'da açılması gündeme gelmişti. Bu plana göre İtalya ve Balkanlar yönünden Avrupa kıtasına çıkacak olan Müttefikler ile Doğu'dan ilerleyen Sovyetler, Almanya karşısında stratejik üstünlük sağlayabileceklerdi. Balkanlarda bir cephe açıldıktan sonra Türkiye'nin üzerine düşen ise hava alanlarını Müttefiklere açması olarak düşünüldü. Böylece Müttefikler Sovyetlerden önce Balkanlara girmiş olacaktı. Konferansta bundan başka Türkiye'nin askeri gücünü arttırırken, Almanya'ya ihraç edilen Türk kromunun

---

²⁷¹ Falih Rıfki Atay, "Mussolini'nin İstifası," Ulus Gazetesi, 29 Temmuz 1943, s. 1.

durdurulması ve boğazlardan askeri öneme sahip Alman gemilerinin geçmesinin yasaklanması için çalışılması kararlaştırılmıştı²⁷².

Quebeck Konferansı 22 Ağustos 1943 tarihli Ulus Gazetesi'nde şöyle yorumlanıyordu²⁷³:

"Müttefikler arasındaki görüşmelerin ana maddeleri bu harbin mümkün olduğu kadar çabuk bitirmek ve bu harpten mümkün olduğu kadar kuvvetli çıkmaktır. Harp sonrasını düzenlemek için tam bir zafer ilk şarttır, bu zaferin neticelerini alıncaya kadar seferber kalmak ve siyasi buhranlardan kaygılanmayacak kadar kuvvetli bulunmak ikinci şarttır."

Bu yazıda konferansta çıkan kararlar irdelenmekle birlikte Türkiye ve Balkan cephesi üzerine tek bir cümle bile edilmemiştir. Bunun iki nedeni olabilir; ya Ulus Gazetesi doğru bilgilenememiştir, ya da konferansın Türkiye'yi ilgilendiren kararları bilinmekle birlikte, gizlenmektedir.

8 Eylül 1943'de İtalya ile Müttefikler arasında ateşkes sağlandı. Ancak İtalya topraklarında savaş henüz sona ermemiştir. Alman birlikleri 10 Eylül'de Roma'yı işgal ettiler. Oysa bu gelişmenin Müttefiklerin ilerleyişini engellemesi söz konusu değildi.

İtalya'daki durum Ulus Gazetesi'nde şöyle değerlendirilmekteydi²⁷⁴:

"Alman ordusunun İtalya'dan çekilmesi için İtalyanların Almanlarla bir anlaşmaya varması ve ondan sonra sulh tekliflerine girişmesi kabil olur. Bu teklifin yapılması halinde de neticenin çabuk elde edilebilmesi sulh şartlarının mahiyetine bağlı kалаacaktır. Az çok elverişli şartların ileri sürülmesi bu neticeyi çabuklaştıracak; kayıtsız şartsız teslim teklifi ise işi biraz geciktirebilecektir."

Ulus Gazetesi, "sulh"dan söz ede dursun, Alman orduları, bir yandan Müttefiklerle İtalyan topraklarında savaşırken bir yandan da Doğudan gelen Sovyet kuvvetlerine karşı koymaya çalışıyordu. Alman orduları çok zor durumdaydı. Ulus'a göre "Mihver 1943 yılının, Rus ve Müttefikler taarruzunu herhangi bir noktada durdurmak ve durdurmaya devam ettirecek çareleri bulmak, bilhassa, hava akınları tertiplerini bu alanların her birini çok pahalıya mál edecek daha tesirsiz hale getirmek

²⁷² Gönübol ve Sar, s. 171.

²⁷³ Falih Rıfıkı Atay, "Kebek Toplantıları," Ulus Gazetesi, 22 Ağustos 1943, s. 3.

²⁷⁴ Esat Tekeli, "İtalyan Durumu," Ulus Gazetesi, 7 Ağustos 1943, s. 2; Esat Tekeli, 1896'da Samsun'da doğdu. Maliye Vekâleti Müsteşarlığında bulunduktan sonra VII. ve VIII. dönem CHP Urfa Milletvekilliğinde bulundu. Siyasal Bilgiler Okulu'nda Profesörlük yaptı. 1967 yılında öldü. Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü 1920-1991, s. 147.

ve bütün bunlara mihver efkârı ile dünya efkârını inandırmakla bitirmeye uğraşacaktır.²⁷⁵

F. Müttefik Konferansları ve Türkiye

İngiltere'nin 1943 yılının ilk günlerinden itibaren her fırsatta, Türkiye'nin savaş dışı pozisyonunu değiştirmesi ve savaşa dahil olması için uyguladığı baskı politikasına karşın Türkiye çeşitli politik manevralar ile savaştan uzak durmayı başarmıştı. 1943'ün sonbaharına doğru Türkiye üzerinde İngiliz baskısı şekil değiştirmeye başladı. 19 Ekim 1943'de Moskova'da, İngiltere Dışişleri Bakanı Eden, ABD Dış İşleri Bakanı Hull ve Sovyetler Birliği Dışişleri Komiseri Molotov'u bir araya getiren konferansta Türkiye hakkında bir başka gerçek ortaya çıkıyordu. Artık Sovyetler Birliği de Türkiye'nin savaşa girmesi yönünde görüş bildiriyordu. Buna göre özellikle Türkiye'nin hava alanlarının kullanılmasına izin vermesi istenecek, yılın sonuna doğru da savaşa katılması konusunda girişimde bulunacaktı²⁷⁶. Sovyetlerin, bu politik manevra ile, İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından bu yana, Türkiye'ye karşı olan gerçek düşünceleri ortaya çıkıyordu. Oysa ABD ile İngiltere, Türkiye'nin savaş dışı olma isteğini onaylar görünürken Sovyetler, Türkiye'nin savaş dışı kalmasının Alman çıkarlarına hizmet ettiği fikrini savunmuşlardır. Hatta Rus basınında çıkan yorumlarda İngiltere'nin Türkiye'ye gönderdiği silahların Almanya'ya karşı değil, savaş sonunda Rusya'ya karşı kullanılacağı endişesinden bahsediliyordu²⁷⁷. Böylece Moskova Konferansı ile Türkiye'nin savaşa girmesi konusunda bir de Sovyet baskısı oluşuyordu²⁷⁸.

Ulus Gazetesi, Moskova Konferansı'nı temkinli ve kuşkulu bir yaklaşımla yorumlamaktaydı²⁷⁹:

---

²⁷⁵ Falih Rıfık Atay, "Değişen Şartlar Altında," Ulus Gazetesi, 15 Ağustos 1943, s. 3.

²⁷⁶ Sander, Siyasi Tarih 1918-1990, s. 147.

²⁷⁷ Avcıoğlu, C. IV, s. 1553-1554.

²⁷⁸ Deringil, s. 204.

²⁷⁹ Falih Rıfık Atay, "Moskova Toplantısı," Ulus Gazetesi, 16 Ekim 1943, s. 1.

“Öne gelen ilk dava henüz hareket kabiliyetinden hiçbir şey kaybetmeyen Alman ordularını yenmek meselesidir. Bu ordular henüz Rus topraklarını bile tamamiyle bırakmamışlardır ve Akdeniz’de bile henüz adaları işgal etmektedirler. Rusya, kendi topraklarını son karışına kurtarmadıkça, Anglosaksonlarla hiç konuşma ve anlaşma lüzumu olmaksızın, sadece bugünkü muharebeyi devam ettirmek zorundadır. Fakat bir defa eski sınırlarına varınca iş değişebilir. O zaman Rus orduları, şimdi ellerinde olmayan, her tarafa doğru hareket serbestliğini ellerine alacaktır.

“Her halde yalnız Anglosakson memleketleri halk efkârı değil, Avrupa kıtasının huzur ve barış davası ile ilgisi olanlar da Moskova görüşmelerinin havası ve neticesini öğrenmek için derin bir merakla beklemektedir.”

Görülüyor ki bu yazıların sahibi Falih Rıfkı Atay, Sovyetlerin Türkiye’yi tehdit edecek bir konuma gelebileceğini önceden sezmiştir. Konferans sonrası ise aynı yazar ilgi çekici şu ifadeyi kullanmaktadır²⁸⁰:

“Rusya Müttefikler gibi devamlı bir barışın hakiki ve tesirli şartları ile kendi güvenlik şartlarını bir tutmakta olduğunu her fırsatta söylemiştir. Rus politikası genişlemeci ve fetihçi bir politika olarak belirmiş değildir, hatta Almanya ile bazı anlaşmalarda sınırlarına doğru taşan büyük Cermenliğe karşı müdafaa tedbirleri almak mahiyetinde izah edilmiştir.”

Falih Rıfkı Atay’ın Moskova Konferansı öncesi ve sonrası yazdıklarına bakılırsa, önceki görüşleri ile sonrakilerin çeliştiği görülür. Birinde açıkça Alman tehlikesini sınırlarından çıkarttıktan sonra Sovyetler Birliği’nin hedefinin ne olacağı konusunda kaygılar dile getirilmekteydi. Öbüründe ise Sovyetler Birliği’nin politikasının, genişlemeci ve fethedici olarak görülmediğini ortaya konmaktaydı. Belki de yazar, ilk yazısında gerçekleri ikincisinde ise sadece arzularını yansıtmaya ihtiyacı duymaktadır. Bu iki yazıda ortak bir nokta vardır, o da Türkiye’nin savaşa girmesi için yeni bir baskı unsurunun Sovyetler Birliği olacağının belirginleşmesidir.

Moskova Konferansı’nın hemen ardından İngiliz Dışişleri Bakanı Eden’in Türk Dışişleri Bakanı Menemencioğlu ile bir görüşme yapmak istediğini bildirmesi üzerine iki taraf Kahire’de buluşma kararı aldı. İki dışişleri bakanının 5-16 Kasım 1943 tarihleri arasında Kahire’de yaptıkları görüşmelerde iki ana konu üzerinde duruldu. Birincisi, İngiliz-Sovyet ilişkileri ile Moskova Konferansı kararları, ikincisi ise Müttefiklerin Türkiye’den savaşa girmesi üzerine olan talepleriydi. Eden, görüşmelerde Moskova’nın Türkiye üzerindeki politikasının olumlu olduğundan söz

---

²⁸⁰ Falih Rıfkı Atay, “Moskova Görüşmeleri,” Ulus Gazetesi, 21 Ekim 1943, s. 1.

ederken, Menemencioğlu, Sovyetlerin Türkiye'ye karşı olumlu olabileceği görüşünü kabul etmiyordu. O'na göre Sovyetlerin amacı, Türk ordusunun bir an önce savaşa katılması ve Almanlarla savaşan Türkiye'nin yıpranmasıydı. Türk Dışişleri Bakanı bu görüşmelerde her şeye rağmen Türkiye'nin savaşa girebileceğini de belirtmekteydi. Ancak Türkiye'nin savaşa katılması için şartları vardı: Türkiye savaşa ancak belirli bir stratejik planın uygulanması sonucu, belirli bir amacın gerçekleşmesi için katılabilirdi. Ayrıca İngiltere'nin tüm müttefikleri, kendi ülkelerine saldırı olmadan savaşa girmemişlerdi. Bu durum Türkiye için de geçerli olmalıydı. Bir de Sovyetlerin savaş sonrası tutumunun Türkiye'yi tehdit edip etmeyeceğinden emin olunmalıydı. Bu açıdan bakıldığında Müttefiklerin Türkiye'yi savaş planlarına dahil etmeden ve savaş sonrasında oluşturulacak yeni dünya düzenine ilişkin kendi içlerinde net bir antlaşmaya varmadan, Türkiye'nin savaşa katılması söz konusu olmayacağı belirtiliyordu²⁸¹.

Ulus Gazetesi, Türk-İngiliz Dışişleri Bakanlarının görüşmelerini, gazete sayfalarında birinci sayfadan "yorumsuz haber" şeklinde vermiştir. Bu buluşmayla ilgili herhangi bir yorum yazısına ise rastlanamamıştır. Basının diğer temsilcileri arasında ise iki ülke dışişleri bakanlarının buluşmasının daha ayrıntılı olarak izlendiği görülür. Örneğin Cumhuriyet, Tan, Tanin ve Vatan Gazeteleri'ne baktığımızda buluşma ile ilgili haberlerin ve çok olmasa da yorumların gazete sayfalarına yansıdığını görmekteyiz²⁸².

Kahire görüşmelerinin ardından Müttefik liderleri Churchill, Stalin ve Roosevelt'in 28 Kasım-1 Aralık 1943 tarihleri arasında gerçekleşen Tahran'daki buluşmalarında Türkiye'nin savaş karşısındaki konumu yeniden gündeme gelmişti. Yoğun tartışmalar sonrası Türkiye ile ilgili olarak Türkiye'nin yılın sonuna kadar Müttefikler saffında savaşa katılmasının askeri bakımdan arzu edildiği karara bağlandı. Ayrıca Roosevelt ve Churchill, İnönü ile buluşup bu isteği bildireceklerdi²⁸³.

---

²⁸¹ Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, C. II, s. 179-180.

²⁸² Bkz, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3-9 Kasım 1943; *Tan Gazetesi*, 3-9 Kasım 1943; *Tanin Gazetesi*, 3-9 Kasım 1943; *Vatan Gazetesi*, 3-9 Kasım 1943.

²⁸³ *Gönlübol ve Sar*, s. 176.

Ulus Gazetesi yorumlarında Tahran Konferansı'nın Türkiye ile ilgili kararından söz etmemekte ancak bu konferans sonrası müttefiklerin kararlılığı sayesinde Almanya'nın "siyasi harp" kazanma umudunun tamamen yok olduğunu vurgulamaktaydı²⁸⁴:

"Bu devlet, İkinci Dünya harbinin yeni gelişmelerini, artık sadece askeri takatine güvenerek karşılayacaktır. Bu takatin bugün dahi hiç de küçümsenemeyecek bir ehemmiyette olduğunu Rusya ve Anglosaksonlar pek iyi bilmektedirler. Ancak kendi takat üstünlüklerinin süratli bir netice almaya kâfi olacağına da inanmaktadırlar. 1943'ün sonu ve 1944'ün ilk ayları bu takat ölçüşmelerinin harbe yepyeni bir istikâmet verdiğini gösterecektir."

Tahran Konferansı ardından ortaya çıkan durum, Müttefiklerin, bir kere daha Türkiye'nin kendi yanlarında savaşa katılması için İnönü'yü Kahire'ye davet etmeleri ile sonuçlanacaktı. Roosevelt, Churchill ve İnönü, Kahire'de eşit koşullar altında görüşeceklerdi. Ayrıca bu görüşmelerde Türkiye'ye herhangi bir tebligatın yapılmasının da söz konusu olmayacağı garantisi verildi. Bu şartlar altında İnönü 3 Aralık'ta Ankara'dan ayrılıp Adana'ya, oradan da uçakla Kahire'ye gitti²⁸⁵.

4-6 Aralık 1943'de toplanan II. Kahire Konferansı, Türkiye üzerinde yapılan Müttefik baskısının doruk noktasına çıktığı yer oldu. Churchill, konferansın ilk gününden itibaren Sovyetler Birliği'nin Türkiye üzerindeki gizli tehdidini kullanarak İnönü'ye isteklerini kabul ettirebilme yoluna gitti. Ona göre, Türkiye savaşa girmeyerek ayağına kadar gelen fırsatı teperse, savaş sonrası uluslararası alanda yalnız kalabilirdi. İnönü bu tür tehditlere karşı, Türkiye'nin yükümlülüklerinden kaçmadığını ve sadakatini kanıtlamaya hazır olduğunu vurgulamaktan geri kalmıyor, ancak Almanya'nın henüz yenilmediğini ve Türkiye'ye ağır darbeler indirebilecek durumda olduğunu anlatmaya çalışıyordu. Churchill, Türkiye'nin aktif olarak savaşa girmesinden çok Türk topraklarında kurulması istenen hava üsleriyle ilgileniyordu. Savaşa girmeyi prensip olarak kabul eden Türkiye 15 Şubat 1944 tarihine kadar hava üslerini müttefiklere tahsis edip etmeyeceğini bildirecekti. Bu süre içinde hava alanlarından radar hazırlıklarını da kapsayan çalışmalar başlayacak, Türkiye'nin

²⁸⁴ Falih Rıfki Atay, "Tahran Konferansı Hakkında," Ulus Gazetesi, 6 Aralık 1943, s. 1.

²⁸⁵ Adana'da İnönü'yü, Kahire'ye götürmek için pilotluğunu Roosevelt'in damadının ve Churchill'in oğlunun yaptığı iki ayrı uçak beklemekteydi. İnönü Roosevelt'in gönderdiği uçağı seçecek,

önemle üzerinde durduğu Müttefiklerle olan ortak savaş planı hazırlanacak ve genel siyasi sonuçlar incelenecekti. Görüldüğü gibi Türkiye'nin savaşa girmesinden çok Türk topraklarının Müttefik güçlerce kullanılması konusunda bir hazırlık söz konusudur. CHP içinde Recep Peker, Mümtaz Ökmen ve Falih Rıfki Atay gibi etkili milletvekilleri Müttefiklerin bu görüşüyle aynı fikirdeydiler²⁸⁶.

İnönü bu görüşmelerde Türkiye'nin askeri durumu hakkında Müttefiklere bilgi de verdi. Aynı zamanda Adana Görüşmeleri sonrası oluşturulan silahlanma programının yerine getirilmemesinden yakındı. Konferansın sonunda ise İnönü, prensip olarak savaşa katılabileceklerini söylüyordu. Ancak Türkiye kesin kararını 15 Şubat 1944'e kadar Müttefiklere bildirecekti²⁸⁷.

II. Kahire Konferansı, 8 Aralık 1943 tarihli Ulus Gazetesi'nde yer bulmuştu. Yorumuz aktarılan habere göre İnönü'nün, Roosevelt ve Churchill ile Kahire'de bulunduğu ve o gün ülkeye döneceği bildiriliyordu. Aynı Adana Görüşmeleri'nde olduğu gibi İnönü'nün Ankara'dan ayrılıp Kahire'ye gidişinin değil de dönüşünün haber yapılması güvenlik gerekçesi ile açıklanabilir. İnönü'nün Kahire'deki temasları konusunda yapılan yorumlarda ise şu noktalar vurgulanıyordu²⁸⁸:

“...Konferansta harp içinde ve harp sonrasında Türkiye'yi ilgilendirebilecek her şey konuşulmuştur. İngiltere ile ittifakımız daha kuvvet bulduktan başka, Birleşik Devletler ve Rusya ile münasebetlerimizi en derin bir samimiyet bağlamıştır.

“...Ulus okurları, gelen ve gelecek haberler ve türlü rivayetler arasında şaşırılmamak için Kahire resmi tebliği ile Hariciye Vekilimizin demeçleri daima göz önünde tutulmalıdır. Bizim için iki tehlike vardır: telaşa kapılmak vazifemizi yapmamak, emniyete kapılarak vazifemizi yapmamak!... Sadece bu harbin tarihinde bile telaşın ve emniyetin kaç kurbanını görmüşüzdür. İkisi de maneviyatı kemirir: ve ikinci dünya harbinde kullanılan hakiki yeni silah bir milletin maddesinden önce mânâsını vurmak onu ya hazırlıksız veya yıkılmaya hazır avlamaktır.”

Churchill'in oğlunun uçağına ise Dışişleri Bakanı Menemencioğlu binecekti. Bu çözüm ile olası bir protokol krizine de engel olunmuştu. Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, C. II, s. 189.

²⁸⁶ Avcıoğlu, C. IV, s. 1562.

²⁸⁷ Deringil, s. 221-222.

²⁸⁸ Falih Rıfki Atay, “Maneviyatı Kemiren İki Kurt,” *Ulus Gazetesi*, 12 Aralık 1943, s. 1 ve 4.

Görülüyor ki Ulus Gazetesi, hem aceleci davranarak Müttefikler yanında savaşa girip ülkeyi tamir edilmez yıkıntılara uğramak, hem de Müttefiklerle ittifak yapmış olmanın rahatlığı ve güven duygusu ile temkini elden bırakarak zaaf içine düşmek istememektedir. Türkiye'nin savaşa girmesi üzerine yapılan bu yorum daha önce konu ile ilgili yapılan yorumlarla mantık açısından benzerlik göstermektedir.

1944 yılı ile birlikte Türk-İngiliz ilişkilerinde önce gerginlik ve daha sonra da küskünlük hali yaşandı. Türkiye, Kahire görüşmeleri ardından savaş dışı olma konumunu korumaya gayret göstermeye kararlıydı. Türk devlet adamları İngiltere ile olan ilişkilerde "riskli" bir döneme girmeyi göze alıyorlardı. Risk, İngiltere'nin Türkiye'yi uluslararası politika alanında yalnız bırakabilmesiydi. Fakat Türk devlet adamları, İngiltere'nin gelenekselleşmiş Doğu politikasında Türkiye'nin sağlam bir yeri olduğunu düşünüyorlardı. Ayrıca savaş sonrası İngilizlerle Ruslar arasında bir rekabet yaşanacağını kaçınılmaz olarak görüyorlardı²⁸⁹.

4 Şubat 1944'de II. Kahire Konferansı'nda ön görülen Türk-İngiliz askeri yardım müzakereleri olumsuzlukla sona ermişti. Bu tarihten sonra İngiltere, Türkiye ile ilişkilerini dondurma kararı almış, ABD ise 1 Nisan 1944'de Türkiye'ye yapılan yardımı kesmişti²⁹⁰.

İngiltere ile Türkiye arasında yaşanan bu olumsuzluklar, Ulus Gazetesi sayfalarına farklı şekilde yansıyor. Ulus'a göre "İngiliz-Türk anlaşmazlığı" diye bir şey söz konusu bile değildi. Bu gibi başlıklarla çıkan İstanbul gazetelerine de ateş püskürtülmekteydi²⁹¹:

"Bütün bunlar en hafif mânâsıyla esef edecek şeylerdir. İngiltere ile bizim aramızda anlaşmazlık değil, bilakis uzun, çok uzun seneler ve hatıra gelebilecek her türlü hadiseler karşısında anlaşmazlığı men edecek, iki memleket menfaatlerinin karşılıklı müdafaasını temin edecek bir ittifak vardır. Bu ittifak İngiliz ve Türk milletlerinin tarihî münasebetler geleneğine uygun olduktan başka, dünkü, bugünkü ve yarınki siyasî gelişmelerde fayda ve zaruretinin ispat etmiş, etmekte ve edecek olan bir bağlaşmadır.

---

²⁸⁹ Deringil, s. 230.

²⁹⁰ Gönlübol ve Sar, s. 180.

²⁹¹ Falih Rıfkı Atay, "Müttefikimiz İngiltere," Ulus Gazetesi, 18 Şubat 1944, s. 1.

“Pek tabiiye almak lazım gelen herhangi bir görüş farkının itimat buhranı diye vasıflandırılması, muhakeme ve tenkid ölçüsünü lüzumundan fazla kaçırarak olur. Biz dostluk münasebetlerinde ‘samimiyet’ten başka kelime kullanılmasına razı değiliz.”

Türkiye ile İngiltere diplomatik bir kriz dönemine girerlerken bir yandan da savaş hızla gelişmekteydi. Kızıl Ordu’nun faaliyetleri ve özellikle Balkanlara yönelerek ilerlemesi, Türkiye’nin dikkatle izlemesi gereken bir durum halini almıştı. Ruslar, Romanya sınırına yaklaştıkça Balkanlar’da oluşabilecek bir Sovyet etkisi söz konusu olacaktı. Bu durum karşısında Türkiye’nin çekincelerini Ulus Gazetesi dile getirmeyi amaçlamaktaydı:

“Balkanlarda hiçbir komşusundan hiçbir karşı toprak almak niyetinde olmayan Türkiye’nin bu memleketler halkının dileyebilecekleri rejimi kabul etmek hürriyetlerini saymaktan başka düşündüğü yoktur. Tek arzumuz, her memleketin kendine siyasi ve içtimai sükûn ve kararlılık verecek bir rejime ve Balkanların da hepsine ve hepimize huzur ve emniyet temin edecek bir nizam kavuşmasından ibarettir. Biz kendimiz için ve başkaları için şu veya bu sebeple müdahalecilik siyasetini daima reddetmişizdir. Balkanlar huzur ve emniyetinin başlıca teminatı Balkan memleketleri arasındaki dayanışma ve bu dayanışmanın da başlıca dayanağı, ancak her memleketin kendi hür iradesinden doğma bir rejimin sağlayabileceği millî birlik olduğunu iddia etmiştir.”²⁹²

Bu makaleden anlaşılacağı gibi, Türkiye’nin “Sovyet endişesi” savaşın sonlarına gelindiğinde bir gerçek olarak ortaya çıkacaktı. Savaşın ardından Balkanlar’da, Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Arnavutluk ve kısmen Yugoslavya, Sovyet etkisinde kalan ülkeler olacaktı.

Ulus Gazetesi’nde bu dönemde dikkat çeken bir diğer konu ise savaşın Müttefik zaferi ile biteceğinin kesin bir dille vurgulanmasıdır. Gazetede tartışılan artık Avrupa’da İtalya cephesinin ardında açılması muhtemel ikinci cephenin neresi olacağıdır. 1944 yılının ilkbaharında, ikinci cephenin “batı” da açılacağı, gazetenin yorumlarında belirtilmeye başlamıştır²⁹³.

Roma, 4 Haziran 1944’de Müttefikler tarafından ele geçirildi. Bu gelişmenin hemen ardından Müttefikler, 6 Haziran 1944’de Fransa’nın kuzeybatısında yer alan

---

²⁹² Falih Rıfkı Atay, “Türkiye ve Balkanlar,” Ulus Gazetesi, 10 Mart 1944, s. 1.

²⁹³ Falih Rıfkı Atay, “Batı’da Kati Gelişmeler,” Ulus Gazetesi, 27 Şubat 1944, s. 1; Falih Rıfkı Atay, “Bahar Yaklaşırken,” Ulus Gazetesi, 8 Mart 1944, s. 1.

Normandiya kıyılarına tarihin gördüğü en büyük çıkartma harekâtı düzenledi. Böylece “Batı Cephesi” açılıyordu. Çıkartma 100 km’lik bir kıyı boyunca yapıldı. Bu devasa güce karşılık Alman kuvvetlerinin de hazırlıklı olmaları ve iyi savunmaları sonucu Müttefikler beklenildiği gibi rahat bir çıkartma yapamadılar. Müttefikler, üç gün kadar kıyıda tutunabilmek için uğraştılar. Sonunda, Almanları alt etmeyi başardılar ve Fransa’nın kuzeybatısına çıktılar²⁹⁴.

Boyutları ve sonuçları itibariyle tarihin gördüğü en büyük çıkartma harekâtı Ulus Gazetesi’nde şöyle yorumlanıyordu²⁹⁵:

“Böyle bir kuşatma içinde mukavemet, umutsuz bir ölüm kalım savaşından başka bir mânâya gelmez. Karada tutunan Anglosaksonlar, her türlü istihkâmları yıkıp her türlü dayanışları dağıtabilecek silahları ve kuvvetleri süratle taşıyabileceklerdir. Tutunma iyi muvaffak olursa, ikinci dünya harbinin önümüzdeki kış artık devam edemeyeceğini iddia edenler, belki de bahsi kazanmış olacaklardır.”

Yukarıdaki görüşlerden anlaşılacağı gibi Ulus’un tahminlerinde gerçeklik payı oldukça fazladır. Gerçekten de Müttefikler başarılı bir çıkartma hareketinin ardından Almanya’ya doğru ilerlemeye başlayacaklardı. Doğuda da Kızıl Ordu aynı şekilde Alman ordularını önüne katmış batıya ilerliyordu. Bundan sonra savaş, Müttefiklerin batıdan Sovyetlerin de doğudan Berlin’e ilerlemesi şeklinde olacaktı. 1944’ün yaz aylarındaki bu gelişmeler, Türk dış politikası için olumlu haberlerdi ve Türkiye’nin savaş dışı kalması yolunda önemliydi. Ancak haziran ayında Türkiye’nin Müttefiklerle ilişkilerini zedeleyen bir başka önemli olay daha yaşanacaktı. İlişkileri etkilemesi olası bu yeni sorun, Boğazlar’dan geçen ve ticaret gemisi şeklinde kamufle edilmiş olan Alman gemilerinden kaynaklanıyordu. İngiliz hükümeti birçok defa Türk Boğazlarından geçen Alman savaş gemileri konusunda Türkiye’nin dikkatini çekmiştir. İngiltere’nin uyarılarının artması üzerine ticaret gemisi kaydıyla boğazlardan geçiş yapan ‘Kassel’ gemisi aranınca bunun kamufle edilmiş Mannheim sınıfı bir savaş

---

²⁹⁴ Armaoğlu, s. 396; “Neptün” isimli harekâta Müttefikler kuvvetli donanma ve hava desteği altında birinci gün denizden beş, havadan iki tümen karaya çıkartıyor ve indiriyordu. 4000’den fazla gemi ve çıkartma botu kullanıldı. 12 Haziran’a kadar 326.000 asker, 140.000 ton malzeme ve 54.000 motorlu araç, 2 Temmuz’a kadar da 929.000 asker, 586.000 ton malzeme ve 177.000 motorlu araç karaya çıkarılıyordu. Bkz. Hans-Adolf Jacobsen, 1939-1945 Kronoloji ve Belgelerle İkinci Dünya Savaşı, çev. İbrahim Ulus, Ankara, Gnkur Basımevi, 1989, s. 107. _

²⁹⁵ Falih Rıfık Atay, “Batı Cephesi Açılmıştır,” Ulus Gazetesi, 7. 6. 1944, s. 1 ve 3.

gemisi olduğu ortaya çıkmıştır. Daha sonra yapılan incelemelerde 1942 ve 1943 yılları arasında Alman çıkarma gemilerinin Karadeniz'den Akdeniz'e geçtiği saptanacaktır²⁹⁶. İngiltere, 1944 Ocak ve Şubat aylarında Boğazlar'dan geçip Karadeniz'e açılan yirmi kadar Alman ticaret gemisinin aslında savaş gemisi olduğu gerekçesiyle Ankara'yı resmen protesto etmişti²⁹⁷.

Savaşın son yıllarında, Türk Boğazları'ndan Karadeniz'e geçen Alman gemilerinin askeri malzeme taşımaya Türkiye'nin göz yummuş olması güçlü bir olasılıktır. Savaşın, Müttefiklerin lehine dönmesinin ardından Türkiye'nin, hoş görümlü tavrından sıyrılması gerekiyordu. 1944 Mayıs'ında Almanların Sivastopol'u boşaltması söz konusu olduğunda, Almanya, birliklerinin nakli için Boğazlardan geçiş hakkı istemiş, Türk Hükümeti buna izin vermemişti. Ancak tam olarak çözülemeyen ve sürüncemeğe kalan Boğazlarda yaşanan kriz 1944 Haziran ayında Türkiye ile İngiltere'yi karşı karşıya getirdi. 3 Haziran 1944'de altı Alman askeri nakliye gemisinin Boğazlardan geçiş izni alması ve gece Çanakkale'den çıkış yaparak Ege'ye açılması bardağı taşıran son damla etkisi yarattı. İngiltere ağır bir dille bu durumu kınadı. Türkiye gelişmeler karşısında çok zor duruma düşüyordu ve Dışişleri Bakanı Menemencioğlu, İngiliz şimşeklerini üzerine çekiyordu²⁹⁸.

Ticaret gemisi izlenimi verilmiş bir Alman savaş gemisinin Türk Boğazları'ndan geçişi sırasında aranması ve gerçeğin ortaya çıkması ile 15 Haziran 1944'de Türk Hükümeti tüm sorumluluğu Dışişleri Bakanı Menemencioğlu'na yükleyerek şu açıklamayı yapıyordu²⁹⁹: "Hariciye Vekilinin son günlerinde takip ettiği politikayı Vekiller Heyeti tasvip etmemiştir. Bunun üzerine Hariciye Vekili istifa etmiştir. Hariciye Vekillerini vekaleten Başvekil idare edecektir."

Ulus Gazetesi'nde yer alan bu açıklamanın başlığı ise çok sadeydi: "Hariciye Vekilliğinde Değişiklik Oldu." En ufak bir yorumdan özellikle kaçınıldığı gözlenen haberden başka, Başbakan Saraçoğlu'nun boğazlarla ilgili demecine yer verilmişti.

---

²⁹⁶ Avcıoğlu, C. IV, s. 1541.

²⁹⁷ Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, C. II, s. 245-247.

²⁹⁸ Deringil, s. 237.

²⁹⁹ *Ulus Gazetesi*, 16 Haziran 1944, s. 1.

Ulus'ta Menemencioğlu'nun istifasının ardından ne baş yazılarda ne dış politika sütununda Menemencioğlu'nun istifasının yorumlanmadığı gözlemlenmiştir.

Müttefiklerin gözünde Menemencioğlu, Alman yanlısı ve Türkiye'nin Almanya'ya karşı savaşa katılmasına engel olan kişi olarak değerlendiriliyordu. Oysa Menemencioğlu'nun uyguladığı Türkiye'yi savaş dışında tutabilmeyi amaçlayan dış politika ile İnönü'nünki arasında kesin ve keskin bir ayrımın olduğu tartışmalıdır. Hatta bir birliktelik olduğu bir gerçektir³⁰⁰. Bu açıdan bakıldığında Ulus'un Menemencioğlu'nun istifasını yorumlamaktan ne için kaçındığı da ortaya çıkmaktadır.

G. Almanya ile İlişkilerinin Kesilmesi

İngiltere ve ABD'nin yoğun çabaları ile Türkiye 20 Nisan 1944'de Almanya ile olan krom ihracatını durduruyordu³⁰¹. Ardından yaşanan Menemencioğlu'nun tasfiyesi ile Türkiye, dış politikasında önemli bir değişimi başlatmış oldu. Artık Türk Dışişleri "denge politikası"ndan vazgeçiyordu. Zaten hali hazırda Almanya yeniliyordu ve Türkiye'nin savaşa girmesi de söz konusu değildi. Türk hükümetinin bu politika değişikliğinin yansımaları her zaman olduğu gibi Ulus Gazetesi'nden incelenebilmekteydi. Ulus'ta çıkan savaşla ilgili başyazılarda artık savaşın bittiği buna göre de bundan sonra nelerin yapılması gerektiği irdeleniyordu. Bir başyazısında Falih Rıfki Atay, "...üçüncü bir dünya harbine ihtimal verilecek yarım bir barış düzeni ile sağlam teminatlı bir barış düzeni arasındaki fark, Anglosaksonlarla Ruslar için, katlandıkları maddî manevî fedakârlığın bugüne kadarı ile bundan ötesi arasındaki farkı düşündürmeyecek bir ehemmiyettir." demektedir³⁰². Ulus'a göre öngörülen "barış" daima sağlam temellere oturtulmalıydı ve bir an önce de yapılmalıydı. Savaş sonrası köklü bir barış için ilk şartın Anglosaksonlar ve Ruslar arasında içten bir güven ortamının sağlanması olarak belirtiliyordu³⁰³.

³⁰⁰ Metin Toker, Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları (1944-1950), İstanbul, Bilgi Yay., 1990, s. 35.

³⁰¹ Gönlübol ve Sar, s. 182.

³⁰² Falih Rıfki Atay, "Aynı Sebepler ve Aynı Neticeler," Ulus Gazetesi, 24 Haziran 1944, s. 2.

³⁰³ Falih Rıfki Atay, "Hayır Anlaşmadır," Ulus Gazetesi, 6 Temmuz 1944, s. 1.

Görülüyor ki Ulus'ta çıkan başyazılarda, soğuk savaşın iki tarafı olacak olan Demokrat Batı devletler, ile Sovyet Rusya'nın arasında oluşacak ilişkiler, isabetli şekilde değerlendiriliyordu. Sovyetler Birliği'nin Türkiye'yi tehdit eder şekilde Balkanlarda nüfuz sahibi olması, daha önceleri belirttiğimiz gibi Ulus Gazetesi'nce eleştirilmişti. Yine erken sayılabilecek bir dönemde Ulus, benzer eleştirilere yer veriyordu.

Aynı günlerde Türkiye'nin üzerinde Sovyet tehdidi henüz direkt olarak hissedilmemekteydi. Ancak Türkiye dış politikasında savaş sonrası dönemde karşılaşacağı zorlukların tahmin edilmesi, Türkiye'nin giderek daha fazla Müttefiklere yanaşma çabasına girmesine sebep olacaktır. Bu doğrultuda, dış politikasını şekillendirme çabasına giren Türkiye, yine de İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nin baskısı karşısında 2 Ağustos 1944'de Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesme kararı almıştır³⁰⁴.

Bu önemli haber Ulus Gazetesi'nde sür manşette "Almanya ile olan münasebetlerimiz dün gece yarısından itibaren kesildi" şeklinde yer almıştı. Başyazıda ise bu durumun nedenleri ve gerekçeleri şu değerlendirme ile aktarılıyordu³⁰⁵:

"İngilizler aramızdaki ittifak gereğince, Almanya ile siyasi ve iktisadi münasebetlerimizi kesmemiz isteğinde bulundular. Hükümet meseleyi inceden inceye tetkik etti ve Müttefiklerimizin bu isteklerinde haklı olduğunu görerek... Almanya ile siyasi ve iktisadi münasebetlerimizi kesmiş bulunmaktayız.

"...Faşizm ve Nasyonal-Sosyalizm'in fetihçi ve hegemonyacı tecavüz politikası başlayıncaya kadar, Türkler ve İngilizler barış davasına bağlı kalmakta birbirlerinden ayrılmadılar...birçok milletler gibi Türk milletinin de varlığı ve kurtuluşu, demokrasiler davasının muvaffak olmasına bağlı idi. Bu esas fikir Türkiye'de hiçbir zaman saklanmamıştır."

Ulus Gazetesi'nde yer alan bu yorumdan da anlaşılacağı gibi Türkiye savaş sonrası dönemde Demokrasiler tarafında yer alacağını sinyallerini vermeye başlamıştır. 1945 sonrası dönemde gelişmeler Türkiye'nin demokratik düzene geçmesi ile sonuçlanacaktır.

---

³⁰⁴ Gönlübol ve Sar, s. 183.

³⁰⁵ Falih Rıfık Atay, "Büyük Meclisin Dünkü Kararı," Ulus Gazetesi, 3 Ağustos 1944, s. 1 ve 3.

Bu dönemde, Ulus Gazetesi savaşın sonrasında dünyada yepyeni bir düzen kurulacağı beklentisi içindedir. Ona göre, tarihte hiçbir zaman olmadığı kadar soylu ve köklü demokrasi idealine uygun bir düzen oluşmalıdır. Yapılacak barış ortamı küçük büyük devlet gözetmeden yargısını herkes için yürütür ve yalnız savaş döneminde değil, barış döneminde de ulusal bağımsızlıklara karşı oyunları önleyecek nitelikte olmalıdır³⁰⁶.

Aynı günlerde sıkça rastlanan savaş sonrası dünya düzeni ile ilgili bir başka yazıda yine benzer kaygıların yansıtılmaya çalışıldığı görülmektedir³⁰⁷:

“Yeni bir harp, fena bir barışın kör kaderi demektir. Fena bir barış, bir kıta veya bir bölgedeki milletler çoğunluğu tarafından benimsenmeyen, sevilmeyen ve müdafasında menfaat görülmeyen barış demektir... Harbin sonu kadar, harp ötesi ve veya harp sonrası hakkında da kimsenin tereddütü kalmaması, Rusya, İngiltere ve Amerika'nın prensipler birliği ve iş birliği ne olacağına bağlıdır.”

Ulus Gazetesi'nde savaş sonrası değerlendirildiği bu tip yazıların ardında Türkiye'nin Sovyet tehdidi altında olmasının yattığı açıktır. Zaten savaşın başlangıcından beri Türkiye ile Sovyetler Birliği'nin arasındaki ilişkiler giderek soğumaya yüz tutmuştu. Sovyetler özellikle Boğazlar konusunu kendi lehine çevirmek amacıyla Müttefikleri ikna etmek için tüm gücüyle çalışıyordu. Buna karşılık olarak Türkiye, Ulus Gazetesi aracılığı ile tüm dünyaya, barışı ve demokrasilerin zaferini amaçlayan politikasını iletmeye çalışılmaktaydı.

4 Ekim 1944'de İngiliz birliklerinin Yunanistan'a çıkartma yapması ile Türkiye derin bir nefes alıyordu. Balkanlara İngiltere'nin girmesi ile Sovyetlerin bölgede üstünlüğü ele alıp Türkiye üzerinde kuracakları baskı ortamının nispeten azalacağı düşünülmekteydi. Yine aynı amaçla Yunanistan ile bir işbirliği sağlanması çabasına girildi. Türkiye, 1944 Kasım'ında Oniki Ada üzerinde hiçbir talep ve iddiası olmadığını Yunan Hükümetine bildirdi³⁰⁸.

---

³⁰⁶ Falih Rıfıkı Atay, “Ele Geçen Fırsat,” Ulus Gazetesi, 18 Eylül 1944, s. 1.

³⁰⁷ Falih Rıfıkı Atay, “Harbin Sonu ve Sonrası,” Ulus Gazetesi, 17 Ekim 1944, s. 1.

³⁰⁸ Armaoğlu, s. 414.

Bu gelişmeler gündemde iken Ulus Gazetesi, 19 Ekim 1939'da İngiltere ile Türkiye arasında imzalanan ittifak antlaşmasının yıl dönümü dolayısıyla Türk-İngiliz dostluğunu öven bir yazı yayınlamıştır. 20 Ekim 1944 tarihli bu yazıda Türkiye, ittifak antlaşmasını imzalamakla, kendisinin ve dünya devletlerinin kurtuluşunun demokrasilerin zaferi olduğunu gören ilk devlet olarak yansıtılıyordu. Ulus'a göre, 1940'ta Fransa'nın düşmesinin ardından hiçbir saldırıya uğramamışken, İngilizlerle olan ittifakını dış politikasında esas tuttuğunu ilan eden tek devlet yine Türkiye olmuştur. Hatta modern savaş araçları bakımından hiç hazırlıklı olmayan bir devlet olarak bu tavır alınmıştır³⁰⁹:

“Biz kendimiz kadar İmparatorluğa da zarar vereceğine şüphe edilmeyen zamanlarda Alman hamlesini üstümüzden attık. Yakın ve Orta-Şark ile Türkiye’de nizamın devam etmesini harp içinde olduğu kadar, harp ötesi içinde hayati ehemmiyette görüyorduk. İngiliz-Türk İttifakının vazifesi her türlü kargaşalığa her türlü fesat ve tahriklere sahne edilmek istenen bu bölgeleri sükûn içinde tutmak olduğunu bildiriyorduk. İki tarafın menfaatleri bunda oldukça ittifakımız duracaktır.

“Harp için olduğu kadar barış için de İngiliz düşüncesi ile Türk düşüncesi arasında ayrılık yoktur. Biz İngiltere’nin niçin harbe girdiğini, neden tarihinde eşsiz fedakârlıklara katlandığını ve dünya barışı sözünden ne anladığını, kendisi ve herkes için ne istendiğini biliyoruz. İngiltere, bütün bu gayeleri Türkiye’nin de dâva edinmiş olduğundan şüphe etmez.”

Bu yazıdan da anlaşılacağı gibi Ulus Gazetesi, Türkiye’nin İngiltere ile olan ilişkisinde her zaman en üst düzeyde çıkar ortaklığından yana olduğunu ortaya koymaktadır. Savaş sonrası Avrupa’da oluşacak ve dünyayı derinden etkileyecek olan düzenin giderek önem kazandığı bir dönemde Ulus’ta böyle bir yazının çıkması ayrıca Türkiye’nin içten içe çekindiği Sovyetler Birliği ile ilişkilerin gergin seyrettiği bir döneme rastlaması açısından önemlidir.

Türkiye, Sovyetlere karşı İngiltere’ye güvenmek isterken 1944’ün son aylarında Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerini de düzeltme gayretindedir. Aslında daha 1944’ün ilkbaharında başlamış olan ve yılın sonlarına doğru yoğunlaşan bazı diplomatik girişimler ve Türk-Sovyet görüşmeleri bir sonuca ulaşmaktan uzak kalmıştı. Mayıs ayında Turancıların tutuklanması, Alman gemilerinin Boğazlardan geçişinin yasaklanması, ardından Almanya ile ilişkilerin kesilmesi, Ankara’nın

³⁰⁹ Falih Rıfık Atay, “İngiliz-Türk İttifakının Yıldönümü,” Ulus Gazetesi, 20 Ekim 1944, s. 1.

Sovyetler ile ilişkilerinin düzeltilmesi yolunda attığı bazı somut adımlardır³¹⁰. Bu gelişmelere rağmen Sovyetlerin Türkiye üzerindeki emellerinin yok olmadığı açıktı.

Türkiye, 1945 yılına bu koşullarda giriyordu. Ulus Gazetesi 1945'i barış yılı olarak görüyordu. Ancak olası bir barışın Nazi liderleri tarafından yapılamayacağı, Müttefikler için de tam bir zafer getirmeyen bir barışın kabul görmeyeceği vurgulanıyordu. Ayrıca Ulus, yenilmek üzere olan Nazilerin, uluslararası hukuk şartlarından sıyrılarak yok olmak kaderi ile karşı karşıya geldiği görüşündedir³¹¹.

1945 yılı başlarında Müttefikler Alman topraklarına ilerlerken, Kızıl Ordu Balkanlara tamamen girmişti. Bir yandan da Macaristan ve Çekoslovakya topraklarından Almanya'nın doğusuna yürüyordu. Ulus Gazetesi, Alman topraklarının tarih boyunca en kötü ve acı dolu kış mevsimini geçirdiğini, 1939'dan beri Nazi liderlerinin başkaları için akıllarından geçirdiklerinin şimdi başlarına geldiğini söylemektedir³¹².

H. Türkiye'nin Almanya ve Japonya'ya Savaş İlanı

Artık Müttefikler zafere çok yaklaşmıştı. Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Şovyetler Birliği, savaş sonrası barış düzeninin kurulması için kendi kafalarındaki amaç ve tasarıları görüşmek üzere Yalta Konferansı'nı topladılar. 4 Şubat-11 Şubat 1945 tarihli konferansta yapılan görüşmeler sonucu tarafların savaş sonrasını öngörürken kendi çıkarlarının çatışmaya başladığı görülür. Yalta Konferansı'nda Türkiye'yi yakından ilgilendiren konular da ele alınıyordu. Konferansta Stalin, Montreux Sözleşmesi'nin eskimiş olduğunu, değişmesi gerektiğini söylemiştir. Amerika ve İngiltere ise, Boğazlarda Ruslara daha geniş bir serbestlik tanınmasını prensip olarak kabul etmişlerdi. Ancak, Amerikan Hükümeti Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki egemenliğinin yok olmasını sağlayacak bir değişikliğe sıcak bakmıyordu. İngiltere ise Türkiye'nin toprak bütünlüğünün ve bağımsızlığının garanti altına

³¹⁰ Koçak, Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945), C. II, s. 269.

³¹¹ Falih Rıfık Atay, "1945 Barış Yılı," Ulus Gazetesi, 2 Ocak 1945, s. 1.

³¹² Falih Rıfık Atay, "Almanya'ya Karşı Son Taarruzlar," Ulus Gazetesi, 19 Ocak 1945, s. 1.

alınmasına taraftardı. Boğazlar konusunda farklı görüşlerin ortaya çıkması sonucu, meselenin çözümü için üç ülkenin Dışişleri Bakanlarının arasında ele alınmasına ve durumdan Türkiye'nin de haberdar edilmesine karar verildi³¹³.

Bir ölçüde Türkiye'nin kaderinin masa başında tartışıldığı bu konferansın Ulus Gazetesi'nce doğru şekilde yorumlandığını söylemek mümkün değildir. Falih Rıfki Atay'ın konferansın ardından yaptığı yorumda, Türk Boğazları konusunda açığa çıkan Rus taleplerinden hiç söz edilmemektedir. Yazar, konferansın ardından yayınlanan resmi tebliğe dayanarak yaptığı değerlendirmelerde ise İngiltere, ABD ve Sovyetler Birliği'nin beraberliğini ve dayanışmasını savaş sonrasında da devam ettirilmesi amacıyla olduklarını belirterek, çok olumlu bir tablo çizmektedir³¹⁴. Oysa ki konferansın ardından yaklaşık bir ay sonrasında Sovyetler dostane olmayan bir şekilde 1925'den beri çeşitli defalar uzatılarak süre gelen Türk-Sovyet Tarafsızlık ve Saldırmazlık Paktını tek taraflı olarak feshederek, Türkiye'ye verdikleri 19 Mart 1945 tarihli notada İkinci Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkan esası değişmeler sebebiyle yeni şartlara uygun bir antlaşma yapılmasını önermişlerdi. Türk Hükümeti 4 Nisan 1945'de bu notaya verdiği cevapta antlaşmanın yenilenmesi için yapılacak tüm teklifleri "dikkat ve hayırhahlıkla" incelemeye hazır olduğunu bildirecekti³¹⁵.

Yalta Konferansı'nın hemen ardından Türkiye bir başka gelişmeyi gündemine almak durumunda kaldı. Türkiye'nin Birleşik Milletler Konferansı'na katılabilmesi için en geç 1 Mart 1945 tarihine kadar Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmesi gerekliliği İngilizlerce bildiriliyordu. Savaş sonrası kurulacak yeni dünyada yerini almak arzusunda olan Türkiye, bu formaliteyi 23 Şubat 1945'te hem Almanya'ya hem de Japonya'ya savaş ilan ederek gerçekleştirdi³¹⁶.

Ulus Gazetesi açısından bakıldığında formaliteden öteye geçmeyen bu karar, haddinden fazla yüceltilerek, Türkiye'nin Müttefiklere karşı ne kadar sadık olduğunun

---

³¹³ Armaoğlu, s. 399 ve 415.

³¹⁴ Falih Rıfki Atay, "Üçler Konferansı Bitti," Ulus Gazetesi, 14 Şubat 1945, s. 1 ve 2.

³¹⁵ Armaoğlu, s. 415.

³¹⁶ Deringil, s. 250.

kanı olarak gösterilecekti³¹⁷:

“Türkiye halkoyu, İkinci Dünya Harbinin Avrupa kıtasındaki başlıca sorumlusu Almanya ve Uzakdoğu’daki sorumlusunu da Japonya olduğundan hiç bir gün şüphe etmemiştir. Türkiye halkoyu, tecavüz harbini açanlar tamamıyla yenilip silahsızlandırılmadıkça, nihayet, harp sonrasında, herhangi bir tecavüze karşı milletler arası tam, duyarlı ve kararlı bir dayanışma olmadıkça, milletlerin güven ve rahat yüzü göremeyeceğine inanmıştır.”

Görüldüğü gibi Türkiye’nin Almanya ve Japonya’ya savaş ilan etmesinin ardından Ulus Gazetesi’nde belki de ilk kez Almanya, bu derece ağır şekilde suçlanmıştır. Bu yorumun ancak Almanya’nın Türkiye’yi tehdit edebilecek güce sahip olmadığı bir dönemde yapılması, Ulus’un son ana kadar Türkiye’nin dış politikası doğrultusunda yayın yaptığının bir kanıtı niteliğindedir.

Aynı günlerde Hitler’in 30 Nisan 1945’de intihar ettiği haberi tüm dünyada bomba etkisi yaratmıştır. Bu haberi yorumlayan Ulus Gazetesi’nin, alışılmış diplomatik üslubundan tamamen uzaklaştığı görülmektedir. Savaş öncesi dönemde Ulus Gazetesi yazarları tarafından özellikle doğum günlerinde, övgüler düzülen, milletin kahramanı ilan edilen “Führer” bu sefer “insanlığın başına belâ olan adam”, “insanlığın canavarı” sıfatları ile nitelendirilmektedir³¹⁸.

7 Mayıs 1945 günü Alman Genelkurmay Başkanı General Jodl Almanya’nın kayıtsız şartsız teslim olduğuna dair belgeyi imzalıyordu. 9 Mayıs’ta Almanya’nın teslimi Müttefiklerce onaylandı ve resmî hale geldi³¹⁹. Böylece, milyonlarca insanın kanına mâl olan savaş başladığı yerde, Almanya’da sona ermiş oluyordu.

Müttefik zaferinin onaylanması Ulus Gazetesi’nde sevinçle karşılanmıştır³²⁰:

“Biz neden seviniyoruz? Biz neden bayram yapıyoruz? Bu bayraklar bu donanma, Müttefiklerin zaferi karşısında duyduğumuz bu candan heyecan nedendir? Bu sorunun gerçek cevabını bulabilmek için gene doğrudan doğruya kendi kendimize dönelim, kendi içimize bakalım: bütün harp boyunca hattâ çok daha evvel, Türkiye’nin Müttefik dâvasına, insanlık dâvasına yaptığı büyük hizmetleri burada göğsümüz iftiharla kabarak tekrar etmekten bir defa daha zevk duyalım.

³¹⁷ Falih Rıfki Atay, “Dünlü Tarihi Karar,” Ulus Gazetesi, 24 Şubat 1945, s. 2. Bkz. Ek XIII.

³¹⁸ Mümtaz Faik Fenik, “Hitler’in Ölümü Etrafında,” Ulus Gazetesi, 3 Mayıs 1945, s. 1.

³¹⁹ Liddell Hart, II. Dünya Savaşı Tarihi, çev. Kerim Bağrıaçık, C. II, İstanbul, YKY, 1999, s. 861.

³²⁰ Mümtaz Faik Fenik, “Zafer ve Bizim Sevincimiz,” Ulus Gazetesi, 10 Mayıs 1945, s. 1.

“...Gerçi, harp boyunca bir çok sıkıntılarımız olmuştur. Fakat bu sıkıntılara daima hürriyet panzehiriyle, şeref ve istiklâlle karşı koymasını bildik. Ne vatanımız harap olmuştur, ne evlâtlarımız, sevgililerimiz, babalarımız, kardeşlerimiz ölmüştür. Bu zaferin en büyüğü ve en mübareğidir. Onun için Avrupa zaferini göğsümüzün şiştiği kadar büyük bir heyecanla kutluyoruz.”

Avrupa’da ateşkesin sağlanmasının hemen ardından Ulus Gazetesi’nde yayınlanan bu yazı da dikkat çeken taraf, ısrarla Türkiye’nin savaş öncesinden bu yana Müttefiklerin yanında olduğunun belirtilmesidir. O günlerde bu tezin sık sık tekrarlandığı görülür. Bir de iç kamuoyuna Türkiye’nin savaşa girmeyerek neler kaybetmediği vurgulanmaktadır.

Avrupa’da savaş bitmişti. Ancak Pasifik’te henüz sona gelinmemişti. Amerika Birleşik Devletleri, Japonya’yı abluka altına almaya çalışıyor, bir yandan da Japonları teslim olmaya zorluyordu. 17 Temmuz-2 Ağustos 1945’de Potsdam Konferansı’nda Japonya’ya teslim olması için ultimatom verilmiş, ancak bu ultimatom kabul görmemişti. Japonları trajik bir son bekliyordu. Önce 6 Ağustos 1945’te Hiroşima’ya ardından 9 Ağustos 1945’te Nagazaki’ye atılan “Atom” bombalarıyla Japonya, nükleer bir facia ile karşılaşılıyor ve yüz binlerce insanın telef olduğu bu saldırıların ardından 14 Ağustos 1945’te teslim oluyordu³²¹.

Böylece İkinci Dünya Savaşı, tüm dünyada sona eriyordu. Ulus Gazetesi bu tarihi olayı, okuyucularına müjdelere vererek kutluyordu³²²:

“Japonya’nın teslimi ile şimdi büyük bir facia ve ıstırap devri bitmektedir. Artık matem havası kulaklardan ve ufuklardan uzaklaşacaktır; artık anneler evlâtlar, insanlar ümitsiz ve sakat kalmaktan kurtulacak, yuvalardan yas karası silinecektir.

“Diyelim ki harp âfeti, Avrupa’dan sonra Pasifik’in o müthiş derinliklerinde bir daha hortlamayacak şekilde son mezarını bulsun; çelikten zırhı, silah ve yaptığı facialar karşısındaki utancının ağırlığı onu bir daha ihtiras dalgalarının yüzüne çıkarmasın. Çünkü ortalıkta tarihin kaydettiği zamanlardan beri devam edegelen korkunç örnekler vardır. Maddi bütün vasıtalarındaki tekâmül, büyük medeniyet eserlerine, ilme, fenne, yeni icatlara rağmen, insanlar, ihtiras bakımından ilk insandan beri aynı olmaktan kurtulamamışlardır...

“Kazanılan zafer, insanın kendi tıynetine (yaradılışına) kendi şuurunu ve kendine verdiği azap ve işkenceye karşı olduğu için seviniyoruz. Bu zafer sade

³²¹ Hart, C. II, s. 861-862.

³²² Mümtaz Faik Fenik, “Dünya Harbi Bitti,” Ulus Gazetesi, 15 Ağustos 1945, s. 1 ve 3. Bkz. Ek XIV.

bu harbin değil, belki Hâbil ile Kaabil devrinden beri devam eden çarpışmaların ve savaşların tam bir kefareti (bedeli) olduğu için seviniyoruz.

“Hiç kimse değil, fakat sadece sağduyu muzaffer olsun! Bu insanlık için muhteşem bir kazançtır. Barış... bu nimetin en mukaddesidir.”

IV. BÖLÜM

SAVAŞ DÖNEMİ İÇ GELİŞMELER VE ULUS GAZETESİ İÇ POLİTİKA DEĞERLENDİRMELERİ

Çoğunlukla bir ülkenin dış politikasını o ülkenin iç politik gelişmeleri belirler veya uluslararası ilişkilerini düzenler. Ancak bu durum olağanüstü dönemlerde farklılık gösterebilir. Özellikle kısa vadeli dönemlerde uluslararası ilişkilerdeki olağan dış gelişmeler de Türkiye'nin iç politikasını derinden etkilemiştir. Öyle ki Türkiye 1939-1945 yılları arasında büyük değişimlere sahne olmuştur. Savaş öncelikle Türkiye'nin ekonomisini etkilemiştir³²³.

A. Ekonomik Gelişmeler

1. Savaş Öncesi Ekonomi

Türkiye Cumhuriyeti 1923 yılında bağımsızlığını kazandığında ülke ekonomisi yarı bağımlı bir durumdaydı. Başta İngiltere olmak üzere I. Dünya Savaşı sonrası ülkeyi işgal eden devletler, Atatürk Türkiyesi'nin ekonomik sorunlar yaşayacağını kendilerinden kredi, yiyecek ve giyecek isteyecek duruma geleceğini düşünüyorlardı. Yabancı şirketlerin sahibi olduğu işletmeler ve bankalar Türk ekonomisi üzerinde etkiliydiler. Devlet hem iç hem de dış kesimlere mali gücünü aşan çapta borçlanmış durumdaydı. Uzun savaşlar döneminin ardından ülkenin genç erkek nüfusunun çok büyük bir kısmı artık yaşamıyordu. Türkiye ekonomisi bütünüyle tarımsal faaliyetlerle ayakta kalmaya çalışıyordu³²⁴.

Tüm bu olumsuz şartlara rağmen Türkiye Cumhuriyeti, ilk yıllarında özel sektöre dayalı bir ekonomi politikası izlemişti. Devlet, elindeki imkânları ile özel sektör temsilcilerine yardımcı olacaktı. Yine devlet kurumsal ve yasal çerçeveyi çizecek, bayındırlık ve alt yapıyı oluşturmaya çalışacaktı. Osmanlı Devleti'nde de uygulanan Teşvik-i Sanayi Kanunu ile özel kesimin sınai faaliyetleri desteklenecekti. Bu amaçla özel sektörün kredi gereksinimlerini karşılamak için bankalar kuruldu.

---

³²³ Baskın Oran, "1939-1945: Savaş Kaosunda Türkiye, Görelî Özerklik-2, Dönemin Bilançosu," Baskın Oran (ed), Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, C. I, İstanbul, İletişim Yayınevi, 2001, s. 388.

³²⁴ Erdinç Tokgöz, Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi, Ankara, H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yay., 1993, s. 67.

Fakat ülke şartlarının bir sonucu olarak her şey devletten beklenmekteydi. Cumhuriyetin ilk on yılında özel sektöre öncelik veren ekonomik kalkınma politikası ile istenen ölçüde bir sanayileşme hamlesi yapılamadı³²⁵. Ancak yine de 1923-1931 yıllarını, dönemin genel karakteristiğine baktığımızda devletin müdahalesinin en az seviyede tutulmaya çalışılmasından dolayı “Liberal Devre” olarak adlandırmak doğru olacaktır³²⁶.

1930’lu yıllarda “korumacı-devletçi” bir ekonomi politikasına yönelindi. Amaç ve elde edilen sonuçlar bakımından ise bu yıllar bir ilk sanayileşme dönemi olarak nitelendirmek uygun olacaktır. Ekonomisi tarıma dayalı bir ülke olan Türkiye’nin sanayileşmeye adım attığı bu dönemde kapitalist dünya, büyük bir ekonomik buhran yaşamaktaydı. Bu şartlarda Türkiye ekonomisi dışa kapanmak durumunda kaldı. Devlet, kendi imkânlarıyla bir ulusal sanayileşme hamlesine girişti. 1930-1939 döneminde ekonomi politikası üç evreden oluşmaktaydı. Bunlardan ilki salt korumacı önlemlerle yetinilen 1930 ve 1931 yılları, ikincisi devletçi uygulamalara ani geçişin yapıldığı 1932 yılı ve üçüncü olarak devletçiliğin rayına oturduğu 1933-1939 yıllarıydı. Üç evreden oluşan toplanan bu dönemin son iki yılında, Celâl Bayar’ın başbakanlığı döneminde, özel sektörün özendirilmesine dönük politikalar yürütüldü³²⁷.

Ekonomide devletçilik uygulamasının somut düzeyde başladığı 1930’ların başında, “Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı” benimsendi. Bu plan ile genel olarak temel tüketim mallarının yerli üretimi amaçlanıyordu. Ayrıca bu dönemde kâğıt ve çimento gibi öğretim ve yapı işleri alanlarına doğrudan girdi sağlayacak alt sektörler kuruldu. Olağanüstü sayılabilecek bir girişim olan demir ve çelik işletmesinin de bu dönemde kurulması söz konusu olacaktı. Yaşanan bu gelişmeler yalnızca ulusal bağımsızlığın bir simgesi değildi. Demir ve çelik üretimi hem yerli maden kaynaklarının değerlendirilmesine katkıda bulunuyor hem de ekonominin diğer kesimlerine girdi sağlıyordu³²⁸.

³²⁵ Hüseyin Şahin, *Türkiye Ekonomisi*, Bursa, Ezgi Kitapevi, 1998, s.71.

³²⁶ Korkut Boratav, *Türkiye’de Devletçilik, 1923-1950*, Ankara, SBF Maliye Basımevi, 1962, s. 1

³²⁷ Korkut Boratav, *İktisat Tarihi 1908-1985*, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1987, s. 45-51.

³²⁸ Yakup Keçenek, *Türkiye Ekonomisi*, Ankara, Teori Yayınevi, 1986, s. 71-72.

Atatürk döneminde uygulanan ekonomik gelişme stratejisi genel olarak sanayileşmeye dayandırılmıştı. Her ne kadar dengeli bir kalkınma politikası güdülse de başta tarım ve ulaştırma olmak üzere diğer sektörler de önem verilmesi gerekiyordu. Uygulamada özellikle tarım, gereken ilgiyi görememiş ve ihmâl edilmişti. Tarımsal yapıda gerçekleştirilmesi gereken reformlara girilmemişti. Özellikle Doğu Anadolu'da var olan adaletsiz toprak dağılımı sadece ekonomik değil pek çok sosyal sorunun da kaynağı olmasına rağmen toprak mülkiyeti konusunda köklü bir düzenlemeye gidilmemişti. Aslında bu dönemde devletin böyle büyük bir sorunu çözebilmesi için ne ekonomik gücü ne de bürokrat ve teknokrat kadroları yeterliydi³²⁹.

29 Ekim 1929'da New York Borsası'nın ani değer kaybı ile başlayan ve 1933 yılının ortalarına kadar tüm dünyada etkisini sürdüren bir ekonomik bunalım dönemi yaşandı³³⁰. Dünya ekonomik bunalımına rağmen, Türkiye'nin tarımsal ürün ihracatında artış görülmekteydi. Bunun önemli bir nedeni, birbiri ardından gelen iyi hasat yıllarının ihraç edilebilir tarım stoklarını genişletmesiydi. Nazi Almanyasının Balkanlar ve Ortadoğu'da yeni ekonomik genişleme politikasının, Türkiye'deki tarım ve madencilik ürünlerine karşı talebi de bir başka önemli nedeni oluşturuyordu. Liberal ülkelerde Türk ihraç ürünlerine karşı talebin azaldığı bir ortamda Nazi Almanyası, Türkiye'nin dış ticaretinin önemli bir payını oluşturuyordu³³¹. Ancak bu durum dış ticaretin Almanya'nın kontrolüne girmesine de neden olabilirdi.

1934-1938 yıllarında yürürlükte kalan "Birinci Beş Yıllık Sanayii Planı" genel olarak başarılı olmuştu. Ülke, kendi imkânları içinde hızlı denebilecek bir sanayileşme sürecine girmişti. Planlı ekonominin başarı ile uygulanması hükümete daha bir cesaret ve şevk veriyordu. Bu cesaretle, sanayileşmede daha ileri bir adım oluşturan ve ara ile yatırım mallarını ithalat aracılığıyla yerine konması amaçlanan "İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı" hazırlandı. Fakat İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi Türkiye'nin bu yıllarda amaçladığı gibi kökleşmiş bir sanayiinin kurulmasına fırsat vermeyecekti³³².

---

³²⁹ Şahin, s. 73

³³⁰ Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam, C. III, İstanbul, Remzi Kitapevi, 1993, s. 363-364.

³³¹ Yahya S. Tezel, Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950), Ankara, Yurt Yayınları, 1986, s. 104.

³³² Şahin, s. 72.

Sonuç olarak baktığımızda İkinci Dünya Savaşı öncesi Türkiye ekonomisinin üç temel dengeye dayandığını görmekteyiz. Öncelikle Devlet bütçesi açık vermemeliydi. Ayrıca Devlet harcamaları, bütçe fazlalıkları ile iç ve dış borçlanmadan elde edilen devlet gelirleri toplamına denk olmalı amaçlanıyordu. Yine ithalat, ihracata denk olmalıydı. Bu üç denklik, ülkede enflasyonunun önlenmesi, devlet hazinesinin yurt içinde ve dışında itibarının en yüksek düzeyde tutulması olarak görülmekteydi³³³.

2. Savaş Koşullarının Ekonomiyi Etkilemesi

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'nda izlediği politika ile savaşa girmemeyi başararak sıcak savaşın yıkımında kendini korumasını bildi. Ancak alınan tüm tedbirlere karşın Türkiye Cumhuriyeti savaşa dahil olmadığı halde ekonomik açıdan çok yıpranarak çıkacaktır. Özellikle ekonomik abluka, seferberlik, askeri harcamalar ülke ekonomisini temelinden sarsacak ve Atatürk dönemi ekonomik kazanımları silinip yok olacaktır³³⁴. Ordunun güçlendirilmesi için silah altına alınan asker sayısının artırılması ve savaşa hazır tutulması, savunma harcamalarını hiç olmadığı kadar yükseltti. Daha önceki dönemlerde ülke bütçe gelirlerinin yaklaşık %40'ı savunma harcamalarına ayrılırken savaşın başlaması ile birlikte savunma harcamaları bütçe harcamalarının yaklaşık %60'ına yükseldi. Buna karşılık vergi gelirleri ve borçlanma hasılatı yeterli olmaktan uzaktı. Artan harcamaların belli bir kısmı ancak Merkez Bankası kaynaklarından karşılanabiliyordu. Böylece ülkede emisyon hacmi artıyor ve bunun sonuçları da diğer olumsuz şartlarla birleşerek enflasyonu artırıyor³³⁵.

Ülkedeki bu şartlar, başarılı olan "Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı"nın ardından gelen "İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı"nın uygulanmasını engelledi. 1940 sonrası yaşanan ekonomik daralma buna neden olmuştu. Bu dönemde gelir dağılımında fevkalâde önemli değişiklikler olmuştu. Bu dönüşümler savaş sonunun ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmelerini büyük ölçüde biçimlendirecekti³³⁶.

³³³ Mustafa A. Aysan, Atatürk'ün Ekonomi Politikası, Kırklareli, Sermet Matbaası, 1981, s. 99.

³³⁴ Yerasimos, s. 701.

³³⁵ Şahin, s. 77.

³³⁶ Boratav, İktisat Tarihi 1908-1985, s. 64.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında İaşe Müsteşar Yardımcısı olarak görev yapan Şevket Süreyya Aydemir'in gözüyle Türkiye'nin ekonomik durumu şöyle özetlenebilir³³⁷:

"Ülke tam bir cihazlanma yetersizliği içindeydi. Hele zirai alanda düpedüz ilkel, verimsiz ve teşkilâtsiz bir durum içindeydik. O kadar ki, hattâ harbe görmemişken bile kıtlık, açlık çekiyorduk. Yollar, ulaştırma, araç ve vasıtaları da yetersizdi. Millî stoklar yoktu ve bu stoklar olsa bile, zaten depolama tesislerine mâlik değildik. Eğer İnönü'nün Başvekillik devrinde ve çeşitli direnişlere rağmen yürüttüğü Demiryolu siyaseti de olmasaydı, büyük tüketim merkezleri ülkenin uzak uçları ile büsbütün bağımsız kalırdı. Bu şartlar içinde Cumhuriyet Devletçiliğinin ülkeye hediyesi olan bir kaç şeker, tekstil fabrikası ile benzeri tesislerden de mahrum kalsaydık, tam bir 'Harbi Umumi Sefalet'i' içine kadar girerdik."

Ulus Gazetesi, savaşın başlamasının ardından yaşanan ekonomik sıkıntıları hükümetin bakış açısı ile değerlendirmiştir. Ekonomik koşulların yorumlandığı yazılarda genel olarak kamuoyunun moral motivasyonunun bozulmamasına dikkat edilmiştir. Gazete, hükümetlerce alınan ekonomik önlemlerin yansıtılmasında da işlevsel bir görev yüklenmiştir.

a) Enflasyon

İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı ilk günler ile yaşanmaya başlanan enflasyon ortamı nedeniyle halkın alım gücünün giderek azaldığı bir gerçektir. 1 Eylül 1939'da savaşın başlamasının ardından piyasaların bu duruma olumsuz tepki vermesi, fiyatların artmasına sebep olacaktı. Bu da ülke ekonomisinin giderek kötüye gitmesi demektir. Ulus Gazetesi böyle bir olasılığı görüyor, kamuoyuna ve piyasalara güven telkin etmeye çalışıyordu³³⁸:

"Şehirde 72 kiloluk birinci nevi un çuvalında, bir hafta önceki fiyatlara göre yüz kuruş fazlalık olduğu haber verilmektedir. İstanbul'da toptan eşya fiyatlarının bazılarında fırlamalar olduğunu arkadaşlarımızda okuyoruz. İstanbul Valisi evvelki gün ve dün bu mesele ile meşgul olmuş ve icap eden tedbirleri de almıştır.

³³⁷ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, C.II, İstanbul, Remzi Kitapevi, 1968, s. 205.

³³⁸ Cemal Kutay, "Eğer Fiyatlar Yükselirse...", *Ulus Gazetesi*, 7 Eylül 1939, s. 3. Bkz. Ek II. Cemal Kutay, 1912'de Konya'da doğdu. İstanbul'da Kadıköy Sultanisi'ni bitirdi. Anadolu Ajansı'nda muhabirlik yaptı. Ulus (Hakimiyet-i Milliye) Gazetesi'nde istihbarat şefi ve fıkra yazarı olarak çalıştı. Ulus Gazetesi'nden ayrıldıktan sonra "Halk" (1941-1942) gazetesini çıkarttı. Ardından sahibi olduğu "Millet" ve "Hakka Doğru" dergilerinde başyazarlık yaptı. Pek çok gazete ve dergide tarihsel konularda yazıları olan yazarın bir çok da kitabı bulunmaktadır. *Ana Britanika*, C. XIV, s. 104.

“Bugün Türkiye’de eski bir tâbirle havayıcı zaruriye (giderilmesi gereken ihtiyaçlar) adı verilen maddelerin normal fiyatlarından fazlaşması için hiç sebep yoktur...”

“Sonra devlet halkın en mühim ihtiyaçlarının kolaylıkla ve sıkıntısız tedariki için tedbirler almış, stoklar yapmıştır. Şimdi ortada bu kadar açık, vâzih (belli) rakam hakikatleri var ki, Türkiye’de dış vaziyetin tesirleriyle fiyatların yükselmesi gibi tabii olmayan bir vaziyet hasıl olursa şu iki hakikati itiraf etmeliyiz; satıcı da iş ahlâkının, mal alanında menfaatini koruma itiyadının kökleşmemiş olması... ki, birincisi karakter eksikliği, ikincisi de bir kusurdur.”

Bu yazıdan da anlaşılacağı gibi Ulus Gazetesi, savaşın başlamasının ardından oluşan fiyat yükselmelerinin, ekonomik gerçeklikten çok göreceli nedenlere dayandığı görüşündedir. Ancak birkaç ay sonra savaş koşullarının ekonomiyi etkilediğini kabullenir yazılar yazılmaya başlanacaktır³³⁹:

“Harp hemen her tarafta ister istemez bir pahalılık husule getirmiştir: hiçbir şey olmasa mal fiyatlarına sigorta artışlarını zammetmek lazım, sonra bilhassa muharip memleketler bütün faaliyetlerini harp sanayii üstüne teksif etmişlerdir. Mal bulmak imkânları bir hayli daralmıştır.

“Lüzumsuz pahalılık sebeplerinden biri, spekülasyondur: mal toplamak piyasada malı nadirleştirmek sonra büyük fiyat farkları ile satış yapmak.

“Pahalılığın diğer sebebi 1914-1918 kıtlığını avdet edeceğini düşünerek, piyasaдан lüzumsuz mal kaldırmaktır. İhtikârla (karaborsacılıkla) olduğu kadar bu ruh hâli ile mücadele etmek lazım!...”

Bu yazıda bir önemli durum daha vurgulanmaktadır. Buna göre halka düşen iki vazife vardır³⁴⁰:

“1. Ne gıda maddeleri ne de eşya bakımından Türkiye piyasasının asla darlığa düşmeyeceğini bilerek ve düşürerek alım satım yapmak,

2. Pahalılaştıran malı, eğer son derece zaruri değilse, almamak ve muhtekiri (savaş zenginini) fiyat düşürmeğe yahut ziyan etmeğe mahkum etmek!

“...Şuna kani olmak lâzımdır ki Türkiye’nin bu harpteki vaziyeti ile cihan harbi eşnasındaki vaziyeti arasında hiçbir münasebet yoktur. ...Eğer bu kanaat herkeste yer eder, mal toplamak illeti geçer ve biz spekülasyon için toplanan mallara, piyasaya dolacak olan daha ucuzları gelinceye kadar, rağbet bile etmezsek piyasa ahvalinin süratle tabii döndüğünü görebiliriz.”

Halka düşen görevlerin yanı sıra özellikle başına da bu dönemde büyük bir sorumluluk düşmekteydi. Ulus Gazetesi bunları da açıkça belirtecekti. Buna göre,

³³⁹ Falih Rıfık Atay, “Mücadele Ederken,” Ulus Gazetesi, 20 Aralık 1939, s. 1 ve 5.

³⁴⁰ A.g.m., s. 5.

Türk Basınına düşen görev halka her fiyat yükselişinin bir karaborsacılık olmadığı bunun zorunlu sebeplere de dayanabileceğini anlatmak ve gerçek karaborsacılık hareketleri üzerine dikkati çekmek basının yapacağı hizmet olarak görülüyordu³⁴¹.

Görüldüğü gibi savaşın ilk yıllarında hayat pahalılığı ve enflasyon konusu yoğun şekilde irdelenmiştir. Ancak bu konunun, daha sonraki dönemlerde giderek Ulus Gazetesi gündeminden düştüğü görülür.

b) Millî Korunma Kanunu

Türkiye’de İkinci Dünya Savaşı’nın başlamasının ardından yaşanan mal darlığı ve hayat pahalılığı karşısında önlem olarak Millî Korunma Kanunu çıkartıldı. Hükümet bu kanun ile üretim ve tüketim arasında bir düzenleme ve denetleme yoluna gitmeye çalışmıştır. Millî Korunma Kanunu ile devletin ekonomi üzerindeki denetimi daha da artmıştır. Bu kanunla getirilen düzenlemeler kısaca şöyledir³⁴²:

1. Hükümet özel sektöre ait sanayi ve madencilik tesislerinin hangi malları ne kadar üreteceğini belirleyecekti.
2. Hükümet gerek gördüğü iş yerlerine bir tazminat ödeyip el koyabilecekti.
3. Tarımda toprağa ne ekileceğini devlet belirleyecek ve 500 hektardan fazla olan araziye gerekirse bir tazminat ödeyerek bizzat devlet işletebilecekti.
4. Özel sektöre ait motorlu araçları devletçe belirlenecek fiyatlarla istenilen yerlerde çalıştırabilecekti. Gerekli görüldüğü takdirde bu araçlar devlet tarafından satın da alınabilecekti.
5. Özel sektör, hükümet tarafından denetlenecekti. Ayrıca özel sektörün yaptığı yatırımlar izne tabi olacaktı. Kanun hükümete, özel sektöre ait üretim birimlerinin atıl halde kalmaması için, el koyma, çalışmaya zorlama yetkisi de vermekteydi. Bu amaçla hükümet gerek gördüğü takdirde işletmelere kredi ve malzeme sağlayacak ve uzman eleman ile işçi bulacaktı.

³⁴¹ Kemal Ünal [Turan], “Harp ve Hayat Pahalılığı,” Ulus Gazetesi, 30 Mayıs 1940, s. 5.

³⁴² Şahin, s. 78.

İkinci Dünya Savaşı döneminde Türk ekonomisini belirleyecek olan kurallardan oluşan Milli Korunma Kanunu Ulus Gazetesi'nce okurlara şöyle yorumlanıyordu³⁴³:

“Bugün harp dışındayız. Fakat cihan hâdiselerine biz hâkim değiliz. Avrupa buhranının ne gibi ihtilâtlar (karışıklıklar) göstereceğini hiç kimse keşf ve tahmin edemez. Her ihtimale karşı hazır bulunmak mecburiyetindeyiz.

“[Millî Korunma] Kanunu tanzim ve tetkik edenler üç esasa sâdık kalmak için hususî bir itina göstermişlerdir. Bu esaslardan biri, hükümeti fevkalâde hâl icaplarına karşı tam vazife ve salâhiyetlerle techiz etmek (donatmak), ikincisi bu vazife ve salâhiyetleri esas teşkilât kanununun hükümleri ile tenâkuzda (çelişkide) bulundurmamak, üçüncüsü de vazife ve salâhiyetlerin tetkikinden de Türk vatandaşı hak ve menfaatlerini âzâmî masun tutmaktır.

“Yeni kanunda spekülasyonu men etmeğe, iktisâdi mesaiyi tanzim ve teksif etmeğe, ithalât ve ihracat ticaretini yüksek âmme ve millî müdafaa menfaatleri ile teklif etmeğe, memleketin küçük büyük endüstri cihazlarından maden işletmelerinden ve istihsâl (üretim) mevzularından âzamî verim almağa, fakat bütün bunları yaparken şahsî hak ve menfaatleri masun tutmağa kâfi gelecek bütün hükümler vardır. Kanunda yeni harpler içinde millî müdafaa zaruretleri pekiyi hesap edilmiş, ölçülmüş ve düşünülmüştür. Hükümete onun tatbikini lüzumlu gösterecek ihtilât hadiselerinin hiçbir zaman vuku' bulmamasını temenni ederiz. Fakat eğer bu hâdiseler olursa millet kendi mukadderatının her ihtimale karşı hazırlanmış olan kuvvetli vazife ve salâhiyet sahiplerinin elinde bulunduğu, maddî manevî kuvvetlerinin, kendi hürriyet ve hayat müdafaasında en iyi tarzda kullanılacağına itimat edebilir.”

Ulus Gazetesi'ne göre Milli Korunma Kanunu, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik bunalımdan kurtulması için gerekli bir girişim olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca bu yorumda kanunun halkın çıkarları doğrultusunda işleyeceğinin özellikle vurgulandığı dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda devletin elde ettiği bu üstün yetkilerin halk tarafından yanlış anlaşılacağından endişe edildiği söylenebilir.

Millî Korunma Kanunu'nun uygulanması aşamasına gelindiğinde Ulus Gazetesi hükümete desteğine devam ediyordu³⁴⁴:

“Millî Korunma Kanunu tatbik sahasına geçti. Fevkalâde zamanlarda millî birliği korumak ve kuvvetlendirmek maksadıyla yapılan bu kanunun tatbikine geçilmesi zamanını hükümet tam vaktinde tayin etmiş bulunmaktadır...”

³⁴³ Falih Rıfki Atay, “Millî İktisadî Koruma Kanunu,” Ulus Gazetesi, 16 Ocak 1940, s. 1 ve 5. Bkz. Ek IV.

³⁴⁴ Necip Ali Küçüka, “Millî Korunma Kanununun Tatbiki,” Ulus Gazetesi, 22 Şubat 1940, s. 1.

“Kıymet ve ehemmiyetini evvelce bu sütunlardan teşrih (izah) ettiğimiz kanun işte bu maksadın temini gayesini istihdaf ediyor (amaçlıyordu). Kanunun verdiği salâhiyetle, hükümet teşkilâtını kuracak ve faaliyete başlayacaktır. Biz hükümetimizin bu ağır ve şerefli vazifeyi kuvvetli bir iman ile ifaya muvaffak olacağından eminiz.”

Milli Korunma Kanunu ile elde edilen geniş yetkiler sayesinde, iç ve dış ticaretin denetlenmesi için Ticaret Ofisi ve İaşe Müsteşarlığı gibi yeni örgütler de kurulmaktaydı. Bu örgütler buğday, pamuk ve şekerpancarı gibi ürünleri piyasa fiyatlarından düşük satın alıyorlardı. Pamuklu dokuma ve şeker, devlete yüksek kârlar sağlayacak fiyatlarla satılıyorlardı. Ekmek ve kömür ise şehirlerdeki halka daha düşük bir fiyatla satılıyordu. Özel sektörün pazarladığı mallarda ise fiyat denetimine gidiliyordu. Milli Korunma Kanunu ile kurulan bu sistem ne kusursuz işlemiş ne de tamamen iflâs etmişti. Yine kanun sayesinde ordu ucuza beslenmiş ve giydirilmiş, kentli nüfus ise gelir sınırları fazla zorlanmadan ekmek ve kömür gibi temel ihtiyaçlarını sağlayabilmiştir. Ancak piyasa denetimine gidilen her alanda karaborsa, istifçilik, rüşvet ve nüfuz ticareti engellenememiştir³⁴⁵.

c) Ekmeğin Karneye Bağlanması

İkinci Dünya Savaşı yıllarında bazı şehirlerde ekmek alımında karne sistemine geçilmiş olması, dönemin Türkiye'sinin tasvir edilmesinde kullanılan en önemli örneklerden biridir.

Milli Korunma Kanunu, uygulamada daha çok dar gelirlilerin, emekçi kesimin sıkıntıya düşmesine sebep olmuştu. Alınan tüm önlemlere karşın pahalılığın önüne geçilememiş, yer yer yiyecek ve giyecek sıkıntıları yaşanmıştı. Kentlerdeki yiyecek sıkıntısı her geçen gün büyümekteydi. Bu sorunun giderilebilmesi için 1941-1942 ürünü tahıla Toprak Mahsulleri Ofisi'nce el konulması ve ekmek yapımında buğday kullanılması kararlaştırıldı. 24 Kasım 1941'de pasta ve benzeri unlu maddelerin yapımı yasaklandı. Ancak alınan bu tedbirler yeterli olmadı. 13 Ocak 1942'de büyük kentlerde ekmeğin karne ile dağıtılmasına karar verildi. Başlangıçta çocuklara günde “175gr”, yetişkinlere “375gr” ve ağır işçilere “750gr” ekmek verilmesi kararlaştırıldı. Ancak, 1942 yılında bu uygulama büyüklere gün aşırı “150gr” ve “300gr”a

³⁴⁵ Boratav, s. 65-66.

indirilmişti. 1944'te miktar yeniden arttırılmış ve savaş sona erdiğinde "450gr"a kadar çıkartılmıştı³⁴⁶.

Ulus Gazetesi başyazarı Falih Rıfki Atay, ekmeğin karneye bağlanması konusunu değerlendirirken, dünyadan çeşitli örnekler vererek alınan bu kararın arkasında olunması gerekliliğini vurgulamaktaydı. Hatta yazar, Türkiye'nin besin bakımından bütün Avrupa kıtasının en rahat memleketi olduğu iddia etmekteydi³⁴⁷:

"...Buhrandan darlıktan yokluktan gelen bir kısma değil, sadece bir düzenleme tedbiri üstündeyiz. Buğdayımızı hesapla, idare ile harcayacağız. Bütün mesele bu! Ne yoğaltım (tüketim) ne de fiyat kargaşalığına meydan veremeyiz. Halkımızı, ordumuzu besledikten başka, bu harbin bilinmez, tahmin edilmez şaşırmaçlarını önlemek, karşılamak için hele yiyecekte, son derece hazırlıklı bulunacağız. Bu günden yarına değil bu yıldan gelecek yıla ekmeğimizi düşüneceğiz. Halk bunun için, doyum ihtiyacından değil, alabildiğine alıp istediği gibi harcamak serbestliğinden fedâkarlıkta bulunacaktır.

"Her şeyden önce sabır ve disiplin öğreneceğiz. Kartlarımızla firmalar önüne gittiğimizde, daha evvel gelmiş olanların arkasına takılacağız. İtişip kakışmayacağız. Kartımızın bize verdiği haktan ötesini, fazlasını aramayacağız. Hile yollarına sapmayacağız. Kendimizin sızlanmak, mırıldanmak değil, bu tedbirlerin sırrını bilmeyenleri, anlamayanları akıl ve insaf yoluna sevk edeceğiz.

"Herkes kendine şu suali sormalıdır: harbe girmeksizin bu tüyler ürperici faciayı atlatmak, hazır ve kuvvetli tutumlu ve itaatli olmağa bağlı ise, ucuz mu yoksa pahalı mıdır? Çektiğimiz bir sıkıntı da olsa, bu sıkıntı barışımızın, emniyet ve rahatımızın vergisidir. O bin kat daha ağırlaşsa, harbin bizden isteyeceği yanında hiçbir şeydir. Şuurumuzu uyusukluğa düşmekten koruyarak, bir vatan vazifesi yapmakta olmak duygusu ve gururu ile devlet tedbirlerine uyalım."

Atay'ın yukarıda ortaya koyduğu düşüncelerinden de net şekilde anlaşıldığı gibi, ekmeğin karneye bağlanması kararına Ulus Gazetesi tam destek vermektedir. Ancak esas önemli ve ilginç olan yazarın okurlara ekmeğin alımı sırasında ne yapılması gerektiğini ayrıntılarıyla anlatmasıdır.

Yukarıda değindiğimiz yazının hemen iki sütun sağ tarafında "Yunanlılar açlıktan ölüyor!" başlıklı haber dikkat çekmektedir³⁴⁸. Tam da ekmeğin karneye

³⁴⁶ Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi, 4. Bölüm (1. Kitap), Ankara, Bilgi Yayınevi, 2000, s. 157

³⁴⁷ Falih Rıfki Atay, "Yarın Ekmeği Kart Karşılığı Alacağız," Ulus Gazetesi, 16 Ocak 1942, s. 1 ve 3.

³⁴⁸ Ulus Gazetesi, 16 Ocak 1942, s. 1.

bağlanmasının yorumlandığı gün, Ulus'ta böyle bir habere büyük puntolarla yer verilmesi, Türk halkına kendilerinden daha zor durumda olan toplumların bulunduğu kanıtlanması olarak değerlendirilmelidir.

3. Krom İhracatı

İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye'nin ihracat kalemlerinden en önemlisi krom madenydi. Türkiye savaş endüstrisinde kullanılan stratejik öneme sahip bu madenin dünyadaki sayılı üreticilerindendi. Bundan dolayı İngiltere ile Almanya, Türk kromunu elde etmek için önemli bir mücadele vereceklerdi. 19 Ekim 1939 tarihli Türk-İngiliz İttifak Antlaşması'nın ardından Türk kromunun ihracatı konusunda görüşmelere başlayacaklardı. İngiltere bu cevheri uzun vadeli bir antlaşma yaparak bağlamak istiyordu. Ancak Türk tarafı buna yanaşmıyor, antlaşmanın iki yıldan fazla olmasını istemiyordu³⁴⁹.

8 Ocak 1940'da Türkiye ile İngiltere arasında krom ihracatı üzerine antlaşmaya varıldı. İki yıl geçerliliği olan antlaşmaya göre Türkiye, İngiltere'ye düşman olan bir devlete krom satışında bulunmayacaktı³⁵⁰.

1941 yılına gelindiğinde Almanya Türk kromuna ihtiyaç duymaya başladı. Bu sebepten dolayı, Almanlar, Türkiye'ye çeşitli ticaret heyetleri göndererek krom satışı konusunda ikna girişimlerinde bulundular. Önceleri umduklarını elde edemeyeceklerdi. Ancak 18 Haziran 1941'de Türk-Alman Saldırmazlık Paktı'nın imzalanmasından sonra Alman baskısının artması sonucu Türkiye Almanya ile, 9 Ekim 1941'de 100 milyon liralık antlaşmayı imzalıyordu. Ancak Türkiye 1942 yılının sonuna kadar kromu İngiltere'ye vermeyi taahhüt etmişti. Buna göre Almanya yalnız 1943 ve 1944 yıllarında 90 bin ton krom ve bunun yanında diğer bazı maddenler alacaktı. Almanya da buna karşılık Türkiye'ye çelik ve savaş malzemesi verecekti³⁵¹.

---

³⁴⁹ Deringil, s 157.

³⁵⁰ Yuluğ Tekin Kurat, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk-Alman Ticaretindeki İktisadi Siyaset," Bellekten, C. XXV, Ankara, TTK, 1961, s. 101.

³⁵¹ Gönlübol ve Sar, s. 156.

Türk-Alman Ekonomik Antlaşması'nın imzalanmasının ertesi günü Ulus Gazetesi'ne yansiyordu. Falih Rıfki antlaşmayı şöyle değerlendiriyordu³⁵²:

"...Türk-Alman müşterek tebliğini takip eden bu imza haberi, yalnız birbirine karşı alâkasızlaşması mümkün olmayan iki memleket iktisadiyatı arasındaki münasebetleri tabii ve işler bir hale soktuğu için değil, aynı zamanda karşılıklı dostluk ve emniyet politikasının yeni bir inancası (garantis) olduğu için tesiri de iki katlı olmuştur.

"Antlaşma serbest görüşler ve iki tarafı ancak yaklaştıran ve buluşturan reyleşmelerle elde edilmiştir. Türk-Alman ticarî münasebetlerini de sevkeden zihniyetten almaktadır. Bu yalnız alışveriş değil aynı zamanda bir sulh vesikasıdır. İki memleket efkârı, inceliğin farkındadır ve ona zıt şayiaların dedikoduların, kötüyeye yormaların maksadı ne olabileceğini de bilmektedirler."

Görüldüğü gibi Ulus Gazetesi, Türk-Alman Ekonomik Antlaşması'nın imzalanmasını, yalnız ekonomik açıdan değil aynı zamanda siyasi açıdan da değerlendirmektedir. Bu antlaşmanın Türkiye ile Almanya arasındaki olumlu ilişkileri pekiştireceği söylenirken, Müttefiklerle Türkiye arasında bir soruna yol açmayacağı hiç irdelenmemektedir.

Gerçekten de Türk-Alman Ekonomik Antlaşması Müttefik ve Müttefik yanlı çevrelerde özellikle ABD'de sert tepki ile karşılanacaktı³⁵³. Ancak oluşan tepkiler, Türkiye'nin stratejik konumundan dolayı uzun sürmeyecekti. Müttefikler Türkiye'yi kaybetmek istemiyorlardı. 4 Aralık 1941'de ABD Başkanı Roosevelt, Türkiye'nin savunmasının, Amerika'nın çıkarları bakımından önemli olduğu gerekçesiyle, 1942 yılında "Ödünç Verme ve Kiralama" (Lend and Lease) kanunu çerçevesinde Türkiye'ye yardım yapacağını ilan edecekti³⁵⁴.

1944 yılında krom konusu yeniden gündeme geldi. Bu döneme kadar Türkiye Almanya'ya 1943'de 13.564 ton, 1944'de 56.649 ton krom ihraç etmişti³⁵⁵. Almanya'nın yenilgisinin yaklaştığı günlerde Mart 1944'de İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye'ye Almanya'ya yapılan krom ihracatını durdurması

---

³⁵² Falih Rıfki Atay, "Almanya ile İmzaladığımız İktisadî Anlaşmalar," Ulus Gazetesi, 10 Ekim 1941, s. 5.

³⁵³ Deringil, s. 159.

³⁵⁴ Gönlübol ve Sar, s. 160.

³⁵⁵ Kurat, Bellekten, C. XXV, Ankara, TTK, 1961, s. 102.

konusunda baskı yapmaya başlayacaklardı. Bu baskılar, 19 Nisan 1944’de, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri büyükelçilerinin, Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu’na Türkiye’nin Almanya’ya krom satışının durdurulmasını talep eden bir nota vermeleriyle doruk noktasına ulaştı³⁵⁶.

Türkiye, bu istekleri geri çeviremeyecekti. 21 Nisan 1944 akşamı itibariyle Almanya’ya krom ihracatı durduruldu. Alınan bu karar, hükümetin her uygulamasında olduğu gibi Ulus Gazetesi’nce yerinde bulunuyordu³⁵⁷:

“Bir müttefik sıfatıyla kendi imkânları içinde hiçbir yardımı esirgememek, sözüne sadakatini bozmaksızın, Türkiye’nin başka türlü hareket etmesi beklenemezdi. Dışarıda krom meselesinin geçirdiği safhaları bilmeyenler, başka memleketlerle Mihver arasındaki münasebetlere dair yazılanlar ve söylenenler içinde, Türkiye’nin hususi durumunu, ister istemez, ayırt edememişlerdir. Cumhuriyet hükümetinin kararı, bu anlayış bulanıklığını da giderecekti.”

Ulus Gazetesi bu gelişmeyi okurlarına yorumlarken görüldüğü gibi Almanya’nın adını kullanmamaya özen göstererek, “mihver” deyimini yeğlemekteydi. Oysa gazete, 1941 Türk-Alman Ekonomik Antlaşması’nı yorumlarken Türk-Alman ilişkilerini övüyordu.. Uluslararası ilişkilerde yaşanan değişimlerin, Ulus Gazetesi’nin fikirlerini de değiştirebildiği bu olayla bir kere daha örneklenmiş oluyordu.

4. Varlık Vergisi

İkinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla birlikte Türkiye’de yaşanmaya başlanan ekonomik zorluklar Saraçoğlu Hükümeti’nin yeni önlemler almaya itecekti. Bunlardan biri de 11 Kasım 1942-15 Mart 1944 tarihleri arasında uygulanan Varlık Vergisi’ydi.

Hükümetin Varlık Vergisi’ni çıkartmada dört ana amacı vardı. Bunlardan ilki savaş koşulları gereği olağan üstü artan devlet harcamalarının, yeni sağlanacak gelir kaynakları ile dengelenmesiydi. Böylece bütçenin açık vermesi ve enflasyon önlenebilirdi. İkinci olarak enflasyonun önemli nedenlerden biri olan ve bu dönemde bol bol başvurulan emisyonla engel olmak isteniyordu. Bu da piyasadaki para oranının azaltılmasıyla mümkün olabilirdi. Üçüncü amaç, savaşın ekonomik ekonomi

---

³⁵⁶ Deringil, s. 234-235.

³⁵⁷ Falih Rıfkı Atay, “Krom Meselesindeki Kararımız,” Ulus Gazetesi, 21 Nisan 1944, s. 3. Bkz. Ek XI.

üzerindeki olumsuz etkilerinden yararlanarak büyük servet birikimleri yapan savaş zenginlerini vergilendirmektir. Bu sayede Hükümet, olağanüstü ölçüde haksız kazançlar sağlamış kişilerden var olan birikimlerinden bir kısmını vergilendirerek, savaş ile birlikte yaşanan ekonomik sıkıntıların toplumda dengeli ve adaletli biçimde paylaşılmasının sağlanacağına inanıyordu. Dördüncü ve son amaç ise piyasadaki mal yokluğuna neden olan ve karaborsacılık ile büyük mal stokları olduğu tahmin edilen servet sahiplerini zorlamaktır. Böylece bu kişiler stokladıkları malları piyasaya sürmek zorunda kalacaklar, dolayısıyla da fiyatlar düşmeye başlayacaktır³⁵⁸.

Varlık Vergisi Kanunu'nun çıkartılmasından önce Ulus Gazetesi'ne baktığımızda, hükümetin amacının savaş koşulları sayesinde olağanüstü kârlar sağlayanların vergilendirilmesi olduğu ortaya konmaya çalışıldığı görülür. Gazetede özellikle vurgunculukla mücadele irdelenmektedir³⁵⁹:

“Acaba cezalar mı çok hafif geliyor yoksa bir takım kazançlara yeni hükümet tedbirlerinin halk iâşesi üzerinde istendiği gibi hareket etmek hakkı vermekte olduğu mu sanılmıştır? Kim diyor ki halk hükümeti zarurî geçim maddelerini kontrolsüz ve bunları kolay, çabuk ve bol kâr mevzuu edinmek isteyen kimseleri takipsiz bırakabilir?”

“Her halde şurası görülüyor ki bir kısım vatandaşlar, gazetelerde okuduğumuz adlarına soyadlarına göre, bir çoğu öz Türk kanından vatandaşlar, bu harbin buhranlarını zengin olmak için müstesna bir fırsat saymaktadırlar. Asıl illet bundadır.”

Ulus Gazetesi'ne çıkan bu yazıda da görüldüğü gibi “öz Türk kanından” vatandaşların da savaş koşullarında yararlanarak zenginleşmeleri eleştirilmektedir. Bu yazıda dikkat edilmesi gereken bir diğer taraf da genel olarak vurgunculuğa karşı hükümetin yeni tedbirler alacağı sinyalinin verilmesidir.

Ulus Gazetesi'nde yer alan bu yorumdan sonra hükümet alınacak tedbir hakkında çalışmalara başladı. Vergi Kanunu öncelikle CHP Meclis Grubu'nda görüşüldü³⁶⁰. Bu görüşmelerde olgunlaşan Varlık Vergisi Kanun tasarısı 11 Kasım 1942 tarihinde 4305 sayılı karar olarak yasalaştı³⁶¹.

³⁵⁸ Koçak, Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945), C. II, s. 476.

³⁵⁹ Falih Rıfkı Atay, “Vurgunculuğa Karşı,” Ulus Gazetesi, 5 Eylül 1942, s. 1.

³⁶⁰ Turan, Türk Devrim Tarihi, C. IV-1, s. 159.

³⁶¹ Tokgöz, s. 72.

Bu kanunun gerekçesine göre vergi, “iktisadî şartların darlığından doğan güçlükleri istismar ederek yüksek kazançlar elde ettikleri halde kazançları ile mütenasip vergi vermeyenleri istihdaf etmekte (hedef tutmakta) ve içinde bulunduğumuz fevkâlade vaziyetin icap ettirdiği fedakârlığa bunları da...iştirak ettirmek maksadını gütmekte”ydi”. Varlık Vergisi uygulaması bir defa ile sınırlandırılmaktaydı³⁶².

Hemen ertesi gün çıkan Ulus Gazetesi’nde Varlık Vergisi’nin kabul edildiğine dair haberde “dâr ve sâbit gelirli vatandaşlar asla sıkıntıda bırakılmayacak” deniyordu. Falih Rıfkı Atay ise konu ile ilgili olarak şöyle bir yorum yapmaktadır³⁶³:

“Varlık vergisini ağır bularlar olacaktır. Bunlar para bolluğu ve istiklâl masrafları içine giren büyük devletlerin servet ve kazanç sahiplerinden ne kadar hisse aldığına hatırlamak istemeyenler ve ağır vazife dendiği vakit bundan yalnız ateş boyunda Türk köylülerinin canlarını vermeleri mânasını almağa alışanlardır. Halkçı Hükümet vazife ve adaletten bahsederken, sadece sıkıntı çekmekte olanı göz önünde tutmaz: kazanan rahat eden ve servetini arttıran sınıf, hattâ bunu tabii zamanda olandan, birkaç misli fazlası ile temin eden sınıf, vazife ve adalet dâvasında da, ayrıca imtiyazlı kalamaz.

“...Hükümete inanmak, onun tavsiyelerini tutmak ve tedbirlerini yalnız muvaffak etmeğe çalışmak, Hükümet ve halkı aldatmağa kalkışmamak lazımdır. En yenilmez sanılan zorlukların mutlaka çaresini buluruz. Bu zorlukları arttıranlar, Devlet menfaatlerini ve halk menfaatlerini bir tarafa bırakarak, yalnız kendi mukaddes Ben’leri için çalışanlar gaflete düştüklerini mutlaka anarlar.”

Ulus Gazetesi her zaman olduğu gibi yine hükümetin icraatını desteklemektedir. Bu uygulama ile hükümetin “halkçı” bir tutum takındığı kanısı dile getirilmektedir.

Uygulamaya konan Varlık Vergisi ile toplam bütçe gelirinin yaklaşık üçte birinin yani 315 milyon liranın en geç 30 gün içinde toplanması öngörülmüyordu. Kimlerin kaç lira vergi ödeyeceği il ve ilçelerde kurulacak komisyonlar tarafından belirlenecek, komisyonların tespit ettiği vergi miktarına itiraz edilemeyecekti. Kanun çıktıktan sonra kurulan komisyonlar çalışmalarını bir ay içinde tamamlayarak mükellef

---

³⁶² Boratav, Türkiye’de Devletçilik. 1923-1950, s. 189.

³⁶³ Falih Rıfkı Atay, “Hükümet Yeni Tedbirlerini Almıştır,” Ulus Gazetesi, 12 Kasım 1942, s. 1-3. Bkz. Ek IX.

listeleri 18 Aralık'ta ilan edildi. Tüm vergi mükelleflerinin %87'sinin gayrimüslimlerden oluşması söz konusu olacaktı. Ödemenin son günü olan 21 Ocak 1943'e kadar vergisini yatırmayan mükelleflerin önce malları haczedildi, daha sonra icra yolu ile satışlar yapılarak verginin tahsilatına başlandı. Vergisini süresinde ödemeyen mükellefler, kanun gereği borçlarını "bedenen çalışarak ödemeleri" amacıyla çalışma kamplarına gönderildi. İlk katile 27 Ocak 1943'te Erzurum Aşkale'ye gönderildi. Bu dönemde toplam 1229 kişi Aşkale'ye yollandı³⁶⁴.

Günümüzde halen, Aşkale'ye gönderilenlerin durumları hakkında spekülasyonlar yapılmaktadır. Halbuki söz konusu gelişmelere tanıklık eden Faik Ökte Varlık Vergisi mükellefiyetliklerini yerine getiremeyenlerin, gönderildikleri Aşkale'deki durumlarıyla ilgili olarak şöyle yazmaktadır³⁶⁵:

"...çalışma kampındaki hayat, zannedildiği gibi, meşakkatli ve güç olmamıştır. Aşkale'ye gidenler iklim dolayısıyla senenin mühim bir kısmını evlerinde, kahvehanelerde tavla, iskambil oynamakla geçirmişlerdir. Mütemadi tazyiklere rağmen alâkadar hususî havale yolu ile oraya para getirmek ve rahat yaşamak yolunu bulmuşlardır. O kadar ki bu seyahat şehrin hayatı ve ticarî mücadeleler dolayısıyla bozulan sihatleri düzeltmiş, gidenler-ailelerini şaşırtacak kadar-kanlı canlı neş'li olarak geri gelmişlerdir."

1942 yılının Kasım ayında yürürlüğe giren Varlık Vergisi Kanunu yaklaşık olarak 16 ay uygulamada kaldıktan sonra 15 Mart 1944'de TBMM'nin kararıyla yürürlükten kaldırılacaktı. Ulus Gazetesi, bu gelişme karşısında şu yorumu yapıyordu³⁶⁶:

"Varlık vergisinin 1942 yılında Millî Müdafaa fevkalâde masraflarının açtığını kapatmak gibi kaçınılmaz bir zarureti karşılamak ve bütün huzur ve refahlarını bu memlekete borçlu olan bazı zümreler, yurt mükellefiyetine yüksek kazançları nispetinde iştirak ettirmek maksadıyla çıkarıldığını hepimiz hatırlarız. Vazife, bu zaruret ve maksat hâkim olduğu için, nazari esaslara ve hattâ normal vergilerde takip edilen usullere pek bakılmamış, verginin gerek tarihinde gerek tahsilinde istisnai yollara gidilmiştir. Bu sayede vergi, hattâ umulduğundan üstün bir verim getirmişse de, istisnai teklif tarzlarının bazı yanlışlıklara ve ruhi baskı ve üzüntüler yer verdiğini söylemek de hakikate uygun olur. İşte istenen verimin alınmasından ve böylece zaruretin

³⁶⁴ Cumhuriyet'in 75. Yılı (1923-1953), C. I, s. 242.

³⁶⁵ Faik Ökte, Varlık Vergisi Faciası, İstanbul, Nebioğlu Yayınevi, 1950, s. 159.

³⁶⁶ Esat Tekeli, "Varlık Vergisi'nin Tasfiyesi," Ulus Gazetesi, 16 Mart 1944, s. 1-2.

giderilmesinden sonra, bu üzüntülerin devamı zarardan başka getirmeyeceği düşürüldüğü içindir ki Hükümet ve Meclis tahsilsiz kalan kısmı, toptan silmeği hepimizin menfaat ve huzuru bakımından lüzumlu görmüştür.

“Şurasını da söylemeliyiz ki bu toptan silme bir bağışlama değildir. En sıkı takiplere rağmen tahsil yeri bulunmayan vergi döküntülerinin üstüne bir çizgi çekmekten ibarettir. Bunun için terkin işinde, vergilerini tamamiyle vermiş olan yurttaşların temiz duygularını gölgelendirecek bir nokta bulunmaz. Onlar memlekete olan borçlarını ödemiş olmanın derin bir hazzını ve onunla birlikte bütün milletin şükranını pürüzsüz olarak taşıyabilir.”

Ulus Gazetesi'nde Varlık Vergisi'nin kaldırılmasından sonra çıkan bu yazıda görüldüğü gibi, sebepleri bir kere daha vurgulanmaktadır. Verginin kaldırılması konusunda da toplumun çıkarları ve huzuru olarak gösterilmektedir.

5. Toprak Mahsülleri Vergisi

Millî Korunma Kanunu'nun bir diğer uygulamalarından biri de 1943 Haziran ayında Meclis'te kabul edilen Toprak Mahsülleri Vergisi'dir. Varlık Vergisi'yle, fiyat artışından yararlanan şehirli tüccarları hedefleyen hükümet, bu vergi ile de tarım ürünlerindeki fiyat artışlarından yararlananlar hedef alınmaktaydı³⁶⁷.

Saraçoğlu Hükümeti'nin bu amaçla hazırladığı kanun tasarısı 1943 baharında Meclis'e sunuldu. Kanun tasarısına göre yaşanan ekonomik zorlukların toplumda adil bir şekilde paylaşılması amaçlanmaktaydı. Bu sebepten dolayı maliyet fiyatlarının birkaç katı artan toprak ürünlerinden vergi alınacaktı. Vergi, ürünlerin olgunlaşmasının ardından doğrudan üreticiden alınacaktı. Vergi yoluyla toplanması düşünülen ürün miktarı üreticiler tarafından bildirilecekti. Bunlar, görevlendirilecek yetkililerce denetlenecekti. Ayrıca kanun tasarısında vergi oranı % 8-12 olarak belirlenmişti. Toprak Mahsülleri Vergisi, 4 Haziran 1943'de kanunlaşarak yürürlüğe kondu³⁶⁸.

Ulus Gazetesi, bu yeni kanunu yorumlarken temkinli bir tutum sergilediği gözden kaçmamaktadır. Ancak şunu da söylemek gerekir ki, kanuna karşı bir tavır da sergilememektedir³⁶⁹:

“Bol yağmurlu ve ümitle, şevkle dolu bir istihsal mevsimine birçok yeni vazifelerin ağırlığı içinde giriyoruz. Buğday ve arpadan başlayarak birçok kuru

³⁶⁷ Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, Ankara, İmge Kitapevi, 1997, s.189-190.

³⁶⁸ Turan, *Türk Devrim Tarihi*, C. IV-1, s. 164.

³⁶⁹ Kemal Turan, “Yeni Vazifeler,” *Ulus Gazetesi*, 18 Mayıs 1943, s. 1-2.

sebzelerin önümüzdeki yaz aylarında Devletçe nasıl ve kaçta alınacağını belirten İcra Vekilleri Heyeti kararı neşredildi. Mahsullerden bir kısmı harman yarılarından ölçülerek bir kısmı da zamanında tahminler yapılarak alınacak.

“Önümüzdeki hasatta birçok mahsullerimizi Devlet, ölçme ve tahminleme yoluyla bazı nispetlerde satın alacak ve bu stoklarla ordunun ve halkın ihtiyacını karşılayacak. Bu haliyle neşredilen Hükümet kararı, milli politikamızın yakın geleceğe ait bir kuvvet unsurudur. Bunun iyi başarılması için şimdiden, hepimiz bir düşünüş ve duyuş hazırlığı içinde olmalıyız. Çiftçiye aslında çetin olan istihsal işinde yardım edecek Devlete vereceği miktarı külfetsiz bir hale getirmek, yalnız vazifeliler için değil, hepimiz için bir borçtur. Yurdun emniyetini ve sulhunu koruyan her tedbire, içten bir anlayışla her zaman katılan Türk, yeni kararlardaki farklılığı da kavrar ve kendinden isteneni açık yüreklilikle verir. Köyde ve kasabada olsun büyük istihsal kütleimiz eşsiz olgunluğu ile her zaman Devlet tedbirlerinin muvaffak olmasına çalışır ve bilir ki yurt emniyeti yalnız bunların başarılmasıyla sağlanır.”

Yukarıdaki alıntılarda da görüldüğü gibi Ulus Gazetesi, Toprak Mahsülleri Vergisi'nin zorunlu bir uygulama olduğunu vurgulamaktadır. Bu zorunluluğu da, aynı Varlık Vergisi yorumlarında olduğu gibi, savaş koşullarının ekonomik zorlukları ile gerekçelendirmektedir.

Daha sonraki günlerde Ulus Gazetesi'nde Toprak Mahsülleri Vergisi üzerine herhangi bir yazıya rastlanmamıştır. Bunun da sebebi, bu verginin başarılı sayılabilecek bir uygulama olmamasından dolayı olsa gerekir. Çünkü sözü edilen vergi kanunu ile hedeflenen 1.200.000 ton hububatın ancak yarısı tahsil edilebilmiştir. Ancak bu verginin sonucu sadece ekonomik başarısızlık değildir. Hiç kuşkusuz bu vergi, daha sonra kabul edilecek olan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, ile birlikte büyük toprak sahiplerini CHP'den soğutan ve DP'yi hazırlayan nedenlerden biri olacaktır³⁷⁰.

B. Sosyo-Kültürel Gelişmeler

1. Köy Enstitüleri

İkinci Dünya Savaşı dönemi Türkiye'sinde en önemli gelişmelerden biri kuşkusuz Köy Enstitüleri Projesi'nin uygulanmasıydı. Bu projeye göre çok kısa süre içinde çok sayıda köy öğretmeni yetiştirmek ve kırsal kesimde ilk öğretim sorununu, devlet bütçesine büyük yük getirmeden çözmek amaçlanıyordu. Köylülerin emeğine

---

³⁷⁰ Tjmur, s. 190.

dayanarak inşa edilecek öğretmen okullarında, yine köyden alınarak yetiştirilmiş çok sayıda köy kökenli öğretim elemanı yetiştirilecekti. Kentte yetişenlerin aksine köy öğretmenleri köyle daha çabuk ve etkili biçimde bütünleşebilecek ve köy koşullarında daha verimli faaliyet gösterebileceklerdi³⁷¹.

Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel ve İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç'un ortaya koydukları projeye göre Köy Enstitüleri'ne, 5 yıllık okullarını bitmiş, sağlıklı ve yetenekli köy çocukları seçilerek alınacaktı. Öğretmen olacaklar için öğretim süresi 5 yıldır. Öğretmen olarak mezun olanlar, atandıkları köylerin her türlü öğretim yapılabilmesi için örnek tarla, bağ bahçe ve atölyeler oluşturacaklar ve buralarda köylülerine her alanda rehberlik edeceklerdi³⁷².

1942-1943 eğitim ve öğretim yılında Köy Enstitüleri'ne öğretmen, bölge okullarına yönetici, gezici başöğretmen, ilköğretim müfettişi ve kesim müfettişi yetiştirmek amacıyla Hasanoğlan Köye Enstitüsü içerisinde "Yüksek Köy Enstitüsü" kurulacaktı³⁷³.

Ulus Gazetesi, 17 Nisan 1940 tarihinde Köy Enstitüleri Kanunu'nun yürürlüğe girmesinin ardından bu projeye tam destek vermekteydi. Ulus'a göre Köy Enstitüleri Refik Saydam Hükümeti'nin büyük ve şerefli bir eseri olduğu kadar, ulusal kalkınma ülküsünün başlıca dönüm noktalarından biriydi. Projenin başarılı olması durumunda Türkiye, hayallerdeki mutlu, kuvvetli, zengin ve Batılı ülke olmak yolunda tüm sorunlarını çözecekti. Köy Enstitüleri'nin kurulmasının gerekliliği Falih Rıfki Atay tarafından ise şöyle ifade ediliyordu³⁷⁴:

"Yedi ile on altı yaş arası 3.000.000 çocuğumuz var. Bunlardan şehirde oturanların yüzde 80'ini, köyde yaşayanların en çok yüzde 25'ini okutuyoruz. Bu okutma, bizim tasavvur ettiğimiz terbiye demek de değildir. Faydalarını inkâr etmemekle beraber, köy mekteplerimizden memnun değiliz. Bilhassa az nüfuslu köyler için eğitim usulü, amelî ve hayırlı olmuştur. Bu

³⁷¹ Koçak, *Türkiye Tarihi*, C. IV, İstanbul, Cem Yayınevi, 1997, s. 128.

³⁷² Şerafettin Turan, *İsmet İnönü. Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, s. 196.

³⁷³ Mustafa Çıkar, *Hasan-Âli Yücel ve Türk Kültür Reformu*, Ankara, İş Bankası Yayınları, 1997, s. 91.

³⁷⁴ Falih Rıfki Atay, "En Büyük İşlerimizden Birine Başlıyoruz," *Ulus Gazetesi*, 19 Nisan 1940, s. 1. Bkz. Ek VI.

müesseselerden istifade etmekte devam edeceğiz. Fakat nihayet köy çocuklarını yüzde 100 ve istediğimiz gibi terbiye etmek çaresini arayıp bulmak lâzımdı.”

Yukarıda alıntı yaptığımız makalenin yayınlandığı günün hemen ertesi günü “Türk Köyünün Büyük Zaferi” başlıklı yazıda, Köy Enstitüleri’nin nerede kurulacağı ve hangi derslerin verileceği ayrıntılarıyla belirtiliyordu. Enstitülerde okutulacak olan dersleri değerlendirirken hazırlanan ders programı övülmekteydi. Ulus’un aktardığına göre bu program oluşturulurken köyün bütün özel şartları düşünülmüştü. Yetiştirilecek öğretmenlerin klasik bilimsel görüşlerle değil köy için lazım olan bilgilerle eğitilmesi sağlanacaktı. Ayrıca uygulamalı eğitime de çok önem veriliyordu. Programa göre Enstitü öğrencilerine ilk üç yılda ziraat, sanat dersleriyle uygulamalı bilgiler verilecekti. Ziraat dersleri arasında tarla ziraatı, bağcılık, bahçecilik, sebzeçilik, arıcılık, tavukçuluk gibi dersler okutulacaktı. Sanat dersleri olarak yapıcılık, dülgerlik, demircilik, halıcılık, nakış dersleri, fotoğrafçılık, öğretilecekti. Ayrıca matematik, tabiat bilgisi, Türkçe, İngilizce, müzik, kooperatifçilik, çocuk bakımı, kızlar için ev idaresi, tarih ve coğrafya dersleri verilecekti. Fakat tüm bu dersler tarlada ve uygulamalı olarak yapılacaktı. Enstitülerin dördüncü ve beşinci sınıflarında ise yukarıdaki derslere ek olarak öğretmenlik mesleğini ilgilendiren eğitim dersleri ve psikoloji dersleri verilecekti³⁷⁵.

Köy Enstitüleri, kurulmasının ve eğitime başlamasının sonrasındaki dönemde de Ulus Gazetesi tarafından desteklenecekti. Ulus Gazetesi yazarı Kemal Turan, bir Köy Enstitüsü’ne yaptığı ziyareti değerlendiren yazısında şöyle diyordu³⁷⁶:

“İlk tahsilini yapmış bir çocuğu köyünden alıyor, nihayet bir öğretici kadrosunun kalabalığını taşıyan diğer bir köye getiriyoruz. Ancak burada her şey başka. Yemekte yatmakta, oturmakta, koşmakta yeni bir tempo var. Dersler, ilkokuldakilerden biraz daha geniş, ancak tarladaki çalışma köyündekinden büsbütün ayrı. Bir yığın ziraat âletleri, birçok gübreler, temiz ve ilaçlı tohumlar. Sebzelerin ağaçların ayrı birer bakımı var. Çocuğun köyündeki bütün hayvanlar buradakilere göre cılız, âdeta ayrı bir cins gibi.

“Burada Türk çocuğunu toprak dışında da hazırlama işleri var. İçinde beş yıl yaşayacağı temiz ve mütevazî çatı kendi köyünde de kolayca yapılacak tiptedir. Onun da duvarlarını buradaki gibi süsleyip içini döşeyebilir. Hepsinin

³⁷⁵ Ulus Gazetesi, 20 Nisan 1940, s. 5.

³⁷⁶ Kemal Turan, “Köy Enstitüleri,” Ulus Gazetesi, 9 Kasım 1940, s. 3.

kitap rafı yanında bir de âlet rafı vardır. Bunlar bir köy evinin birçok eksiklerini tamamlayacak, ziraat âletlerini tamir edecek şeyler. Bunlara iyice yatan el; demir, teneke ve tahta malzemeden köye yarar birçok şeyler yapılabilir.”

Falih Rıfıkı Atay, “Maarif Vekaleti”nin bastırıldığı Köy Enstitüleri’nin etkinliklerini gösteren bir kitabın eline geçmesi üzerine yazdığı başyazıda, Türkiye nüfusunun %81’ni oluşturan kırsal kesimin sorunlarına Köy Enstitüleri sayesinde çözüm bulunduğunu söylüyor, gelişmiş bir kırsal kesimin oluşmasını, Türkiye’nin başlıca “hayat ve devam davası” olarak gösteriyordu. Ayrıca yazar, Köy Enstitüleri eserinin tamamlanması için tüm desteğin verilmesini istiyordu³⁷⁷.

Yukarıda örneklerini verdiğimiz gibi Ulus Gazetesi, Köy Enstitüleri konusunda daima olumlu görüş belirterek hükümetin politikasına destek vermiştir.

2. Turancılık Meselesi

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı’nın ilk yıllarında Alman ordularının başarıları karşısında Türk düşünce tarihindeki en parlak devrini yaşamakta olan sağ akıma müdahalede bulunmamıştı. Aksine en yetkili yöneticiler, Türklük ve Milliyetçilik hakkında demeçleriyle bilinçli veya bilinçsiz, Turancıları desteklemişlerdi. Bu durum, 1943 Temmuz’una kadar herhangi bir müdahaleye uğramadan devam etti. Bu tarihte “En Büyük Tehlike” adlı 36 sayfalık bir broşürün yayınlanmasının ardından hükümetin Turancılarla olan bakış açısı değişmeye başlayacaktı. Kim olduğu hâlâ tam olarak tespit edilemeyen Faris Erkmen³⁷⁸ imzalı broşürde Alman ırkçılığının izlerini taşıyan sağcı fikirlerin Kemalizm’e cephe aldığı, düzene karşı çıkararak savaştan devletlerden birine tapınmaya varacak kadar sempati beslediği söylenmekteydi. Ayrıca emekli general Emir Erkilet, Peyami Safâ, Nihal Atsız, Yusuf Ziya Ortaç, Orhun Seyfi Orhon gibi yazarlar ve “Çınaraltı”, “Bozkurt”, “Gökbörü” gibi dergiler Turancılık amacına yönelik faaliyet göstermekte ve Türkiye’yi savaşa sürüklemek istedikleri iddia edilmekteydi³⁷⁹.

³⁷⁷ Falih Rıfıkı Atay, “Köy Enstitülerine Ait Bir Kitap,” Ulus Gazetesi, 5 Haziran 1941, s. 1.

³⁷⁸ Koçak, Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945), C. II, s. 212.

³⁷⁹ Baskın Oran, “İç ve Dış Politika İlişkileri Açısından İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’de Siyasal Hayat ve Sağ-Sol Akımlar,” Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. XXIV, No. 3 (Eylül 1969), s. 252.

Dönemin şartları düşünüldüğünde yayınlanan broşür son derece ılımlı bir üslupla ve hükümet yanlısı, adeta resmi bir dille kaleme alınmıştı. Buna karşın broşür başında önemli yankılara ve olumsuz tepkilere neden olacaktı³⁸⁰.

Oysa Ulus Gazetesi Başyazarı Falih Rıfki Atay, çok erken denebilecek bir zamanda, 1941 Kasımında, ırkçılığa varan aşırı milliyetçilik üzerine görüşlerini aktarmaktaydı³⁸¹:

“Bir takım siyasi gazete ve dergi sütunlarında ara sıra yabancı ideoloji simsarlığı revaç bulur. Yeni bir hareketin kılavuzluğu veya müritliği süsü takma hafif akıllıların karşısındaki soğuk ve katı kayıtsızlığı sökmek duru ve temiz milli birlik kaynağını çalkalayıp bulandırmak hevesine kapıldıkları görülür. Türk milliyetçiliğini kimi sağa çekmek kimi sola sürümek ister...”

“Biz memleketçiyiz ve halkın, yalnız onun hizmetindeyiz. Sınırşırı hiçbir savaşa bağlı değiliz. Dâvamız birdir ve bizimdir. Onu ne bize milliyetçilik ne de cemiyetçilik dersi vermek isteyenlerin acı tecrübeleri ile yaratmayız. Türkiye’de itibar, mevki ve şeref kazanmanın tek yolu şuurunun köklerine kadar bu milletten olmaktan, bu milletin ihtiyaçlarını dilek ve isteklerini benimsemekten, yalnız bu halkın ve onun millî ve siyasî inanlarına vakfolmaktan ibarettir.”

Görüldüğü gibi yazar, Türk milliyetçiliği adı altında faaliyet gösteren çeşitli çevreleri uyarmakta aynı zamanda da olması gereken milliyetçiliğin niteliklerini de ortaya koymaktadır. Bu düşüncelere sahip olan Falih Rıfki Atay’ın, yukarda sözü edilen broşürün ortaya çıkmasının ardından çıkan tartışmada tepkisi sert olmuştur³⁸²:

“Türküz bir Türkçüyüz iki Türkiyeciyiz üç!

“Ne ırkçyız ne de sınırdışı herhangi bir dâva peşindeyiz.

“Bir Türk, kendi milletinin menfaatini bu esas dışında aramak için ya aklını kaybetmiş olmak, yâhut kirâlanmış olmak lâzımdır.

“Bu esastan ayrılmak içeride millet birliğini bozmak ve dışarıda yirmi küsur yıllık politikamızın samimilik ve dürüstlük geleneği zedelemek demektir.

“Türk Milletinin sağduyusu, bu tür ithâl telkinleri memlekette sürükleyici bir cereyan hâli almaktan dâima alıkoymuştur ve alıkoyma.”

³⁸⁰ Koçak, *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, C. II, s. 213.

³⁸¹ Falih Rıfki Atay, “Sağa Sola Zorlamalar,” *Ulus Gazetesi*, 13 Kasım 1941, s. 1.

³⁸² Falih Rıfki Atay, “Türküz, Türkçüyüz, Türkiyeciyiz,” *Ulus Gazetesi*, 6 Haziran 1943, s. 1.

Yukarda belirtilen düşüncelerin ışığında bakıldığında, Ulus Gazetesi'nin Türkcüluğe bakışını açık şekilde ifade etmesi, hükümetin de aynı düşünceleri paylaştığının bir kanıtı olarak görülmelidir.

Bu dönemde dış politik gelişmelerin iç politikayı nasıl etkilediğine de bakmak gerekir. 1943 yılında Almanların tüm cephelerde geri çekilmesi ve savaşta Müttefiklerin yani demokrasilerin ve Sovyetler Birliği'nin yani Komünistlerin üstünlüğü ele geçirmeye başlamasıyla dengeler üzerinde dış politikasını yürüten Türkiye'nin, Alman desteğinde faaliyet gösteren Turancıları gözden çıkarttığı söylenebilir. Türk hükümetinin bu tavrı Turancıları rahatsız etmiştir.

Turancı hareketin liderlerinden biri olan polemikleriyle ünlü Edebiyat öğretmeni Nihal Atsız, kendi dergisi olan "Orhun" un 1944 Mart ve Nisan sayılarında "Başvekil Saraçoğlu Şükrü'ye Açık Mektup" başlığı ile iki yazı yayınlınca Turancılık Meselesi tartışması bir kere daha ülke gündemine gelecekti. Atsız, bu mektupların ilkinde solcu üniversitelileri eleştiriyor, ikincisinde ise komünist olduklarını söylediği bazı yazar ve aydınların devletin üst düzey yöneticileri tarafından korunduklarını, önemli makamlara getirildiğini iddia ediyordu. İddiaları kanıtlamak için verdiği ilk örnek kişi de öğretmen-yazar Sabahattin Ali'ydi. Hedef gösterilen Sabahattin Ali ise buna karşılık Atsız aleyhine hakaret davası açtı³⁸³. Bu amaçla tartışma mahkemelere taşınmış oldu.

Dava görülürken 1944 Nisanında Ankara Adliye Binası, çoğunluğu Siyasal Bilgiler Okulu öğrencilerinin oluşturduğu bir grup genç tarafından basıldı. Atsız'ı desteklemek için yapılan bu eyleme hükümetin tepkisi sert oldu.

Falih Rıfki Atay, Turancılık Meselesi ile ilgili görüşlerinde sapma olmadığını bu konu üzerine yaptığı ağır eleştiriler ile bir kere daha gösterecekti³⁸⁴:

"Hakarete uğrayan vatandaş mahkemeye giderek adalet istemiştir. Zabıta teşkilatı ile meydana çıktığına göre birkaç tahrikçi, bir avuç genci aldatarak, mahkemenin içinde ve dışında tertipli nümayişlerde bulunmuşlar, akıllarınca dâvacıyı tedhiş etmek (yıldırmak), hâkimi ve Hükümeti tesir altına almak

³⁸³ Cumhuriyet'in 75. Yılı (1923-1953), C. I, s. 265.

³⁸⁴ Falih Rıfki Atay, "Nizam Düşmanlığı Yaptırmayız," Ulus Gazetesi, 7 Mayıs 1944, s. 1. Bkz. Ek XIII.

yeltenişinde bulunmuşlardır. Suçlular sorguya çekilmiş, aldatılmış olanlar serbest bırakmıştır. Olup biten bundan ibaret!

“...Bu memlekette bütün vatandaşların hürriyetleri tek bir nizam, Anayasa nizamının disiplini için alınmıştır. Bu disiplini korumağa memur olanlar Büyük Millet Meclisi'nin kanunları ve bu kanunları tatbik eden mahkemeler ve meşru kuvvetlerdir. Türkiye'de hiçbir el altı kuvvet kullanılmaz. Hele hangi elin altında olduğu bilinmeyen böyle türeme kuvvetle canla başla üstüne titrediğimiz gençlik parçalatılamaz. Gençliğin yetiştirilmesi vazifesini verdiğimiz tesislerde, Anayasa düzeninden şaşmış olmaları barındırmayız. Hükümetin bu bakımdan daha sıkı tedbirler almış olduğunu haber alıyoruz ve kendi hoş gördüğünü kötüye kullanmak isteyenlere karşı her zamandan daha titiz davranacaklarına şüphe etmiyoruz.”

Atay, konu ile ilgili sert tutumunu birkaç gün üst üste sürdürecekti. 8 Mayıs 1944 tarihli gazetede başyazı bu konuya ayrılmıştı. “Niçin Üstünde Duruyoruz” başlıklı başyazıda yaşanan olayların herhangi bir zabıta vakasından fazla önemsenerek tarafının olmadığı vurgulanmakla beraber yaşananların Türk halkı için girişilecek arabozucu ve hileli oyunlara karşı her zaman uyanık bulunmak gerektiği, milliyetçilik duygularının sömürülmesine meydan vermemek için iyi bir örnek teşkil ettiği ifade edilmekteydi³⁸⁵.

Hemen ertesi gün ise, “İrkçılık ve Turancılık Anayasa prensiplerinin zıddıdır. İrkçi ve Turancı, Cumhuriyet Halk Partisi'nden olamaz. İrkçılar ve Turancılar, millî birliği ve Türkiye emniyetinin tehlikesidirler”³⁸⁶ ifadelerini kullanarak, çok sert ve net biçimde görüşler ortaya konulmuştu.

Üç gün üst üste Turancılık Meselesi'ni başyazılar ile değerlendiren Ulus, 10 Mayıs 1944 tarihindeki sayıda Nihal Atsız'ın dört ay hapis ve 6660 lira ağır para cezasına mahkûm olduğunu duyurduğu haberlerini ikinci sayfada yayınlamayı tercih edecekti. Günlerdir çok sert eleştirilerle işlenen bu konunun ani bir şekilde birinci sayfadan ikinci sayfaya kaydırılması, Ulus'un gündemi artık değiştirmek istediğini gösterir bir tutum olarak algılanmalıdır. Daha sonraki günlerde, Ulus Gazetesi'ne baktığımızda Turancılık Meselesi ile doğrudan ilgili yazıların yer almadığı ancak

---

³⁸⁵ Falih Rıfık Atay, “Niçin Üstünde Duruyoruz,” Ulus Gazetesi, 8 Mayıs 1944, s. 1.

³⁸⁶ Falih Rıfık Atay, “İrkçılık ve Turancılık,” Ulus Gazetesi, 9 Mayıs 1944, s. 1.

ülkenin birliğine, Türk gençliğine övgüleri konu alan çeşitli makalelerin yayınlandığı görülür. Bu makalelerle amaçlanan Türkiye’de her şeyin yoluna girdiğini kanıtlamak olarak değerlendirilebilir.

3. Bazı Gazetelerin Kapatılması ve Sansür Uygulamaları

İkinci Dünya Savaşı döneminde Türk Basını genel olarak hükümetin çizgisinde yayın yapmıştı. Bu dönemde çeşitli küçük farklarla birbirinden ayrılan gazetelerdeki düşüncelerin değiştirilip değiştirilmemesi yine hükümetin elindeydi. Bir yandan hükümetin bir yandan sıkıyönetimin elinde olan gazeteleri kapatma yetkisi bu amaçla zaman zaman kullanılıyordu. Bu dönemde kapatılan gazete ve dergileri şu şekilde göstermek mümkündür³⁸⁷:

Gazetenin veya Derginin Adı	Toplam Kapanma Süresi	Kapatma Sayısı	Kapanan Makam
Cumhuriyet	5 ay 9 gün	5	3 kez hükümet 2 kez sıkıyönetim
Tan	2 ay 13 gün	7	4 kez hükümet 3 kez sıkıyönetim
Vatan	7 ay 24 gün	9	5 kez hükümet 4 kez sıkıyönetim
Tasvir-i Efkâr	3 ay	8	4 kez hükümet 4 kez sıkıyönetim
Vakit	2 gün	2	1 kez hükümet 1 kez sıkıyönetim
Yeni Sabah	6 gün	3	1 kez hükümet 2 kez sıkıyönetim
Akbaba	47 gün	4	1 kez hükümet 3 kez sıkıyönetim
Son Posta	11 gün	4	4 kez hükümet
Haber	10 gün	2	2 kez sıkıyönetim

Bu tabloda görüldüğü gibi, dönemin en önemli basın kuruluşlarının neredeyse tümü kapatma cezalarına muhatap olmuşlardır. O günlerde sansürden kurtulmak için çok dikkatli hareket etmek gerekiyordu. Metin Toker, 1943 yılında, çalışmaya başladığı Cumhuriyet Gazetesi’nde, devletin gazetelere getirdiği yasaklar hakkında

³⁸⁷ Koçak, *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, C. II, s. 138-139.

gelen kararların bir dosyada saklandığını söylemektedir. Bu dosyada, “hangi haberin kaçınıcı sayfada kaç sütun üzerine hangi puntolu harflerle gösterilmek gerektiğinden, hava durumun yazılmaması emrine kadar” ne yapılması gerektiği yer almaktadır³⁸⁸.

Bu dönemde Ulus Gazetesi CHP'nin yayın organı olması nedeniyle kapatma cezasına çarptırılmamıştı. Zaten gazete, içten içe bir otosansür ortamı içinde etkinlik gösteriyordu³⁸⁹. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki bu dönemi içeren Ulus Gazetesi koleksiyonlarını incelediğimizde basında yaşanmakta olan sansür uygulamalarına dair ne bir haber ne de yoruma rastlanmaktadır. Bu durumu Ulus'un yayın politikası olarak görmek gerekir.

4. Türkçe'nin Sadeleştirilmesi Çabaları

İkinci Dünya Savaşı dönemi yayınlanan Ulus Gazeteleri'ne baktığımızda Türkçe'nin mümkün olduğunca sade şekilde kullanıldığına tanık olmaktadır. Ulus Gazetesi, CHP'nin yayın organı olması dolayısıyla Türk Devrimi'nin her aşamasında, devrimin niteliklerini övmüş ve kamuoyunda devrimin benimsenmesine gayret etmişti. Dil Devrimi'ni de desteklemişti. Ulus Gazetesi Başyazarı Falih Rıfki Atay, Atatürk'ün emriyle 12 Temmuz 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyeti kuruluncaya kadar dil planlaması, özellikle sözcüklendirme ve dili işleme alanındaki genişleme ile ilgili çalışmalar yapan, Dil Encümeni üyesiydi³⁹⁰. Atay'ın bu vasfı bile Ulus Gazetesi'nin dildeki sadeleşmeyi desteklemesini açıklamaktaydı.

Ulus Gazetesi yazarlarının bazıları ağdalı Türkçe kullandıkları da görülmektedir. Ancak bunlar, Necip Ali Küçük gibi, aslında milletvekili olup, zaman zaman Ulus Gazetesi'nde başyazı yazan yazarlardan oluşan küçük bir gruptur. Oysa asıl mesleği gazetecilik olan Ulus Gazetesi yazarları sade bir dil kullanmaya çalıştıkları söylenebilir.

---

³⁸⁸ Metin Toker, Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları (1944-1950), İstanbul, Bilgi Yay., 1990, s. 21.

³⁸⁹ Cemal Kutay'la konuşma, 9 Eylül 2000. Bkz. Ek XV.

³⁹⁰ Dil Encümeni'nde Falih Rıfki Atay'ın yanı sıra Fazıl Ahmet Aykaç, Ruşen Eşref Ünaydın, Ragıp Hulusi Özden, Ahmet Cevat Emre, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Mehmet Emin Erişirgil, İlhan Sungu ve İbrahim Grantay yer almaktaydı. Bkz. Kâmile İmer, Türkiye'de Dil Planlaması: Türk Dil Devrimi, Ankara, Kültür Bakanlığı, 2001, s. 64.

Türkçe'nin sadeleşmesi konusu Ulus Gazetesi yorumlarında çok sık olmasa da zaman zaman irdelenmiştir. Onlardan birinde Falih Rıfki Atay, basının dilin sadeleşmesini gerektiğini belirtiyordu³⁹¹:

“Bu güzel dilin temizliği, gazetecinin hem ödevi, hem zevki ve hem menfaatidir. Ödevidir; çünkü o millî birliğin emrinde bir neferdir. Zevkidir; çünkü artık büyük halk kütleleri tarafından daha kolaylıkla okunacaktır. Menfaatidir; çünkü onun menfaati halkın da menfaatidir. Yeni nesil iş başına geliyor. Gazeteci, okul kitaplarında geçen terimler yerine eski Osmanlı üslubu ve ıstılah (terim) ağdalarını kullanacak olursa, hayatın ilerleyişine ayak uyduran dinamik bir adam olmaktan çıkar ve gün geçtikçe müzeli bir hale gelir. Dili pürüzlerinden temizlemek, artık bizim öz işimiz olmuştur.”

Ulus Gazetesi'nde çıkan bu yorumdan da anlaşıldığı gibi dilin sadeleşmesi gerektiği çok açık şekilde desteklenmekteydi. Ancak dilin sadeleşmesinde asıl önemli gelişme 1944 Ocak ayında Anayasa'nın sadeleştirilmesiyle yaşanacaktı.

Bu dönemde Türkçe henüz resmî dairelere, mahkemelere girmemişti. Hukuk dilinin sadeleşmemiş olması iş hayatını dil bakımından ikiye bölüyordu. Örneğin gündelik dildeki “suçlu” kelimesi, mahkemede “mücrim” olarak kullanılıyor; “bina vergisi”, vergi dairelerinde “musakkafat resmî” olarak isimlendiriliyordu. Önce ana kanun olan “Teşkilât-ı Esasiye Kanunu” sadeleştirilecekti. 1942'de Anayasa'nın dilinin sadeleşmesi için bir teşebbüse girişilmiş, bu amaçla kurulan meclis komisyonlarında hazırlanan tasarılar, yetkililerin görüşlerine sunulmuşsa da bir sonuç alınmamıştı. Ancak nihayet CHP Meclis Grubu, 14 Kasım 1944 tarihinde yaptığı toplantıda Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nu dil bakımından incelemek üzere yeni bir komisyon kurulmasına karar verdi. Kurulan komisyonun hazırladığı Anayasa'nın dilinin sadeleştirilmesi tasarısı 10 Ocak 1945 tarihinde Meclis tarafından kabul edildi. Böylece devlet dili Türkçeleşmiş oluyordu³⁹².

Ulus Gazetesi başyazarı Falih Rıfki Atay, Anayasanın Türkçeleşmesi ardından yaptığı yorumda bu değişikliği desteklemekteydi³⁹³:

“Melez bir dil üstünde kültür hürriyeti nasıl kurulabilir ve gelişebilir? Biz bu soruya çoktan cevap vermiştik ve dilde de kendi kendimize kavuşma yolunda

³⁹¹ Falih Rıfki Atay, “Türk Basınına Düşen Vazifeler,” Ulus Gazetesi, 7 Kasım 1941, s. 3.

³⁹² Ağâh Sırrı Levend, Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri, Ankara, TTK, 1960, s.448-449.

³⁹³ Falih Rıfki Atay, Türk Dili İle Anayasamız, Ulus Gazetesi, 11 Ocak 1945, s. 1.

idik. Fakat kaynaklarımız iyice aranıp taranmadıkça köklerimiz ve eklerimiz üstünde gereği gibi uğraşılmadıkça derinleştirmelerimiz ve incelemelerimiz az çok kararlılık bulmadıkça, ‘Teşkilât-ı Esasiye’yi bir ilkdemeler konusu kılmak doğru değildi.

“Biz Türkçeciler, halk diline yaklaşan, hattâ bir kavram boşluğu bırakmadıkça yazı dilinden atılması bugün için mümkün olmayan yabancı kelimenin ve yabancı basmakalıp düşmanı değiliz. Bütün kökleri özleştirme ve klişelerden ayıklama, hiçbir dilde istenip aranmamıştır.”

Görüldüğü gibi Atay Anayasa’nın sadeleşmesini çok yerinde buluyordu. Türkçe içinde yer alan ve benimsenen yabancı kelimelerin dilden çıkartılarak yerlerinin yapay şekilde doldurulmasına karşı olduğunu söyleyerek gerçekçi bir tutum sergilemekteydi.

C. Siyasi Gelişmeler

1. İnönü ve Hükümetleri

İsmet İnönü, Mustafa Kemal Atatürk’ün ardılı olarak 11 Kasım 1938 tarihinde Cumhurbaşkanı seçilmişti. İnönü’nün Cumhurbaşkanı seçilmesinin hemen aynı günü Celâl Bayar’ı Başbakanlık görevinden almayarak yeniden atanmıştı. Ancak Bayar, başbakanlıktan 25 Ocak 1939’da çekiliyordu. Zaten İnönü ile Bayar’ın siyasi görüşleri arasında geçmişten kalma bir farklılık olduğu ve bu ikilinin uzun süre bir arada çalışamayacakları bir gerçektir. Bayar’ın ardından bu göreve Refik Saydam getirildi. Refik Saydam’ın hükümetin başına getirilmesiyle Millî Şef kabineleri dönemi başlamış oluyordu. Bu dönemde İnönü’nün yönlendirmeleri hükümetin tüm yaptırım ve kararlarında başlıca etkenlerden biri haline gelecekti. Öncelikle dış politikaların belirlenmesi ve uygulanmasında Çankaya’nın yönlendirmeleri olduğu şüphesizdir³⁹⁴.

7 Temmuz 1942’de Refik Saydam’ın ani ölümü üzerine Şükrü Saraçoğlu Başbakanlık görevini üstlenecekti. İkinci Dünya Savaşı, Saydam ve Saraçoğlu kabinelerinin Türkiye’yi yönettiği döneme rastlamıştı.

Ulus Gazetesi, yapısal bağlantıları nedeniyle CHP’nin içinden çıkmış hükümetlerin hepsini destekler nitelikte yayımlar yapmıştı. Ancak İkinci Dünya

³⁹⁴ Turan, İsmet İnönü. Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği, s.146.

Savaşı'nın yaşanması dolayısıyla dış politik gelişmelerinin yoğun şekilde gündemi oluşturması iç politikayı ikinci plana itiyordu. Gazetenin, dönemin şartları gereği, İnönü döneminin bir tercihi olarak, bu tür yayına da olanak sağladığı bir gerçektir.

Falih Rıfki Atay, Refik Saydam Hükümeti görev başına geldiğinde şu değerlendirmeyi yapıyordu³⁹⁵:

“Yeni Başbakanımız kendisini şahsen veya eseri ile tanıyanlara derhal iki his telkin eder: hürmet ve itimat! O yalnız cumhuriyetin sıhiyesini değil, bu memlekette sıhiye denen müesseseyi kurmuştu. Atatürk ve İsmet İnönü'nün devlet ve hükümet reislikleri zamanındaki inkılâplarımızın vücut bulmasına muvaffak olmasına fikri ile hissi ile fili ile iştirâk etmiştir. Hükümetin en yüksek mesuliyet makamının Cümhurreisimiz tarafından kendisine tevdi olunması hiç şüphesiz bütün memlekette sevinçle karşılanacaktır.

“Bin türlü iyecaplar, her zaman bir kadro değişikliklerini iyecap ettirebilir: fakat içerde ve dışarıda herkesin emin olması lâzım gelen daimidir. İstenen beklenen ve asla feda edilmeyecek olan da budur.”

Görüldüğü gibi, ilk günden itibaren Ulus Gazetesi yeni kurulan kabineye tam destek vermektedir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, Ulus, Türkiye'nin siyasal devamlılığının süreceğini ısrarla belirterek iç ve dış kamuoyuna mesaj da vermektedir.

Refik Saydam, hükümet programını 27 Ocak 1939'da TBMM'ye sundu. Oldukça kısa tutulmuş olan programda, CHP programının esas alınacağı vurgulanırken devrimin uygulanmasına özen gösterileceğinin altı çizilmişti. Bu arada bundan böyle Devletçilik uygulamasında önceliklerin saptanacağı ve koşulların el verdiği sürece de devletin denetimlerinin güçlenmesine çalışılacağı belirtiliyordu. Refik Saydam Hükümeti'nin “devletçi” bir yapısının olduğu hükümet programından net biçimde gözlenebildiği gibi uygulamalardan da anlaşılabilir. Hükümetin ilk icraatlarından biri 28 Ocak 1939'da İstanbul Tramvay Şirketi'nin 1.570.000 TL'ye satın alınarak devletleştirilmesidir. Bu uygulama daha sonra çıkartılacak olan Millî Korunma Kanunu, Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi gibi yasalar Devletçiliğin etkisini açık şekilde göstermektedir³⁹⁶.

³⁹⁵ Falih Rıfki Atay, “Kabine Değişimi,” Ulus Gazetesi, 26 Ocak 1939, s. 8.

³⁹⁶ Turan, İsmet İnönü, Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği, s. 142.

Refik Saydam hükümetinin en büyük problemi işe işleri ve ekonomik sıkıntılar olarak göze çarpmaktaydı³⁹⁷. Yeni hükümetin ilk icraatlarından bir diğeri de seçimlerin yenilenmesi kararının alınmasıydı. Ulus, bu haberi yorumlarken CHP'nin yapılması kararlaştırılan yeni seçimlerde başarılı olacağından emindi. Bu güven aynı zamanda Refik Saydam Hükümeti'ne de bir nevi güven oyu niteliğindediydi³⁹⁸:

“CHP bütün müesseseleri ile devlet işlerinde ancak âmme menfaatti esasının hâkim olmasına çalıştı. Halktan uzaklaştırıcı her türlü meyillerden kendimi uzak tuttu; bilâkis en çetin zorlukların içinden, ona hakikati söyleyerek ve onun yardımı ile çıktı. Eser meydandadır. Yirmi senede asırların mirasını tasfiye ettik. Maddî manevî eşsiz bir inşa tecrübesi yaptık ve muvaffak şahıs ve teşebbüsleri takdir edeceğinden daima emin olduk. İsmet İnönü'nün reis ve rehberliği altında milletin karşısına işte bu emniyetle gidiyoruz.”

Bu yazıdan da anlaşılacağı gibi Ulus Gazetesi CHP'nin uygulamalarında bir değişimin olamayacağını ve siyasal sürekliliğinin devam ettiğini vurgulamaktadır.

26 Mart 1939 tarihinde yapılan seçimler sonrası Refik Saydam yeniden kabineyi kurmakla görevlendirilecekti. Falih Rıfki Atay, seçimleri ve hükümeti değerlendirdiği yazısında Refik Saydam Hükümeti'nin kendisinden beklenildiği gibi yeni devrin en önemli hazırlığını bitirmiş olduğu görüşündeydi. Bundan sonra ulusal güven ortamının tam olarak yansıdığı bir Meclis'in kurulduğu söylenmekteydi. Bu tarihten sonra hükümetin amaçlarının büyük bir hızla “cihazlanmak, sanayi hareketimizi tamamlamak, diğer taraftan sanayimizin hammaddesini veren ve pazarını teşkil eden Türk köylüsünün kalkınma dâvasını tanzim etmek ve ancak onlara istinat edecek ve tâkati onlarla artacak olan”³⁹⁹ Türkiye'nin güvenliğini tam sağlayabilecek hâle getirmek olması gerektiğini vurguluyordu.

Bu doğrultuda bakıldığı zaman Ulus'un ortaya koyduğu yukarıdaki hedeflerin bir çoğunun İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasından sonrası gerçekleştirilemediği de görülecektir. Özellikle ekonomik güçlüklerin savaş dönemi Türkiye'si'ni zor durumda bırakması bunda etkili olacaktı. Ancak Ulus Gazetesi her dönemde CHP

³⁹⁷ Aydemir, İkinci Adam, C. II, s. 202.

³⁹⁸ Falih Rıfki Atay, “Yeni Seçime Doğru,” Ulus Gazetesi, 28 Ocak 1939, s. 9.

³⁹⁹ Falih Rıfki Atay, “Hükümet ve Yeni Seçim,” Ulus Gazetesi, 28 Mart 1939, s. 1.

hükümetlerine olduğu gibi Refik Saydam Hükümeti'nin icraatlarına da tam destek vermişti.

Refik Saydam Hükümeti'nin karşılaştığı savaş ile yaşanmaya başlanan başta enflasyon olmak üzere çeşitli ekonomik zorluklara rağmen, Ulus Gazetesi desteğini sürdürüyordu. Hükümetin ilk yılı dolayısıyla yazılan başyazıda, bir hükümetin dış prestijini sağlayan başlıca etkenin ülke içindeki sağlamlığı olduğu görüşü ortaya konuyor ve Saydam Hükümeti ile halk arasındaki tam güven ve birliğin, Türkiye'nin uluslararası konumunu devamlı pekiştirmekte olduğu söyleniyordu. Ayrıca hükümet, otoritesini kuvvetlendirmek için halkın özgürlüklerini kısıtlamak yoluna gitmediğini belirtiyordu⁴⁰⁰.

7 Temmuz 1942'de Refik Saydam İstanbul'da vefat etti. Bu beklenmedik gelişme karşısında Ulus Gazetesi, 8 Temmuz 1942 tarihli sayısını yas belirtisi olarak her zaman kırmızı renkte olan adını siyah şekilde basarak çıkmıştı. "ÇOK ACI BİR KAYIP" sürmanşet başlıklı haberde Refik Saydam'ın Türk Bayrağı ile örtülmüş naaşının fotoğrafına da yer veriliyordu. Falih Rıfkı Atay, "Başvekil" in ani ölümü karşısında derin üzüntüsünü belirttiği yazısında Saydam'ın hizmetlerinden şöyle bahsediyordu⁴⁰¹:

"Başvekilliği Türkiye Cumhuriyeti'nin en güç zamanlarına rastladı: Atatürk 1938'de öldü, İkinci Cihan Harbi 1939'da çıktı. Doktor Refik Saydam, İnkılâp rejimini, şuurlu ve sağlam, memleketi barışta tutmak idealinde Millî Şef'le ve kendine her vakit gönülden itimat gösteren Büyük Millet Meclisi'yle bir ve beraberdi. Bahtiyar imiş ki gözlerini kaparken muvaffakiyet üstünde idi. Muvaffakiyet devam edecektir."

Atay'ın da belirttiği gibi hassas bir dönem yaşanmaktaydı. Bu dönemde Türkiye'nin herhangi bir aksama ve duraklamaya hiç sabrı yoktu. Hiç vakit kaybetmeden Şükrü Saraçoğlu, Refik Saydam'ın boşluğunu doldurmakla görevlendirilecekti.

⁴⁰⁰ Falih Rıfkı Atay, "Saydam Hükümetinin İlk Yıldönümü," Ulus Gazetesi, 26 Ocak 1940, s. 5.

⁴⁰¹ Falih Rıfkı Atay, "Vatanın Büyük Bir Evlâdını Kaybettik," Ulus Gazetesi, 8. Temmuz 1942, s. 1.

9 Temmuz 1942'de Şükrü Saraçoğlu, kabineyi kurmakla görevlendirilince Ulus Gazetesi de hemen ertesi günkü sayısında yeni hükümete destek vermeye başlıyordu⁴⁰²:

“[Şükrü Saraçoğlu] hayatının en ağır vazife ve mesuliyetini...dün üstüne almıştır. İkinci cihan harbinin kızıl buhranları ortasındayız. Haricî politikada harbin ister istemez uğradığımız ve uğrayacağımız buhranlarını önlemek dâvasındayız. Bu dâva, zekâ, azim ve basiret kadar, feragat ve fedakârlık ister. Yeni Başvekilimiz bu hassalardan hiç birinin eksikliğini hissettirmeyecek bir olgunlukta ve yetişkinliktedir. Üstüne aldığı bütün işlerde kendisiyle beraberdik: şimdi omuzuna yüklenen bu en çetin vazifede kendisiyle birliğiz, beraberiz. Zor zamanlarda yaşıyoruz. Fakat geçirmiş olduğumuz ve bizzat Şükrü Saraçoğlu'nun içinde yoğrulduğu zamanların çok daha çetin zorluklarına göğüs germiş, Türk tarihinin başlıca devirlerinden birine vücut vermişizdir. Başta Millî Şef'in ve Büyük Millet Meclisinin itimadına dayanan, dini halk ve inkılâp aşkı olan yeni Hükümet Reisinin ve arkadaşlarının devrinde de bu milletin tarihi parlak olmakta geleceğin karanlık meçhulleri üstünden şeref ve gururla aşıp geçmekte devam edecektir.”

Görüldüğü gibi Ulus Gazetesi, yeni kurulan kabine ile Türkiye'nin kaldığı yerden devam edeceğini vurgulamaya özen göstermekteydi. Doğal olarak İkinci Dünya Savaşı döneminde yürütülen dengeli dış politikanın hiçbir koşulda zaafa düşmeyeceğini tüm dünyaya göstermek gerekiyordu. Hatta bir başka başyazıda “Saraçoğlu Hükümetinin dış ve iç politikasının değişmez millî istikamette kalacağını söylemeye bile lüzum görmüyoruz” derken bunu açıkça da belirtmiş oluyordu⁴⁰³.

Şükrü Saraçoğlu'nun hükümetin başına gelmesinin ardından kendisine yönelik övgü dolu yazılar yine Ulus Gazetesi sütunlarında yer almaktadır⁴⁰⁴:

“Mecliste, Partide Saraçoğlu'yu adım adım takip eden arkadaşları onu candan severler. Onun anlayış cazibesinin, en çetrefil ve pürüzlü meseleleri ve durumları kavrayış ve kavratış kudretinin meftunudurlar. Evet, siyaset yüksek bir ilimdir, fakat aynı zamanda güç erişir bir sanat payesidir. Türk devletinin dümenini elinde tutan aziz Başbuğumuzun yüksek direktiflerini tam zamanında, tam yerinde ve tam verimi ile tatbik edebilmek için üstün bir başarıcılık kabiliyeti ister. Devlet ve milletçe gideceğimiz yol bellidir. Yalnız ve yalnız Türkiye'nin yüksek millî menfaatlerini güden siyasetimizde en ufak bir istikamet değişikliği bir an tahayyül bile edilemez. Türkün sözünde hile yoktur. Vefakârlık ve ahde sadakat onun millî şiarıdır.”

⁴⁰² Falih Rıfkı Atay, “Yeni Hükümet Reisimiz,” Ulus Gazetesi, 10 Temmuz 1942, s. 1.

⁴⁰³ Falih Rıfkı Atay, “Yeni Hükümet İş Başında,” Ulus Gazetesi, 11 Temmuz 1942, s. 1.

⁴⁰⁴ Hüseyin Sami Coşar, “Türk İnkılâbının Mektebinde,” Ulus Gazetesi, 13 Temmuz 1942, s. 1.

Şükrü Saraçoğlu Hükümeti'nin birinci yıldönümü dolayısıyla yazılmış olan başyazıda Ulus Gazetesi genel bir değerlendirme yapmıştır. Buna göre Saraçoğlu, halk ve hizmet adamı olduğu vurgulanmıştır. Bu yazıya göre Saraçoğlu, halkı hayallere kaptırmayacak bir realisttir. Hükümetin başında yer aldığı bir çok zorlukları yenmiş olan Saraçoğlu'nun başarısı, bu güçlükleri olduğu gibi göstermekten çekinmemek ve onları, günün imkanlarının elverdiği çareleri bulmak olarak gösterilmiştir. Gazeteye göre iktidarda olmak kolay bir iş değildir. Fakat Saraçoğlu ve arkadaşları, ülkeyi savaş dışında tutarak istenilen amaca ulaştıracaktır⁴⁰⁵.

Hükümeti'nin yıldönümlerinde Ulus Gazetesi'nde çıkan benzeri yazılarla Saraçoğlu'nun desteklediği görülür. 1945 yılında ise savaşın Avrupa'da sona ermesinin ardından yazılan başyazıda şu ifadeler yer alıyordu⁴⁰⁶:

“Şahısları övmeyelim; fakat eser meydandadır. Türkiye bütün harp yıllarında dünya çehennemi ortasında tek ışıklı bir vaha gibi kalmış, kudreti, kuvveti, azmi ve bilhassa daima dürüst politikasıyla herkese kendini sevdirmiş ve saydırmıştır. Hiçbir tehdit, hiçbir zor ve hattâ suyun yatımına giderek ikna etme hareketi bizi millî menfaatlerimizi korurken daima takibedegeldiğimiz insanca politikamızdan asla ayırmamıştır...

“Vatanperverlik millî birliği tam ve katî bir şekilde korumaktır. İşte sayın Saraçoğlu, aziz şef Hükümet ve millet arasındaki tam birlik ve dayanışmayı en güzel bir şekilde bu vatanın yararına kullanmış tam bir halk çocuğudur.”

Aynı günlerde sıkça yaptığı gibi, Ulus Gazetesi, hem Saydam hem de Saraçoğlu Hükümetlerinin bir devamlılığının olduğunu ısrarla belirtiyordu. Zaten bu hükümetlerin yaptıkları icraatları her dönemde desteklemişti. Refik Saydam ve Şükrü Saraçoğlu üzerine yapılan yorumlarda da Ulus Gazetesi kendi geleneksel çizgisini korumaktadır.

2. CHP'de “Müstakil Grup” un Oluşumu

29 Mayıs 1939'da Ankara'da toplanan CHP'nin V. Büyük Kurultayı'nda parti nizamnamesi ile ilgili olarak yapılan en önemli değişiklik, parti içinde “Müstakil Grup” adı verilen bir yapının oluşturulmasıydı.. Bu sayede, partinin ve hükümetin geliştirdiği politikaların kontrol edilmesi amaçlanmaktaydı. Buna göre CHP milletvekilleri

⁴⁰⁵ Falih Rıfki Atay, “Saraçoğlu Hükümetinin Yıldönümü,” Ulus Gazetesi, 11 Temmuz 1943, s. 1 ve 3.

⁴⁰⁶ Falih Rıfki Atay, “Saraçoğlu Hükümetinin Yıldönümü,” Ulus Gazetesi, 9 Temmuz 1945, s. 1.

arasından Kurultayın seçeceği 21 kişilik bir grup, mecliste bağımsız bir kimlik taşıyacaktı. CHP Meclis Grubu toplantılarına, görüş bildirme ve oy kullanma hakkı olmaksızın katılabilecekti. Müstakil Grup'un başkanı ise CHP Değişmez Genel Başkanı ve Türkiye Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü olacaktı. Başkan Vekilliğine ise İnönü tarafından kendisini temsil etmesi için bir grup üyesi atanacaktı⁴⁰⁷.

Ulus Gazetesi, Müstakil Grup'un oluşturulmasını V. Büyük Kurultay'ın diğer kurultaylardan en farklı olan karakteristik özelliği olarak görüyordu. Ulus'a göre Müstakil Grup'tan beklenenler şöyle yorumlanmaktaydı⁴⁰⁸:

“Türkiye Cumhuriyeti Halk idaresini en iyi ve en isabetli bir rejim olduğuna inanmış olduğundan bunu bizim memleketimizde milletimizin hususiyetleri içinde temin etmek istiyor. Millî Şefimizin kurultay açılırken irad ettiği tarihî nutuk ve daha önce muhtelif vesilelerle vakî olan beyanat ve nutuklarında daima bu cihet pek açık bir suratte tebarüz ettirilmiştir. İşte müstakil grup bu maksatları gerçekleştirmek için vücuda getirilmektedir. Müstakil grup Cumhuriyet Halk Partisi'nin çerçevesi dışında teşekkül etmiş bir müesseseye değildir. Bu grup partinin programı hudutları esas ve partinin programı hudutları içinde parti nizamname ve programının ve kurultay kararlarının en iyi tatbiki ve hükümet icraatını, parti kayıtlarına tâbi olmadan, meclis huzurunda tenkid ve murakabe etmek ve hükümetten sual ve istizahlar yapmak hak ve salâhiyetine malik olacaktır. Müstakil grup yalnız hükümet işlerine taallük eden (ilgilendiren) meseleler etrafında çalışıp demokrasilerin en zayıf noktalarını teşkil eden nifak ve ihtiras gibi hususlardan katî olarak çekinecektir. Umumî hatlarını şu bir iki satır içinde çizmeye çalıştığımız müstakil grup bizim teşriî hayatımızda yepyeni bir müessesedir. Talimatnamesi yapılp meclis hayatında çalışmaya başladıktan sonra yeni doğan bu müessesenin kıymet ve faydası bir kat daha tebarüz edecektir. Devletin idare hayatında ciddi ve samimî bir murakabenin doğabilmesi ve memleketin siyasî anane ve terbiyesine göre, millî birlik içinde en ufak bir sarsıntıya meydan vermeksizin işe ancak olacağını kuvvetle tahmin ediyoruz. Müstakil gruba ayrılan arkadaşlarımızın omuzlarındaki yük bizzat icra mevkiinde bulunan arkadaşlarımızinkinden aşağı değildir. Ve belki daha ziyadedir.

“Bununla beraber yalnız devlet idaresinin değil bütün bir memleketin siyasî terbiyesinin tekâmülüne hizmet gibi manevî bir vecibe altında bulunmaktadırlar. Arkadaşlarımızın yüksek kıymeti muvaffakiyetle başaracağından şüphe etmiyoruz.”

Görüldüğü gibi Ulus'un Müstakil Grup'tan beklentileri çok yalın bir şekilde ortaya konmaktadır. Buna göre Müstakil Grup tam bir demokratik kurum olarak

⁴⁰⁷ Koçak, *Türkiye Tarihi*, C. IV, İstanbul, Cem Yayınevi, 1997, s. 127.

⁴⁰⁸ Necip Ali Küçüka, “Kurultayın Mütebariz Vasıfları,” *Ulus Gazetesi*, 4 Haziran 1939, s. 1 ve 7.

gösteriliyordu. Hatta oluşturulacak olan grubun ülke içindeki sorumluluğunun hükümetle neredeyse aynı oranda olduğu belirtilerek bu gelişmenin önemine işaret ediliyordu. Ancak, daha sonraki dönemde gazetede neredeyse hiçbir zaman Müstakil Grup hakkında değerlendirme yazısına yer verilmediği görülür. Bunun nedenleri Müstakil Grup'un etkisiz bir kurum olarak yaşamasında aramak gerekir.

Hiçbir konuda hükümetlere karşı bir tutum içinde görülmeyen Müstakil Grup, hükümetlerin her yaptığı icraatı desteklemiştir. Hatta Müstakil Grup üyeleri, CHP'nin gizli Meclis Grupları'nda ne partinin uygulamaları ne de hükümetin icraatları hakkında yapılan tartışmalarda dahi hiçbir şekilde eleştiride bulunmamışlardır⁴⁰⁹. Bu sebeplerden dolayı Müstakil Grup, hiçbir zaman bir "muhalafet organı" olarak görülmemiştir. Ancak şunu da söylemek gerekir ki Avrupa'da "tek parti, tek şef" sistemlerinin pek revaçta olduğu ve bunun Türk siyasal sistemine uygun görülüşü bir zamanda Türkiye'de yine de örgütlü bir muhalafet fikri terkedilmemiştir. Nitekim Saraçoğlu Hükümeti sırasında Celâl Bayar'a CHP Grup Başkan Vekilliği teklif edilince, Bayar bu görevi reddederek Müstakil Grup'un başına geçebileceğini söyleyecektir⁴¹⁰.

3. Dörtlü Takrir

CHP içinde muhalafetin olgunlaşması sürecine baktığımızda öncelikle Celâl Bayar'dan söz etmek gerekir.

Celâl Bayar, 1939 yılı başında Başbakanlıktan ayrıldıktan sonra CHP ve TBMM içinde herhangi bir görev almamış, sadece VI. ve VII. dönemlerde İzmir Milletvekili olarak siyasi yaşamını sürdürmüştü. Bayar'ın bu dönemde meclis toplantılarına ve oylamalarına düzenli olarak katılmadığı görülür. Bu tavırlarından Bayar'ın yönetime karşı eleştirel bir tutum içinde olduğu anlaşılıyordu. Parti içi muhalafetin ilk sinyallerini Celâl Bayar verirken, 1944 Mart ayında CHP Meclis Grubu'nda Saraçoğlu Hükümeti için yapılan güven oylamasında, hükümete 251'e karşı 57 red oyu verilecekti. Hiç kuşkusuz bu gelişmeye kadar CHP Meclis Grubu'ndaki oylamalarda zaman zaman red oyu verildiği bilinen bir gerçektir, ancak bu

⁴⁰⁹ Koçak, Türkiye Tarihi, C. IV, İstanbul, Cem Yayınevi, 1997, s. 127.

⁴¹⁰ Taner Timur, Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994, s. 11.

kez oylamanın önemi hem gizli yapılmasında, hem de 57 gibi ciddi bir sayıda güvensizlik oyu verilmesindeydi⁴¹¹.

Bu gelişme karşısında Ulus Gazetesi'ne baktığımızda Meclis Grubu'nda yapılan oylamanın gizlenmediği görülür. Daha önceleri resmi tebliğleri yayınlamakla yetinen Ulus'un bu sefer Meclis Grubu'ndaki gelişmeleri tüm yalınlığı ile haber yaptığı görülmektedir⁴¹².

Parti içi muhalefet 1945'in ortalarına doğru ise iyice su üstüne çıkacaktı. 21 Mayıs 1945'te başlayan bütçe görüşmeleri Meclis'te şiddetli bir muhalefetin ortaya çıktığını gösterecekti. Başta Adnan Menderes, Feridun Fikri Düşünsel, Hikmet Bayur, Emin Sazak gibi milletvekilleri yaptıkları konuşmalarda hükümeti sert şekilde eleştirmişlerdi. Eleştiriler, herşeyden önce, bütçe açığı dolayısıyla artan devlet borçları, ölçsüz emisyon, hayat pahalılığı, dar gelirlilerin zor durumu, vurgunculuk, karaborsa, vergi sisteminin verimsizliği ve adaletsizliği üzerinde yoğunlaşıyordu. 29 Mayıs 1945'te bütçenin Meclis'te oylanmasında 368 oya karşılık 5 red oyu kullanılacaktı. Bu beş muhalif, Celâl Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Emin Sazak'tı⁴¹³.

CHP'de yaşanan bu muhalefet hareketinin altında esas olarak Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tasarısına karşı tepki vardı. Hükümet, çıkartılacak bu kanun ile ülkedeki toprak dağılımında görülen adaletsizlikleri alınacak tedbirler ile önlemeyi amaçlıyordu. Buna göre hiç kimsenin beş bin dönümden fazla arazisi bulunmayacak, bu limitin üstündeki topraklar kamulaştırılacaktı. Bu sayede toprağı olmayan köylüye bu araziler dağıtılabilecekti. Ayrıca çiftçiyi kalkındırmak ve sosyal adaleti sağlamak da amaçlanıyordu⁴¹⁴.

---

⁴¹¹ Koçak, Türkiye Tarihi, C. IV, İstanbul, Cem Yayınevi, 1997, s. 132, 133.

⁴¹² Ulus Gazetesi, 22 Mart 1944, s. 1.

⁴¹³ Cem Eroğul, Demokrat Parti, Ankara, İmge Kitapevi, 1998, s. 27-28.

⁴¹⁴ Toker, s. 58.

Ulus Gazetesi, Çiftçiye Topraklandırma Kanunu gündeme geldiği günden itibaren birçok değerlendirme yazısı ile bu konuyu desteklemiştir⁴¹⁵. Onlardan birinde Mümtez Faik Fenik şöyle diyordu⁴¹⁶:

“...Toprak Kanunu bir inkılâp eseridir. Bunun büyüklüğünü ve hayırlı tesirlerini yalnız şimdiki nesil değil, belki gelecek nesiller çok daha iyi anlayacaklar ve feyzinden faydalanacaklardır.

“Toprak Kanunu, sade topraksız köylüye toprak vermek demek değildir; bu bir tarım reformu olduğu kadar, ileriye gören sosyal bir reformdur.”

Ulus Gazetesi’nde yer alan tüm bu olumlu değerlendirmelere rağmen Toprak Kanunu, CHP içinde giderek belirginleşen muhalefetin tepkisini çekiyordu. Muhalif kesim özellikle toprak ağalarının çıkarlarına aykırı olan bu kanunun çıkması taraftarı değillerdi. Çeşitli girişimlerle bu kanuna muhalefet ediyorlardı. Ancak kanunun çıkmasına engel olamayacaklardı. Bunun üzerine dört muhalif milletvekili, İzmir Milletvekili Celâl Bayar, Aydın Milletvekili Adnan Menderes, İçel Milletvekili Refik Koraltan ve Kars Milletvekili Fuat Köprülü “Dörtlü Takrir” adıyla bilinen bir önergeyi CHP Grubu’na veriyorlardı⁴¹⁷.

7 Haziran 1945 tarihinde verilen önergeye göre üç istek yer alıyordu⁴¹⁸:

“1 . Millî hâkimiyetin en tabîî neticesi ve aynı zamanda dayanağı olan Meclis murakabesinin (denetiminin) anayasamızın yalnız şekline değil, ruhuna da tamamıyla uygun olarak tecellisini sağlayacak tedbirlerini alması,

2 . Yurttaşların siyasi hak ve hürriyetlerini daha ilk Teşkilât-ı Esasiye Kanunumuz gerektirdiği genişlikle kullanılabilmesi imkanlarının sağlanması,

3 . Bütün parti çalışmalarının yukarıki esaslara tamamıyla uygun bir şekilde yeni tanzimi.”

Dörtlü Takrir, 11 Haziran 1945 tarihinde CHP Genel İdare Kurulu’nda görüşülüp reddedildi. Bu toplantıda İnönü’nün Türkiye’nin çok partili hayata geçmesi

---

⁴¹⁵ Örneğin, Falih Rıfkı Atay, “Toprak Kanunu Üzerine,” Ulus Gazetesi, 26 Ocak 1945, s. 1; Mümtez Faik Fenik, “Toprak Kanunu ve Meclis,” Ulus Gazetesi 18 Mayıs 1945, s. 1; Mümtez Faik Fenik, “Dünkü Bayram,” Ulus Gazetesi, 18 Haziran 1945, s. 1.

⁴¹⁶ Mümtez Faik Fenik, “Bu Bir İnkılâp Eseridir,” Ulus Gazetesi, & Haziran 1945, s. 1.

⁴¹⁷ Eroğul, s. 29.

⁴¹⁸ Hıfzı Topuz ve Hüsamettin Ünsal, Cumhuriyet’in Beş Dönemeci, İzmir, Sergi Yayınevi, 1975, s. 136.

için zamanın geldiği ve ikinci partinin Celâl Bayar ve yandaşları tarafından kurulması gerektiği görüşünü ortaya koyduğu ileri sürülmektedir⁴¹⁹.

Ulus Gazetesi'nin bu gelişmeyi nasıl yorumladığına gelince; Ulus, Dörtlülük hakkında bir tek haber ve yorum yazısı yazmamış, bu gelişme hiç olmamış gibi bir tutum sergilemiştir.

Oysa Ulus Gazetesi aynı günlerde, boş olan altı milletvekilliği için yapılacak ara seçimi gündemine alıyordu. Bunun nedeni CHP'nin bu seçimlere resmi aday göstermemesiydi. Daha önce benzerine rastlanmadık şekilde seçimler için partinin aday göstermemesini CHP'nin yayın organı olan Ulus, "çok büyük bir düşünce" ürünü olarak yorumluyordu. Ayrıca Ulus'a göre CHP, şimdiye kadar millî hâkimiyetin tam uygulanması yolunda alınmış olan bütün kararların üzerine daima sistemli bir şekilde yürümüştü. Bu gelişme de CHP'nin milli hakimiyeti tam olarak uygulamak istediğinin güzel bir örneğiydi⁴²⁰.

4. Çok Partili Hayata Geçiş

Türkiye Cumhuriyeti, henüz ikinci yılını yaşarken kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'yla yönelinen çok partili düzen, uzun ömürlü olamamıştı. Atatürk'ün yakın arkadaşı Fethi Okyar'ın başkanlığında 1930 yılında kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası da beklenilenin tersine, ortaya çıkan huzursuzluklar karşısında çok geçmeden dağılma kararı alacaktı. Böylece iki kere denenen çok partili yaşam olumsuzlukla sonuçlanacak, bir daha bu amaçla girişimde bulunulmayacaktı.. Atatürk'ün özlemi ve amacı olan çok partili hayata geçiş, İsmet İnönü tarafından İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından gerçekleştirildi. Bu kararın alınmasında savaş sona ererken Müttefiklerin bir demokrasi cephesi oluşturmalarının katkısı olduğu göz ardı edilemez bir gerçektir⁴²¹.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonuçlanmasının ardından Türkiye'de yaşanmaya başlanan demokrasi ortamı CHP'nin tam desteğini görmüştü. Herkes CHP içinde

---

⁴¹⁹ Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, s. 14.

⁴²⁰ Mümtaz Faik Fenik, "Seçim İşlerine Dair Yazılar," *Ulus Gazetesi*, 13 Haziran 1945, s. 1.

⁴²¹ Turan, *İsmet İnönü, Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, s. 271.

başlayan muhalefetin bir an önce kurumsallaşıp, yeni bir parti kurmasını beklerken, 7 Temmuz 1945'te Nuri Demirağ adlı bir sanayici, "Millî Kalkınma Partisi"ni kurmak için hükümete baş vuracaktı. 18 Temmuz 1945'te izin çıktı ve parti kurulmuş oldu⁴²². Ancak bu parti ne CHP tarafından ne de CHP içindeki muhalifler tarafından ciddiye alınacak bir siyasi kurum olarak değerlendirilmeyecekti.

Özellikle 1945 yılının Ağustos ayında Ulus Gazetesi'nin, CHP'nin demokrasi görüşünü savunur bir tutum içine girdiği görülür. Ulus'a göre CHP'yi kurmuş olanlar hiçbir zaman tek partili bir diktatörlük rejimini düşünmemişlerdi. Amaçlanan her zaman batılı bir demokrasi anlayışıydı. Geçmişte ikinci parti anayasaya aykırı olmadığı sürece hoş görülmüş ve teşvik edilmişti. Bu görüşleri dile getiren genellikle başyazar Falih Rıfki Atay'dı. Atay'a göre⁴²³:

"Bizzat Cumhuriyet Halk Partisi demokratik bir kurum olarak doğmuştur ve devam etmiştir. Bu parti, kapılarını herkese açtı, hiç kimseyi meclis kürsüsündeki ve gazete sütunlarındaki tenkitlerinden sorumlu tutmadı ve içinden atmadı...

"Son yıllarda parti içinde bağımsız bir grup vücuda getirmek, seçimlerde adayların sayısını attırmak, nihayet son seçimleri tamamiyle serbest bırakmak gibi hareketler, hiç şüphesiz, bu tabiileştirme yolunda ve Türkiye'de demokrasi rejimini tekâmül ettirmek için atılmış adımlardır.

"Demokrasi için şartlar nedir?"

"Vatandaşları, memleketi idare etmek ve ilerlemek bakımından ayıran farklar kadar parti olmak, bu fikirler her türlü vasıflarla serbestçe savunabilmek, basın hürriyeti sağlamak."

Bu yazıda Ulus'un başyazarı Atay, demokratik hayatı desteklerken CHP'nin her zaman demokratik bir yapıya sahip olduğunu söylemektedir. Ulus'ta yer alan bu görüş, demokratik hayata geçişin Batılı demokrasilerin İkinci Dünya Savaşı'nı kazanmasıyla bir ilgisinin olmadığını ispatlamaya çabası olarak değerlendirilebilir.

---

⁴²² Feroz Ahmad, Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980), çev. Ahmet Fethi, İstanbul, Hil. Yay., 1994, s. 27.

⁴²³ Falih Rıfki Atay, "Türkiye'de Demokrasinin Tekâmülü," Ulus Gazetesi, 22 Ağustos 1945, s. 1.

CHP'nin demokratik hayatı ısrarla istediğini vurgulayan bir başka yazıda muhalefetin dürüst şekilde hareket etmediğini söyleniyordu. Kurulacak yeni partiye meydan okunmaktaydı⁴²⁴:

“Siz de partinizi kurunuz, programınızı yapınız, açık, belli fikirlerle meydana atılınız, demokrasi memleketin ve milletin hayrını kendi düşündüklerinde gören partiler arasında bir savaştır, dersiniz. Yok... böyle olmaz, biz muhalif değiliz, hem parti demek de demokrasilerde savaşıklık demek değildir, derler...”

“Şimdilik gerçek demokrasiler biziz. Çünkü inandığımız prensipleri gerçekleştirmek için millet iradesiyle erkte bulunan siyasî bir partinin içindeyiz. Onu düşürmemek ve düşürmemek, kale içinden fethettirmemek için, demokrasi ahlâkının ve kanun hükümlerinin yasak etmediği bütün imkânları kullanacağız.”

Bu dönemde Ulus Gazetesi'nin, muhalefet cephesinin sesi konumuna gelen Vatan Gazetesi ile bir polemik yaşadığı görülür. Falih Rıfki Atay ile Vatan Gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman arasında demokrasi tartışmasından dolayı yaşanan polemik zaman zaman karşılıklı suçlamalara sebep oluyordu. Metin Toker o günleri anlatırken Atay'ın “hiç sempatik olmayan bir tonda yazdığını” belirtiyordu. “Bu yüzden Yalman-Atay polemiklerinde puanları Yalman topluyor” diyordu⁴²⁵.

Ulus Gazetesi, demokrasi konusunda liderliği bırakmama açısından kararlı bir tavır sergilerken, muhalif gazetelerin eleştirilerinin hangi konularda odaklandığı da şöyle ifade ediyordu⁴²⁶:

“Bir iki İstanbul gazetesinin bir zamandan beri memleket işlerini tenkid yolunda açtıkları savaşta hâkim olan zihniyetin görüşü karşısında duraklamamak mümkün değildir. Bu gazetelerin yazdıklarına bakılırsa, memlekette olağan üstü zamanların havası esmektedir. Halk, hürriyetsizlik içinde bunalmıştır. Anayasaya uymayan konular, demokrasinin gerçekleşmesine engel olmaktadır. Vazifesini görecekte bulunmayan Millet Meclisi dağılmalıdır. Hem de en yakın zamanda dağılmalı, müteaddit partilerin iştirak edeceği tek dereceli seçim yapılmalı, tetkiki kasım ayında, yani iki ay sonra başlayacak olan 1946 bütçe tasarısını dahil, milletin güvenine dayanacak olan yeni Meclis incelemelidir. Çünkü önümüzdeki aylar, mühim olaylara sahne olacaktır. Kaybedilecek vaktimiz yoktur. Bizim yapamadığımız, bize yaptıracağız.”

⁴²⁴ Falih Rıfki Atay, “Particilik Nedir?,” Ulus Gazetesi, 23 Ağustos 1945, s. 1.

⁴²⁵ Toker, s. 27.

⁴²⁶ Esat Tekeli, “Gerçek Memleket Politikası,” Ulus Gazetesi, 29. Ağustos 1945, s. 1.

Ulus Gazetesi, muhalif başının eleştirel düşüncelerine karşılık olarak CHP'nin kurtarıcı ve kurucu bir parti olarak siyasi çatışma ve çekincelerden korkmayacağını belirtiyordu⁴²⁷:

“Bugün her partici şunu bilir ki bu vatan ve bu milleti yirmi üç yıl önceki gerilikten, fakirlikten ve perişanlıktan kurtaran ne varsa, bir karış raydan son temelini attığımız köy okullarına kadar hiç biri muhaliflerimizin eseri değildir, muhaliflerimize rağmen bizim eserimizdir.

“Gene her partici bilir ki egemenlik hakkını olunca yetkileriyle halka kullandırmak, Kemalizmin tek ülküsü olmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi'nin başında ve içinde olanlar bir an bile harp sonrası dikta rejimlerini devam edeceğine, kendi şartları içinde devam etseler bile Türkiye şartlarına uygun olduğuna inanmamışlardır. Türkiye'deki rejim, yalnız ideolojimiz gereğince değil, tuttuğumuz usullerle, ister istemez demokrasi yolunda gelişecekti ve ancak öyle tabiileşecekti.”

“Cumhuriyet Halk Partisi şerefli tarihine ve halk için yaptıklarına ve yapacaklarına dayanarak, derin bir itimat ile, bir demokrasi partisinin asıl zihniyetiyle yeni savaşa hazır olmalıdır. Bugün Partinin başlıca tehlikesi, içinden ve dışından gelen itimat sancısı veya bozguncu suykastlara karşı uyanık durmamak, bilhassa içinden gelen zayıflatıcı telkinlere kulak asmaktır. Yirmi küsur yıllık mâzi doğruları eğrileri ile bizimdir. Onlar yekûn edildiği vakit Parti ve çoğunluğu ve ona dayanan Büyük Millet Meclisinin üstünde ‘Türk yurdunun ve halkının kurtarıcılığı’ sıfatı kalır.”

Yukarıdaki görüşlerden de anlaşılacağı gibi Ulus Gazetesi var gücüyle CHP'ye yönelen eleştirileri yanıtlamaya çalışıyordu. Bu amaçla CHP'nin tarihi hatırlatılıyor ve karşılaşılabileceği tehlikeler karşısında nasıl bir tutum sergilemesi gerektiği vurgulanıyordu.

Aynı günlerde Dörtlülük Takririnde imzası bulunan iki milletvekili, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü, Vatan Gazetesi'nde açıkça CHP'yi eleştiren yazılar yazıyorlardı. CHP bu iki milletvekilinin muhalefetini önceleri hoşgörü ile değerlendiriyordu. Ancak, ulusal denetimin sağlanması, insan hak ve özgürlüklerinin güvenceye alınması, antidemokratik hükümlerin kaldırılması, baskının kaldırılması v.b. gibi liberal ve demokratik temaları işleyerek her geçen gün dozajını arttıran muhalefete karşı bir tedbir alınması kaçınılmazdı. Bunun üzerine 21 Eylül 1945'te CHP parti divanı Menderes ve Köprülü'yü ihraç kararı aldı⁴²⁸.

⁴²⁷ Falih Rıfki Atay, “Cumhuriyet Halk Partisi,” Ulus Gazetesi, 3 Eylül 1945, s. 1 ve 3.

⁴²⁸ Eroğul, s. 31.

Ulus Gazetesi, CHP divan kararını değerlendirdiği başyazıda, bu cezanın doğal olduğunu sylyyordu. Ulus'a göre hem bir partiden görünmek hem de o partinin açık düşmanlarıyla aynı gazetede çalışmak, fikir ve işbirliği yapmak bütün demokrasilerde aynı cezayı grtrd. Ayrıca bir parti ancak siyasi etkinliklerini düzenleyen disiplini ile yaşayabilir ve kuvvetlenebilirdi. Eğer keyfi istedikçe partinin programının dışında yazmak ve söylemek, işine gelince parti disiplini hiçe saymak cezalandırılmazsa hiçbir şeyin ayakta kalması beklenemezdi⁴²⁹.

Artık saflar giderek daha da netleşiyordu. Ulus, demokrasi mücadelesi verilirken iki temel hedefin olması gerektiğini vurguluyordu⁴³⁰:

“İlk hedef, Türk demokrasisini sağlam ve şuurlu bir siyasi ahlâk gelenekleri üstünde kuvvetlendirmek ve göstermektedir. Bu geleneklerin şeref kaynağı bütün Türk tarihi, fikir ve prensipler kaynağı millî kurtuluş tarihidir. Kendimize güvenmeliyiz ve başarılarımızı vmeli ve sevmeliyiz. Gündelik poltikalarının dedikoduları haklı veya haksız ayırışçılığı içinde birbirimizden uzaklaşsak bile, millî kurtuluş ülküsünü ve prensiplerine bağlı kalmalıyız.

“İkinci hedef cumhuriyet rejiminin maddi ve manevi kazançlarını geriye vermek ve zayıflatmak değil ilerletmek, tamamlamak ve temelleştirmektir... Birbirimizi tenkid etmekteyiz, hattâ Türk demokrasisinin hedeflerine varmak için birbirimizden ayrı fikirler gtmekteyiz bizi seçim sandıkları başında ayırsa bile, bozguna ve gerici unsurlara karşı savaş birliğinden uzaklaştırmamalıdır. Ne istediğimizi bildiğimiz kadar ne istemediğimizi de bilmeliyiz.”

Bu görüşler ile Ulus Gazetesi, çok partili hayata geçilirken ne gibi kurallarla hareket edilmesi gerektiğini ortaya koymaktaydı.

Yukarıda da örneklerini verdiğimiz gibi Ulus Gazetesi çok partili hayata geçişi destekler şekilde yayın yapmaktaydı. Aynı günlerde önemli bir gelişme yaşanacaktı. İnönü, 1 Kasım 1945'te TBMM'nin açılışı dolayısıyla söylediği nutkunda çok partili hayata geçiş konusunda devletin tavrını ilk ağızdan dile getiriyordu⁴³¹:

“Demokratik karakter bütün Cumhuriyet devrinde prensip olarak muhafaza olunmuştur.

“...Bizim tek eksikiimiz, Hükümet Partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır. Bu yolda, memlekette geçmiş tecrübeler vardır. Hatt

⁴²⁹ Falih Rıfki Atay, “Parti Divan Kararı,” Ulus Gazetesi, 23 Eylül 1945, s. 1.

⁴³⁰ Falih Rıfki Atay, “Türk Demokrasisinin Hedefleri,” Ulus Gazetesi, 25 Ekim 1945, s. 1.

⁴³¹ İnönü'nün Söylev ve Demeçleri, ř. 397, 400.

İktidarda bulunanlar tarafından teşvik olunarak teşebbüse girişilmiştir. İki defa memlekette çıkan tepkiler karşısında teşebbüsün muvaffak olmaması bir talihsizliktir. Fakat memleketin ihtiyaçları sevkiyle, hürriyet ve demokrasi havasının tabii işlemesi sayesinde, başka siyasi partinin de kurulması mümkün olacaktır.

“Memleketin iç hayatında bu tedbirleri aldığımızdan sonra, yeni seçim için tabii olarak bir buçuk sene kadar geçecektir. Bu zaman, Millet’in yeni seçime bir hazırlık devri olacaktır. Tek dereceli olmasını dilediğimiz 1947 seçiminde, Millet’in çoğunlukla vereceği oylar gelecek iktidarı tayin edecektir.

“O zamana kadar bir karşı partinin kendiliğinden kurulabilip kurulamayacağını ve kurulursa, bunun Meclis içinde mi, Meclis dışında mı, ilk şeklini göstereceğini bilemeyiz. Şunu biliriz ki, bir siyasi kurul içinde prensipte ve yürütmeye arkadaşlarına taraftar olmıyanların hizip şeklinde çalışmalarından fazla, bunların, kanaatleri ve programları ile açıktan durum almaları, siyasi hayatımızın gelişmesi için daha doğru yol; Millet’in menfaati ve siyasi olgunluğu için daha yapıcı bir tutumdur. Siyasi kanaat ayrılıklarından dolayı vatandaşlarımız arasında düşmanlık olmaması için bütün kuvvetimizle çalışacağız.”

İnönü, bu nutkunda açıkça bir muhalefet partisinin kurulması için çağrıda bulunuyordu. Bu gelişmenin ardından 1 Aralık 1945’te Celâl Bayar basına, muhalif arkadaşları ile birlikte yeni bir parti kuracaklarını açıklayacaktı. Ulus da bu habere yer veriyordu. “Celâl Bayar Parti Kuruyor” başlığı ile çıkan habere göre ismi henüz belli olmayan parti, Kemalizm ideolojisinden yani tam bir demokrasiden ilham alarak ve başka hiçbir ideoloji ile ilişkisi bulunmayarak kurulacaktı⁴³².

Bu haberin gazetede yayınlanmasının ardından bir sonraki gün Falih Rıfki Atay, gelişmeleri yorumluyordu. Metin Toker’in aktardığına göre İnönü’nün emriyle yazılan yazıda⁴³³ Celâl Bayar’ın parti kuracak olması memnuniyetle karşılanıyordu⁴³⁴:

“Yeni muhalefet partisi ile fikir fikire, program programa ve tam demokrasiler geleneğine uygun tartışmalar çerçevesi içinde kalacağımızı ümit etmemek için hiçbir sebep yoktur. Yok değil, vardır ama şimdilik Celâl Bayar’ın şahsiyeti ile gelen ayrılıklarını önlemeğe yeteceğini, yurt ve halkın ve demokrasimizin yüksek menfaatleri adına ummaktan kendimizi alamıyoruz.

“Celâl Bayar’ın Kemalizm davasına ve Türk devrim geleneklerine uygun bir muhalefet partisi kurmağa ve işletmeğe muvaffak olmasını biz en aşağı kendisi ve arkadaşları kadar dilemekteyiz. Kanaatlerin çarpışmasından hiçbir zarar

⁴³² Ulus Gazetesi, 2 Aralık 1945, s. 1.

⁴³³ Toker, s. 41.

⁴³⁴ Falih Rıfki Atay, “Yeni Bir Muhalefet Partisi,” Ulus Gazetesi, 3 Aralık 1945, s. 1 ve 3.

gelmez. Zarar, kolay demogojilerin tuzağına düşmekten veya rejim ve devrim düşmanlığı ile dürüst muhalefeti birbirinden ayırt edememekten gelir. Meselâ Celâl Bayar'ın hemen hemen ikinci dünya harbinin başlangıcına kadar sorunlarına katılmış olduğu meselelerin, bundan önce görüldüğü gibi Cumhuriyet Halk Partisine karşı menfiker ve bozguncular tarafından silah olarak kullanılmasına bundan da müsaade edileceğini zannediyoruz.”

Bu yazıdan da net şekilde anlaşılacağı gibi Ulus Gazetesi sütunlarında Celâl Bayar'ın kuracağı muhalefet partisi Türk demokrasisi için çok olumlu görülmekteydi. Zaten aylardır Ulus, bu anı bekliyordu. 7 Ocak 1946'da “Demokrat Parti” kurulduğunda CHP ve Ulus Gazetesi amacına ulaşmış olacaktı.

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı dönemi Ulus Gazetesi'nin iç ve dış politika değerlendirmelerini incelediğimiz araştırmamızın sonuçlarını şu şekilde özetleyebiliriz.

1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'yı işgal etmesiyle başlayan İkinci Dünya Savaşı, Türkiye Cumhuriyeti'nin karşılaştığı en büyük tehditlerden birisidir. 1939-1945 yıllarında yaşanan gelişmeler savaş sonrası dönemde Türkiye'nin izlediği iç ve dış politikayı belirleyen etkenler olarak karşımıza çıkacaktır. İkinci Dünya Savaşı günlerinde yaşanan gelişmeler, dönemin iktidarının sesi konumundaki Ulus Gazetesi sayfalarından takip edilebilmektedir. Bu gazetenin incelenmesi Türkiye'nin geçirdiği değişim sürecini gözler önüne sermektedir.

Gazetelerin yaşanan devri en canlı yansıtan belgeler olmaları açısından önemi büyüktür. Bu bakımdan İkinci Dünya Savaşı döneminde CHP'nin yayın organı olan Ulus Gazetesi'nin iç ve dış politika değerlendirmeleri, dönemin iktidarının görüşlerini yansıtmış olması dolayısıyla önemlidir. Ulus Gazetesi değerlendirmeleri incelendiğinde gelişmeler karşısında CHP'nin tavrı net biçimde ortaya çıkmaktadır. Ulus, bu dönemde hükümetin icraatlarının basındaki en büyük destekçisidir. Gazete, zaman zaman kendi görüşleriyle çelişmeyi bile göze alarak hükümetin yanında olmuştur. Örneğin gazete, savaş karşısında Türkiye'nin tarafsız olmadığını, Müttefiklerin yanında yer aldığını ısrarla vurgularken, 1941 yılının ilk yarısında yaşanan Alman tehdidi karşısında Türkiye'nin "bitaraf" olduğunu açıklamıştır.

İkinci Dünya Savaşı dönemi Türkiye açısından dış politikanın iç politikayı etkilediği bir süreç olarak görülmektedir. Yaşanan gelişmelere baktığımızda bu gerçeklik açıkça ortaya çıkmaktadır.

Eylül 1939'da Avrupa'da başlayan savaş, Türkiye'yi yalnız dış politika alanında zorluklarla karşı karşıya getirmemiş aynı zamanda yurt içinde önemli ekonomik güçlüklerle yol açmıştır. Savaş öncesinde Türkiye, başta Almanya olmak üzere Orta Avrupa ülkeleri ile azımsanmayacak çapta dış ticaret yapıyordu. Almanya'nın savaşın hemen başında yürüttüğü yayılcı dış politika Türkiye ile olan ekonomik ilişkileri de olumsuz etkileyecekti. Ancak sorun sadece ekonomik ilişkilerle sınırlı değildi.

Türkiye, dış politika olarak tercihini Müttefikler tarafına geçerek gösteriyordu. Böylece, Almanya ile olan ekonomik ilişkilerini kesiyordu. Alınan bu kritik dış politik karar, Türkiye'nin ekonomisini çok olumsuz etkileyecekti. Savaş koşulları yüzünden ithalat daralmış, zorlu ekonomik koşullar piyasaları etkilemiş ve Türk halkı enflasyon ile tanışmıştı. Her ne kadar Müttefikler ile bir ittifak antlaşması yapmış olsa da Türkiye'nin amacı savaş dışı kalabilmektir. Ancak olası bir saldırıya uğrayabileceğini düşünen Türkiye, bir milyona yakın gencini silah altında tutuyordu. Sadece ordunun beslenmesi bile ekonomiyi olumsuz etkilemeye yetiyordu.

18 Ocak 1940 tarihli Milli Korunma Kanunu işte böyle bir ortamda çıkartıldı. Amaç, savaşın olumsuz etkilerini önlemek ve ekonomiyi korumak olarak gösteriliyordu. Milli Korunma Kanunu, İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye'nin ekonomi uygulamalarının temelini oluşturacaktı. Bu kanun ile devletçilik, ekonomiyi yeniden hakim kılıyordu.

Ulus Gazetesi de İkinci Dünya Savaşı döneminde yaşanan ekonomik zorlukların ana nedenini savaşa bağlamaktaydı. Gazete bu görüşü bir çok defa belirtmiş, hükümetin aldığı önlemleri de yine savaş koşullarına bağlayarak haklı göstermeye çalışmıştı.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında dış politikanın iç politikayı etkilemesine bir diğer örnek ise, bu dönemde güçlenen Turancılık akımıdır. Özellikle 18 Haziran 1941'de Türk-Alman Saldırmazlık Paktı'nın imzalanmasının ardından Turancı kesim, yayın yoluyla yoğun bir propaganda kampanyasına girişmişti. Turancılar, savundukları düşüncelere yakınlık duyan, özellikle üniversite gençliği ve genç subaylar arasında büyük etkinlik gösteriyordu. Nazi Almanyası'nın desteğini alan bu kesimin faaliyetleri hükümet tarafından bilinmekteydi. Ancak hükümet, dış politik çıkarlar gereği müdahale etmekten kaçınıyordu. Savaşın sonlarına doğru Almanya'nın savaştaki üstünlüğünü Müttefikler ve Sovyetler Birliği'ne kaptırmasının ardından Türk hükümeti de Turancıları tasfiye etmeye başlayacaktı.

Ulus Gazetesi'nin, hükümetin politikasını izlemekte olduğundan, önceleri Turancılara karşı kayıtsız bir tutum takındığı söylenebilir. Ulus, hükümetin, bu kesimi

tasfiye ettiği sıralarda ise çok daha etkin bir şekilde hareket etmiş, Turancılara karşı yayınlar yapmıştır.

Dış politik gelişmelerin iç politikayı etkilemesine bir diğer örnek Türkiye'nin çok partili hayata geçişi aşamasında yaşanmıştır. Ancak savaş sonrası dönemde Türkiye'nin çok partili hayata geçmesini belirtmeden önce savaş öncesi yaşanan başka bir gelişmeden söz etmek gerekir. O da "Müstakil Grup"un oluşumudur.

1939 yılı Mayıs ayında CHP'nin V. Büyük Kongresi'nde parti içinde örgütlenecek "Müstakil Grup"un kurulması kararlaştırıldı. Bu sayede, partinin ve hükümetin geliştirdiği politikaların kontrol edilmesi amaçlanıyordu. Böylece çok partili bir sisteme geçilmese de CHP'nin içinde demokratik bir yapı kurulmuş olacaktı. Müstakil Grup'un oluşturulmasıyla ilgili kararın alınmasında, 12 Mayıs 1939 tarihli Türk-İngiliz Ortak Deklarasyonu'nun etkili olduğu söylenebilir. Bu kararın alınması, Türkiye'nin dış politikasında İngiltere ve Fransa gibi demokrasi rejimi ile yönetilen ülkelerle ittifak kurma sürecine girdiği döneme rastlamıştır. Ancak savaşın ilk yıllarında Mihver devletlerinin başarıları Türkiye'nin iç politikasını etkilemiş ve daha otoriter bir yönetimin uygulanmasına neden olmuştur.

1945 yılının ilk yarısında Almanya'nın yenilgisinin hemen ardından Türkiye'de çok partili hayata geçiş süreci başlayacaktır. Bu sürece geçilirken aynı günlerde Türkiye'nin dış politika gündeminde Sovyetler Birliği tehdidi yaşanmaktadır.

Sovyet tehdidinin doğurduğu koşullar altında Türkiye, kurulacak yeni dünya düzeninde Batılıların yanında yer almaktan yanaydı. Bundan dolayı Türkiye, iç politikada bir rejim değişikliğine gitmek zorunda olduğunu düşünüyordu. Aslında dış baskılar Türkiye'nin çok partili bir rejime geçmesi için tek başına yeterli değildi. Ancak Türk devlet adamları serbest seçimlere dayanan çok partili rejimin bulunmadığı bir ülkenin Batı devletlerinin yanında yer alabilmesinin oldukça zor olacağını ve bunun için önlemler alınması gerektiğini düşünmekteydiler.

Doğal olarak Ulus Gazetesi yorumlarında bu gerçeği itiraf etmeyecektir. Ulus'u incelediğimizde çok partili hayata geçişin şartları dış politik gelişmelerle değil, iç politik gerçeکlerle açıklanmıştır. Savaşı demokrasi cephesinin kazandığı belli olmaz yönetimdeki kısıtlamaların gevşetilmesi ve çok partili yaşama geçiş, Ulus

Gazetesi tarafından Kemalist sistemin ileri bir aşaması olarak değerlendirilmiştir. Gazetede, Atatürk Türkiye'sinin kurulduğu andan beri bu amacı taşıdığı sıklıkla vurgulanmıştır.

Yukarıda belirttiğimiz örneklerde de görüleceği gibi İkinci Dünya Savaşı döneminde dış gelişmeler Türkiye'nin iç politikasına büyük ölçüde yön vermiştir. Yaşanan ekonomik ve sosyal sıkıntılar, Atatürk döneminde belli bir istikrara kavuşmuş olan toplumsal düzeni olumsuz yönde etkilemiş ve savaşın sonlarına doğru CHP içinde bir muhalefet partisinin doğmasına sebep olmuştur. Yaşanmaya başlanan bu süreç, 1950 yılı seçimlerinde CHP'nin iktidarı kaybetmesi ile sonuçlanacaktır.

Görüldüğü gibi, Türkiye'nin savaş dışı kalması hiçbir şekilde savaştan etkilenmediği anlamına gelmemektedir. Bu gerçeği Ulus Gazetesi'ni incelediğimizde çok daha yakından görmek mümkün olacaktır. Ulus Gazetesi, savaşın başlangıcından itibaren yaşanan tüm iç ve dış gelişmeleri Türkiye'nin işgal edilebileceği gerçeği doğrultusunda değerlendirmiştir. Bu sebepten dolayı gazete, sürekli olarak Millî Şef İsmet İnönü etrafında birleşmesi fikrini işlemiş ve Türk halkının bir bütün olması gerektiğini vurgulamıştır. Millî Şeflik sistemini bu derece benimsemesi ve savunması, uluslar arası ortamın Türkiye'yi etkilemesinin bir diğer sonucudur. Özellikle hükümetlerin iç kamuoyuna yönelik uygulamaları, Ulus Gazetesi'nde hep savaş koşullarının bir gereği olarak değerlendirilmiştir. Böylece, içte yaşanan sıkıntıların sorumluluğunun yalnızca hükümetlere ait olmadığı bütün milleti ilgilendirdiği savunulmuştur.

İkinci Dünya Savaşı döneminde Ulus Gazetesi'nin iç politikadan çok dış politika konularına öncelik verdiği görülmektedir. Bunun iki ana nedeninin olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki, Türk halkının savaşı ilgiyle takip ediyor olması, diğeri ise bu ilgiden yararlanarak hükümetlerin düşüncelerini iç ve dış kamuoyuna ulaştırmak istemesidir. Zaten savaş, o günlerde sadece Türkiye'nin değil tüm dünya kamuoyunun bir numaralı gündemidir. Her gün Anadolu Ajansı'na yabancı haber ajanslarından gelen savaşla ilgili haberlerin Ulus Gazetesi'nde büyük bir yer işgal etmesi, bunun bir başka kanıtı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ulus Gazetesi, savaşın sonuçlanmasının ardından yaptığı yorumlarda i politikaya daha fazla ağırlık vermeye başlamıştır. Çok partili hayata geçişin yaşandığı günlerde Ulus, CHP'ye alternatif olarak gündeme gelen bir muhalefet partisinin kurulmasını desteklemiştir. Gazetenin CHP ile organik bağlarının olmasına rağmen böyle bir gelişmeyi desteklemesi, dönemin iktidarının çok partili hayata geçişi zaten teşvik ettiğinin bir kanıtı olarak değerlendirilebilir. Yani Ulus Gazetesi, Türkiye'nin çok partili hayata geçmesi düşüncesini geliştirmemiş, bu düşünceyi sadece savunmaya çalışmıştır.

Sonuç olarak, Ulus Gazetesi her türlü koşulda İkinci Dünya Savaşı döneminde kendi üzerine düşeni aksatmadan yerine getirmeye çalışmış, bunda da oldukça başarılı olmuştur. Gazetenin, yaşanan tüm gelişmeler karşısında hükümetlerin yanında yer alması bunu kanıtlamaktadır.

Ulus Gazetesi, çok partili hayata geçişle birlikte Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin sesi olma misyonunu yitirmeye başlayacaktır. 1950'de CHP'nin iktidarı DP'ye kaptırmasının ardından Ulus, sadece CHP'nin, yani muhalefetin sesi konumuna gelecektir. Ancak gazetenin etkin muhalefeti iktidarı rahatsız edecek, 1953 yılında DP'nin desteği ile TBMM'de kabul edilen Müsadere Kanunu sayesinde Ulus Gazetesi kapatılacaktır. Ancak "Ulus" misyonu, kurulan "Yeni Ulus", "Barış" ve "Halkçı" gibi gazeteler vasıtasıyla devam ettirilmeye çalışılacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

A. Belgeler

1. Yayınlanmamış Belgeler

a. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030. 10. 79/ 522. 3.; 030. 10. 85/ 558. 6.

2. Yayınlanmış Belgeler

CHP Nizamnamesi (Partinin 5. Büyük Kurultayı'nda kabul edilmiştir) 29 Mayıs 1939,
Ankara, Ulus Basımevi, 1939.

Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi, Ankara, Türkiye Büyük Millet Meclisi
Matbaası, 1339.

Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük Kongresi, Ankara, TBMM Matbaası, 1927.

Cumhuriyet Halk Fırkası, Nizamnamesi ve Programı, Ankara, TBMM Matbaası,
1931.

İstatistik Özetleri - Milli Eğitim 1932-1949, Ankara, T.C. Başbakanlık İstatistik Genel
Müdürlüğü, 1949.

İstatistik Özetleri - Tarım 1934-1949, Ankara, T.C. Başbakanlık İstatistik Genel
Müdürlüğü, 1950.

S.S.C.B. Dışişleri Bakanlığı, Stalin, Roosevelt ve Churchill'in Gizli Yazışmalarında
Türkiye, (1941-1944) ve İkinci Dünya Savaşı Öncesi Sovyet Barış Çabaları ve
Türkiye 1938-1939 (Seçmeler), çev. Levent Konyar, İstanbul, Havass, 1981.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, Ankara, TBMM Basımevi, 1980.

B. Kitaplar ve Ansiklopediler

AHMAD, FERÖZ, Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980), çev. Ahmet Fethi,
İstanbul, Hil Yayınevi, 1994.

AKŞİN, APTÜLAHAT, Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi, Ankara, TTK, 1991.

ARMAOĞLU, FAHİR, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, İstanbul, Alkım Yayınevi, 1996.

Ana Britanika, C. XIV.

ATAY, FALİH RIFKI, Çankaya, İstanbul, Bateş A.Ş. Yay., 1984.

AVCIOĞLU, DOĞAN, Milli Kurtuluş Tarihi, C. IV, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1986.

AYATA, AYŞE GÜNEŞ, CHP (Örgüt ve İdeoloji), çev. Belkıs Tarhan ve Nüvit Tarhan, Ankara, Gündoğan Yay., 1992.

AYDEMİR, ŞEVKET SÜREYYA, İkinci Adam, C.II, İstanbul, Remzi Kitapevi, 1968.

_____, Tek Adam, C. III, İstanbul, Remzi Kitapevi, 1993.

AYSAN, MUSTAFA A., Atatürk'ün Ekonomi Politikası, Kırklareli, Sermet Matbaası, 1981.

BORATAV, KORKUT, İktisat Tarihi 1908-1985, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1987.

_____, Türkiye'de Devletçilik. 1923-1950, Ankara, SBF Maliye Basımevi, 1962.

BURÇAK, RIFKI SALİM, Moskova Görüşmeleri (26 Eylül 1939- 16 Ekim 1939) ve Dış Politikamız Üzerindeki Tesirleri, Ankara, Gazi Üniversitesi Yayınları, 1983.

Büyük Larousse, C. I, VIII, XX.

COŞAR, ÖMER SAMİ, Milli Mücadele Basını, İstanbul, 1967.

Cumhuriyet'in 75. Yılı (1923-1953), C. I., İstanbul, Yapı Kredi Yay., 1999.

ÇIKAR, MUSTAFA, Hasan-Âli Yücel ve Türk Kültür Reformu, Ankara, İş Bankası Yayınları, 1997.

DERİNGİL, SELİM, Denge Oyunu. İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yay., 1994.

- DÖNMEZER, SULHİ, Basın Hukuku, C. I, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yay., 1964.
- DUVERGER, MAURİCE, Sosyal Bilimlere Giriş, çev. Ünsal Oksay, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1990, s.102.
- ERKİN, FERİDUN CEMAL, Dışişlerinde 34 Yıl, C. I, Ankara, TTK, 1987.
- EROĞUL, CEM, Demokrat Parti, Ankara, İmge Kitapevi, 1998.
- GOLOĞLU, MAHMUT, Sivas Kongresi, Ankara, Başnur Mat., 1969.
- GÖNLÜBOL, MEHMET, İç Etkenler Açısından Bir Dış Politika İncelemesi, Ankara, Ulusal Basımevi, 1969.
- GÖNLÜBOL, MEHMET ve SAR, CEM, Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995), Ankara, Siyasal Kitabevi, 1996.
- GÜRÜN, KÂMURAN, Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953), Ankara, TTK, 1991.
- HART, LIDDELL, II. Dünya Savaşı Tarihi, çev. Kerim Bağrıaçık, C. I, İstanbul, YKY, 1999.
- İMER, KÂMİLE, Türkiye'de Dil Planlaması: Türk Dil Devrimi, Ankara, Kültür Bakanlığı, 2001.
- İnönü'nün Söylev ve Demeçleri (1919-1946), İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1946.
- İNUĞUR, M. NURİ, Basın ve Yayın Tarihi, İstanbul, Çağlayan Kitabevi, 1982.
- İSKİT, SERVER, Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları, Ankara, Başvekalet Basın ve Yayın Um. Mtd. Yay., 1943.
- JACOPSEN, HANS-ADOLF, 1939-1945 Kronoloji ve Belgelerle İkinci Dünya Savaşı, çev. İbrahim Ulus, Ankara, Gnkur Basımevi, 1989.
- KABACALI, ALPAY, Türk Basınında Demokrasi, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999.
- KANSU, MASHAR MÜFİT, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, C. II, Ankara, TTK Yay., 1968.
- KEPENEK, YAKUP, Türkiye Ekonomisi, Ankara, Teori Yayınevi, 1986.

- KİLİ, SUNA, 1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nde Gelişmeler, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yay., 1976.
- KOCATÜRK, UTKAN, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, Ankara, TTK Yay., 1988.
- KOÇAK, CEMİL, Türk Alman İlişkileri (1923-1939), Ankara, TTK, 1991.
- _____, Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945), C. I ve II, İstanbul, İletişim Yayınları, 1996.
- KOLOĞLU, ORHAN, Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın, İstanbul, İletişim Yay., 1992.
- KONYAR, HÜRRIYET, Ulus Gazetesi, CHP ve Kemalist İlkeler, İstanbul, Bağlam Yay., 1999.
- LEVEND, AGÂH SIRRI, Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri, Ankara, TTK, 1960.
- NADİ, NADİR, Perde Aralığından, İstanbul, Cumhuriyet Yayınları, 1965.
- OKYAR, FETHİ, Üç Devir'de Bir Adam, İstanbul, Tercüman Yayınları, 1980.
- ORAL, FUAT SÜREYYA, Türk Basın Tarihi, C. II, Ankara, Doğu Matbaası, 1968.
- ÖKTE, FAİK, Varlık Vergisi Faciası, İstanbul, Nebioğlu Yayınevi, 1950.
- ÖZKAYA, YÜCEL, Milli Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921), Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 1989.
- ÖZTOPRAK, İZZET, Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele, Ankara, TTK, Yay., 1989.
- RENOUVİN, PIERRE, Birinci Dünya Savaşı Tarihi (1914-1918), çev. Adnan Cemgil, C. I, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 1969.
- SANDER, ORAL, Türk Amerikan İlişkileri, Ankara, A.Ü.S.B.F. Yayınları, 1979.
- _____, Siyasi Tarih 1918-1990, Ankara, İmge Yayınları, 1991.
- SERTEL, ZEKERİYA, Hatırladıklarım, İstanbul, Gözlem Yayınları, 1977.
- ŞAHİN, HÜSEYİN, Türkiye Ekonomisi, Bursa, Ezgi Kitapevi, 1998.

ŞAPOLYO, ENVER BEHNAN, Türk Gazeteciliği ve Her Yönü İle Basın, Ankara, Doğan Yay., 1971.

TİMUR, TANER, Türk Devrimi ve Sonrası, Ankara, İmge Kitapevi, 1997.

_____, Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994.

TOKER, METİN, Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları (1944-1950), İstanbul, Bilgi Yay., 1990.

TOKGÖZ, ERDİNÇ, Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi, Ankara, H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yay., 1993.

TOPUZ, HIFZI ve ÜNSAL, HÜSAMETTİN, Cumhuriyet’in Beş Dönemeci, İzmir, Sergi Yayınevi, 1975.

TÖKİN, HÜSREV FİRUZAN, Basın Ansiklopedisi, İstanbul, Kulen Basımevi, 1963.

TURAN, ŞERAFETTİN, İsmet İnönü. Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.

_____, Türk Devrim Tarihi, C. III-2 ,IV-1, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1996.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü, 1920-1991, Ankara, TBMM Genel Sekreterliği Yayınları, 1994.

UÇAROL, RİFAT, Siyasi Tarih (1789-1994), İstanbul, Filiz Matbaası, 1995.

WEISBAND, EDWARD, İkinci Dünya Savaşı’nda İnönü’nün Dış Politikası, çev. M. Ali Kayabal, İstanbul, Milliyet Yay., 1974.

YERASİMOS, STEFANOS, Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye, çev. Babür Kuzucu, İstanbul, Gözlem Yayınevi, 1980.

C. Makaleler

ABADAN, NERMİN, “Cumhuriyet ve Ulus Gazeteleri Hakkında Muhteva Tahlili,” Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. XVI, No. 2 (Haziran 1961).

ACKERMANN, JOZEPH, “İkinci Dünya Savaşı’nda Türk-Alman İlişkileri,” Atatürk Konferansları VI 1973-1974, Ankara, TTK, 1977.

ALACALIOĞLU, ORHAN, "Cumhuriyet Döneminde Türk Basını," Halkevleri, Ankara, No. 102 (Nisan 1975).

AYDIN, MUSTAFA, "İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye," Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, C. I, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.

ÇAVDAR, TEVFİK, " 'Hakimiyeti Milliyet' ve 'Ulus'ta Demokrasi Yaklaşımı," Bilim ve Sanat, No. 31 (Temmuz 1983).

GEVGİLİLİ, ALİ, "Türkiye Basını," Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C. I, İstanbul, İletişim Yay., 1983.

GÜRÜN, KAMURÂN, "Türkiye'yi II. Dünya Savaşı'na Sokma Çabaları," Belleten, C. LII, Ankara, TTK, 1988.

İNÜĞUR, M. NURİ, "Atatürk ve Basın," Atatürk Haftası Armağanı, Ankara, Gnkur. Atase. Bşk. Yay., 1991.

İSKİT, SERVET, "Hakimiyeti Milliyet (Ulus) Gazetesi," Aylık Ansiklopedi, C. I, No. 9 (Ocak 1945).

KOÇAK, CEMİL, "İkinci Dünya Savaşı ve Türk Basını," Tarih ve Toplum, No. 35 (Kasım 1986).

_____, "Siyasal Tarih (1923-1950)," Türkiye Tarihi, C. IV, İstanbul, Cem Yayınevi, 1997.

KURAT, YULUĞ TEKİN, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk-Alman Ticaretindeki İktisadî Siyaset," Belleten, C. XXV, Ankara, TTK, 1961.

ULUĞ, NAŞİT HAKKI, "Ulus 41 Yaşında," Yıllık, No.2 (Kasım 1961).

ORAN, BASKIN, "1939-1945: Savaş Kaosunda Türkiye, Göreli Özerklik-2, Dönemin Bilançosu," Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, C. I, İstanbul, İletişim Yayınevi, 2001.

_____, "İç ve Dış Politika İlişkileri Açısından İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Siyasal Hayat ve Sağ-Sol Akımlar," Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. XXIV, No. 3 (Eylül 1969).

ÖZTOPRAK, İZZET, "İkinci Dünya Savaşı Döneminde Adana Görüşmelerinin Askeri Yönü," Bellekten, C. LXIII, Ankara, TTK, 2000.

D. Tezler

GÜVENİR, O. MURAT, "II. Dünya Savaşı'nda Türk Basını, Siyasal İktidarın Basını Denetlemesi ve Yönlendirmesi" (basılmamış doktora tezi, A.Ü.S.B.F. Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Ana Bilim Dalı).

F. Gazeteler

Cumhuriyet Gazetesi, (3-6 Şubat 1943; 3-9 Kasım 1943)

Hâkimiyet-i Milliye (10 Kanun-i Sani 1336; 9 Eylül 1340; 12 Teşrin-i Sani 1340; 12 Mart 1925; 12 Teşrin-i Evvel 1925; 8 Teşrin-i Sani 1925;; 22 Şubat 1926; 19 Haziran 1926; 21 Ağustos 1930; 28 Teşrin-i Evvel 1932)

Tan Gazetesi, (3-6 Şubat 1943; 3-9 Kasım 1943)

Tanın Gazetesi, (3-9 Kasım 1943)

Ulus Gazetesi (Esas olarak Kasım 1938-Aralık 1945 tarihleri arası taranmıştır.)

Vatan Gazetesi, (3-9 Kasım 1943)

TC YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

EKLER

- I a.....Falih Rıfıkı Atay'ın 2 Eylül 1939 günkü Ulus Gazetesi'ndeki
“ Harp” başlıklı başyazısı.
- II.....Cemal Kutay'ın 7 Eylül 1939'da Ulus Gazetesi'nde yayınlanan
“Eğer Fiyatlar Yükselirse...” isimli yazısı.
- III a.....Falih Rıfıkı Atay'ın Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nun
Moskova ziyaretiyle ilgili 23 Eylül 1939 tarihli Ulus
Gazetesi'nde yer alan “Hariciye Vekilimiz Moskova'da” başlıklı
başyazısı.
- IV a.....Milli Korunma Kanunu üzerine Falih Rıfıkı Atay'ın 16 Ocak
1940 tarihinde Ulus Gazetesi'ndeki “Millî İktisadî Korunma
Kanunu” başlıklı başmakale.
- V a.....Norveç ve Danimarka'nın Alman ordularınca işgal edilmesini
konu alan Falih Rıfıkı Atay'ın 10 Nisan 1940 tarihli Ulus
Gazetesi'nde yer alan “Kıyamet Şimalden Koptu” başlıklı
başyazısı.
- VI a.....Falih Rıfıkı Atay'ın Köy Enstitüleri ile ilgili 19 Nisan 1940 tarihli
Ulus Gazetesi'nde yer alan “En Büyük İşlerimizden Birine
Başlıyoruz” başlıklı başyazı.
- VII a.....Ulus Gazetesi'nde 28 Nisan 1941 tarihinde “* *” imzasıyla
yayınlanan “Ordu Emrinde Kadınlar” başlıklı başyazı.
- VIII.....18 Haziran 1941 Türk-Alman Saldırmazlık Paktı sonrası 19
Haziran 1941 tarihli Ulus Gazetesi'nde yer alan Falih Rıfıkı
Atay'ın “Almanya ile Türkiye Arasında Dostluk Muahedesi”
başlıklı başyazısı.
- IX a-b.....Falih Rıfıkı Atay'ın Varlık Vergisi Kanunu ile ilgili 12 Kasım
1942 tarihli Ulus Gazetesi'nde yer alan “Hükümet Yeni
Tedbirlerini Almıştır” başlıklı başyazı.

- X a.....Adana Görüşmeleri sonrası 3 Şubat 1943 tarihli Ulus Gazetesi'nde “* *” imzasıyla yer alan “Adana Mülakatı” başlıklı başyazı.
- XI.....Falih Rıfki Atay'ın Türk Kromu'nun Almanya'ya satışının durdurulmasıyla ilgili 21 Nisan 1944 tarihli Ulus Gazetesi'nde yer alan “Krom Meselesindeki Kararımız” başlıklı başyazısı.
- XII a.....Turancılık Meselesi ile ilgili Falih Rıfki Atay'ın 7 Mayıs 1944 tarihli Ulus Gazetesi'nde yer alan “Nizam Düşmanlığı Yaptırmayız” başlıklı başyazısı.
- XIII.....23 Şubat 1945 tarihinde Türkiye'nin Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmesinin ardından 24 Şubat 1945'te Ulus Gazetesi'nde yer alan Falih Rıfki Atay'ın “Dünkü Tarihi Karar” başlıklı başyazısı.
- XIV.....15 Ağustos 1945 tarihli Ulus Gazetesi'nde Mümtaz Faik Fenik'in “Dünya Harbi Bitti” başlıklı başyazısı.
- XV a.....9 Eylül 2000 tarihinde Cemal Kutay'la yapılan görüşmenin tezle ilgili deşifre edilmiş metni.
- XVI a.....15 Temmuz 1938 tarihli CHP Genel Sekreterliği'nin Ulus Gazetesi ve Matbaası ile ilgili esas talimatı.
- XVII a.....Sovyetler Birliği'nin Ulus Gazetesi'nden talebi üzerine CHP Genel Sekreterliği ile Başvekalet arasındaki 27 Ağustos 1938 ve 10 Eylül 1938 tarihli yazışmalar.

Harp

2-9. 1939

F. R. ATAY

— Gündüz saat 17 —

Nihayet büyük facia başlamıştır. Anşlus ve Südzler meselesinde olduğu gibi, Danzig ve koridor davasını da münhasıran kendi diktası altında halletmek isteyen Almanya, Leh mukavemeti karşısında, yirminci asrın ikinci ağır mesuliyetini deruhle etti: dün sabah şafakla beraber gamalı haç orduları leh topraklarına girmiştir.

Bir haftadanberi Hitler'in taktiği Polonya'ya tecrit etme... Varşova hükümetini, yalnızlık ve çaresizlik içinde, kendü emirler n dinlemeye mecbur etmekte. Fakat ne müttelikleri Polonya'ya terkettiler; ne de Varşova, alman devlet reisinin ayagina yeni bir Haha göndermek zilletini kabul etti.

Hitler'in dün Rayştat'da söylediği nutuktan anlaşılacağı üzere, Almanya'nın yeni taktiği, mümkün olursa muharebeyi mevzileştirmek, tecavüz harbine iki devlet arasında silahlı bir hesaplaşma mahiyeti vermektir. Hitler, eğer bu harbe başka memleketler müdahale etmeyecek olursa, alman ordularının da Polonya dan gayri hic bir vere taarruz etmeyeceğini söylemiştir. İtalya ya şimdiye kadar yardımlarında dolayı teşekkür eder Führer, alman milletinin bu hayal memal mücadelesinde hiç bir yabancı yardıma muhtac olmadığını beyan etmiştir. Bu son sikranın acaba mânası nedir? İtalya, alman tecavüzüne sonuna kadar aleyhtarlık mı etti? Yoksa, iki müttelik, muharebeyi mevzileştirmek ümidi ile, İtalyanın bir müddet bitarsız kalmasını mı tercih ettiler?

Şimdi bütün dikkatler Paris ve Londra üstündedir: Fransa

(Sana 7. sayfa)

Polonya'ya yapılan alman taarruzunu gösterir harita

16 Alman tayyaresi düşürüldü
Tayyareler müdafaasız şehirlerde
sivil halkı bombardıman ettiler

Alman tecavüzüne dair haberlerimiz 3 üncü sayfamızdadır.

Mar

Ge
Fev
dinci
ler ha
tan al
ibliğir
yurmu

diyeneriyorsunuz ,, diyenlere bir cevap

Almanya'yi cemberliyen gene bizzat Almanya'dir

Kaçkin, Guya sulu ve tandi kiltball de Almanyanin ciladedi

Yasari Winson CHURCHILL

D. G. Guinca de mad... Almanya'nin cemberliyen gene bizzat Almanya'dir...

Almanya'nin cemberliyen gene bizzat Almanya'dir... Almanya'nin cemberliyen gene bizzat Almanya'dir...

Kay... Almanya'nin cemberliyen gene bizzat Almanya'dir...

Almanya'nin cemberliyen gene bizzat Almanya'dir... Almanya'nin cemberliyen gene bizzat Almanya'dir...

V... Almanya'nin cemberliyen gene bizzat Almanya'dir...

Almanya'nin cemberliyen gene bizzat Almanya'dir... Almanya'nin cemberliyen gene bizzat Almanya'dir...

Almanya'nin cemberliyen gene bizzat Almanya'dir... Almanya'nin cemberliyen gene bizzat Almanya'dir...

Almanya'nin cemberliyen gene bizzat Almanya'dir... Almanya'nin cemberliyen gene bizzat Almanya'dir...

Almanya'nin cemberliyen gene bizzat Almanya'dir... Almanya'nin cemberliyen gene bizzat Almanya'dir...

Almanya'nin cemberliyen gene bizzat Almanya'dir... Almanya'nin cemberliyen gene bizzat Almanya'dir...

Almanya'nin cemberliyen gene bizzat Almanya'dir... Almanya'nin cemberliyen gene bizzat Almanya'dir...

Almanya'nin cemberliyen gene bizzat Almanya'dir... Almanya'nin cemberliyen gene bizzat Almanya'dir...

Harp

23-11-19 (Sav. I. ve II. sayida)

Uzunul... Almanya'nin cemberliyen gene bizzat Almanya'dir...

Almanya'nin cemberliyen gene bizzat Almanya'dir... Almanya'nin cemberliyen gene bizzat Almanya'dir...

Almanya'nin cemberliyen gene bizzat Almanya'dir... Almanya'nin cemberliyen gene bizzat Almanya'dir...

Almanya'nin cemberliyen gene bizzat Almanya'dir... Almanya'nin cemberliyen gene bizzat Almanya'dir...

Almanya'nin cemberliyen gene bizzat Almanya'dir... Almanya'nin cemberliyen gene bizzat Almanya'dir...

Almanya'nin cemberliyen gene bizzat Almanya'dir... Almanya'nin cemberliyen gene bizzat Almanya'dir...

Almanya'nin cemberliyen gene bizzat Almanya'dir... Almanya'nin cemberliyen gene bizzat Almanya'dir...

Almanya'nin cemberliyen gene bizzat Almanya'dir... Almanya'nin cemberliyen gene bizzat Almanya'dir...

Almanya'nin cemberliyen gene bizzat Almanya'dir... Almanya'nin cemberliyen gene bizzat Almanya'dir...

Ekonomi bahisleri

TAKAS ITILÂFLARI

Harici ticaret zaviyesinden kiiringerin dünyada ve bizde ehemmiyeti

1931... Almanya'nin cemberliyen gene bizzat Almanya'dir... Almanya'nin cemberliyen gene bizzat Almanya'dir...

Table with columns: Ümmel İhracatları, Ümmel İthalatları, Ümmel Mübaleğatleri. Rows: 1930, 1929, 1928, 1927, 1926, 1925, 1924, 1923, 1922, 1921.

Table with columns: Ümmel İhracatları, Ümmel İthalatları, Ümmel Mübaleğatleri. Rows: 1930, 1929, 1928, 1927, 1926, 1925, 1924, 1923, 1922, 1921.

Table with columns: Ümmel İhracatları, Ümmel İthalatları, Ümmel Mübaleğatleri. Rows: 1930, 1929, 1928, 1927, 1926, 1925, 1924, 1923, 1922, 1921.

Table with columns: Ümmel İhracatları, Ümmel İthalatları, Ümmel Mübaleğatleri. Rows: 1930, 1929, 1928, 1927, 1926, 1925, 1924, 1923, 1922, 1921.

Demek ki harbin umumilleşme...

UL

UL

UL

UL

UL

UL

Emir Nayif dün Ankara'dan ayrıldı

Keisicamhurumuzun tahri yaveri olarak ordumuzda istinat ikmal etmekte bulunan Mervazi Urdu Emiri Hararetlerinin mahdumu Emir Nayif şayını bitirmiş olduğu elhette refakatinde yaveri olduğu halde dün akşam Terce okşatıyla memleketimize muterrevihiben hareket etmiş ve jenerasyonda Reialcamhur Hararetlerinin mahdumiyetiyle Riyaset-i cumhur Umumî Kütibi, Başyaveri ve Hususi Kalemi Müdürü, E. Z. Meclisi Keal ve Başvekil namlarına Kalemi Mahsus Müdürleri, Mülli Müdazat Vekili namına yaveri ve şajda arkadaşlık ettiği türk subayları istatından uzurlanmıştır. (22.)

Hariciye Vekilimiz

Moskova'da

19 Falih Rifki ATAY
Hariciye Vekilimiz Şükrü Saçoğlu dün İstanbul'dan Moskova'ya hareket etmiştir. Bu seyahatten maksat, Sovyet Hariciye Omiser Muavini Potemkin Tolışın geçen mayı Ankara ziyafetini iade etmek ve hiç şüphesiz bu munasebette iki komşu dost devleti arkadaşar eden meseleler hakkında fikir tealiinde bulunmaktır. Hariciye Vekilimizin İstanbul'daki boyanati şhi bu fikirimizi teyit eder: "Orada iki memleketi alâidar eden meseleleri konuşacağız. Her şeyden evvel türk etkârı numiyesine tavâli etmek istem ki, memleketlerimiz arasında dostluk ve emniyet hissi, arzuluileceği kadar aşlamdır. Son zamanların beynelmülê karışık idiseleri aramızdaki emniyet ve menfaat birliği vaziyetini ırsamak şöyle düşün, bilâkis Sovyet Rusya ile 1921 denberdostuz. 15 sene içinde bin türü i terribu ve imtihandan geçen u dostluğün, artık anane halini lan iki dostlura vardırı birbiriri." (Sana 3. inci sayfa)

Orada iki memleketi alâidar eden meseleleri konuşacağız. Her şeyden evvel türk etkârı numiyesine tavâli etmek istem ki, memleketlerimiz arasında dostluk ve emniyet hissi, arzuluileceği kadar aşlamdır. Son zamanların beynelmülê karışık idiseleri aramızdaki emniyet ve menfaat birliği vaziyetini ırsamak şöyle düşün, bilâkis takviye etmiştir. Sine sovyet memleketinden iyi havâzâlar getireceğimi ümit ediyorum.

Türk milletinden sovyet milletlerine dostluk hisleri göstereceğim. Bu hatoketle memleketin samimi arzu-rına terceman olacağına emnim.

Moskova'ya hareket

Hariciye Vekilimiz, bugün saat 15 te Kadeş vapuruyla Odesa'ya hareket etmiştir.

Sovyetler büyük elcisi B. Terentief Hariciye Vekilimize refakat etmektedir.

Şükrü Saraçoğlu rihiminde toplanan büyük bir halk kütlesinin canlı sevgi tezahürleriyle uğurlanmıştır. Hariciye Vekilimiz vapurda Dahiliye Vekili Fazlî Ortrak, vali, general İllâlis Sivrikay, İstanbul parti müfettişi Fikret Silay, üniversite rektörü (Sana 3. inci sayfa)

Başvekilimiz Dr. Refik Saydam tarafından tedvir edilecektir.

bütün yurda yayılmıştır. İzmir'den telefonla verdiği maîumati istatı

İhtikârla mücadele

Fiyatları sebepsiz yükseltenler şiddetle cezalandırılıyor

Ankara Belediyesi, bir taraftan kendi teşkilâtı vasıtasıyla teşkil ettiği, diğer taraftan İktisat müdürlüğü faaliyet ve tetkikleriyle meydana çıkan bazı ihtikâr hareketleriyle şiddetle mücadele etmektedir.

Malum olduğu üzere, belediyemize sanum, tahinat ve karatârla verilen selâhiyetler, (havayısı zarurî) şubî âlimde toplanan ve gümâli hasatımız için çok lüzumlu olan bazı vîverek, terekek ve vakâat memleketimizin fiyat tesekkülleri ve satışlarını vakitinden kontrol ve istis hadleri teşkil selâhiyet ve vazifesini vermektir. Aralarında un, ekme, et, sebze ve meyva, mâvi ve mâdeni mabrukat, odun ve odun komutu gibi malûlât buluna, bu kısım esvanın, satışları, şimdîye kadar olduğu gibi, her bir selâh, murakabe edilmektedir.

Dün, belediyenin kuvvası olduğu marketin vakâatı sâlis vaparı ve un teletri için derhal bir zabıt varakası tasavvur edilmiş ve her bir vîverek ve zâsi satışta edilmektedir. İktisat müdürlüğü kendisine vakit olan (Sana 3. inci sayfa)

Polonyada Alman - Sovyet hududu dün çizildi

Petrol kuyuları Sovyetlerde kalacak Almanlar tarafından işletilecek

Fransız - İngiliz hükûk meclisi dün Londra'da B. Comberlayn ve diğer alâkası tevâlin istatârici toplanarak muahazeresinde bulunmuştur. (Yazısı 3 inci sayfa)

Moskova, 22 Haz. — 22 Eylül tarihinde aşlıdaki Alman - Sovyet tebliği nesrolunmuştur.

Alman ve sovyet hükümetleri, Alman ve sovyet orduları arasında aşlı biddâli hâmi çismişlerdir.

Nissa nehri boyunca Narev nehrine kadar, Narev boyunca Sag nehrine kadar, Bug boyunca Vistula nehrine kadar, Vistula boyunca San nehrine kadar, San boyunca bu nehrin kaymaklıklarına kadar.

Alman ajansı teyit ediyor

Berlin, 22 Haz. — D. N. E. ajansı Alman - Rus müddunun Pissa, Narev, Vistula ve San nehrleri mecrasının imtilâk ettilerini teyit etmektedir.

Diğer taraftan varı resmî bir mebrûdan bildirilmiştir ki, gereği hat, Polonyaya karşı mukâbil tedbirler alınmasına zaruret hasıl olduğu takdirde daha bu hareketi basılmadan evvel te

(Sana 3. inci sayfa)

İtalyan gazetelerinin tehisleri

Polonya'nın dirilmesi için ileri sürdükleri bazı noktalar!

Berlin, 22 Haz. — "Forst" gazetesi, bu saadde nesrettiler. İktisat makalesinde, demokrat memleketler gazetelerinde istisat eden komünistlerin Polonyadaiki rus ordularının müdahalesini istima edilebilir bir hâliye imiş gibi âsârinde fazla ırsat etmeden geçtiklerini tasvîretmekte ve bu hâliyenin ve kati buyuk bir ehemmiyeti hası yeni bir vakâe olduğuna ve hakikatı zelâven sahtir İktisatların yitilmesi istatâricisini vurmaktadır.

Bu gazete diyor ki: "Verav muahadesinde meydana gelmiş olan ve bugün ortadan kâlan (Sana 3. inci sayfa)

Wiş memickelerine teberrular devam ediyor

Zevcele fevkalade delayiatıyla Rai - gıfahur İzzet İndülye memleket - cülde olan tarufundan eldiye ve teva - dir telgraf ve mektupları gelmekte devam ediyor.

Bu arzunda Ota J. Britina, İrlan - (Söz 2. İnci sayfa)

Millî İktisadî Koruma Kanunu

Falih Rifki ATAY

Den Baçvekkilimizin teklifi üze - rine, Büyük Millet Meclisi, Parti Gru - pu komisyonunda tetkik ve tesbit olunan "Millî İktisadî Koruma" ka - nunu lâyihasını 6 ocakın 4 üze - rinden mürekkep 24 kişilik mevke - lat cümlesine havale etmiştir. Bu kanun "fevkalâde hallerde devletin bünyesini, İktisat ve millî müdafaa bakımından, takviye maksadı ile" hükümete bir takım vazife ve selâ - hiyetler vermektedir.

Kanun fevkalâde halleri üçe ayrı - mıştır. 1 — Üçüncü voyn kanunı ve ferberlik, 2 — Devletin bir harbe girme ihtimali, 3 — Türkiye cüm - huriyetini de elâkalandıran yabancı devletler arasındaki bir harp hâli.

"Bugün harp dönüdü. Fakat ci - han padişahımıza biz hâkim değiliz. Avrupa bahranının ne gibi ihtilâtlar gösterdiğini hiç kimse kest ve tah - min edemez. Her ihtimale karşı ha - zır bulunmak mecburiyetindedir.

Topyekân harp denen yemine - manlar harbi, hak ve hüriyetlerini müdafaa etmek istiyon milletleri maddî mânevi bütün kuvvet, vâkıf ve cihazları ile istihandan geçmekte mahkûm olmaktadır. Parti komi - syonunun raporunda pekoyi ifade e - dildiği üzere, "bu harplerde millî varlığın her cürünü bir müdafaa us - suru hâlinde khyatlandırarak, mü - cadele hedefleri karşısında toplu bulundurmamak elzem olmuştur."

Kanun tanzim ve tetkik edenler üç esasa tâdik kalmak için hususî bir kân gâtermişlerdir. Bu esaslardan biri, hükümeti fevkalâde hâl icaplarına karşı tam vazife ve selâ - hiyetlerle tesahis etmek, ikinci bu vazife ve selâhiyetleri esas teşkilât kanunlarının hükümleri ile tesahis - (Söz 2. İnci sayfa)

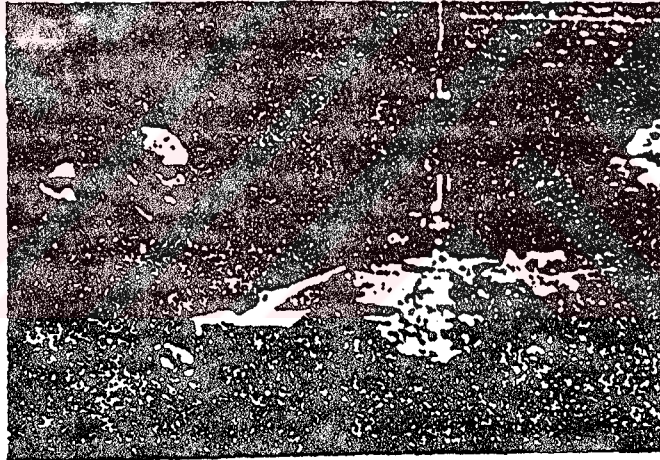
met etmekte olan memur ve müstah - demlerin maaş, ücret ve tahsisatları - nın tediyeye sarfettiği bakiyeleri 1906 sa - yılı kanununda değişiklik yapılmasına dair olan kanun lâyihasının guri vo - (Söz 2. İnci sayfa)

Prora Barrehard (sivil old)

Millî Müdafaa 25.000.000 lira munzam tahsisatı

Hükümet, millî müdafaa bütçesine yeniden 25 milyon li - kalâde tahsisat verilmesine dair bir kanun lâyihası hazırla - Büyük Millet Meclisi'ne takdim etmiştir. Mucip sebeplerde müdafaa hizmetleri için, fevkalâde menbalardan elde edile - ridat ile karşılanmak üzere yirmi beş milyon liranın daha - lîrum hasıl olduğu kaydedilmektedir. Lâyihayı tetkik eder - encümeni, mucip sebepleri varit görerak aynen kabul etmiş - Lâyiha, Meclis'in yarmki toplantısında konuşulacaktır.

İngiliz Büyük Elçisi mikrofon önünde

Ankara radyosunda İngilizce haberler

İngiliz Büyük Elçisi güzel bir hitabe yap

Ankara radyosu, şimdiye kadar fransızca, elence, iranca - garca olarak yabancı dillerle yaptığı haberler neşriyatını - den itibaren İngilizce haberler servisini de ilâve etmişti - Her gün kına dalga Ankara İstasyonu ile Türkiye saati - 14,15 ta ve 21,15 ta yapılacak olan bu servis, dün saat - açılmıştır. (Söz 2. İnci sayfa)

Milli İktisadi Koruma Kanunu

(Zayıf İ. İ. Kanununda)

bu kanunla, ticaretin, sanayi ve hizmetlerin milli çıkarları için korunması ve milli iktisadi hayatın geliştirilmesi hakkında kanunlar çıkarılmaktadır.

Bu kanunla, ticaretin, sanayi ve hizmetlerin milli çıkarları için korunması ve milli iktisadi hayatın geliştirilmesi hakkında kanunlar çıkarılmaktadır. Bu kanunla, ticaretin, sanayi ve hizmetlerin milli çıkarları için korunması ve milli iktisadi hayatın geliştirilmesi hakkında kanunlar çıkarılmaktadır.

Birleşik Amerika'da Bir ihtilal hareketi teşkilatı meydana çıktı Bir çok kimseler tevkif olundu

Newyork, 15 a.s. — Federal zabıta direktörü E. Hoover, "Christian Front" adından en çoklu kişilerin "bühimati devirmek ve diktatörlük tesis etmek maksadıyla bir ihtilal çıkarılmasına" ilişkin tahriklerde bulunmuş olmak ithamı ile tevkif edilmiş olduklarını beyan etmiştir.

Hoover, bu tahrikatın Newyork'ta faaliyetleri çok aktif bir şekilde meydana çıkarılmaya başladığını bildirmiştir. Hoover, yapılan tahrikatın faahatları polis müdürlüğü tarafından bizzat kontrol altına alınmaktadır. Hoover, bu tahrikatın faahatları polis müdürlüğü tarafından bizzat kontrol altına alınmaktadır.

Tepkilerde her tarafta şüpheleri. Newyork, 15 a.s. — E. Hoover Newyork'ta tevkif edilmiş olan birçok ihlalkar gruplarının Amerika'nın her tarafına geniş bir teşkilatın ağırlık aldığını söylemiştir. Zabıta her çok yerlerde tahliyat yapmaya ve gizli silah depoları araştırılmaktadır.

Yeni Japon kabinesini amlral Yonai kurdu

Tokyo, 15 a.s. — Yeni Japon kabinesi E. Yonai tarafından kurulmuştur. Bu kabinede Haricîye Nazırı olarak Arisu, 336 danberi Hirota ve sonra da Hirota'nın kabinesinde takip ettiği Çin siyaseti ile ilgili olarak Amiral Yoshida yeni kabine de bahriye nazırlığına muhalif olarak

Kabineinin kurulması pekli Amerika'da hayret uyandırdı. Washington, 15 a.s. — Yeni Japon kabinesinin Amiral Yonai yönetiminde teşkilatının bu müddetli varlığını prens Komoyanin derinlikle etmesinin beklenen Washington siyasi mahfilinde bir sürpriz uyandırdığı haber verilmiştir.

Bu hususta öykündüğüne göre prensin Amerika ile Japonya arasında amir olup 21.100 tarihinde med. detli birleşik olan mahabodinin faahatı hayliyetli Japonya'nın geçirdiği ve him bahran ile alınacak bütçesindedir. Bununla beraber, yeni kabine retinin bahsiyetli Amerika mahfilinde, Japonya'nın prensin Amerikaya karşı daha usulcu bir haricî siyaset takip etmesi imkanı hususunda şüpheli bulunmaktadır.

Amerika mahfilinde bahriyye mensup olan yeni başvekilin, ardu yelleline, uluğu bir politikayı amil telkin edeceklerini merak etmektedir. Kabineyi kurmaya namet gösterilen E. Hoto'nun namretliğinden, bir çok sebepler dolayısıyla varışmış

Fatih Rıza ATAY

Kıyamet şimalde koptu

4.1940 Falih Rifki ATAY

Bu haberleri yavaşça başlatmış olan Almanlar bu haberleri hızla yaydılar. Almanya, Danimark, İsveç, İngiltere, Fransa, Amerika, Kanada, Brezilya ve bütün Avrupa ülkelerine haber gönderdiler. Norveç'te de bu haberler hızla yayıldı. Oslo, bir rivayete göre bu haberleri ilk gören kişi, bir rivayete göre bu haberleri ilk gören kişi, bir rivayete göre bu haberleri ilk gören kişi...

Malindur ki müttfikler 3 nisan sabahı Norveç kıyılarında mayın atıldığını bildirdi. Bu haber üzerine, Almanya, Danimarka ve Norveç'te bu haberler hızla yayıldı. Oslo, bir rivayete göre bu haberleri ilk gören kişi, bir rivayete göre bu haberleri ilk gören kişi...

Oyle görünüş ki Norveç haberleri, 14 nisanın akşamı Oslo'da başlamıştı. Bu haberler hızla yayıldı. Oslo, bir rivayete göre bu haberleri ilk gören kişi, bir rivayete göre bu haberleri ilk gören kişi...

Herkes aklında dört soruyu soruyor: 1 - Norveç'te bu haberleri ilk gören kişi kimdir? 2 - Müttfikler, Norveç'te bu haberleri ilk gören kişi kimdir? 3 - Norveç'te bu haberleri ilk gören kişi kimdir? 4 - Norveç'te bu haberleri ilk gören kişi kimdir?

Herkes aklında dört soruyu soruyor: 1 - Norveç'te bu haberleri ilk gören kişi kimdir? 2 - Müttfikler, Norveç'te bu haberleri ilk gören kişi kimdir? 3 - Norveç'te bu haberleri ilk gören kişi kimdir? 4 - Norveç'te bu haberleri ilk gören kişi kimdir?

Almanlar, Norveç kıyılarında müttfikler tarafından mayın atıldığını bildirdi. Bu haberler hızla yayıldı. Oslo, bir rivayete göre bu haberleri ilk gören kişi, bir rivayete göre bu haberleri ilk gören kişi...

Danimarka haberleri bu haberleri doğrular. Fakat Almanya'da bu haberler hızla yayıldı. Oslo, bir rivayete göre bu haberleri ilk gören kişi, bir rivayete göre bu haberleri ilk gören kişi...

Norveç'te bu haberleri ilk gören kişi kimdir? Oslo, bir rivayete göre bu haberleri ilk gören kişi, bir rivayete göre bu haberleri ilk gören kişi...

Fakat Oslo'da bu haberleri ilk gören kişi kimdir? Oslo, bir rivayete göre bu haberleri ilk gören kişi, bir rivayete göre bu haberleri ilk gören kişi...

Oslo'da bu haberleri ilk gören kişi kimdir? Oslo, bir rivayete göre bu haberleri ilk gören kişi, bir rivayete göre bu haberleri ilk gören kişi...

Dün Londra'da bu haberleri ilk gören kişi kimdir? Oslo, bir rivayete göre bu haberleri ilk gören kişi, bir rivayete göre bu haberleri ilk gören kişi...

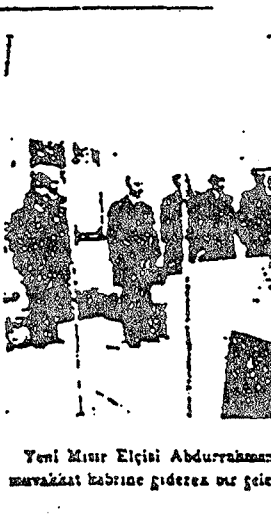
Dün Londra'da bu haberleri ilk gören kişi kimdir? Oslo, bir rivayete göre bu haberleri ilk gören kişi, bir rivayete göre bu haberleri ilk gören kişi...

Müttfikler bütün kuvetleriyle yardım edecekler Çemberleyn ve Reyno dünkü istilâ vaziyetini izah ediyorlar

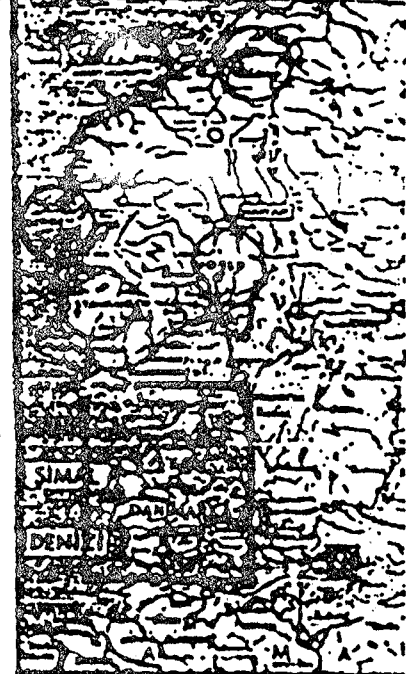
Londra, 9 Nisan - İngiliz hükümeti bu haberleri ilk gören kişi kimdir? Oslo, bir rivayete göre bu haberleri ilk gören kişi, bir rivayete göre bu haberleri ilk gören kişi...

C. H. P. Meclis grupunda

Ankara, 9 Nisan - C. H. Parti Büyük Millet Meclisi Grubu bugün 9 4 00 saat 15 de Grup resmî toplantıya toplandı. Başkanın başkanlığında toplantı yapıldı. Başkanın başkanlığında toplantı yapıldı.

Yeni Meclis Elçisi Abdurrahman Halis Bey dün Ebedî Şef Anıtköyü muavazat habrine giderken bir gelenek soğuydu.

Almanların işgal ettikleri Danimarka ve İsveç

Başvekilimiz C. H. P. genel merkezinde

Sayın Başvekilimiz Dr. Refik Saydam dün öğleden evvel C. H. P. Genel Merkezine gelerek Parti Genel Sekreteri Dr. Fikri Tuzer tarafından karşılanıp ve bir müddet Parti işleriyle meşgul olmuştular.

C. H. P. Umumi idare heyetinde

Cumhuriyet Halk Partisi Umumi İdare Heyeti; dün mutlak haftalık toplantısını yapmış, Partiyi alıkadar eden mevzuat üyelerinde müzakerelerde bulunmuşdur.

İstisna...
A...
Ü...
İstisna...
C...
İstisna...
S...
İstisna...
S...
İstisna...
S...

"En Büyük Eserimizden" İrine Başlıyoruz

Şair Faik Rıfık ATAY

Üyük Millet Meclisinde, gürün gürün, büyük sesleriyle konuşan ilk meclis üyesi olan bilmiz. Bu meclis üyesi Refik Saygı'nın hükümetimize karşı ve milletimize karşı olduğu kadar, milli kalkınma davasının tarihinde başka türlü bakılardan birisi değil. Çünkü büyük terbiyecisi olan mah. bayraklarımızdaki meclis üyesi ve meclis üyesi Türkiye'nin, milli meclisi, meclis üyesi meclis üyesi.

Millet Meclisi'nde ilk defa meclis üyesi... B. Salim Gündoğan Tekirdağ'da... Tekirdağ'ta 18. aa. — Tekirdağ'ta... B. Salim Gündoğan bugün gebir-miş gümüş vilyon ve Parti erkânıyla meclis üyesi meclis üyesi, meclis üyesi ve halk tarafından beğenilmiştir.

Günümüzümüz Yürek Zirvat Esitirüsünde

B. Salim Gündoğan Tekirdağ'da

Tekirdağ'ta 18. aa. — Tekirdağ'ta... B. Salim Gündoğan bugün gebir-miş gümüş vilyon ve Parti erkânıyla meclis üyesi meclis üyesi, meclis üyesi ve halk tarafından beğenilmiştir.

Şair Faik Rıfık Atay... Meclis Reisi... (Sana 2. kez yazıldı)

İngiliz kıtalarının... Norveç'e ihracına devam olunuyor... (Sana 2. kez yazıldı)

İngiliz kıtalarının Norveç'e ihracına devam olunuyor

Narvik'te sokak muharebesi oluyor

Yeni İhraç hareketi bütün Norveç'te büyük bir nikbinlik uyandırdı

Londra: 18. aa. — Harbiye meclisi tarafından bu gece meydana gelen İngiliz kıtalarının normal bir şekilde Norveç'e çıkarmaya devam ettiler. Harbî meclis üyesi meclis üyesi ve İngiliz Norveç kıtaları arasında bir temas teşkil ne imkân bulunmadığı bildirilmiştir.

(Sana 3. kez yazıldı)

Sovyet Roman Hududunda askerler 10 kilometre geri çekiliyor

Roma: 18. aa. — Hava durumu bildiriyor: Bükreşten verilen bir habere göre, Sovyetler hükümeti Roman'da hava durumu arasında meydana gelen meclis üyesi meclis üyesi ve Roman'da meclis üyesi meclis üyesi 10 kilometre geri çekilmiştir.

Roma'dan tekerli

Roma: 18. aa. — Roman'da hava durumu bildiriyor: Bükreşten verilen bir habere göre, Sovyetler hükümeti Roman'da hava durumu arasında meydana gelen meclis üyesi meclis üyesi 10 kilometre geri çekilmiştir.

Meclis Reisi'miz T. Hava Kurumunda

Türk Hava Kurumu Başkanı D. Şükrü Kaçak Abdülhalik Renda'ya izah ediyor

Yüyük Millet Meclisi Reisi Faik Rıfık Atay... Meclis Reisi... (Sana 2. kez yazıldı)

Yedi ile on altı yaş arasında 600.000 çocuklarımız var. Bunların bir kısmı okullarda yolda... (Sana 2. kez yazıldı)

19. 4. 1940

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

İşleri altında da... en büyük işlerimizden birine başlıyoruz

Kay emsalleri... en büyük işlerimizden birine başlıyoruz

Avrupa hamurunda... en büyük işlerimizden birine başlıyoruz

3. Çemberlere... en büyük işlerimizden birine başlıyoruz

Yeni yılın... en büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz

su temsilci: HALKEVINDE HAFTASI Nisan 1940 s gece temsilleri 25 Nisan perşembe, 29 Nisan pazartesi akşamları saat 20.30 da PROGRAM I- Karagöz perşembe Yavaş : M. İ. Ege II- Kullu : a- Dama varyete b- Piyano III- Bir büyük müzik Yavaş : M. İ. Ege MAİN sahneyi komedyanlar da yapıyor: yurtt gözetki piyano. 50, 25; Localar : 300-300 kuruş. günlerinde, gündüzleri küçükler vardır. büyükler alınmas. R NUMARALIDIR Çocuk Esirgeme Kurumundan insabilir. US Sinemasında

Tuna üzerinde emniyetli temini

(Dış 1. sayı sayılı) Vizecederlik tarafından tahditmiştir Roman mahfillerinin kanamalı

Dünya, 10 aa - Havat: Bahr, Aras kanalı... Tuna üzerinde emniyetli temini

Galanho'nun söyledikleri

Dün Belgrad'da toplanan Tuna komisyonu... Galanho'nun söyledikleri

London hararı çok iyi karpıladı

London, 13 aa - Dışer Ajansı... London hararı çok iyi karpıladı

Fatih Rifki ATAY

B. Edenin bir nüfku

London, 17 aa - Reuter bildiriyor: Dominyonlar nazırı Anton Eden... B. Edenin bir nüfku

Münir Nuretti VEDA KONSER

20 Nisan cumartesi saat 8:30 ULUS SINEMASINDA

Biletler emsillerde satılmaktadır

Dün gelenleri sevk ve idare etmekteyiz

Münir Nuretti VEDA KONSER

20 Nisan cumartesi saat 8:30 ULUS SINEMASINDA

Biletler emsillerde satılmaktadır

Dün gelenleri sevk ve idare etmekteyiz

Münir Nuretti VEDA KONSER

20 Nisan cumartesi saat 8:30 ULUS SINEMASINDA

Biletler emsillerde satılmaktadır

Dün gelenleri sevk ve idare etmekteyiz

Münir Nuretti VEDA KONSER

20 Nisan cumartesi saat 8:30 ULUS SINEMASINDA

Biletler emsillerde satılmaktadır

Dün gelenleri sevk ve idare etmekteyiz

En büyük işlerimizden birine başlıyoruz... Münir Nuretti VEDA KONSER... ULUS SINEMASINDA... Biletler emsillerde satılmaktadır... Dün gelenleri sevk ve idare etmekteyiz

Ordu emrinde kadınlar

28.4.1941

Adamların millî müdafaa emrinde olduğu takdirde kadınların da askerî hizmetlerde çalışmaları, askerî emrinde kadınların da çalışmaları, askerî emrinde kadınların da çalışmaları...

General Papagos tekaüt edildi

[Dünâki alman resmi tebliğlerine göre, alman Başvâki Anaları dün sabah saat 8.25 te Atina'ya varmışlardır. Ayrica evraklı olarak da alman paraşütçüleri Kerem kanalı ve Kerem geçirini almışlardır. Başka bir alman kolu da Petras köfesiini geçmiş ve Mera'ya ayak basmıştır. Sonra Petras ilmanını almıştır. Yunanistan'daki hareket ise dair haberlerimizde başlatılacak olacaktır.]

İngiliz Başvâkili B. Çörçil

Hücuma Karşı Cebelüttarik'ta birçok türlü müdafaa tedbirleri alındı

Londra, 27 Nisan — Lord Çörçil belirlenen müdafaa mevki ve tedbirleri emrinde İngilizlerin her bir bölgeye karşı stratejik tedbirleri hakkında göstermektedir. Fransa'da gittikçe kuvvetlenen askerî hareketler olan Lord Çörçil Cebelüttarik'ta savunma tedbirleri emrinde mevki ve tedbirleri belirlenmiştir. Lord Çörçil geçen hafta Cebelüttarik'ta gittikçe ve askerî tedbirleri belirlenmiştir. Cebelüttarik'ta askerî tedbirleri belirlenmiştir. Cebelüttarik'ta askerî tedbirleri belirlenmiştir.

Cebelüttarik son zamanlarda bir tür hücum karşı tedbirleri belirlenmiştir. Kuvvet ve tahriye edilmiştir. Kuvvet ve tahriye edilmiştir. Kuvvet ve tahriye edilmiştir.

Habeşistan'da

İDARE SERVİSLERİ YABANCI GEMİLER TANZİM EDİLİYOR

Negüs'ün şahsî delegesi Addis - Abeba'ya geldi

Addis-Abeba, 27 Nisan — Habeş İmparatoru Haile Selassie'nin şahsî temsilcisi Mahomet İS alında Addis-Abeba'ya gelmiştir. Negüs'ün şahsî delegesi Addis-Abeba'ya geldi. Addis-Abeba'ya geldi.

İdare servisi tanzim ediyor Addis - Abeba, 27 Nisan — Habeş idare servisi tanzim ediyor Addis - Abeba'ya geldi. Addis - Abeba'ya geldi.

Amerika'da

YABANCI GEMİLER MÜSADERE EDİLİYOR

Knox ve Hull'ün sözleri Berlin'de hiddet doğurdu

Washington, 27 Nisan — Washington'da toplanmış olan mali ve dışişleri Amerikalılar komitesi, Amerika İttifak İttifakları arasında bulunan ve kullanılmayan 160 yabancı geminin müsaderesi tavsiye etmiştir.

Bu 160 geminin sulu ve Amerika İttifakları emrinde kullanılmasına da tavsiye eden senatör komite de bütün Amerika Cumhuriyetleri temsil etmektedir.

Birleşik Amerika hariciye müsteşarı E. Welles komitesi bu tavsiyenin alınması bütün hükümetlere gönderileceğini söylemiştir.

Almanya üzeri şiddetli hava saldırıları yapıldı

Berlin ve Kiel'e ağır bombalar atıldı

Londra, 27 Nisan — İngiliz hava kuvvetleri Berlin'e şiddetli hava saldırıları yaptı. Berlin'e şiddetli hava saldırıları yaptı.

Çok sayıda İngiliz hava kuvvetleri Berlin'e şiddetli hava saldırıları yaptı. Berlin'e şiddetli hava saldırıları yaptı.

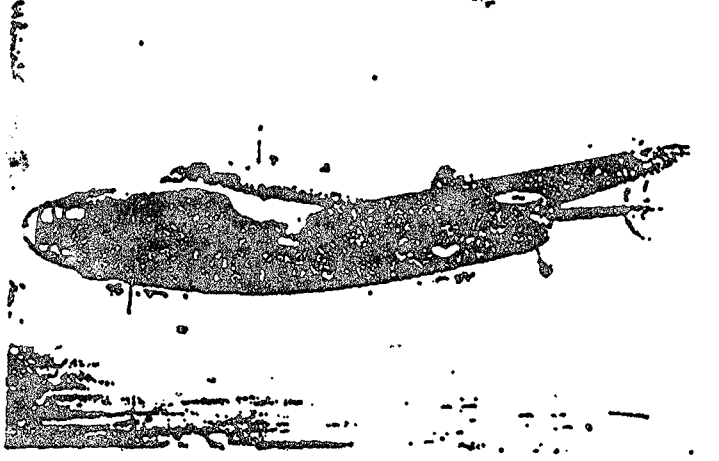
Özellikle Berlin'e şiddetli hava saldırıları yaptı. Berlin'e şiddetli hava saldırıları yaptı.

Berlin'e şiddetli hava saldırıları yaptı. Berlin'e şiddetli hava saldırıları yaptı.

Berlin'e şiddetli hava saldırıları yaptı. Berlin'e şiddetli hava saldırıları yaptı.

Berlin'e şiddetli hava saldırıları yaptı. Berlin'e şiddetli hava saldırıları yaptı.

Berlin'e şiddetli hava saldırıları yaptı. Berlin'e şiddetli hava saldırıları yaptı.

Bir İngiliz bombardıman tayyaresi

* * "Ordu Emrinde Kadınlar," Ulus Gazetesi, 28 Nisan 1941, s. 1 ve 3.

RÇİL zaferden AİN

(26. sayfa) Yunanlar... (27. sayfa) Yunanlar... (28. sayfa) Yunanlar...

Ordü emründe kadınlar

(26. sayfa) bu harabiyetle bu cepheyi kuvvetlendirmektedir. Fühüsüne kadınların... (27. sayfa) Türk kadını... (28. sayfa) Türk kadını...

General Smuts diyor ki:

Hitler zafer kazanıyor - fakat - harbi kaybediyor Çünkü Almanya kinler kazanırken İngiltere dostluklar kazanıyor

Kap. 27 an. - (Yeni Afrika) Melat... General Smuts, Afrika... Harp Balkanlarda halledilmeyecek

HARBE DAİR

Yunanistan hareketinin neticesi

Alina alındı M otörlü alman ileri kolları... Alina alındı M otörlü alman ileri kolları... Alina alındı M otörlü alman ileri kolları...

Alman - il motörlü Mısır ara:

(28. sayfa) Alınan bu yeni... Şeker sıkıntısı

İtalye'nin Vasington deniz atışı Amerika'dan ayrıldı

Neşir. 27 an. - (İtalya) İtalye'nin Vasington'daki deniz atışı... İtalye'nin Vasington'daki deniz atışı...

Hitler Klogenfurth'da

Klogenfurth 27 an. - E. Hitler pazar günü Klogenfurth'ta... Hitler Klogenfurth'ta...

Hitler Klogenfurth'ta... Hitler Klogenfurth'ta...

Yeni tahliyeler

Genel, Balkan... Yeni tahliyeler... Yeni tahliyeler...

Harp Balkanlarda halledilmeyecek

İtalye her... Harp Balkanlarda halledilmeyecek... Harp Balkanlarda halledilmeyecek...

Almanya kinler kazanırken İngiltere dostluklar kazanıyor

Almanya kinler kazanırken İngiltere dostluklar kazanıyor... Almanya kinler kazanırken İngiltere dostluklar kazanıyor...

Mora'da

Yunanlar Mora'da... Mora'da... Mora'da...

Şeker sıkıntısı

Şeker sıkıntısı... Şeker sıkıntısı...

Mısır'a lazaruz

Mısır'a lazaruz... Mısır'a lazaruz...

19/6/1941

Almanya ile

Türkiye arasında dostluk muahedesi

(Şeyh İsmail Hakkı)

de imzalandı muahedelerle beraber... Türkiye arasında dostluk muahedesi...

Almanya ile Türk arasında dostluk muahedesi... Ortasark'ta dayanmak lazımdır...

Ortasark'ta dayanmak lazımdır... Ortasark'ta dayanmak lazımdır...

Ortasark'ta dayanmak lazımdır... Ortasark'ta dayanmak lazımdır...

Ortasark'ta dayanmak lazımdır... Ortasark'ta dayanmak lazımdır...

Ortasark'ta dayanmak lazımdır... Ortasark'ta dayanmak lazımdır...

Ortasark'ta dayanmak lazımdır... Ortasark'ta dayanmak lazımdır...

Ortasark'ta dayanmak lazımdır... Ortasark'ta dayanmak lazımdır...

Ortasark'ta dayanmak lazımdır... Ortasark'ta dayanmak lazımdır...

Kanada Başbakanı B. Mackenzie King

Kanada başbakanı Mac

Kenzie king diyor ki:

Ortasark'ta dayanmak lazımdır

Ortasark'ta dayanmak lazımdır... Ortasark'ta dayanmak lazımdır...

Ortasark'ta dayanmak lazımdır... Ortasark'ta dayanmak lazımdır...

Marşal Smuts "beniz herbin başında gidiyor" diyor

Marşal Smuts "beniz herbin başında gidiyor" diyor... Marşal Smuts "beniz herbin başında gidiyor" diyor...

Cebelüttenk'ta bir gece almını verildi

Cebelüttenk'ta bir gece almını verildi... Cebelüttenk'ta bir gece almını verildi...

Japon imparatoru B. Yanggingyevi ve maiyetini kabul etti

Japon imparatoru B. Yanggingyevi ve maiyetini kabul etti

Alman konsolosluklarında

Konsolosluk memurları binlerce evrakla yakıyorlar

Almanya da Amerika alacaklarını bloke etti

Almanya da Amerika alacaklarını bloke etti... Almanya da Amerika alacaklarını bloke etti...

Amerikalılar Almanya'daki alacaklarını tahsil ediyor

Amerikalılar Almanya'daki alacaklarını tahsil ediyor... Amerikalılar Almanya'daki alacaklarını tahsil ediyor...

İngiltere, Amerika'nın 49 ucu devlet tahsil ediyor

İngiltere, Amerika'nın 49 ucu devlet tahsil ediyor... İngiltere, Amerika'nın 49 ucu devlet tahsil ediyor...

Amerika'da yeni tip bir bombardıman tayyaresi yapılacak

Amerika'da yeni tip bir bombardıman tayyaresi yapılacak... Amerika'da yeni tip bir bombardıman tayyaresi yapılacak...

B. Stimson'a göre harp uzun sürecek

B. Stimson'a göre harp uzun sürecek... B. Stimson'a göre harp uzun sürecek...

Almanlar süratli yaklaşıyor

Almanlar süratli yaklaşıyor... Almanlar süratli yaklaşıyor...

Felçemek Hindistan'daki Japon heyeti geri çağırıldı

Felçemek Hindistan'daki Japon heyeti geri çağırıldı... Felçemek Hindistan'daki Japon heyeti geri çağırıldı...

Avusturya başvekilini Kenzie King diyor

Avusturya başvekilini Kenzie King diyor... Avusturya başvekilini Kenzie King diyor...

Teçhizatı üst olan millet zal kâzancak

Teçhizatı üst olan millet zal kâzancak... Teçhizatı üst olan millet zal kâzancak...

Müsterek tebliğler

Müsterek tebliğler... Müsterek tebliğler...

Almanya'da yeni tip bir bombardıman tayyaresi yapılacak

Almanya'da yeni tip bir bombardıman tayyaresi yapılacak... Almanya'da yeni tip bir bombardıman tayyaresi yapılacak...

B. Stimson'a göre harp uzun sürecek

B. Stimson'a göre harp uzun sürecek... B. Stimson'a göre harp uzun sürecek...

Almanlar süratli yaklaşıyor

Almanlar süratli yaklaşıyor... Almanlar süratli yaklaşıyor...

Avusturya başvekilini Kenzie King diyor

Avusturya başvekilini Kenzie King diyor

Avusturya başvekilini Kenzie King diyor

Teçhizatı üst olan millet zal kâzancak

Teçhizatı üst olan millet zal kâzancak... Teçhizatı üst olan millet zal kâzancak...

Teçhizatı üst olan millet zal kâzancak... Teçhizatı üst olan millet zal kâzancak...

Müsterek tebliğler

Müsterek tebliğler... Müsterek tebliğler...

Almanya'da yeni tip bir bombardıman tayyaresi yapılacak

Almanya'da yeni tip bir bombardıman tayyaresi yapılacak... Almanya'da yeni tip bir bombardıman tayyaresi yapılacak...

B. Stimson'a göre harp uzun sürecek

B. Stimson'a göre harp uzun sürecek

TRAKTÖR... koruma... uzakereler... Basın Birliği... ana mülhaka... jresi toplandı... hsi hakkında... ve el kenme... in meriyete girdi

asla sıkıntıda bırakılmıyacak

Hükümet yeni tedbirlerini almıştır 12.11.1942

Falih Rifki A T A Y

Herkes Saracoğlu Hükümetinin tedbirleri ne olduğunu sayım Başvekilin etraflı ve aydınlık nutkundan öğrenecektir. Bu tedbirler şöyle hülâsa olunabilir: 1 — Ordu ve halkın işesini emniyette bulundurmak, 2 — Hayat pahalılığın karşı koyamıyan az ve zayıf gelir sahibi vatandaşlara ucuz ekme ve zaruri ihtiyaç maddelerini temin etmek, 3 — Bu harp içinde kazanmış olanlardan, hem müstahna ve bir defalık Hazine'ye bir yardım hissesi olmak, hem de piyasadaki para bolluğunu hafifletmek üzere, varlık vergisi almak.

Başvekil, içinde bulunduğumuz sıkıntının sebeplerini ve üç yıllık seyrini izah etmiştir. İlk mesul, harptir: onu ne önleyebiliriz, ne de onun bulaşmasına, genişlemesine ve uzamasına müdahale edebiliriz. Büyük bir ordu tutmak, onu boyuna kuvvetlendirmek, her türlü masraflarını yüklenmek zorunda idik. Bu fazla masraflar, tamamiyle, bizim gittiğimiz daha dara düşen kaynaklarımızdan sağlanacaktır. Bunun için vatandaşlar Hazine'ye daha çok yardımda bulunacaklardır. Zengin buhranın sıkıntılarını kabul edecekler ve müstahna zamanların vatandaşlık vazifelerini paylaşacaklar ve yapacaklardır. İkinci mesul, savaşın hemen umumi ve şuur-

(Sonu 3 üncü sayfa)

Büyük Millet Meclisi dün saat 10 da Semsettin Günaltay'ın reisliğinde toplanmıştır. Celse açılınca Reis sözü Başvekilimiz Şükrü Saracoğlu'na vermiştir. Başvekilimiz şiddetli alkışlar arasında kürsüye gelmiş ve Hükümetin işe mazeretleri, hayat pahalılığı ve Hükümetin aldığı yeni ve mühim tedbir ve kararları etraflı bir şekilde izah etmiştir. Başvekilimizin bu beyanını, Meclisin çok samimi tavıplı tezahürleriyle karşılamış ve alkışlanmıştır.

Şükrü Saracoğlu'nun beyanına ay-nen uyarlıyız:

— Arkadaşlar! Müsavatımızla hemen işe giriş-

run. Sizler Ankara'dan ayrılırken, her tarafı ve her malda bir kıpırtı başlatın. Fiyat kıpırtısı.

Bu kıpırtı, dar bir zaman içinde, yürüye inkişaf etti ve bu yürüyüş çok süratle bir koşuya ve bir koşu-

(Sonu 5 inci sayfa)

Varlık vergisi

dün ittifakla kabul edildi

Bunu yalnız tüccarlar büyük çiftçiler ve irat sahipleri verecektir

Varlık vergisi hakkındaki kanun lâyhası, Büyük Millet Meclisinin dün toplanmasında ittifakla kabul edilmiştir. Kanun lâyhası tüccarlar, büyük çiftçiler, yıllık iradı 2500 liradan yukarı olan bina sahiplerini kapsamına almaktadır. Vergi mükârlarını en büyük mülkiyet amirinin reisliğinde komisyonlar tayin ve tesbit edeceklerdir. Komisyonlar vazifelerini on beş gün içinde tamamlayacaklardır. Komisyonların verecekleri kararlar nihai ve kat'i mahiyettedir, bunlara karşı idari ve adli kazaz mercilerinin dava açılmayacaktır. Vergi mükellefleri vergisi ilân tarihinden itibaren 15 gün içinde ödemeye mecburdurlar, teahhüd bu mükelleflerin gecikmiş bel-lenmeden mükelleflerin mailatı üzerine ihtiyat hâziri de komuluyacaktır. 15 gün içinde yatırılmayan vergilere birinci hatta için yüzde bir, ikinci hatta için yüzde 2 ilâve olunacaktır. Borçlarını buna rağmen ödemeyenler borçlarını tamamen ödeyin-cive kadar, ayrıca meclisetin herhangi bir yetimde unvan hizmetleri çalıştırılacaklardır.

Lâyhada alınacak vergiler için mülkiyet temini haklarını de vasitir Mükelleflerin idarecîlerinde, kartı veya kotalarıyla birlikte usul ve tutarlarıyla kardeyletine ait dükkan, mağaza, depo, anbar, fabrika, imalâthane ve bunlara benzer yerlerdeki bütün menkul mallarla, gayri menkullerle bu kanunla alınacak verginin teminâtı hükmedirler. Büyük Millet Meclisi tarafından ittifakla kabul edilip bugünkü Resmî Gazete'de neşredilmiş olan bu kanun projesinin mucir sebepleriyle teminâtı syon sunularımıza alıyoruz: (Sonu 2 inci sayfa)

Büyük M
Semsettin G
toplantı
akıp reu 11
ms olan fe
Basvekil Sar
bulunması
kuvve gelere
çimiz beyr
Meclisin 6
lakıp ve st.
indiri bu
Mükellefler
han'ın birleş

Muhasebatı u
ve

zune, büyük altından gülmüşlerdir. Pirinci karaborsa fiyatının iki misline çıkartıp soyuncululuğa başladığıktan sonra, eski karaborsa fiyatından 20 kuruş fazlaya, yani 110 kuruşa bir memurlar kooperatifine pirinc vereceklerini vad ederek, pazetelerde aheni teşekkür işiyenler olmuştur.

Sonra bu vurguncular, ellince geçen milyonlardan şüphe etmişler, büyük şehirlerde misli görülmedik bir sefahate, bir arsa ve gelir alım satımına başlamışlardır. Dağbaşı topollarına milyon gömenler, tabii zamanlarda ancak 3 bin lira gelir veren bir kaplıca binasına yarım milyon teklif edebilir olmuştur. "— Ne yaparsun?" diye sorulduğu vakit. "— Zeytinyağı benim için eselden 25 kurustu; yarın da öyle olacaktır. Ben kaplıcayı kaç kâğıda değil, kaç kilo zeytinaya alma aldığımıza bakarım!" cevabını vermişlerdir.

Hepsi, şehir tüccarlarının, olarak spekülasyoncularının, elalı vurguncularının, ve aynı kazanç, spekülasyon ve vurgun ruhunu nihayet Türk tarlasına kadar götürmelerin başarileri kapanmıştır. Bunlar, varşetin bir çıkmaza gittiğini biliyorlardı. Bu çıkmazı onlar harılamışlardı. Fakat şunu bilmiyorlardı: ancak vatan ve halk menfaatini korumak, zümme için iktidarda bulunan Cumhuriyet Hükümeti cereyanını diye bir şey kabul etmez. En kurnazın hic çıkılmaz zindan zorlukları içinden, gerekliği vakit, silkinip kurtulmuşu bilirdi. Yirmi yıldanberi bu bir türlü öğrenmek istemiyenler, şimdi kafalarına koymışlardır.

Dezimez gelir sahibi vatandaşlar arından, yardımı kaldırılmıyacaktılar vardır. Simdi bizden gelen budur. Yağın da elimizde olanı ilâve ederiz. Hükümet, kimseye gelecek günler için bir cennet vaatmiş değildir; vadederiz. Bununla beraber Sarayın Hükümetinin şu sözünü de hatırdan çıkarmıyalım: "Her halü kârda bir buçuk milyon raddesinde gördüğümüz bu dar ve sabit gelirli vatandaşları asla sükûttunda bırakmayacağız."

Varlık vergisini ağır bulan olacaklardır. Bunlar para buluşu ve istiklâl masrafları

mek istedikleri zaman hüvutta sa vaşlar olmuştur.

Cebelüttarik'ta büyük bir faaliyet var

Lalines, 11 a.n. — Bu salın erken 2 kruvazörle 4 torpido muhribi ve büyük bir nakliye gemisi Cebelüttarik limanına girmiştir. O sırada limanda bir kruvazörle 3 uçak gemisi, 4 kruvazör, 11 torpido muhribi ve 3 nakliye gemisi bulunmaktadırlar. Kuvvetle 28 beatele birisi denizciye Çankaya Fransız vapuru da bunlar arasındadır. Cebelüttarik'ta büyük bir faaliyet görülmektedir. Kahveler, buralar ve başka umumî yerler askerle doludur. Nitekim meclis, anarşinin ve Kuvvetin nakarâtını şehrinde bulunduğu bildirilmektedir.

İçine giren büyük devletlerin servet ve kazanç sahiplerinden ne kadar hisse aldığını hatırlamak istemiyenler, ve ağır vazife dendiği vakit, bundan yalnız, atca boyunda Türk köylülerinin canlarını vermeleri mânâsını almağa alınlardır. Halkı Hükümet, vazife ve adaletten bahsederken, sadece sıkıntı çekmekte olanı göz önünde tutmaz; kazanan, rahat eden ve serveti ni artıran sınıf, hattâ bunu ehlî zamanda olandan, birkaç misli fazlası ile temin eden sınıf, vazife ve adalet dâvasında da, ayrıca imtiyazlı kalamaz.

Üç yıldır söylediklerimizi tekrar edelim: buhranlı, tehlikeli ve sıkıntılı günlerdeyiz. Bu günler devam edecektir. En büyük dayanağımız ordu, dir, millî birliktir. Onu koruyacağız. Hükümete inanmak, onun tavsiyelerini tutmak ve tedbirlerini yalnız muvaffak etmeğe çalışmak, Hükümet ve halkı aldatmağa kalkışmamak lazımdır. En yenilmez sanılan zorlukların mutlaka cereyanı buluruz. Bu zorlukları artıranlar, Devlet menfaatini ve halk menfaatini bir tarafa bırakarak, yalnız kendi mukaddes Ben'leri için çalışanlar gâflete düştüklerini mutlaka anırlarlar.

Fatih Rifki A T A Y

olmuştur. Düşman bir muharebe; kaybetmek için buradan daha fazla bir yer bulamazdı. Afrika seferini olma ettirmek için düşmanın ümidi de çok yüksek olmuştur. Düşman gemilerinden üçü bir denizin dibine indirilmiştir. Bu muharebede düşmanın kayıpları çok ağır olmuştur. Düşman ordusunu yalnız mühimmat, yiyecek ve ağır yükler bakımından beslemek için hava kuvvetlerinin açta birini kullanması zorunda kalmıştır. Bu yüzden Rusya'daki hava faaliyeti bu son üç ay zarfında çok müteessir olmuş ve Asdeniz'deki denizaltı faaliyeti de ehemmiyetli bir şekilde eksilmiştir. Her ne kadar Afrika seferinde yükselmiz çok ağır olmuş ve yüksek bir bedel ölmüşsek de alman ve İtalyan kaynaklarında aktifimiz yarı muazzam olmuş ve bu Afrika seferi Rusya'daki düşman kuvvetlerini ve düşman cebbellerini bize doğru çekmek için şimdiye kadar kullandığımız çarpierin en teselsim teski olmuştur.

Müttefik gayretlerini koordineyonunu ve co'rafi zorluklara temas eden M. Churchill şöyle demiştir:

"— Amerika Birleşik Devletleri Hükümetininin Amerika'dan ve Stalin'in Rusya'dan ayrılması mümkün olamamıştır. Bundan dolayıdır ki, her iki istikamette de mütefik yapmaktaki amacımızdır. Bu sayahatlerimizde giderken ve gelirken yarı muazzam mükemmel askerî başarılar elde etmişlerdir. Ve müttefiklerimizde planlarımızda mümkün olduğu kadar bir ahenk kurmaya çalıştık. (Siddetli alkışlar).

Rusya'nın müttefiklere hizmeti

M. Churchill şöyle devam etmiştir: Rusya kendisini müdafaa etmekte bize emsalsiz bir hizmetle bulunduğuy ve Antaya'nu geçen umumî harp zarfında kayıplarından fazla mükemmel askerî muharebe dışı etmiştir. Stalin'in son nutkunda Rusya ya yüklenen muazzam yük hakkında sözlerini bütün şimulâ ile anlatıyor. Herkesin duyması lâzım gelen şeyi ben de duydum. Rusya'nın sevarim paylaşmak ve yükünün bir kısmını nakletmek. Stalin'in bu misb'atiz yak haklarına bütün söylenedikleri uykundur. Rusların sınırlı ve azimli beyanatlarını hatırlayan tabii ve haklı buluyorum. Onu da yarım etmek, fakat teselli ve usul bir şekilde yardım etmek lazımdır. Mançin ötesinde vastından evet bir hücum geçseydik ve günde en az on Dieppe ve hatıda hiç olmazsa iki haftada bir Dunkerque yapsa idik, bu onların yükünü azaltırdı. (Culbunier) Fakat bu gün felâketler Rusya'ya bir yardım teşkil etmeyecektir. Mançin ve Şimal denizinin ötesinde faydalı bir zamanda yapılacak bir hücum muazzam hazırlıklara çok miktarda hususî ihraç gemilerine ve her türlü müsterek ahenk ve kara harekelleri ile artırılmış büyük bir orduya ihtiyac gösterir. Bunun buhar yapılmaktadır. Fakat zaman geçecek, düşman maneviyatının ne zaman bozulacağı bilinmiş olsa böyle sınırlı hazırlıklara lüzum kalmıyacak ve ge-

GİM:

Simi Kararlan'ın ve C. measilleri. lan bir top Darlan Faşimal Afri mandanlara emir veridi

Yeni

kafi:

Melbourn Pasifik'teki rargâhi bildi "Çareamba vt için cerebeba kati. Ovi, Yen daglarının s ne ilerliyen japonlar ba vemet ediyö

niş ülcüle t olacaktı. Fa te böyle deri sula bizim t oluğumuz k mahkûr. Mi buna dâhil e merikan ve kemmel te. Fakat arate bir çok esat ki onun zehi şteki tarafın yor. Bu bir i manında h bizim için b "Bütün hazir: böyle bir te için çok ilte ou.

"Tutul. yapı

Vaktinden e sergüzele oldu bu yıla her t şhisyalı kapı ade etmek on du fikrimiz em: limesimbe ar fakatını alara müveleleri hal gurullukları bes sunca kılınat k' m'ıra nle Nlejn 1912 de he acilcağı ha ve İtasya de t sınımi olarak hatla aynı zam yanhe düşünce- dâ'ımua tam luyorum. "Alko lizmelele bir fikirleniz akte lar. Hicbir za vakte bulunm ki bu prensipe göstericeğiz.

Adana malakati

(Çevre 1 son sayıdaki)

Adana'da eden bütün malakalar... Adana'da eden bütün malakalar... Adana'da eden bütün malakalar...

Görülüyor ki Adana'da eden bütün malakalar... Adana'da eden bütün malakalar... Adana'da eden bütün malakalar...

Winston Churchill ve refakatinde bulunan zârların, Türkiye ziyasetini tam bir sempati ve anlayışla karşıladıklarını öğrenmiş oldukları... Winston Churchill'in Türkiye ziyasetini tam bir sempati ve anlayışla karşıladıklarını öğrenmiş oldukları...

Üniversite talebe Birliğinde yıllık kongre toplantısı

İstanbul 2 (Talebe) - Bursa C. üniversite Talebe Birliği kongresinin... İstanbul 2 (Talebe) - Bursa C. üniversite Talebe Birliği kongresinin...

Sanat bahisleri

Iptidada gönül vardı

Yazan:

Selahattin Batu

ÖYLE demektir ki, bir devre... ÖYLE demektir ki, bir devre... ÖYLE demektir ki, bir devre...

Bu aşkıyla... Bu aşkıyla... Bu aşkıyla... Bu aşkıyla... Bu aşkıyla...

Maddesiz bir hayatın... Maddesiz bir hayatın... Maddesiz bir hayatın... Maddesiz bir hayatın... Maddesiz bir hayatın...

Bütün bu... Bütün bu... Bütün bu... Bütün bu... Bütün bu...

Nevel... Nevel... Nevel... Nevel... Nevel...

Çünkü... Çünkü... Çünkü... Çünkü... Çünkü...

Nöbetçilerin türküsü

Teknesi parçalanmış... Teknesi parçalanmış... Teknesi parçalanmış... Teknesi parçalanmış... Teknesi parçalanmış...

Bu... Bu... Bu... Bu... Bu...

BIBLIYOGRAFYA

Sen de seveceksin

Türk edebiyat tarihinde... Türk edebiyat tarihinde... Türk edebiyat tarihinde... Türk edebiyat tarihinde... Türk edebiyat tarihinde...

Katlin Çeş

İsmail Hakkı Baltacıoğlu... İsmail Hakkı Baltacıoğlu... İsmail Hakkı Baltacıoğlu... İsmail Hakkı Baltacıoğlu... İsmail Hakkı Baltacıoğlu...

Heykelle

Heykeller, o büyük... Heykeller, o büyük... Heykeller, o büyük... Heykeller, o büyük... Heykeller, o büyük...

Varlık çıktı

Arkadaşımız Yaşar... Arkadaşımız Yaşar... Arkadaşımız Yaşar... Arkadaşımız Yaşar... Arkadaşımız Yaşar...

...Vehidîye...
...Krom...
...AJI...
...LARA ÇAK...
...TIFINE...
...İYENLERE...
...ATIFI...
...sinemasında...
...arpişirker...

Krom 21.4.1944 meselesindeki kararımız

Fahri Rıfkı ATAY

Halkın, 21 Nisan akşamı saat on dokuzdan itibaren Türkiye'ye Avrupa memleketlerinden krom çıkarılmamasına karar vermiştir. Harikası Vekiller Meclisi, Harikası Meclisi'nin 21 Nisan akşamı saat on dokuzdan itibaren kromun Türkiye'ye çıkarılmasına karar vermiştir. Harikası Meclisi, Harikası Meclisi'nin 21 Nisan akşamı saat on dokuzdan itibaren kromun Türkiye'ye çıkarılmamasına karar vermiştir.

Mariye Vekilleri, krom meselesinde, krom için bir anlaşma yapıyor. Bundan sonrası ki diğer mesele ile ilgili olarak, kromun Türkiye'ye çıkarılmasına karar vermiştir.

Mariye Vekilleri, bu firakatif kararın, 1939'dan itibaren kromun Türkiye'ye çıkarılmasına karar vermiştir.

Harikası Meclisi, Harikası Meclisi'nin 21 Nisan akşamı saat on dokuzdan itibaren kromun Türkiye'ye çıkarılmamasına karar vermiştir.

Harikası Meclisi, Harikası Meclisi'nin 21 Nisan akşamı saat on dokuzdan itibaren kromun Türkiye'ye çıkarılmamasına karar vermiştir.

C.H.P. Hükümet Grup Reis Vekili B. Ali Rıza Tarhan
(Başlıca taraftan)

Yabancı diplomatlar hakkında Londra'da alınan son tedbirlerin yankıları

Birleşmiş Milletler dışları da hükümetleriyle mektupları beklemeye mahrum bulunuyorlar

Londra, 20 Nisan — Diplomatların bir kısmı hükümetlerine bildiriyor ki birleşmiş milletler dışları mektupları beklemeye mahrum bulunuyorlar.

Uzun süreli mektuplaşmaların ardından, birleşmiş milletler dışları mektupları beklemeye mahrum bulunuyorlar.

Pazar yerlerinde pazarlık serbest toplan satış yasak

BELEDİYE KURULUŞINDAN:

1 — Pazar yerlerinde toplan satış yasak ve pazarlık serbest toplan satış yasak.

2 — Pazar yerlerinde toplan satış yasak ve pazarlık serbest toplan satış yasak.

3 — Pazar yerlerinde toplan satış yasak ve pazarlık serbest toplan satış yasak.

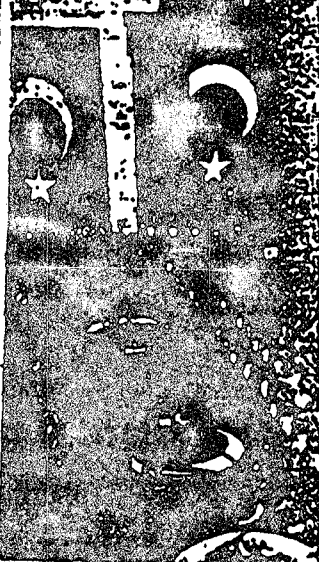
Vekiller Heyetinde Gazî Terbiye Enstitüsü talepleri hava kesilerinde gerildi

Harikası Meclisi, Harikası Meclisi'nin 21 Nisan akşamı saat on dokuzdan itibaren kromun Türkiye'ye çıkarılmamasına karar vermiştir.

Ankara Gazî Terbiye Enstitüsü'nün 21 Nisan akşamı saat on dokuzdan itibaren kromun Türkiye'ye çıkarılmamasına karar vermiştir.

ve diploma

Deniz diploması

Yabancı diplomatların bir kısmı hükümetlerine bildiriyor ki birleşmiş milletler dışları mektupları beklemeye mahrum bulunuyorlar.

Uzun süreli mektuplaşmaların ardından, birleşmiş milletler dışları mektupları beklemeye mahrum bulunuyorlar.

Tuna'da 30 gemi battı

Londra, 20 Nisan — Birleşmiş milletler dışları mektupları beklemeye mahrum bulunuyorlar.

Uzun süreli mektuplaşmaların ardından, birleşmiş milletler dışları mektupları beklemeye mahrum bulunuyorlar.

M. Köseivanof Sofya'ya çağırıldı

Zürich, 20 Nisan — Birleşmiş milletler dışları mektupları beklemeye mahrum bulunuyorlar.

24 Mayıs'ta at yarışları

24 Mayıs'ta at yarışları... Ankara'da yapılacak yarışlar...

D gruba racin sergisi

D gruba racin sergisi... 17 Mayıs'ta yapılacak sergi...

Teknik öğretim müsteşarı Balıkesir'de

Teknik öğretim müsteşarı Balıkesir'de... Balıkesir'deki teknik eğitim...

İkbahar at yarışlarının incisi bugün yapılacak

Bu haftaki koşular delayisiyle Akif Akson'un hatırası anılacak

Bu haftaki koşular... Akif Akson'un hatırası...

Akif Akson'un hatırası... Yarışlarda anılacak...

Dünya'da savaşın etkileri

Dünya'da savaşın etkileri... Savaşın dünya üzerindeki etkileri...

Yeni bir dünya düzeni

Yeni bir dünya düzeni... Savaş sonrası dünya düzeni...

Yeni bir dünya düzeni

Yeni bir dünya düzeni... Savaş sonrası dünya düzeni...

Yeni bir dünya düzeni

Yeni bir dünya düzeni... Savaş sonrası dünya düzeni...

Yeni bir dünya düzeni

Yeni bir dünya düzeni... Savaş sonrası dünya düzeni...

Yeni bir dünya düzeni

Yeni bir dünya düzeni... Savaş sonrası dünya düzeni...

Yeni bir dünya düzeni

Yeni bir dünya düzeni... Savaş sonrası dünya düzeni...

Yeni bir dünya düzeni

Yeni bir dünya düzeni... Savaş sonrası dünya düzeni...

Yeni bir dünya düzeni

Yeni bir dünya düzeni... Savaş sonrası dünya düzeni...

Yeni bir dünya düzeni

Yeni bir dünya düzeni... Savaş sonrası dünya düzeni...

Yeni bir dünya düzeni

Yeni bir dünya düzeni... Savaş sonrası dünya düzeni...

Yeni bir dünya düzeni

Yeni bir dünya düzeni... Savaş sonrası dünya düzeni...

Yeni bir dünya düzeni

Yeni bir dünya düzeni... Savaş sonrası dünya düzeni...

Yeni bir dünya düzeni

Yeni bir dünya düzeni... Savaş sonrası dünya düzeni...

Yeni bir dünya düzeni

Yeni bir dünya düzeni... Savaş sonrası dünya düzeni...

Yeni bir dünya düzeni

Yeni bir dünya düzeni... Savaş sonrası dünya düzeni...

Yeni bir dünya düzeni

Yeni bir dünya düzeni... Savaş sonrası dünya düzeni...

Yeni bir dünya düzeni

Yeni bir dünya düzeni... Savaş sonrası dünya düzeni...

Yeni bir dünya düzeni

Yeni bir dünya düzeni... Savaş sonrası dünya düzeni...

Yeni bir dünya düzeni

Yeni bir dünya düzeni... Savaş sonrası dünya düzeni...

Yeni bir dünya düzeni

Yeni bir dünya düzeni... Savaş sonrası dünya düzeni...

Yeni bir dünya düzeni

Yeni bir dünya düzeni... Savaş sonrası dünya düzeni...

Yeni bir dünya düzeni

Yeni bir dünya düzeni... Savaş sonrası dünya düzeni...

Yeni bir dünya düzeni

Yeni bir dünya düzeni... Savaş sonrası dünya düzeni...

Yeni bir dünya düzeni

Yeni bir dünya düzeni... Savaş sonrası dünya düzeni...

Yeni bir dünya düzeni

Yeni bir dünya düzeni... Savaş sonrası dünya düzeni...

Yeni bir dünya düzeni

Yeni bir dünya düzeni... Savaş sonrası dünya düzeni...

Yeni bir dünya düzeni

Yeni bir dünya düzeni... Savaş sonrası dünya düzeni...

Yeni bir dünya düzeni

Yeni bir dünya düzeni... Savaş sonrası dünya düzeni...

Yeni bir dünya düzeni

Yeni bir dünya düzeni... Savaş sonrası dünya düzeni...

Şubatın sonuna R. Şakir Baroğlu'nun E.İ.M. kürsüsünde...

Dünkü 24.2.1945 Tarihî karar

Falih Rifki Atay Türkiye Büyük Millet Meclisi kararlarıyla... Dünkü 24.2.1945 Tarihî karar... Milli Meclis'in 24 Şubat'ta aldığı karar...

Hariciye Bakanımız E. Hasan Saka konuşurken

Bundan sonra kürsüyü gelen Bakan Şakir Baroğlu... Şakir Baroğlu'nun konuşması...

Bu sırada kürsüde bulunan Bakan Şakir Baroğlu... Şakir Baroğlu'nun konuşması...

(Okuyucularımız Büyük Millet Meclisinin dünki toplantısında...

C.H.P. Müstakil Grup Başkanı Vekili E. Hasan Saka konuşurken

C.H.P. Meclis Grupunda

C.H.P. Meclis Grubu Başkan Vekilliğinden...

C.H.P. Meclis Grubu Genel Kurulu dün saat 14'te Başkan Vekili Tevfik Paik Özlak'ın başkanlığında toplandı.

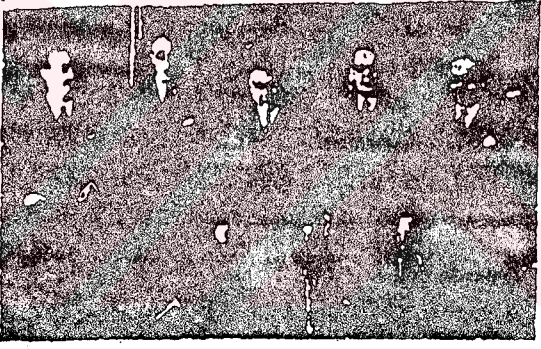
Oturum başladıktan ve genel toplantı sabit hüsnâsi okunduktan sonra kürsüyü gelen Hariciye Bakanı Hasan Saka'nın, Almanya ve Japonya'ya harp ilanına ve 1 Ocak 1912 tarihli Birleşik Milletler beyannameine memleketimizin ilhakına dair verdiği izahat dinlendi.

Bunu müteakip söz alan hükümetin sözcü ve dışişleri bakanı Tevfik Paik Özlak, Hariciye Bakanının geniş açıklamalarından sonra Hükümetin teklifi alkışlarla ve ittifakla tavsiye olunarak saat 17'de oturum son verildi. (a.n.)

Jacques Doriot öldü

London, 23 Şubat. — Alman harp belâlarının bildirdiğine göre, Fransız millîyetçilerin eski temsilcisi Jacques Doriot, bir hava kaza sonucu öldü.

Amerika ile ödünç verme ve kiralama anlaşması yaptık

İmza töreninden sonra Hariciye Bakanımız M. Steinhardt ve Hariciye üleri gelenleriyle bir arada

Amerika Hükümetiyle bir zamandanberi müzakere edilmekte olan borç ve kiralama anlaşmasını dün saat 13.30'da Hariciye Bakanlığında Cumhuriyet Hükümeti nazırı Hariciye Bakanı Trabzon Milletvekili E. Hasan Saka ve Amerika Hükümeti nazırı Amerika'nın, Ankara Büyükelçisi M. Steinhardt tarafından imza edilmiştir. (a.n.)

Ankara Halkevinde sanatkârlar gecesi

İzmirli ve Ankaralı sanatkârlar davetilerine güzel anlar geçirttiler

Halkevleri yıldönümü torcunda bulunmak üzere İzmir gelen Halkevi müzayeneleri serfine dün gece Ankara Halkevinde bir sanatkârlar gecesi tertiplenmiştir. Bu toplantıda büyük Çarp sanatkârlarından muhtelif parçaları millî hava alınıyor, tiyatroyu parçaları temsil edilmiştir. Bu güzel gecenin tafsilâtını 2'nci sayfamızda, "Halkevleri" sütununda okuyunuz.

Toprak Kanunu tasarısı

Toprak Kanunu tasarısını görüşmekte olan Müvakkat Encümen bugün saat 13'te E.İ.M. kürsüsünde toplanacaktır.

TSİT Müessesesi

adına rey amirliğini... TSİT Müessesesi...

Satılık malzeme... Kütüphaneler için... Satılık malzeme...

1945 vaziyeti

Table with 2 columns: Year/Category and Value. Includes data for 1944 and 1945.

SİNEMA SINEMASINDA... Meraklı hayranların... OLÜLER AYCI... Sinema...

Japon işgaline ait bütün plânlar hazır

İlk iş olarak 4 milyon Japon askeri terhis edilecek

Londra, 11 a.s. — Londra'da bulunan yetkenciler Dış İşleri Bakanlığı'nın "Zekice deri bürümüş tahminler" diye vasıflandırdıkları şu yazıya üzerine dikkat nazarıyla çekmektedirler.

İmparatorluk kontrolüyle alınmaz ilk iş olarak 4 milyon asker terhis edilecek. Japonlar tarafından muayyen noktalarda bir araya getirilmis bulunan harp esirlerini ve avıl enterneleri toplayarak naklethilmeye gönderilecekler. Bunlardan İngiltere...

Bugün 11 yaşına gelmiş olan ve Japon işgaline maruz olduğu söylenen Japon Veliahtı

Japonya'nın... M. Aitô... kabul... tarihli beyanname... İmparatorluk genel karar... mahiyet... terim... ardır.

"Japon hükümeti... kabul... tarihli beyanname... İmparatorluk genel karar... mahiyet... terim... ardır.

1 — Majeste... hükümetinin kabul... yunulması.

2 — İmparator... un ifaati için gerekli... paratorluk genel karar... mahiyet... terim... ardır.

3 — Majeste... hükümetinin kabul... yunulması.

Pétain dâvası dün sona erdi

Mareşal son söz olarak "Vidanim müsterihtir," dedi

Kararın bildirilmesi bekleniyor

Paris, 11 a.s. — Pétain dâvasının kapanmasından evvel, son söz alan Pétain aşağıdaki demeci okumuştur:

"Fransız halkına durumumun sebebini izah ettikten sonra, dâvanın devamı müddetince sükkütü müdafaza ettim. Dağın... em, tek ehlisincem, milleti koruyak ve idaralarını tahfîz et-

mek için... (The rest of the speech text is partially obscured and difficult to read due to the image quality.)

Sovyetlerle arasında ittifak yapıldı

Londra, 11 a.s. — Moskva... (The text is partially obscured and difficult to read.)

C. H. P. Mecidi Grubunda

Ankara, 11 a.s. — C. H. P. Mecidi Grubu... (The text is partially obscured and difficult to read.)

Hasan - Âli Yücel Kastamonu'dan ayrıldı

Kastamonu... (The text is partially obscured and difficult to read.)

Dışişleri Bakanı dün geldi

Dışişleri Bakanı Hasan Paşa... (The text is partially obscured and difficult to read.)

Irak Naibi şerefine ziyafet

Naib Abdulkahh Neşriyî Yâkub La Guardia ile görüşürken

Dünya Harbi Bitti

Mümtaz Faik FENİK
Dünya harbi kutlu olsun!
... (The text continues with a commentary on the end of the war.)

... (The text continues with a commentary on the end of the war.)

CEMAL KUTAY'LA GÖRÜŞME

...
Cemal Kutay: Harp ilan edilmiş, tek sütun haberler veriliyor. 24 puntodan başka başlık yok. Çok koyu bir sansür hatta o kadar ki Sultan Hamit'in sansürünü hatırlatan bir sansür...

Alper Bakacak: Ulus Gazetesi kendi iç sansürünü mü uyguluyordu yoksa hükümet kanalıyla sansüre mi tabiiydi?

C.K.: Hayır, Ulus Gazetesi devletin resmi gazetesiydi. Atatürk'ün ölümünden sonra da bu özelliğini muhafaza etti. Özellikle rahmetli İsmet Paşa, Ebedi Şef-Milli Şef taksiminden sonra yetinmedi. Bir de "Değişmez Genel Başkanlık" aldı kendine. Böylesine mutlak bir kontrol ve sansür altındaydı. Mesela Atatürk'ün zamanında da adı geçen insanlar ve O'nun zamanında bir günde siyasete girmiş olanlar, şahıslar üzerinde durmak istemiyorum. O hiç mizacım değildir. Ama herkes biliyor bunları. O zaman herkes gayet tabii biliyor da, olayların içindelerdi. Bir kraldan ziyade kral taraftarlığıyla İsmet İnönü adına çok sıkı bir kontrol kurmuşlardı. Fırka yazıları bile büyük bir dikkatle şey ediliyordu. Hatta benim işimden atılmama...939 Cumhuriyet Bayramı'nda yazdığım bir yazı sebep olarak gösterildi...Şimdi Ulus Gazetesi'nin, sizin sorunuza geçiyorum, bunlar hep kişisel olaylar.

A.B.: Bunlar benim için önemli. Bakış açısı yakalamak adına.

C.K.: Evet, Falih Rıfkı o eski itibarını, o Atatürk günlerindeki, Batı O'na Atatürk'ün dili derdi, katiyen o şeyini muhafaza edemedi. Zaten bazıları bir ayrılma durumunda bırakıldılar. Bazıları da 933'de denenen Kadro Mecmuası'nda yazı yazarlar. İşte İsmail Hüsrev Tökin, Şevket Süreyya Aydemir, Yakup Kadri'nin başını çektiği kadrocular, onlar daha büyük bir iltifata mazhar oldular. Özellikle Vedat Nedim Tör'ün, Basın Yayın Umum Müdürlüğü'nden sonra Burhan Belge...Ulus Gazetesi tam hükümet paralelinde bir politikanın içine girdi. Bu hüviyeti ile 946'ya kadar geldi. İkinci Dünya Harbi'nin sonuna kadar...

A.B.: O günkü Basın karşısında Ulus Gazetesi'nin, CHP ile ilişkisinin dışında, herhangi bir özelliği var mıydı?

C.K.: Orada daha hür kalemler vardı Atatürk'ün zamanında. Mesela, Sadrettin Enver çok cesur tenkitler yapan bir adam, ekonomik yazılar yazıyordu. Ve CHP ile hiç alakası yoktu, hatta tenkit ediyordu.

A.B.: Çok ilginç.

Ek XVa

C.K.: Evet tabii. Benim fikralarımı okuyun Ulus'ta çıkan fikralarımı. İçlerinde zehir zemberek vardır...Bazıları iddia ediyor, Halk Partisi'ne mensup olmayan Ulus'ta yazı yazamaz ve alınmaz.

A.B.: Böyle bir şey yok mu?

C.K.: Hayır, hayır. O İzvestiya'da, Voelkischer Beobachter'de, Almanya'da yayınlanan.

A.B.: Nazilerin...

C.K.: Evet, veya bilmem Mussolini'nin Faşizmi'nde belki orada da mevzu bahis, tabii Franko'nun İspanya'sında ama Atatürk'ün hayatında böyle bir şey yoktur. Atatürk'ün ölümünden sonra yine aynı statüko devam etti ama o insanlar yoktu. Yani teoriler olduğu yerdeydi ama tatbikat yoktu...

CUMURİYET HALK PARTİSİ

GENEL SEKRETERLİĞİ

Ankara : 15 Temmuz 1938

7
79
7938

Pek sayın C. Bayar ;

Sağlısı: 3

Başvekil ,Cumuriyet Halk Partisi Genel
Başkan Vekili .

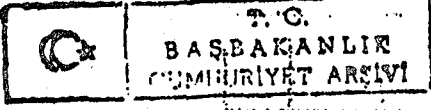
Ulus gazete ve matbaasını havi müessesenin esas talimatı ile bu müesseseye ait mürakaba talimatnamesi tanzim edilmiş ve alakalılara tebliğ edilmiştir .

Birer suretini arz eder , derin saygılarımı telrarlarım .

Dahiliye vekili
C.H.P.Genel sekreteri

f.ç

S. Kara

Ulus gazete ve matbaasını havi Müessesenin
esas talimatı

1.- Cumhuriyet Halk Partisinin bir organı olan Ulus gazetesini ve matbaasını Partinin Genel Başkanının emir ve iradelerine tabidir .

Bu müessesenin idaresi Büyük Şefin Yüksek emirleriyle Parti Genel Sekreterine tevdi edilmiştir .

2.- Genel Başkanlık Divanı tarafından vazifesi tasdik edilecek ve Genel Sekreterin bu husustaki malî ve hukukî vekâletini ve selâhiyeti kâmileyi haiz bulunacak olan müessese Müdürü gazete ve matbaanın umumî idaresinden mesuldür .

İcabında ve Müdürü umuminin talebi ile Parti Genel Sekreterinin tasvip ve intihap edeceği bir arkadaş Müdürü Umumiye yardım eder .

3.- Gazetenin Başmuharriri, Matbaa , muhasebe ve yazı işleri Müdürü Parti Genel Sekreteri tarafından tayin olunur .

4.-Gazetenin umumî siyasetimize ve prensiplerimize uygun olarak çıkması siyaset , ilim , kültür ve saire noktalarından Parti esaslarına muvafık bulunması hususunda Müessese Müdürü, Başmuharrir ve Yazı işleri Müdüründen müteşekkil istişarî bir komisyon kurulur . Bu komisyon enaz ayda bir toplanarak yukarıda yazılı esaslar üzerinde görüşür .

Bu esaslar üzerinde müessese Müdürü veyahut emri ile Yazı işleri Müdürü Parti Genel Sekreterinden talimat ve direktif alırlar .

5.- Matbaanın ve işletmeye ait teknik hususların müzakeresi için icabında .. istişarî mahiyette komisyon kurulur . Bu komisyonun kurulması ve Azalarının intihabı da Parti Genel Sekreterine aittir .

T.C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARSIVI

T. C.
BAŞVEKÂLET

Yeni İşleri Dairesi
Müdürlüğü
Sayı: ...

No.
1292

Dosya işaretleri

463

Gelen	Tarih
Erakın	Numarası
Miliserid	
Tevdi tarih	
Mühürle	
Tebliğ tarihi	7.4.1938
Muhabele edenler	10
Sıra	Ünvanı
No.	Hüsnü
Muhabir	
Sıra tarihi	10-9-38
Muhabirle imzası	

Sayın Bay. Sirkir Raza

Dahiliye ve K. H.
Partisi genel sekreteri

24. ağ. 1938 ta. ve 5/9011

sayılı yazı karşılığıdır. Mite.

kabilen İvestiya ve Yatrowda

gazetelerinde aynı surette nes-

riyatta bulunmak partile

ulus gazetelerinin cumartesi ila

velerinden birinin Sovyetlerin

Kültürel ve iktisadi inkişafın

gösteren yazılara tabii muvafık

olacağından gereğinin yapıl-

masını rica ederim.

Baş vekil

Hayrettin Matbaası

JUMURİYET HALK PARTİSİ

GENEL SEKRETERLİĞİ

Ankara : 27 Ağustos 1938

5
9011

Sayın Celâl Bayar
Başvekil ve C.H.P. Genel Başkan Vekili

Özeldir :

Sovyet Sefareti, memleketlerinin kültürel ve iktisadî inkişafını göstermek üzere Ulus'un Cumartesi günleri çıkan ilâvesinden birinin buna tahsisini Hariciye Vekâletimizden rica etmişler ve bilmükabele İsvestia veya Pravda gazetelerinde aynı surette neşriyatta bulunacaklarını bildirmişlerdir.

Muvafık gördüğünüz takdirde Ulus'un bir Cumartesi ilâvesinin buna tahsis edilebileceğini arz eder, derin saygılarımı sunarım.

Dahiliye Vekili
C.H.P. Genel Sekreteri

S. Kaya
Yazı İşleri ?
5.9.938